

આવશ્યક સૂત્ર—વિભાગ ૧ લો
(હરિભદ્રસૂરિ કૃત ટીકા નિર્યુક્તિ
મૂળ સાથે ભાષાતર)

—૦—

લેખક,
મુનિ માણેક.

—

પ્રસિદ્ધ કરનાર,
શ્રીમન્ મોહનલાલજી જૈન શ્વેં જ્ઞાનલા ડાર
મુરત-ગોપીપુરા તાન્દી—
ચુનિલાલભાઈ ગુલાબચંદ દાણીયા,
મેનેજીંગ ટ્રસ્ટી

—

પ્રથમાવૃત્તિ]

[પ્રત ૧૦૦૦

વીર સ ૨૪૪૬

સને ૧૯૨૩

વિ સ ૧૯૭૬

મૂલ્ય બે રૂપિયા

ભાવનગર થી આનંદ પ્રી-ટીંગ પ્રેસમાં સા ચુનાળચંદ બરુભાઈએ છાપ્યું

પ્રસ્તાવના.

દશવેકાલિક તથા આચારાંગ સૂત્રો પુર્ગામવાથી સુલગડાગતો પ્રથમ ભાગ જે છપાવા આપે ન છપાતો હતો, તે સમયે શ્રાવણને પશુ ખાસ ઉપયોગી આવશ્યક સૂત્ર માટે પ્રાર્થના થવાથી તેને પ્રથમ ભાગ તૈયાર કરી આપેલ તે જ્ઞાન બહાર તરફથી બહાર પડે છે

આ ભાગમા મુખ્યત્વે અડધા વિભાગ સુધી પીઠિકા છે, તેમા ઘડ પ્રસ્તાવના રૂપે છે, તેથી અહીં વિશેષ વખવાની જરૂર નથી અને બાકી ના અડધા વિભાગમાં પ્રથમ બતાવેલ જ્ઞાન પછી શ્રુતજ્ઞાનમા આવશ્યક સૂત્રનું વર્ણન છે, તેમા પ્રથમ સામાયિક અધ્યયન છે તેનું સમર્થન છે

હરિભદ્ર સ્વરિશ્ત મહારાજની બનાવેલી આ ટીકામા દર્શાવેલું બળ હોવાથી વાંચનારને આનંદ આવે છે પણ રહસ્ય ગબીર હોવાથી કાઈ અંશે કંઠશુ પણ પડે છે તેથી વારવાર વાચનુ જોઈએ

નિર્ધુક્તિકાર ભદ્રપાદ સ્વામીની આ પ્રથમ કૃતિ હોવાથી તેમા તેમણે ઘણો ખુલાસો કર્યો છે, તે અનુક્રમશીકામાં જોવાથી માત્રુમ પડશે

અનુક્રમણિકા

- ૧-૩ બાપાતરકારણ મગજાચરણ તથા ટીમમરના મગજા ચરણનું વિવેચન
- ૪-૮ મથનુ પ્રયોગન, રમનારને લાભ, કહેવાનો વિષય સમ્બધ તથા શકા સમાધાન
- ૯-૧૪ મગજ તથા તેના ત્રણ સ્થાનો તથા આચાર્યનું શ્રમ સમાધાન
- ૧૫-૨૦ નામ સ્થાપના ' પ તથા ભાવમગજનું વર્ણન
- ૨૧-૨૪ નો પ્રાગમધી ભાવમગજમાં શ્રુતજ્ઞાન સિવાયના ચાર જ્ઞાનોનું વર્ણન
- ૨૪-૩૧ નહી તે ભાવમગજ છે તેમા પ્રથમ મતિ(આભિનિમોધિક) જ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન અવધિનાન મન પર્યંત જ્ઞાન તથા કેવળ જ્ઞાનનું હુક વર્ણન શકા સમાધાન માથે
- ૩૨-૪૨ માર્તજ્ઞાનનું વિશેષ વર્ણન, અવમહ એટલે શુ ?
- ૪૩-૫૭ બાપા એટલે શુ, કેરી રીતે ઉપત થાય છે તે કયા સુધી કેરી રીતે જાય છે ?
- ૫૮ ઇલા વિગેરેનું વર્ણન
- ૫૯-૬ મતિજ્ઞાનનું નવ મનુષ્યોગદાર સાથે નિરૂપણ નિ ૧૩ થી ૧૫ સુધી
- ૬૧-૬૨ ગતિ ઇદ્રિય ક્ષમ યોગ વેદ કયામ લેશ્યા

- ૬૩-૭૧ દેશમા સમ્યક્ત્વ, વ્યવહાર નિશ્ચય જ્ઞાનદ્વાર, દર્શનદ્વાર, ઉપયોગદ્વાર, આહારક, ભાષક, પરીત પર્ણાપ્તક સૂક્ષ્મ સત્તી ભવ, ચરમ સ્પર્શના કાળ અતર ભાવ અને અદ્ય બદ્ધત્વ દ્વારમા અવતાર
- ૭૨ મતિજ્ઞાનનુ ખીજી રીતે વર્ણન
- ૭૩-૭૭ શ્રુત જ્ઞાનનુ વર્ણન, અક્ષરનુ સ્વરૂપ તેમજ અનક્ષર વિગેરે નું સ્વરૂપ
- ૭૮-૮૨ મત્તીશ્રુત, સમ્યક્ શ્રુત સાદિ અનાદિ ગમિક તથા શુદ્ધિના આક ગુણોનુ વર્ણન શ્રવણનો વિધિ
- ૮૩-૮૬ અવધિજ્ઞાનનુ વર્ણન આનુગામ્યુક અવસ્થિતનુ વર્ણન
- ૮૭ તીવ્રમદ પ્રતિપાદ ઉત્પાદ દ્વાર
- ૮૮ વિભવજ્ઞાન દેશ ક્ષેત્ર ગતિ
- ૮૯-૯૦ નામ આપના દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભવ ભાવ એમ માત્ર પ્રકારે અવધિજ્ઞાનો નિર્લેપો છે
- ૯૧-૯૫ ક્ષેત્ર અવધિનુ વર્ણન તેની પાસે ગાથાનુ વિવરણ
- ૯૬-૧૦૧ ક્ષેત્ર કાળની અવધિજ્ઞાનમા સરખામણી
- ૧૦ -૧૧૧ ઔદારિક વિગેરે પુદ્ગલોની વર્ગણાઓનુ વર્ણન દટાત માથે
- ૧૧૨-૧૯ અવધિ જ્ઞાનનુ જલ્લ ય ઉત્કૃષ્ટ પરમાવધિ સુધીનુ વર્ણન
- ૧૨૦ મધ્યમ અવધિના સરચાનોનુ વર્ણન
- ૧૨૨-૨૩ અવસ્થિત તથા ચલદ્વારનુ વર્ણન
- ૧૨૪-૨૫ તીવ્રમદ દ્વાર તથા કુકુકાના અવધિનુ વર્ણન

- ૧૨૬-૨૭ પ્રતિપાત ઉત્પાદકાર બાજી અમ્મતર અર્વાધિનુ વર્ણન
- ૧૨૮-૩૦ દર્શન યાનનુ સ્વરૂપ દેશ (ખડ) અર્વાધિનુ વર્ણન
નિબ્ધત અર્વાધિનુ વર્ણન
- ૧૩૧-૩૨ તીર્થકરોનુ અર્વાધિયાન ક્ષેત્રદાર સખક અસખક અર્વાધિ
- ૧૩૩-૩૬ ગતિદાર તથા શેષ ત્રિક્વિઓનુ વર્ણન
- ૧૩૭-૩૮ વામુદેવ ચક્રવર્તી તીર્થકર બગદેવ વિગેરેના બગનુ દર્શાત
- ૧૩૯-૪૦ મનપર્ષવચાનનુ વર્ણન
- ૧૪૧-૪૪ કેવળ યાનનુ વર્ણન પીકિકા સમાપ્ત
- ૧૪૫-૪૬ શ્રુત યાનનો અનુયોગ શકા સમાધાન
- ૧૪૭-૫૦ આવસ્થકનો શબ્દાર્થ તે ઉપર કથા, ભાવ આવસ્થાનુ
વર્ણન તેનાં દશનામ
- ૧૫૧-૫૨ ૭ આવસ્થકનુ વર્ણન
- ૧૫૩-૫૪ અનુનોગદારનો શબ્દાર્થ દર્શાત, ઉપક્રમનુ વર્ણન
- ૧૫૫-૬૧ ઉપક્રમમા શકા સમાધાન ભાવ ઉપક્રમ દર્શાત સાથે
- ૧૬૩-૬૩ શાસ્ત્રીય ઉપક્રમનુ વર્ણન અનુપૂર્વીનુ વર્ણન
- ૧૬૪-૬૬ સ્ત્રામનુ વર્ણન તથા અવતાર વક્ત-યતા નિરૂપ
- ૧૬૭-૬૯ અનુગમનુ વર્ણન કરી મગળનુ શકા સમાધાન
- ૧૭૦-૭૭ ભગવાન શબ્દનુ વર્ણન
- ૧૭૮ બદ્ધબાહુ સ્વામીએ કષ્ટ નિર્ધુક્તિઓ બનાવી છે
- ૧૭૯ નિર્ધુક્તિમા હેતુ કારણ પદના સમૂહોનુ વર્ણન
- ૧૮૦ નિર્ધુક્તિ સબંધી ૮૭ મી ગાથા તે આચાર્ય પરપરાએ
આવેલી છે તેનુ વર્ણન

- ૧૮૧-૯૦ દ્રવ્ય પરપરામાં ચિતારાની કથા તથા મૃગાવતીનું દષ્ટાત
શીલરક્ષણ માટે તેનું અપૂર્વ શુદ્ધિબળ
- ૧૮૧ નિર્મુક્તિ શબ્દનું સ્વરૂપ
- ૧૮૩-૯૪ તીર્થ કર ગણધરોનું ઉત્તમ વૃક્ષ સાથે દષ્ટાત શકા સમા-
ધાન, વૈદ્ય તથા સૂર્ય સાથે સરખામણી
- ૧૮૫-૯૬ સૂત્ર રચનાનું પ્રયોજન તીર્થ કર ગણધરની રચનાનો બેદ
- ૧૮૭-૨૦૦ સૂત્રનો સાર શું છે, મોક્ષના અંગ, તે ત્રણે સંપૂર્ણ જોઈએ
જ્ઞાન ક્રિયાનું સમર્થન.
- ૨૦૧-૧૦ કાચમાનું દષ્ટાત, તથા જ્ઞાન ક્રિયા બનેલી મુખ્યતા
- ૨૧૧-૧૬ સંન્યાસ દર્શનની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થાય છે ? કર્મોનું વર્ણન
- ૨૧૭-૨૭ બધકોને કેટલો છે, તેનું શકા સમાધાન, સમ્યગ્દર્શનની
પ્રાપ્તિ ઉપર દષ્ટાતો પછી ચારિત્ર ક્યારે પ્રાપ્ત થાય.
- ૨૨૮-૩૪ ચારિત્રના બેદો, સાધુના દશ કલ્પોનું વર્ણન
- ૨૩૫-૩૬ પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્રના તપનું વર્ણન
- ૨૩૭-૪૨ ઉપત્તમ શ્રેણીનો ક્રમ તથા તેની સ્થાપના
- ૨૪૩-૪૪ તીર્થ કરના ઉપદેશની બે ગાથા,
- ૨૪૫-૫૨ ક્ષાયિક ચારિત્રનું વર્ણન કોદરાનું દષ્ટાત, ક્ષપક શ્રેણીનું
વર્ણન તેની સ્થાપના, પ્રવચનનું વિશેષ વર્ણન
- ૨૫૩-૫૬ નમ અને અનુયોગ વિષે શકા સમાધાન. પ્રવચન શબ્દના
પાંચ ઐક્યાર્થિક શબ્દોનું વર્ણન, સૂત્ર શબ્દનું વર્ણન
- ૨૫૭-૩૦૦ અનુયોગનું સંપૂર્ણ વર્ણન
- ૩૦૧-૩૦૪ પરચુરણ

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૪	૪	નુ	નો
૨૯	૧	તેમનના પપાચો	તે
૩૩	૮	ચિ	ચિ
૩૯	૫	થિ	થ
૪૮	૨	વાક	વાક
૫૭	૫	સમ	સમય
૭૯	૪	ખુ ડુ	ખડુ
૭૯	૨૨	અચુત	આ ક્રુત
૮૮	૧૮	સે	સે
૮૯	૫	નામ	એલુ નામ
૯૦	૨	ભવા	ભાવા
૧૨૧	૫	ચાન	સ્થાન
૧૩૫	૬	મત	મતિ
૧૪૫	૧	ચ ચાન	ચાન
૧૪૮	૧૦	થ	થ
૧૫૦	૨	તે	ને
૧૬૧	૧૫	અધીન	આધીન
૧૭૧	૨	સથે	સથ

गे. १५५५.१७ ७५५५.१७ पुस्तकालय ३३ ३५३-३

ॐ नमो वीतरागाय,

भाष्य निर्युक्ति सहित सटीक

आपश्यत् सूत्रानुं भाषांतर.

पूज्य श्रेष्ठ गुण रहो निनवर शक्ति सदा शक्तिदो,
भव्याना हितकारक सुनगरे प्राह्लादने सस्थित
सदबुद्धि प्रभव गुणाढ्य वृषभश्चद्रश्च सुश्रावक
सौहार्त्त मन इन्दिरा वरमती श्राद्धी सुपत्नी तयो ॥ १॥
जातश्च पुत्रो मुनिमोहनस्य, शिष्योऽभवद्दहर्षगुणे प्रसादात्
माणिक्य नामा म्वपरैकहिता मानस्यके वैविवृणोतिभाषा ॥ २॥
॥ युग्म ॥

टीकाकारनु भगणायराय.

प्रणिपत्य जिनवरैर्द्र धीर श्रुतदेयता गुरुन् साधुन्
आपश्यकस्य त्रिवृति, गुरुपदेशादह चक्ष्ये ॥ १ ॥

છત્રે દેવ વીરપ્રભુ સરસ્વતી સુશુર અને બધા સાધુ
ઓને નમસ્કાર કરીને શુરમહારાજના ઉપદેશથી આવશ્યક
સૂત્રની મીઠા હું બનાવુ છું

ટીપ્પણનું ભાષાતંત્ર

વીરપ્રભુનું શાસન ચાલતું હોવાથી અભીષ્ટ દેવતાનું
સ્તવન કહ્યું છે (અભિયુક્ત તે આશામાં વર્તનારા છે, અને
તેમનાથી પૂજાય તે અભીષ્ટ છે)

જિન એટલે અધિજ્ઞાની તથા મનપર્યાવરણની તેમ
વર 'તે' શ્રેષ્ઠ દેવગણનીઓ છે, તેમના ઇ ૬ તે તીર્થ કહે છે,
તે તીર્થ કર વીરપ્રભુને પ્રથમ નમસ્કાર છે વિષ્ણુ દ્વર કરવાવડે
માન્ય થાન તે અભિમત દેવતા છે, તે શાસન દેવદેવી છે,
તથા શ્રુતની અધિષ્ઠાયિકા શ્રુતદેવતા છે, શ્રુતરૂપ દેવતા તે
શ્રુતદેવતા એમ સમાસનો વિગ્રહ કરીએ તો અભિમત દેવ
તાપણુ ન થાય, પણ અધિકૃત દેવતાપણુ થાય, માટે શ્રુત
અને દેવતા બંનેને જુદા પાડ્યા, આ સરસ્વતીને નમસ્કાર
કરવો તે જ્ઞાન આવશ્યકીય કર્મક્ષય ઉપગમમાં સાધકપણે
હોવાથી અનુચિત નથી મુચ્છદેવતા ની થાય બોલાય છે,
એનામાં અવિરતપણુ હોવા છતાં સ્તવવાપણુ બતાવ્યું છે,
મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિ નથી ડારણ કે મિદ્ધાતનુ આચરણ બંને
પક્ષવાળાને માન્ય છે

શુર શબ્દથી અધિકૃત દેવતાનું સ્તવ છે (શાસ્ત્રના

‘ પ્રણેતાપણે ’ અધિકારી છે) માધુ શબ્દથી ઉપાધ્યાય તથા વાચનાચાર્ય ગણાવચ્છેદક વિગેરેને નમસ્કાર કર્યો છે

મઘપિ મયા તથાડન્યૈ કૃતાડસ્ય ચિવૃત્તિ સ્તથાપિ મંક્ષેપાત્
મદ્વુચિ મત્ત્રાનુગ્રહ હેતો ક્રિયતે પ્રયાસોડયમ્ ॥ ૨ ॥

આ આવશ્યક મૂત્રની ટીકા મે તથા બીજા મહાન્ પુરોએ કરી છે, તોપણ મંક્ષેપથી તેવી રૂચિવાળા ઉપર અનુગ્રહ કરવા આ પ્રયાસ કંઠાય છે

આ હરિભદ્રસૂત્રિ મહારાજે આવશ્યકની ટીકા વિન્તાગ-
થી ૮૪ હજાર શ્લોક પ્રમાણ બનાવી છે, તેમ તેમના પહેલાના
મહાન્ પુરોએ પણ ટીકાઓ બનાવેલી સંભવે છે આ સ-
ક્ષિત ટીકા મંક્ષેપ રૂચિવાળા જીવોના ઉપદાર માટે અથવા
તેમના નિમિત્તે કરી છે

બીજી ગાથા ઉપર શકા મમાધાન.

આ આવશ્યકની ટીકાને પ્રયામ પ્રયોજન વિગેરેના
અભાવથી કાટાની શાખા મગકવા માફક નકામો છે વિગેરે
શબ્દો થાય, તે માટે પ્રયોજન વિગેરે પ્રથમ કહે છે
બીજાઓએ પણ કહ્યું છે કે -

પ્રેક્ષાવતા પ્રવૃત્ત્યર્થ ફલાદિ ત્રિતર્ય સ્ફુટ

મંગલે ચૈવ શાસ્ત્રાદૌ વાચ્યમિદાર્ય સિદ્ધયે ॥ ૧ ॥

વિદ્વાનોની પ્રવૃત્તિ માટે ખુલ્લી રીતે ફલ વિગેરે (અ-
લિધેય પ્રયોજન) તથા મંગલ શાસ્ત્રની શરૂઆતમા ઈદ

અથ ની સિદ્ધિ માટે જતાવવા લેઈએ, વિગેરે છે (કારણ કે મિદ્ધ અર્થ તથા મિદ્ધ સંબંધને સાબળવાને વિદ્વાન્ પ્રવર્તે છે) તેથી પ્રયોજન અભિધેય મળે અને મળ્યા વગર અવસરે ઝડીશું

પ્રયોજન.

પર (પ્રકૃષ્ટ) તથા અપર (તેના સાધનબૂત) દ્વિ મળે, જોમ બે પ્રકારે પ્રયોજન છે વળી તે દરેક કાળ કહેનાર અને સાબળનારની અપેક્ષાએ બે પ્રકારે છે

અથ કરનારનું પ્રયોજન

દ્રવ્યાસ્તિક નયના મતે વિચારતા આ નૈન સિદ્ધાંતો નિત્ય હોવાથી કર્તાનો અભાવજ છે નહીસૂન વિગેરેમા કહ્યું છે કે-

આ દ્વાદશાંગી (બાચાસગથી દ્વિવાદ સુધી) પૂર્વે કોઈ વખત પણ નહોતી એમ નથી, તેમ કદાચિત્ નહીં હોય તેમ પણ નથી તેમ વર્તમાનમા ન હોય તેમ પણ નથી, અર્થાત્ સર્વ કાળમા છે)

પર્યાયાન્તિક નયના મતે વિચારતા અનિત્ય હોવાથી તેના કર્તાનો સદ્ભાવ છે

(કોઈ પણ સુદાનો વિષય કહેવો તે દ્રવ્યાસ્તિક નય અને સાબળનાર જીવોની અપેક્ષાએ સમજાવવા થોડામા કે

પ્રુલાસાથી ડહેતા મુદ્દો તેજ રહેવા છતાં અક્ષરો ઝોઝા વ-
ધતા થાય તે પર્યાયાસ્તિક નય છે

તત્ત્વની અપેક્ષાએ આગમના મૂત્રો તથા અર્થો જ નેની
આલોચના કરતા અર્થની અપેક્ષાએ આગમ નિત્ય હોવાથી
તેનું કરવાપણું નથી, સૂત્રની રચનાની અપેક્ષાએ ગણધરે
રંગેલા હોવાથી કોઈ અંગે કરવાપણું ઘટે છે

સૂત્ર રચનારને લાભ.

મોટો લાભ એ છે કે પર તે મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે
અને અપરતે તે સૂત્રોને પઠન પાઠન કરનાર જીવોને સુમાર્ગે
ચાલવાનું મળે છે

પ્ર—અર્થ જતાવનાર જિનેશ્વરને શું લાભ ?

ઉ—કંઈ પણ નહિ કારણ કે તેઓ કૃતકૃત્ય છે અને
ઢેવગજાન પ્રાપ્ત થઈ જવાથી મોક્ષ તો મળવાનોજ છે

પ્ર—જો તેમને પ્રયોજન નથી તો અર્થ જતાવવાનો
પ્રયાસ કેવો અયુક્ત થયો ?

ઉ—એમ નથી કારણ કે તેમને તીર્થંકર નામ ગોત્ર
પૂર્વે બાધેલું હોવાથી હિંદુમાં આવેલું તે ભોગવ્યા વિના
છુટે નહિ (તેજ નિ ગા ૧૮૫ માં) આગળ ડહેશે કે—

તત્ત્વ કદ વેદજ્ઞૈ અગિલાપ ધમ્મદેસણા દીદિ

પ્ર—તીર્થંકર નામ ગોત્ર કેવી રીતે વેદાય ?

ઉ—હીનતા બતાવ્યા વિના ધર્મોપદેશ આપવા વિગેરેથી

પ્ર—તેથી સાલજનારા લગ્યાત્માઓને શુ લાભ ?

ઉ—અપર (સામાન્ય) લાભ સૂત્રમાં શુ રહ્યું છે, તે અર્થદ્વારા જણાય, અને તે રહ્યું સહેલથી જોખાય, માટે સૂત્ર સાલજવાનો લાભ છે, અને પર (વિશેષ મોટો) લાભ એ છે, કે તેથી મુક્તિજ મળે

પ્ર—કેવી રીતે ?

ઉ—જ્ઞાન અને ક્રિયા એ બે વડે મોક્ષ છે, અને આ આવશ્યક સૂત્ર જોધ આપનાર જ્ઞાન સ્વરૂપ તથા તે પ્રમાણે વર્તવાની ક્રિયાવાળું છે, તેથી મોક્ષ મળે છે. ધરણું કે આ વશ્યક સૂત્ર અર્થના સાલજ્યા વિના પરમપદને અતુલુજ જ્ઞાનક્રિયાની પ્રાપ્તિ થતી નથી

પ્ર—શા માટે ?

ઉ—તે આવશ્યકજ મોક્ષલુ ધરણું છે, અને તે આવશ્યક સાલજના વિના વિશિષ્ટ જોધ તથા ક્રિયા કેવી રીતે થાય ? પણ તે આવશ્યક સૂત્ર લખીને સમજે, અને તે પ્રમાણે વર્તે, તેથી પ-પરાએ મોક્ષ મળે

માટે સિદ્ધ થયું, કે પ્રયોજનવાળો (લાભદાયી) આ વશ્યક સૂત્રાર્થના પ્રારભનો પ્રયાગ છે

અભિધેય (કહેવાનો વિષય)

પ્ર૦—આવશ્યક સૂત્રમાં શું કહેશે ?

ઉ—સામાયિક વિગેરે છ આવશ્યક તથા તે પ્રમાણે ક્રિયા કરવી

સાધ. .

ઉપાય અને ઉપેય (ઉપાયથી મેળવવા યોગ્ય) ભાવના લક્ષણવાળો તર્કના અનુસારેજ છે

પ્ર૦—કેવી રીતે ?

ઉ—ઉપેય તે સામાયિક વિગેરેનું યથાર્થજ્ઞાન, અને છેવટે મોક્ષ છે, અને ઉપાય તો આવશ્યક સૂત્રજ વચનરૂપે રચાયું છે (ઠારણ કે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર વિગેરેનું માલગણુ સાડુ છે પણ તેનાથી આ આવશ્યકનું જ મુખ્યપણું ઈષ્ટ અર્થ સાધવા માટે ઉપયોગી છે)

આ આવશ્યક સૂત્ર માલગણવાથી સામાયિક ચઉવીસતથો 'વિગેરેના' વિષયનો નિશ્ચય થાય છે, અને તે પ્રાપ્ત થવાથી સમ્યગ દર્શન વિગેરેની નિર્મળતા થાય છે, અને ક્રિયા કરવાનો પ્રયત્ન થાય છે, અને તેથી મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ છે, અથવા નિર્ચુક્તિકાર મહારાજ ભદ્રબાહુસ્વામી ઉપોદ્ધાત નિર્ચુક્તિમાં ઉદ્દેશ પ્રમાણે નિર્દેશો (ઈચ્છા પ્રમાણે અભિપ્રાય પ્રકટ) કહેવો જોઈએ, વિગેરે અધિકારમાં પોતે કહેશે.

શકા સમાધાન

કોઈ જિજ્ઞાસુ બીન અથવા તર્ક કરનાર જોઈ વિગેરે અન્ય-વાદી પૂછે કે—જેમણે શાસ્ત્ર તથા અર્થને સમજ્યા છે, તેઓ પોતાની મેળેજ તેનું પ્રયોજન બાણી લેશે, તો આ શાસ્ત્રના પ્રા-રભમા પ્રયોજન વિગેરે જતાવવા પ્રયાસ કરવો તે વ્યર્થ છે

ઉ—તેમ નથી કારણ કે શાસ્ત્રાર્થ નહિ બજાનારાઓને તે શાસ્ત્રોમા પ્રવૃત્તિ કરવાનો હેતુ તે પ્રયોજન વિગેરે છે, માટે પ્રયોજન વિગેરેનો પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે કારણ કે વિદ્વાનોની પ્રવૃત્તિ પ્રથમથી નિશ્ચય કરીને થાય છે

પ્ર૦—કદાચ પ્રયોજન વિગેરે અગાઉથી કહેશે, તોપણ શાસ્ત્ર બધ્યા વિના તેના નિશ્ચયની ખાતરી નહિ થાય કારણકે તેમા સંશય રહેવાથી પ્રવૃત્તિનો અભાવ થવાથી તમારો ઉપ-ન્યાસ હરબો અનર્થક થશે

ઉ૦—તેમ નથી જેમા સંશય પડે ત્યાં પણ સત્ય જાણવા અથવા લાભની ખાતર પ્રવૃત્તિ થતી દેખાય છે વરસા-દની શકા રહેવા છતાં પણ ખેડુતો જમીન ખેડી તૈયાર રાખે છે માટે આ પ્રસંગે વધારે કહેના નથી

મગળનું વર્ણન.

ઉત્તમ કાર્યમા વધારે વિદ્વો દાય છે તે જતાવે ॥

ધ્રેયાસિ ઘટ્ટુચિન્નાનિ, મયતિ મહતામપિ

અમેયસિ પ્રવૃત્તાના, અપિયાન્તિ વિનાયકા ॥ ૧ ॥

મોટા પુરુષોને પણ સારા ધર્મો કરતા વિદ્વો આવે છે, ઠારણ કે અઞ્ઞર્મ મા પ્રવૃત્તિવાને ક્યાય પણ વિ ન કરતા અટ-કાવ નથી (અધર્મોને બીજાનું બગાડતા પણ આનંદ આવે છે)

આ આવશ્યક સૂત્રનો નિર્ધુક્તિરૂપ અનુયોગ કરતા તે સૂત્ર મોક્ષની પ્રાપ્તિના બીજરૂપ હોવાથી આ કાર્ય દ્રેયરૂપજ છે, તેથી તેના આરભમા વિદ્વ કળનારાઓની શાંતિને માટે મગજ બતાવે છે તે મગજ શાસ્ત્રની આદિમા, મધ્યમા અને અંતમા કરવાની ઇચ્છા રહે છે

શિક્ષા સમાધાન

પ્ર૦—આશાસ્ત્રજ સંપૂર્ણ મગજરૂપ છે, ઠારણ કે તપની માફક જ્ઞાન રૂપ હોવાથી નિર્જંગ કરનાર છે, તેથી તે મગજ કાયમ રહે, માટે ઉપર કહેલા ત્રણ મગજો જે નિર્વિદ્વ મમાપ્તિ માટે પ્રથમનું, બાહ્યેષુ સ્થાયી થાય માટે મધ્યમ, અને શિષ્યની વશ પર પરામા કાયમ રહે માટે છેવટનું છે, તેવી નવી કલ્પના કરવી તે અધુક્તા છે કાળુ કે તેવા મગજની જરૂર નથી

ઉ૦—તેમ નથી, ઠારણ કે તેવા મગજનું પ્રયોજન નથી, એ કહેવું સિદ્ધ થતું નથી તે બતાવે છે,

તે મગજ બતાવ્યા વિના નવા શિષ્યો વિવેચન કરતા શાસ્ત્રઅર્થના અવિદ્વપણે કેવી રીતે પાર પહોંચશે ? માટેજ પ્રથમ મગજનો પ્રયાસ જરૂરી છે, તથા બાહ્યેષુ તેને કેવી રીતે સ્થિર રહે, માટે મધ્ય મગજ છે, તથા શિષ્યોની પર પરામા

પણ જ્ઞાન વિનાશ ન પામતા ઉપજાન્કે જની રહે માટે છેવટના મ ગજની આવશ્યકતા હોવાથી તમારો પ્રશ્ન નકામો છે

ત્રણ મ ગજોના સ્થાન બતાવે છે

આમિષિયોદિય જાળ સુચનાળ વિગેરે ૧ લી ગાથામાં આદિમ ગજ કહ્યું, તથા વદનચિત્તિ કિત્તિ કમ્મ ગાથામાં છે, તે મધ્યમ મ ગજ છે, અને વદન તે વિનયરૂપ છે, તે વિનય અર્થ તર તપમા છે, તપનુ મ ગજપણ

{ ધમ્મો મગલ મુક્કિદ્ધ } દશ વેકાલિની ૧ લી ગાથામાં
{ અદિસાસજ્જમા તથો } બતાવ્યું છે

તથા વચ્ચક્ષાળ વિગેરે ગાથાથી છેવટનું મ ગજ છે, કારણ કે બાહ્ય તપમા છે, એમ ત્રણે મ ગજો બતાવ્યા

શકા સમાધાન

પ્ર૦—સહે તેમ હો, પણ આ ત્રણ મ ગજો આ શાસ્ત્રથી ભિન્ન (જુદા) છે, કે એકપણે છે ? જો તમે એમ કહો કે ભિન્ન છે, તો શાસ્ત્ર અમ ગજ થયું, એમ અમ ગજ માન્યા વિના ભેદ ન પડે, અને જે અમ ગજ છે, તેને બીજા સો મ ગજ લગાડો તોપણ તે મ ગજ થાય નહિ, માટે મ ગજ બતાવતું વ્યર્થ થયું, અને તે મ ગજ હોવાથી પણ ઇચ્છિત સિદ્ધિ નહિ થાય, જેમ પૂર્વે અમ ગજ હતું, તેને માટે મ ગજ કહ્યું, તેમ મ ગજને માટે બીજું મ ગજ પણ કહેવું જોઈએ, કારણ

કે આદ્ય મ ગળ કહેવા છતાં પણ શાસ્ત્ર તો અમ ગળ જ રહ્યું છે, માટે એક પછી એક એમ અનેક કહેવા છતાં પણ લિન્ન હોવાથી તે અમ ગળ મ ગળ થાય નહિ

ઠઠી અલિન્ન (લેગુ) માનો, તો શાસ્ત્ર પોતે જ મ ગળ થયું, તો અન્ય મ ગળ બતાવવું નકામું થયું, કે મ ગળભૂત શાસ્ત્ર છતાં પણ અન્ય મ ગળ બતાવો છો ! અને તેમ મ ગળ બતાવો તો તે મ ગળ માટે બીજું મ ગળ બતાવ્યા કરો તો તો અનવચ્ચા દોષ આવશે, અને જો અનવચ્ચા દોષ ન મળે, તો મ ગળના અભાવનો જ પ્રમ ગ આવશે,

પ્ર૦—કેવી રીતે ?

ઉ૦—મ ગળભૂત શાસ્ત્રને અન્ય મ ગળની અપેક્ષા રાખવી પડતી હોવાથી મ ગળના અભાવે અમ ગળપણ આવશે, તે પ્રમાણે પહેલાં મ ગળ માટે બીજું મ ગળ જોઈશે, માટે મ ગળનો અભાવ (અપ્રયોજનપણ) મિદ્ધ થયો,

જૈનાચાર્યનું મ ગળના પ્રશ્ન ઉપર સમાધાન.

લિન્ન પક્ષ સ્વીકારવાથી જે દોષ બતાવ્યા, તે લિન્નપક્ષ અમે માનતા નથી માટે તે દોષોનો અભાવ થયો, કદાચ લિન્ન પક્ષ માનીએ તોપણ લવણ (મીઠું) તથા દીવા વિગેરેના દૃષ્ટાંતથી સ્વપરને અનુઅહના કરવાથી તમારા કહેલા દોષોનો અભાવ થયો (કારણ કે લવણ બુદ્ધ છતાં મોળી વસ્તુમા નાખવાથી ગુણુડારી થાય છે, અને દીવો અપ્રકાશિત

વનુને પોતે પ્રકાશક હોવાથી પોતાને તથા અન્યને પ્રકાશમા
લાવી ખાડા વિગેરેથી મનુષ્યને જગ્યાવે છે, તેમ કેટલાક મ-
ગગસૂચક શબ્દો કાનમા પડતા ઉત્સાહ વધતા ધર્મ ક્રિયામા
કે લજવામા વધારે પ્રવૃત્તિ થાય છે) અને અભિ : પક્ષ લ
ઈએ, તોપણ મગગનુ ઉપાદાન નગમુ નથી, કારણકે તેથી
શિષ્યની મતિ મગજને ગ્રહણ કરવા તરફ યગ્રે, શાસ્ત્રનુ જ
મગગપણ જતાબ્યાથી તે લાલ છે, આનો લાવાર્થ આ છે,
કે આ શાસ્ત્ર જ મગજ છે, એવુ ગિય કેવી રીતે જાણે ?
તે જતાવવા માટે ઇદેવને નમન્કાર કરવો, વિગેરે ગાસ્ત્રમા
કહ્યુ છે

પ્ર૦—કન્યા મગજ જતાન્યા વિના શિષ્ય શાસ્ત્રને
મગજ ન જાણે, તોપણ શાસ્ત્ર સ્વરૂપથી મગજ હોવાથી
પોતાનુ કાર્ય સિદ્ધ થઈ જગ્રે, તો મગજ જતાવવુ અનર્થ
રૂપે કેમ નહિ ?

ઉ૦—ત્વિ, અમારો અભિપ્રાય તમે જાણતા નથી,
કારણ કે અમારૂં કહેવુ આ છે, કે મગજને પણ મગજ જુ
દ્વિએ માનતા મગજકારી થાય છે, સાધુને સાધુ બુદ્ધિએ
જાણીને નમે, અર્થાત્ સાધુ મગજરૂપ છે, છતાં તેને મગજ
બુદ્ધિએજ ગ્રહણ કરેલો હોય તેવા પ્રશસ્ત ચિત્ત વૃત્તિવાળા
જન્યાત્માને તે સાધુ ઉપકારક થાય, અને તેવી બુદ્ધિએ ગ
હણ ન કરે, તો કાળા હૃદયવાળા કપટીને તેમો લાલ સાધુ ન

કરી શકે, એ પ્રમાણે શાસ્ત્રને પણ મગજ બુદ્ધિએ શ્રદ્ધા કરી આરાધેલું લાલદાયી થાય

પ્ર૦—એ તેમ હોય તો અમગજ પણ મગજ બુદ્ધિએ માનીએ તો લાલદાયી થાય એ તો અનિષ્ટ છે

ઉ૦—એમ નથી, અમગજ સ્વરૂપે જ અમગજ હોવાથી પોતાની બુદ્ધિની અપેક્ષાએ મગજ માનવા છતાં લાલ ન ડરે, પણ મગજને મગજ સમજીને ડરે તો લાલ થાય જેમ કે ઢોઈ માણસ સોનાને સોનાની બુદ્ધિએ શ્રદ્ધા કરી વહેવારમાં લે તો ઇષ્ટ સિદ્ધિ થાય, પણ પીતળને કાચન (સોના)ની બુદ્ધિએ લે તો કામ ન થાય, તેમ સોનાને સોનું ન જાણે તોપણ સિદ્ધિ ન થાય

પ્ર૦—મગજને મગજ માનવાથી કાર્ય સિદ્ધિ થાય, એમ હોય તો ત્રણ મગજ સિવાયનો વચ્ચેનો ભાગ અમગજ થઈ જશે

ઉ૦—એમ નથી, કાગળ કે તત્ત્વથી તો આખું શાસ્ત્રજ મગજરૂપ છે, જેમકે આખા શાસ્ત્રને ત્રણ ભાગમાં વહેવડ્યું છે, જેમ લાડુના ત્રણ ભાગ પાડ્યા હોય, તેથી કોઈ પણ ભાગમાં લાડુ ન હોય તેમ નહિ, તે પ્રમાણે ત્રણ વિભાગ પાડવા છતાં આ શાસ્ત્ર અમગજ નથી, કારણકે આખા શાસ્ત્રનું મગજપણું ડર્મની નિર્જગ કરે છે તેથી ત્રિદ્વ છે, તેનું અનુમાન નીચે બતાવ્યું છે

પ્રતિજ્ઞા

હેતુ

દષ્ટાંત

આ વિવક્ષિત (આવશ્યક) ગાત્ર મ ગળ છે, નિર્જરા છે, તપનુ છે,

પ્ર૦—એની નિર્જરા કેવી રીતે છે ?

ઉ૦—જ્ઞાન રૂપે હોવાથી, અને જ્ઞાન છે, તે કર્મની નિ

ર્જરાનો હેતુ છે, કહ્યું છે કે—

જનેરદ્વૌ વસ્ત્વં ત્વદ્ મદુયાદિ વાસયોદોદિ

તતાણી તિદિગુણો સ્વયદ્ ઉસાસમિત્તેણ ॥ ૧ ॥

નારદીનો જીવ કરોડો વરસે જે કર્મ ખપાવે, તે મન

વચન કાયાથી શુભ રહીને જ્ઞાની માણુ સજ્જ (ઉચ્છવામ)

માત્રમા ખપાવે

પ્ર૦—એમહો, તોપણ મ ગળ ત્રણની દૃષ્ટના બ્યર્થ છે?

ઉ૦—એમ નહિ, અમે ત્રણે મ ગળનું પ્રયોજન બ

તાની દીધું છે માટે આ નક્કી થયું કે સાત્રની આદિ મંદ

અને અતમા મ ગળ બતાવવું જોઈએ

મ ગળ એટલે શુ ?

પ્ર૦—મ ગળ શબ્દનો અર્થ શુ છે ?

ઉ૦—અગ, રગ લગ વગ મગ એ ધાતુઓનો મુદ્દાવ

છે, તેમને વચમા ' ન ' લાગે છે, (પાણિની બ્યાકરણ ૭-૧

૫૮) મા બતાવ્યા પ્રમાણે ઔણાદિક પ્રત્યયમા ' લ ' લાગે

છે, તેથી પ્રથમાના એકવચનમા મ ગળ શબ્દ થાય છે, અર્થાત્

જેનાવડે ક્રિત મ જાય, સમન્વય સધાય તે મ ગળ છે

અથવા મ ગ એટલે ધર્મ અને લા ધાતુનો અર્થ લેવા નો છે, એમા (પાણિની ૩-૨-૩) પ્રમાણે આનો ‘અ’ થ ઇને મ ગળગ્ગ અને છે, અથવા (પા ૬-૪-૬૪) પ્રમાણે મ ગ તે ધર્મના ઉપાદાનનો હેતુ તે મ ગળ છે,

અથવા મા મને માલયતિ ગાળે છે, લવથી અર્થાન જે મ સારના લવ બ્રમણથી બચાવે તે મ ગળ છે

(તત્ત્વલેહ પર્યાયોવડે બ્યાખ્યા થાય, એવો નિયમ હોવાથી મ ગળથી હિત પ્રાપ્તિ થાય એવું બતાવીને) હવે તે મ ગળના નિરૂપા આશ્રયી લેહ બતાવે છે, નામ, આપના દ્રવ્ય અને લાવ એમ ચાર લેહે મ ગળ છે

નામ મ ગળ.

ચદ્વસ્તુનોડમિધાન, સ્વિત મન્યાયેતદર્થનિરપેક્ષ
પર્યાયાનમિધેય (ચ), નામ યાદચ્છિકચતયા

છવ અછવાદિ જે વસ્તુનું નામ હોય, જેમ કે ગોવા-
ળીયાના છોકરાનું નામ ઇદ્ર હોય તે પરમાર્થથી દેવોના સ્વા-
મી (ખરા ઇદ્ર) સાથે મળતું છે, છતાં ગોવાળીયાનો છોકરો
દેવોનો સ્વામી ન કહેવાય, પણ દેવોનો ઇદ્ર તો શુણ્ણથી નામ
છે, ‘ ઇદ્ર ધાતુનો અર્થ પરમેશ્વર્ય છે, તે તેમા ઘટે છે,
પણ ગોવાળીયાના પુત્રમા તે ન ઘટે માટે દેવોના
સ્વામી ઇદ્રના પર્યાયો શક પુરહર વિગેરે નામો સાથે
પણ ‘ ઇદ્ર ’ છોકરાનું નામ ન સરખાવાય, અહીં દક્ષ નામ

અને નામવાળો એ બેમા અભેદનો ઉપચાર કરવાથી ગોવા
ળીઓ વસ્તુ (ઊકરો) જ-લેવાય, તથા બીજો મ્થળે ન વ
સ્તુ કંઈ પણ ' ડિત્ય ' વિગેરે માફક ઈમ્છા પ્રમાણે નામ
હોય, જ' શબ્દથી તે નામ દ્રવ્ય હોય ત્યાં સુધી રહે, (પછી
બદલાઈ પણ જાય)

સૂત્રમા ' નામં આવચરિત્વં ' કહેલું છે કે નામ છેવટ
સુધી રહે તે અમુક દેશમા જે ત સા ચાલતી હોય તે નામ
નામ આગ્રથી કહેલું જાયવું

આ નામ સાથે મગજ ભેડતા નામ મગજ શબ્દ થયો,
તેમા કોઈ જીવનુ કે અજીવનુ અથવા બનેનુ નામ મગજ
શબ્દ હોય તે છે, જેમ જીવને આગ્રથી સિંધુ દેશમા
અગ્નિને મગજ કહે છે, અને અજીવ આગ્રથી શીલાટ દેશમા
દવરક વલનક (દોરીને વાળેલ) હોય તે મગજ ગણાય છે,
અને જીવ અજીવ બનેને આગ્રથી વદનમાળા- (આબાના કે
અશોડના પાદડાનુ તોરણ શુભ પ્રસંગે બધાય તે),

સ્થાપના મગજ

યજુતદર્શયિયુક્તં તદભિપ્રાયેણયજ્ઞત્ત્વરણિ ।

સંખ્યાદિ વર્મસત્ સ્થાપનેતિ નિયત્તેઋષવાલ્લભ ॥ ૨ ॥

જે વસ્તુ ભાવઈદ્ર વિગેરે અર્થ રહિત હોય, છતાં
તેમા તેનો અભિપ્રાય (ખુદ્ધિ) હોય, તેમા તેઈદ્ર વિગેરેની
આકૃતિ લેપ વિગેરેથી કરી હોય, અથવા આકૃતિ વિના પણ
જેમ સાધુઓ પાસે અક્ષ વિગેરેની સ્થાપના હોય, તે સ્થા

પના ઈતર કે અરૂપ કાળની છે, (પૂર્વે જે આકૃતિ હોય, તેને બદલે બીજી કરવાથી પૂર્વની આકૃતિ બદલાઈ જાય છે, આના સમયે શ્રાવક પ્રતિક્રમણાદિ ક્રિયા કરતા નવકાર પચે દ્વિયથી સ્થાપનાજ કરે છે, અને ક્રિયા કરી રહ્યા પછી નવકાર ગણી સમાપ્ત કરે છે, તેમ સાધુને પણ સ્થાપના પાસે ન હોય, અને પાણી રસ્તામાં પીવું હોય તો દાડાની સ્થાપના નવકાર ગણીને સ્થાપે છે, તે પણ તેટલીજ વારની હોય)

જ શબ્દથી જાણવું કે કેટલીક સ્થાપનાઓ પ્રતિમાઓ વિગેરે તે વસ્તુ રહે ત્યાં સુધીની પણ હોય છે, (જેમકે નદી શ્વરદ્વીપમાં શાન્વતી પ્રતિમાઓ જેવી ને તેવી હમેશા રહે છે) અર્થાત્ સ્થાપાય તે સ્થાપના છે

આ સ્થાપના સાથે મગળ જોડવાથી સ્થાપના મગળ છે અહીં વહેવારમાં અષ્ટ મગળ બાણીતા છે જેમાં સ્વસ્તિક ન દાવર્ત વિગેરે છે

દ્રવ્ય મગળ

મૂતસ્ય માવિનોવા માવસ્ય દિ કારણ તુ ચલ્લોકે ।
તદ્રવ્ય તાગ્નૈ મચેતના ચેતન કવિતમ્ ॥ ૩ ॥

(આગમની નોઆગમવી વિચારતા) જે ભૂત (વીતી ગયું) હોય, અથવા ભાવી (ચવાનું) હોય, તેના પર્યાયોનું જે નિમિત્ત હોય, તેને દ્રવ્ય કહે છે તે અને તે દ્રવ્ય તે સંબંધીના પર્યાયોને પામે છે, માટે તે દ્રવ્ય છે, એવું તત્ત્વજ્ઞ (તીર્થ કરો) કહે છે, તેમાં અચેતન દ્રવ્ય તે જે પુરૂષને તે પદા

ર્થનું લક્ષ્ય ન હોય, મોઢેથી બોલતો હોય, તો તે દ્રવ્ય છે,
(અને તેને આશ્રયી તેનું અનુષ્ઠાન પ્રતિક્રમણ વિગેરે પણ
દ્રવ્ય ગણાય છે,) અને અચેતન દ્રવ્ય તે જ શરીર ભવ્ય શ
રીર અને તેવું બીજું ૬૪ દ્રવ્ય હોય તે અચેતન ટે, આવું
બતાયું છે, તે દ્રવ્ય સાથે મગજ જોડતા દ્રવ્ય મગજ
ઢંઢેવાય છે

દ્રવ્ય મગજના બે ભેગ

(૧) આગમથી (૨) નોઆગમથી જોમ યો લે. છે, તેમા
આગમની અપેક્ષાએ મગજ સજ્જનો જાણુ હેય, પણ તેમા
ઉપયોગ ન હોય, કારણ કે ઉપયોગ રહિત તે દ્રવ્ય છે

નોઆગમથી ૧ જ શરીર ૨ ભવ્ય શરીર ૩ તે બનેથી
વ્યતિરિક્ત (છુટું) જોમ ત્રણ લેહે છે

જ શરીર તે જાણનારનું શરીર (મહે તે જનીર) આમા
જીવ ગયા પછી શરીર પડી ગ્હે તે, દ્રવ્ય મગજ છે, અથવા
જ શરીર તેજ દ્રવ્ય મગજ જોમ મમાસ થાય (પદ જોડાય)
તેનો પરમાર્થ આ છે, કે કોઈ મગજ પદાર્થન જાણનારો
અણુમણુ કરીને મોક્ષમા ગયેલ હોય, તે જાણને માગથી તેનું
પડવાડે પડી -હેનું શરીર (ઘી ભરીને કાઢી લીધેલું હોય
તોપણ તે) મદાની માફક નોઆગમથી જ શરીર દ્રવ્ય મગ
જ છે, (અહીં નો સજ્જ મગજ જ્ઞાનથી શૂન્ય હોનાવા સર્વથા
નિષેધ વાળી સમજવો)

તથા જાણ તે જાણિયમા મગજ પદાર્થને જાણુશે, પણ

હાલ નથી જાણતો, તેનું શરીર લવ્ય શરીરનું દ્રવ્ય મ ગજ છે અથવા લવ્ય શરીર અને દ્રવ્ય મ ગજનો સમાસ કરીએ તોપણ લવ્ય શરીર દ્રવ્ય મ ગજ છે

અહીં લાવિધ્યની વૃત્તિને અનુમરી મ ગજના ઉપયોગ ના આધારભૂતપણાથી લાવિધ્યમા આ ઘડામા મધ ભરાશે એમ ખાત્રી થવાથી તે મધનો વડો જહેવાય, તેમ જાણ, જીવાન વિગેરેનું શરીર લવ્ય શરીર દ્રવ્ય મ ગજ જાણવું અહીં પણ નો સર્વથા નિષેધ વાળી છે,

જો શરીર લવ્ય શરીર તે બનેથી જુદું દ્રવ્ય મ ગજ સ યમ તપ નિયમ ક્રિયા અનુષ્ઠાનનો કરનારો અનુપસુક્ત હોય તે, જેમ આગમથી ઉપયોગ રહિત હોય તેની માફક જાણવો, અથવા જે શરીર અથવા આત્મ દ્રવ્ય પૂર્વે કરેલા સ યમ તપ નિયમની ક્રિયાના પરિણામવાળો, તે વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય મ ગજ જો શરીર દ્રવ્ય મ ગજની માફક છે, તથા લાવિ સ યમાદિ ક્રિયા પરિણામ યોગ્ય શરીર અથવા આત્મ દ્રવ્ય છે, તે બનેથી જુદું છે, તે લવ્ય શરીર દ્રવ્ય મ ગજ માફક જાણવું, તથા જે સ્વભાવથી શુભ વર્ણ ગંધાદિ શુભવાળું સોનું, કુલની માળા વિગેરે છે, તે પણ ભાવ મ ગજના પરિણામનું કારણ હોવાથી દ્રવ્ય મ ગજ છે અહીં પણ નો શબ્દ સર્વ નિષેધ વાળી છે દ્રવ્ય મ ગજ કહ્યું

ભાવ મ ગજ.

भावो विवक्षित क्रियानुभूतियुक्तो हि वै समाख्यात ।

सर्वज्ञैरिन्द्रादिव दिदेन्दनादि क्रियानुभवात् ॥६॥

તેનો આ અર્થ છે, યુગ તે ભાવ છે, તે જોલવા માટે ઈષ્ટ ક્રિયાના અનુભવના લક્ષણવાળો સર્વજ્ઞોએ કહેલ છે, ઈન્દ્રનાદિ ક્રિયાનો અનુભવ કરનાર ખરા ઈન્દ્ર માફક બાણવો ભાવથી મ ગગ તે ભાવમ ગગ, અથવા ભાવ તેજ મ ગગ તે ભાવ મ ગગ એમ સમાસ કરવો, તે આગમ અને નોઆગમ એમ બે ભેદ છે, અહીં આગમથી મ ગગ જ્ઞાનથી જાણીતો અને ઉપયોગ રાખનારો તે ભાવ મ ગગ છે

પ્ર૦—ભાવ મ ગગના ઉપયોગ માત્રથી કેવી રીતે તન્મયપણ જણાય ? કારણકે અગ્નિનું જેને જ્ઞાન છે, અને તેનો ઉપયોગ છે, તેવો માણુવક માણુસ અગ્નિ યર્ષ જાય અને તેમ માનીએ તોપણ તે અગ્નિ માફક બાળવાનું, રાધવાનું, પ્રકાશ કરવાનું વિગેરે ક્રિયા કરવાનો તેમા અભાવજ છે !

ઉ૦—તેમ નથી, અમારો અભિપ્રાય તમે જાણ્યો નથી, કારણકે સવિત્, જ્ઞાન, અવગમ, ભાવ, આ બધા શબ્દો એક અર્થમા છે, અને એક અર્થવાળા પ્રત્યયો સરખા નામવાળા છે, તે સર્વે વાહીઓને એક સરખું માન્ય છે, અને અગ્નિ એવું જે જ્ઞાન છે, તેનાથી અન્યતિરિક્ત (અલિપ્ત) જ્ઞાતા, તેના લક્ષણવાળો ગ્રહણ કરાય છે, જો તે જ્ઞાન અને જ્ઞાતા બુદ્ધ માનીએ, તો તે લક્ષના અભાવે (અતન્મય હોવાથી) પદાર્થને ન જાણે, જેમ આધ્યાના હાથમા દીવો હોય, તો આધ્યાને કામ ન લાગે, અથવા એકનું જાણેલું ખીજે ન

જાણે, તેમજ જો જ્ઞાન અને પદાર્થ એક રૂપે ન હોય તો પદાર્થ પણ ન સમજાય, અને જ્ઞાન છે તે અનાકાર (વિષયના વિશિષ્ટ ભાવથી શુન્ય) નથી, કારણકે જો તેમ ન માનીએ તો અનુભવેલો પદાર્થ પણ ન અનુભવેલા પદાર્થ માફક ન જણાવાનો પ્રસંગ આવશે અને બધા વિગેરેનો અભાવ થશે, તથા જ્ઞાન, અજ્ઞાન, સુખ દુઃખના પરિણામનું અન્યપણુ થશે વળી જેમ આકાશને સુખદુઃખ આકાશ જુદું હોવાથી લાગતા નથી, તેમ આત્માને પણ સુખદુઃખનો અનુભવ નહિ થાય.

વળી અગ્નિ હો મેંશા જાળવાની ક્રિયાવાળો છે, તેમ પણ નથી રાખતો ઢાંટેલો હોય, અથવા ચ દ્રવ્યોત મણી જોડે હોય તો અગ્નિ જાળી શકતો નથી માટે જ્ઞાન રૂપે ઉપયોગ અહિંત આગમથી જ્ઞાતા ભાવ મગજ છે એટલામા બસ છે હવે ચાહુ વિષય ઠહે છે

‘ નો આગમથી ભાવ મગજ ’

નો આગમથી ભાવ મગજ શ્રુતજ્ઞાન છોડીને બાકીના મતિ, અવધિ, મન પર્યંવ અને કેવળજ્ઞાન ચાર છે અહીં પણ નો શબ્દ સર્વથા નિવેધવાથી છે, અથવા સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર ઉપયોગનો પરિણામ જે છે તે એકલો આગમ નથી, તેમ અનાગમ પણ નથી, માટે મિશ્ર વચનપણાથી નો શબ્દ જોડતા નો આગમથી બાણુવુ, અથવા જિનેશ્વરને નમસ્કારરૂપ ઉપયોગ આગમના એક દેશપણાથી નો આગ-

મયા લાવમ જગ છે (નો રુણનો અર્થ અહીં દેશ થોડા નિષેધના અર્થમાં છે)

પ્ર૦-નામ, સ્થાપના મને દ્રવ્ય એમ ત્રણમ જગમાં ઉચ્છિત લાવના શુન્યપણાવી દ્રવ્યપણુ સમાન વર્તે છે, તે તેમાં શુ વિશેષ છે ?

ઉ૦-જેમ સ્થાપના ઇંદ્રમાં ઇંદ્રનો આકાર દેખાય છે, અને કર્તાના હૃદયમાં સાચા ઇંદ્રનો અભિપ્રાય (બુદ્ધિ) થાય છે તથા તેવો ઇંદ્રનો આકાર એક દેખનારને આ ઇંદ્ર છે, એવી ખાતરી થાય છે, તેમજ તેના લકતો ફળના અર્થાં જનીને નમસ્કાર કરવાની બુદ્ધિવાળા તેને સ્તવે છે, અને કટલાક સ્તુતિ કરનારાઓ વગાના અનુગ્રહથી ધન, પુત્ર વિગેરેને પણ પામે છે આવી રીતે એકલા નામથી કે દ્રવ્ય ઇંદ્રથી તેવો લાભ થતો નથી માટે સ્થાપનામાં આ લેહ વિશેષપણે છે

વળી દ્રવ્ય ઇંદ્રલાવ ઇંદ્રના ધરણપણાને જેમ પામે છે, તેમજ ઉપયોગની અપેક્ષામાં પણ લખિષ અને જ્ઞાનવાળા મનુષ્યોને ભવિષ્યમાં ઉપયોગતા પ્રાપ્ત લબ્ય શરીરવાળાને થશે, અને ' જ ' શરીરની અપેક્ષાએ પૂર્વે તે જ્ઞાનવાળો હતો, તેમ નામ સ્થાપનામાં નયા માટે આ વિશેષ છે

પ્ર૦-સ્થા તે લાવ મ જગ એજ એક મુક્ત છે, ધરણ કે પોતાનું કાર્ય જરી રીતે આધી રહે છે તેમ નામ વિગેરે

આધી શક્તિ નથી જેમ પાપ ઠપપણુ સારૂ ફળ ન આપે તેમ નામ વિગેરે પણ નકામા છે

ઉ૦—એમ નથી નામ વિગેરેનું પણ ભાવમા વિશેષપણુ છે, કારણ કે અવિશિષ્ટ ઈશ્વર વિગેરે વસ્તુ ઉચ્ચરવા માત્રથી પણ નામ વિગેરે ચાર લેહવાળી જણાય છે, અને લેહો તેજ પચાંચો છે, અથવા ચાર નિશ્પેધાના લિપ્ત લિપ્ત અધિકરણને આશ્રયી નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય એ ત્રણે ભાવ મ ગળનાજ અવયવો છે, કારણ કે તે દરેક ભાવ તરફ પરિણામ લાવે છે, અને મ ગળ વિગેરેનું અભિધાન તે સિદ્ધ વિગેરેનું અભિધાન (નામ) સાક્ષીને ભવ્યાત્માને હૃદય વિકન્વર થાય છે, અને જિનેશ્વરની પ્રતિમાની સ્થાપના દેખીને શશ્વ ભવ સૂરિ વિગેરે માફક સમ્યગ્ દર્શન વિગેરેની પ્રાપ્તિ પણ થાય છે તથા સદ્ ગતિ પામેલા સાધુનું શરીર (શબ) દેખીને અથવા નવા સાધુ થનારને દેખીને પ્રાપ્તે ખીન્ત ભવ્યાત્માને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ચારિત્રની અનુભવના રૂપ ભાવ મ ગળનો પરિણામ રૂપ થાય છે, (આ બધું અનુભવ સિદ્ધ હોવાથી) આટલેથીજ ખસ છે માટે ચાલુ વાત કહીએ છીએ

નો આગમથી જિનેશ્વરને નમસ્કાર વિગેરે ભાવ મ ગળ એ (કય પચ નમુકારસ્સ દિન્તિ સામાદયાદય વિહિના) સૂત્રની અપેક્ષાએ કહ્યું અથવા નો આગમથી ભાવ મ ગળ નહી છે, એટલે જે આનંદ છે તેજ નહી, અથવા ભવ્ય જીવોને જેનાવડે આનંદ મળે, તે નહી છે, આ નહી પણ મ ગળની

માફક નામાદિચાર લેદે છે, એમ જાણવું, તેમા નામ સ્થાપના પૂર્વે માફક છે દ્રવ્યનદી આગમથી, નો આગમથી, તેમા આગમથી જ્ઞાના અને અનુપયુક્ત, નો આગમથી જ શરીર સબ્ય શરીર બનેથી જુદી દ્ર વ્યનદી તે બાર પ્રકારનું વાજીત્ર સમુદાય તે આ પ્રમાણે છે

મેમા મુરુંદ મદલ વદેય સહરિ દુરુજ વસાલા,
કાહલિ તલિમા વસો, સંજો પળયોય વાર સમો ॥ ૧ ॥

જાણા મુરુંદ માર્દલ કડબ જાલર દુરુજ ઠામીઓ કાહલિ તલિમા વાસળી જા જા અને પ્રજુવ એમ બાર પ્રકારના વાજીત્રો છે (હાલમા નોબત સરજાર્ધ દોલક નરધાલેર જુગજ તજુરો સતાર મોરલી વિગેરે વાજીત્રો છે તે સાબજવાથી આનંદ થાય છે) જાવ નદી પણ બે પ્રકારે, આગમથી અને નોઆગમથી આગમથી જ્ઞાતા અને તેમા ઉપયોગવાળો, અને નો આગમથી પાચ પ્રકારના જ્ઞાન છે, તે આ પ્રમાણે છે, સામિજિ વાદિય માર્જ, સુવનાર્જ એવ ઓદિ માર્જ, તદ મળપજ્જાવ માર્જ કેવલ માર્જ પચમર્જ ॥ ૧ ॥

આભિનિબોધિક જ્ઞાનનું સ્વરૂપ.

પદાર્થના સમુજ નિશ્ચય કરેલો બોધ (સમજ) થાય તે આભિનિબોધિ અથવા અભિનિબોધિક (પા-૫-૪-૩૪ પ્રમાણે) છે, જેમ કે વિનય તેજ વેનયિક છે, તે પ્રમાણે તે થાય, અથવા અભિનિબોધમા થાય, અથવા તેનાવડે થાય, અથવા તેવે રૂપે થાય, અથવા તેનું પ્રયોજન હોય, અથવા અભિનિબોધ

થાય (સમન્વય) તે સર્વ આભિનિબોધિક છે આ અવગ્રહ વિગે
 રે રૂપવાણુ મતિજ્ઞાનજ છે, કાગ્ણુ કે અવગ્રહ ઈહા અપાય
 અને ધારણાથી પ્રથમ પ્રકાશ થાય, અને પછી બોધ થાય છે,
 તે મતિજ્ઞાન પોતે પોતાને અને પરને બંધે છે એમા જોનાર
 આત્મા અને જોવાના પદાર્થનું જ્ઞાન એ જ નેમા ઉપચારથી
 લેઈ માન્યો છે (પણ વાસ્તવિક નથી કઈક અથે લેઈ
 ભલે હોય,) અથવા જોના વડે અભિનિબોધ થાય તે આ
 ભિનિબોધિક છે, અર્થાત્ તે કર્મના આવરણુ ક્ષય ઉપશમ
 થવાથી બોધ થાય તે છે, અથવા જેમાથી અભિનિબોધ
 થાય, તે આભિનિબોધિક છે, તેમા તે કર્મના આવરણુનો
 ક્ષય ઉપશમજ છે, અથવા જેમા અભિનિબોધ થાય એટલે
 જેમા બોધ થાય અથવા ક્ષય ઉપશમ હોય તે આભિનિ
 બોધિક છે, અથવા આત્માજ અભિનિબોધના ઉપયોગના
 પરિણામથી એકમેકપણે હોવાથી બોધ થાય, તે આભિનિ
 બોધિક છે, આભિનિબોધિક સાચે જ્ઞાનનો કર્મધારય
 સમાસ ઠરવાથી ‘ આભિનિબોધિક જ્ઞાન ’ રૂપ થાય છે,
 (આ બધાનો પરમાર્થ એ છે કે જેનું હૃદય નિર્મળ અને
 શાત હોય તેને ઈદ્રિઓ અને મનદ્વારા કોઈપણ પદાર્થ ઉપર
 લક્ષ્ય નાંચે તે પદાર્થનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમન્વય, તે મતિ
 જ્ઞાન અથવા આભિનિબોધિક જ્ઞાન છે)

શ્રુત જ્ઞાનનું વર્ણન

જે સજગાય, તે શ્રુત એટલે ‘ શુદ્ધ ’ તેજ શ્રુતજ્ઞાન

શબ્દ જોડે છે, તે સૂચવે છે કે આ કેવળજ્ઞાન પાત્રમુ છે, અથવા અનંતર (આતરા રહિત) જ્ઞાનનું સરખાપણું બતાવનારજ છે અને આ અપ્રમત્ત યતિને મન પર્યંવ જ્ઞાન થાય તેમ કેવળજ્ઞાન પણ તેવા અપ્રમત્તને થાય, તથા તેમા પૂર્વન ત્રણ જ્ઞાનમા વિપર્યયભાવ હોતો, પણ આ બે જ્ઞાનમા નથી

પ્ર૦--મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનમા શુ વિશેષ છે ?

ઉ૦--ઉત્પન્ન થયેલ પણ નાશ ન પામ્યો હોય, તેવા પદાર્થનું આહુક વર્તમાન કાળ સળખી મતિજ્ઞાન છે અને શ્રુતજ્ઞાન તો ત્રણ કાળ સળખી તે ઉત્પન્ન વિનષ્ટ અથવા ન ઉત્પન્ન થયેલ (ભવિષ્યનો) એવા પદાર્થનું આહુક છે, આ બન્નેનો જે ભેદ છે, તેજ વિશેષ છે અને અવશ્યક વિગેરે મતિજ્ઞાનના અઠ્ઠાવીશ ભેદ છે, અને શ્રુતજ્ઞાનના અઠા અને અઠ સિવાયના વિશ અને ચૌદ ભેદ છે, (પહેલા કર્મ અથમા તેના ભેદો જુઓ) અથવા મતિજ્ઞાન છે, તે પોતાનું જ પ્રકાશક છે, પણ શ્રુતજ્ઞાન તો પોતાને તથા બીજા જ્ઞાનોને પણ પ્રકાશે છે, આટલું દુઃકામા સમજવા માટે બતાવ્યું છે

પ્ર૦--આ જ નોનો આવો અનુક્રમ કેમ લીધો છે ?

ઉ૦--પરોક્ષપણા વિગેરેના સરખાપણાથી તથા મતિ, શ્રુતજ્ઞાનના સદ્માવમા બીજા જ્ઞાનોનો સભવ હોવાથી મતિ અને શ્રુતજ્ઞ પહેલા લીધા છે

પ્ર૦--મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાનના પહેલા કેમ લીધું ?

ઉ૦--જે વધુત મતિપૂર્વક હોય છે તત્ત્વાર્થ સૂચના અ

૧ સૂ. ૨૦ માં લખ્યું છે, કે “શ્રુત મતિપૂર્વમ્” શ્રુત મતિ પૂર્વક છે તેમાં પ્રાપ્ત મતિ શ્રુત પૂર્વ હોય છે, અને પ્રત્યક્ષનું સરખાપણું હોવાથી પાછલા ત્રણ જ્ઞાનનો ઉપન્યાસ છે તેમાં પણ કાળ વિપર્યય વિગેરે પૂર્વે જતાવેલ સરખાપણાથી મતિશ્રુતના જોડાનોડ અવધિ લીધું છે, અને છદ્મસ્થપણા વિગેરેના સ-ખાપણાથી મન પર્યવજ્ઞાન ચોધું લીધું છે અને ત્યારપછી લાવમુનિના અભિપ્રાય વિગેરેના સરખાપણાથી દેવજ્ઞ જ્ઞાન લીધું છે.

ઉદ્દેશ પ્રમાણે નિર્દેશ એ ન્યાયથી પાત્ર જ્ઞાનમાં પ્રથમ આભિનિર્દેશ જ્ઞાનને કહેવાનું હોવાથી તેનું સ્વરૂપ કહે છે તે મતિજ્ઞાન એ લે છે (૧) શ્રુતની નિશ્રાએ રહેલું અને (૨) શ્રુતની નિશ્રા હત છે, (આત્મપત્તિકી વિગેરે ચાર બુદ્ધિ કુદરતી જ હોય છે તેમાં શ્રુતનો સળધ નથી) હવે શ્રુતની નિશ્રાએ રહેલ મતિજ્ઞાનનું વર્ણન કરે છે, તે અવગ્રહાદિ લક્ષણવાળું શ્રુતની અપેક્ષાએ વર્તે છે તે, તથા તેની અપેક્ષા વિના વર્તે છે, તે જતાવે છે.

જે સરજગી મતિ વિના (લણાબ્યા વિના) જ જે પૂર્વલવનો ઘયોપશમજ કુચજતાવાળો હોય, તે ઉત્પાતિકી વિગેરે બુદ્ધિ શ્રુતથી અનિશ્ચિત છે.

પ્ર. ૨-“તિગ્મસુત્તત્યગદિયપેચાલા” આ વચનથી તે બુદ્ધિમાં પણ શ્રુતનો ઉગાર છે, છતાં આ માટે અશ્રુતનિશ્ચિત નહોતો ?

ઉ-અવગ્રહ વિગેરેમા શ્રુતનિશ્ચિત કહેવાથી અને ઉત્પત્તિકી બુદ્ધિમા અવગ્રહ વિગેરે હોવાથી અશ્રુતનિશ્ચિત કોઈ અશે છે, પણ સર્વથા નથી તેનો લાવાર્થ આ છે, કે શ્રુતથી કરેલા ઉપકારથી નિગ્ધેષ જે જ્ઞાન છે, તે ઔત્પત્તિકી વિગેરે અશ્રુત નિશ્ચિત પ્રતિભા છે (પ્રજ્ઞા, નવા નવા ઉ હે ખથી શોભિત એ બુદ્ધિના વિકાસો છે)

પણ આમા અશ્રુતનિશ્ચિત વૈનયિકી બુદ્ધિ નથી, છતાં ચારે બુદ્ધિઓ સાથે રહેવાથી નિર્બુદ્ધિકારે સાથે લીધી છે, માટે વિરોધ નથી હવે શ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાનતુ સ્વરૂપ બતાવે છે

उगमह ईहाऽवाभो य धारणा एव हुती वस्तारि ।

आभिनिषेद्विष जाणस्त भेवयत्सु समासेन ॥ नि० २ ॥

સ પૂર્ણ અથવા વિશેષને છોડીને સામાન્યથી અર્થને એટલે રૂપ વિગેરેને અવગ્રહ (સમજે) તે 'અવગ્રહ' છે, અને તે પદાર્થની વિશેષ આલોચના કરે તે 'ધંહા' છે, અને તે પદાર્થનો વિશેષ નિશ્ચય કરે, તે 'અવાય' છે, ગાથામા 'ય' શબ્દ એ ત્રણે 'અવગ્રહ' વિગેરે સ્વતઃ છે, તે સૂચવે છે અર્થાત્ અવગ્રહ વિગેરેના પર્યાયો ધંહા વિગેરે નથી એમ બતાવવું

સમજેલા અર્થને વિશેષ પ્રગરે હૃદયમા ધારવું તે 'ધારણા' છે ગાથામા 'એવ' શબ્દ ક્રમ બતાવે છે, કે આ પ્રમાણેજ આ લેદો થાય છે, અથવા મતિજ્ઞાનના આ પ્રમાણે ચાર વિક પો અથવા અશે છે, તેજ વસ્તુઓ લેદ વસ્તુ છે

પ્ર૦—શામાટે લેદ કહો છો ?

ઉ૦—અવગ્રહણ કર્યા વિના ઈહિત ન થાય, અને નિશ્ચયથી સમજ્યા વિના ધારણ ન કરાય, અથવા કાકુ ન્યાયથી આ પ્રમાણે જ મતિજ્ઞાનના મંદોપથી અવિશિષ્ટ અવગ્રહ વિગેરે ભાવ સ્વરૂપની અપેક્ષાએ જતાવ્યા, પણ જે વિન્તારથી અઠ્ઠાવીસ લેદ થાય છે, તે જતાવે છે

અત્યાણ ઓગદ્દનમિ ઉગ્ગદ્દો તદ્દ વિચારણે રૂદ્ધા ।

ચક્ષુસાયમિ અઘાઓ ધરણમિ ચ ધારણ મિતિ ॥ નિ૦ ૩ ॥

જે શોધાય છે, પમાય છે, સમજાય છે, તે રૂપ વિગેરે અર્થો છે તે અર્થોનું દર્શન થયા પછી તુર્ત્ત ચક્રણ થાય તે અવગ્રહ કહેવાય છે

પ્ર૦—વસ્તુના સામાન્ય વિશેષ રૂપે અહીં અવિશેષપણું હોવાથી પ્રથમ દર્શન છે, પણ જ્ઞાન નથી એમ તમે દર્શન કેમ જતાવ્યું ?

ઉ૦—તેને ઘણું આવજી હોવાથી અને દર્શનને ઓછું આવજી હોવાથી પ્રથમ દર્શન થાય છે તે અવગ્રહ વ્યજન અવગ્રહ અને અર્થાવગ્રહ એમ બે લેદ છે

પ્ર૦—વ્યજન અવગ્રહ એટલે શું ?

ઉ૦—જેમ દીવાવડે અધારામા ઘડો દેખીએ, તેમ જેના વડે પદાર્થ જણાય તે વ્યજન છે અને તે ઉપકરણ ઈદ્રિય સબંધી બોધ છે, અથવા શબ્દ વિગેરે પગિણુત દ્રવ્ય સઘાત

છે, તેથી ઉપકરણ ઇન્દ્રિયવડે જે સમજાય તે શબ્દાદિ પરિણત દ્રવ્ય તે વ્યજનો છે તેઓનો અવગ્રહ તે વ્યજન અવગ્રહ છે આ વ્યજન અવગ્રહ આખા અને મન સંબંધી નથી, બાકીની ચાર ઇન્દ્રિયોનો છે કારણ કે આખા અને મન તે જાનને પદાર્થનો દ્વરથીજ બોધ થાય છે, તે સંબંધી અમા પચકારીપણુ પાચમી ગાથામા કહેશે કે શબ્દ છે, તે જનમા પડેલો સમજાય, પણ રૂપ તો દ્વરથી દેખે છે

વ્યજન અવગ્રહના છે વા સમયથી જે શબ્દાદિ અર્થનો બોધ ગ્રહણ થયો તે અર્થાવગ્રહ છે તેનો ભાવાર્થ આ છે, કે સામાન્ય માન નિર્દેશ વિના ગ્રહણ થાય, તે એક સમય સંબંધી બોધ છે તથા તે અર્થાવગ્રહ પત્રી વિચાર થાય કે આ શું છે ? તેને ઇહા કહે છે અર્થાત્ અવગ્રહ પછી અને અવાયના પહેલા ખરા અર્થને વિશેષપણે સમજે અને અસદ્ ભૂત અર્થ વિશેષને છોડે, તે છે દષ્ટાત તરિકે આ મધુર વિગેરે શુભોવાગા ગળદો શખના હોવા ઘટે છે, પણ ખર, કકંઈ, નિષ્પુરતા વિગેરે રણુર્શીગડાના શબ્દો નથી એવી મતિ થાય તે ઇહા છે તેની પછી વિશેષ અવમાય (નિર્ણય) થાય, કે આ શખના કે રણુર્શીગડાનો અવાજ છે, એવું કંઈ પણ નહીં થાય, તે અવાય છે ગાથામા એવ શબ્દ નિશ્ચયના અર્થમા છે

પછી તેને ત વિસરી જવાય અને યાદ આરે માટે તેને ધારી રાખવું તે ધારણા છે ગાથામા પુન ગળદ એવકારના

અગ્નિવટે સ્પૃષ્ટ થયેલા સ્પૃષ્ટ શબ્દનો અર્થ પડેલા લેવા, તેનો અર્થ એ છે કે અગ્નિમા પડેલા શલ્લ વિગેરે એક બીજા સાથે શરીરથી મ કોચ પામી લેવો વગી બંધ છે, માટે અગ્નિનો સમારભ અનેક જીવોને પીડા રૂપ બાણીને કરવો નહિ, ઇત્યાદિ વિચારમા બીજી વિબક્તિ માગધી સૂત્રમા છતા અર્થ ત્રીજોનો કે સાતમીનો લેવો, એમ અહીં પણ સાતમી વિબક્તિ હોવા છતા પ્રથમાના અર્થમા લેવી (ત્રીજી ગાથામા ઓગહુણુ મિ સાતમી છે, તેને બદલ ઓગહુણુ અવગ્રહણુ લેવુ) હવે અવગ્રહ વિગેરેનો કાળ કહે છે

उग्राह इह समय इहायावा मुहुसमग्रं तु

वाहमस्य संख च धारणा होह नायव्या ॥नि०४॥

પૂર્વે બતાવેલા લક્ષણવાળો અર્થાવગ્રહ નિશ્ચયથી એક

સમયનો છે, આ મમય તે સૌથી સૂક્ષ્મ કાળ છે, અને તે જૈન સિદ્ધાંતમા કમળના કોમળ સે કટો પાદક કોઈ બળવાન માણસ વીક્ષુ અણી કે ધારથી છેદે, નથવા જીવ કપડુ ફાડતા એક પાદક જે ફોળને તોડતા જેટલી વાર લાગે તેટલામાતો અસખ્યાત મમય થઈ બંધ, તેમાનો એક સમય લેવો, આ નિશ્ચયથી કેવળરાત્રીની અપેક્ષાએ છે, આપણા જેવા છદ્મસ્થની અપેક્ષાએ તો વ્યજન અવગ્રહ તથા અર્થાવગ્રહ બનેમા અતર્મુહૂર્ત છે તથા ઈહા અને અપાય અતર્મુહૂર્તના છે તથા ગાથામા પ્રાકૃત રાત્રીએ ક્રિયાપદ બહુવચનમા છે તેનો અર્થ દિવચન લેવા (સુજરાતી તથા માગધીમા એકવચન તથા બહુવચન છે, સસ્કૃતમા બેને માટે ખાસ દિવચન છે) કહ્યું છે કે

દુઃખયજ્ઞે બહુવચન, છટ્ટી વિદત્તી ય મળ્લર્થે ચતુર્થી
જઠ હત્યા તદ પાયા, જમોઽત્યુ દેવાદિ દેવાણ ॥ ૧ ॥

માગધીમા દ્વિવચન ન હોવાથી તેને બદલે બહુવચન
વપરાય છે, જેમ કે જેવા હાચો છે, તેવા પગો છે, અને
ચોથીને બદલે છઠી વિભક્તિ વપરાય છે, જેમકે દેવાધિદેવોને
નમસ્કાર થાઓ (આ લેલો માગધી અને સ સ્મૃત વ્યાકરણ
ભણેલાને જાણીતા છે) તેથી એમ અર્થ લેવો કે ઇહા અને
અપાય અર્ધા મુહૂર્તના પ્રત્યેક છે મુહૂર્ત એટલે એ ઘડી ૪૮
મિનીટ તેનું અર્ધ તે એક ઘડી છે, ગાથામા તુ શબ્દ એ
વિશેષ સૂચવે છે, કે આ વ્યવહારની અપેક્ષાએ મુહૂર્તાર્ધ છે
તત્ત્વથી તો અતર્મુહૂર્ત છે, અન્ય આચાર્યો કહે છે કે મુહૂ
ર્તાર્ધને બદલે મુહૂર્તના ગણ છે, તેનો અર્થ આ થાય છે કે
અતર તે મધ્ય છે, એટલે ઇહા અપાય લિજ્ઞ મુહૂર્તના છે,
અને તે અતર્મુહૂર્તનો કાળજ છે

ઠલન તે કાળ છે, અને જેની હદ પક્ષ માત્ર ઋતુ અયન
સ વત્સર વિગેરેના આટલા માપવાળી નથી, તે અસખ્ય
કાળ છે, એટલે તે પત્યોપમ વિગેરે છે, જે ગણાય તે સખ્યા
અને આટલી સખ્યા પક્ષ માત્ર વિગેરે ગણાય, તે સખ્યા
પ્રમાણ છે, તે સખ્યા માથે ગાથાના જ શબ્દથી ‘અતર્મુહૂર્ત’
ની ધારણા થાય છે, એમ જાણવું, તેનો સાવાર્થ આ છે, કે
‘અવાય’ થયા પછીનો ઉત્તરકાળ અવિચ્યુતિરૂપ અતર્મુહૂ
ર્ત છે, એ પ્રમાણે ઋતિનો પણ કાળ છે, પણ વાસનારૂપ તો

તેના આવરણના ક્ષય ઉપશમ નામે સ્મૃતિ ધારણના બીજરૂપે સંખ્યેય વર્ષના આયુવાળા જીવોની અપેક્ષાએ સંખ્યેય કાળ અને અસંખ્યેય વર્ષ તે પ યોગમ વિગેરેના આયુવાળા જીવોની અપેક્ષાએ અસંખ્યેય કાળ ધારણા વાસના રૂપે છે, ॥૪॥

આ પ્રમાણે અવગ્રહ વિગેરેનું સ્વરૂપ કહીને હવે શ્રોત્ર દ્વિય વિગેરેના પ્રાપ્ત અને અપ્રાપ્ત વિષયપણાને બતાવે છે

પુટ્ટ સુજેદ મદ, રૂયં પુન પાસદં અપુટ્ટ તુ ।

ગદ્ય રમં ચ પાસં ચ બદ્ધપુટ્ટ વિવાગરે ॥ ત્રિ ૬ ॥

પ્ર૦—વ્યજન અવગ્રહ નિરૂપણના દ્વારમા શ્રોત્ર દ્વિય વિગેરેની પ્રાપ્ત અપ્રાપ્ત વિષયપણું બતાવું જ છે, તો અહીં ફરી શા માટે કહ્યો છે ?

ઉ૦—ત્યા તે ગાથાના વ્યાખ્યાન દ્વારવડે હજી, અને અહીં સૂત્ર ગાથાથી કહ્યું, માટે દોષ નથી, સ્પૃષ્ટ એટલે શરીરમા ધ્રુજ ચોટે, તેમ માલગે, પર્વાયો ગ્રહણ કરે

પ્ર૦—શુ ?

ઉ૦—જેનાવડે અવાજ થાય તે શબ્દ છે, તે શબ્દને પ્રાયોગ્ય દ્રવ્યસમૂહ છે તે, આગો બાવાર્થ આ છે, કે તે કાન ઇન્દ્રિયમા સૂક્ષ્મપણું હોવાથી તથા બાવુડ હોવાથી અને પ્રચુર દ્રવ્યરૂપપણું હોવાથી શ્રોત્રઇન્દ્રિયનું બીજુ ઇન્દ્રિયો કરતા પ્રાયે વધારે પટુપણું હોવાથી સ્પૃષ્ટ માત્રજ શબ્દ દ્રવ્યના સમૂહને ગ્રહણ કરે છે

દેખાય તે રૂપ છે, તે રૂપ આજે પુદ્ગલો અડધા વિનાજ

અસ્પૃષ્ઠ અનાલિંગિતજ દેખાય છે, પણ જેમ ગંધના પુદ્ગળો નાઠમા જાય અને સ્પર્શ થાય, ત્યારે એનો ભોધ થાય, તેમ આખમા નથી, 'તુ'નો અર્થ નિશ્ચય છે, તે એમ નિશ્ચયથી કહે છે, કે ચક્ષુ પદાર્થનો સ્પર્શ કર્યા વિનાજ તેના રૂપને દેખે છે, કારણ કે તે અપ્રાપ્યકારી છે, ગાથામા પુનઃ શબ્દ આ વિશેષપણ જતાવે છે, કે યોગ્ય ધ્યાનમા રહેલુ જ—પણ અતિ દૂર રહેલુ દેવલોક વિગેરે ન દેખે

ગંધ.

સુધાય તે ગંધ છે, સ્વાદ લેવાય તે રસ છે, દુરસાય તે સ્પર્શ છે, ચ શબ્દ બે વાગ છે, તે પૂરણના અર્થમા છે, તેથી એમ જતાવ્યું કે એ ત્રણેમા બદ્ધસ્પૃષ્ઠ તે નવા શબ્દ વલામા પાણી નાખતા તે તેમા એક રૂપે ચમ્બ જાય છે, તેમ આત્મા સાથે તે પુદ્ગલો એકમેક થતાં ગંધ વિગેરેજ જણાય છે, પ્રાકૃત શૈલીથી ચક્ષુસ્પૃષ્ઠ બદ્ધસ્પૃષ્ઠ છે, પણ અર્થ તો આવો લેવો કે પ્રથમ સ્પૃષ્ઠ થાય અને પછી બધાય તે સ્પૃષ્ઠબદ્ધ છે—

પ્ર૦—જે ગંધ વિગેરે બધાયલા છે તેનો સ્પર્શ થાય છેજ, અને અસ્પૃષ્ઠનો બધ થવો અયોગ્ય છે, તેથી સ્પૃષ્ઠ શબ્દ ઉચ્ચારવો, તે ગતાર્થ (સમજાઈ જતો) હોવાથી અનર્થક (નકામો) છે ?

ઉ૦—આ અમારૂં કહેલું બધા સામાન્ય માલજાનાર નવા અભ્યાસીને આશ્રયી કહેલું હોવાથી અદોષ છે ત્રણ પ્રકારના

આભજનારા છે, કેટલાક ઉદ્ધારિતજ્ઞ તે તીવ્ર ભુદ્ધિ-
વાળાકેટલાક મધ્યમ ભુદ્ધિવાળા અને કેટલાક ખુલાસાથી ખતા
વેલ સમજનારા છે, તેવા ત્રીજા વર્ગના સાબજનારાના અનુ-
ગ્રહ માટે કહ્યું છે, તેથી દોષ નથી અથવા વિશેષણ સમાસ
કરવાથી અદોષ છે એટલે સ્પૃષ્ટ અને બદ્ધનો કર્મધારય
સમાસ કરતા સ્પૃષ્ટબદ્ધ થાય, તેમા સ્પૃષ્ટ ગદ્ય વિગેરે
વિશેષ છે, અને બદ્ધ વિશેષણ છે

પ્ર૦—એમ વિચારતા પણ સ્પૃષ્ટ ગ્રહણ કાર્થક વધારે
પડતું છે, કારણકે જે બદ્ધ તે સ્પૃષ્ટપણાની સાથે વ્યભિચાર
રૂપણે નથી, અને ઉભયપદના વ્યભિચારમાજ વિશેષણ અને
વિશેષ્યનો ભાવ દેખેલો છે, જેમકે નીલ ઉત્પલ (નીલું કમળ)
પણ તેવો બદ્ધ સ્પૃષ્ટમા વ્યભિચાર નથી ?

ઉ૦—એવો દોષ નથી, કારણકે એક પદના વ્યભિચારમા
પણ વિશેષણ વિશેષ્ય ભાવ દેખેલો છે, જેમકે અપ્ (પાણી)
દ્રવ્ય છે, તેમા અપ્નો દ્રવ્ય સાથે વ્યભિચાર નથી, પણ
દ્રવ્યનો અપ્ કે અપ્ નહિ, એવો વ્યભિચાર (ભુદાપણ)
થાય, તેથી વિશેષણ વિગેષ્ય ભાવ થાય, આપણા ચાહુ
વિષયમા આ ભાવાર્થ છે કે, આલિંગિત આતરાવિના
આત્મપ્રદેશોએ ગ્રહણ કરેલ ગદ્ય વિગેરે બાદરૂપણથી અમા
લોક () પદ્ધતિ અદ્ય દ્રવ્યરૂપ હોવાથી અને
દાણ (નાક) વિગેરેના અપદ્ધપણથી ગ્રહણ કરે, પછી
દાણ ઈન્દ્રિય નિશ્ચય કરે (પછી વિષયને સમજે) આ પ્રમાણે
ગાથાની વ્યાખ્યા કરવી

પ્ર૦—રૂપના સળધમા આપે કહ્યું હતું કે યોગ્ય દેશમા રહેલું જ રૂપ આખ બુઝે, પણ અયોગ્ય સ્થાનમા રહેલું ન જાય, તેથી કેટલે દૂરથી આખ બુઝે ? અથવા કેટલા દૂરથી આવેલો શબ્દ વિગેરે વિષયને કાન વિગેરે કેટલે દૂરથી શ્રવણ કરે, ?

ઉ૦—કાન જઘન્યથી અશુભના અમ ખયેય ભાગ માત્રથી, અને ઉત્કૃષ્ટથી તો ખાર યોજનથી—રૂપને જઘન્યથી અશુભ અસ ખયેય ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટથી એક લાખ યોજન દૂર સુધીનું આખ બુઝે, અને ઘાણુ, રસ, સ્પર્શ વિગેરે ઈદ્રિયો જઘન્યથી અશુભનો અમ ખયેય ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટથી નવયોજનથી આવેલ શ્રવણ કરે છે, (આ યોજનનું માપ આત્મા અશુભ નિષ્પત્તિ લેવું)

પ્ર૦—આથી વધારે દૂર પ્રમાણનું આખ વિગેરે ઈદ્રિયો રૂપ વિગેરેને ઠેમ શ્રવણ નથી કરતા ?

ઉ૦—સામર્થ્યનો અભાવ છે, તથા ખારયોજન તથા નવ યોજનથી વધારે દૂરથી આવેલ શબ્દાદિદ્રવ્યોમા તેવા યોગ્ય પરિણામનો અભાવ છે, અને મન સળધી તો ક્ષેત્ર સળધી વિષયનું પગિમાણુજ નથી, ઠારણુડે તેને પુદ્ગલ માત્રના વિષયના નિબધનો અભાવ છે, મનને પુદ્ગલનો નિબધ ન થતો નથી (ગમે તેમા વિચારવા લાગુ પડે) તથા તેને વિષયનો પરિણામ નથી, જેમ કેવળજ્ઞાનને ગમે ત્યા પદાર્થ હોય તો તે જાણે દેખે, તેમ મનને પણ પરિમાણુ નથી (કે આટલે દૂરનોજ વિચાર કરે) પણ જેને વિષયનું પગિમાણુ છે, તેને

પુણ્યનું નિબંધન છે, કે આટલો દૂરનું દેખે જાણે અનુભવે, અવધિજ્ઞાન અથવા મન પર્યાવ જ્ઞાનનું નિયતપણું છે તેમ અહીં જાણવું

પ્ર૦—હવે આપે પૂર્વે જે કહ્યું હતું, કે ‘નયન મનસોઽપ્રાપ્તકારિત્વ’ આખી અને મનનું અપ્રાપ્તકારીપણું છે તથા ‘પુર્વ સુખેદસદ્ગ’ સ્પૃહ યજ્ઞેલ શબ્દ સાંભળે એ આગળ કહીશું તે કહેા

ઉ૦—આખી યોગ્યદેશમાં રહેલ અપ્રાપ્ત પદાર્થને મન ની પેઠે દૂરથી જાણે તે એવી રીતે કે જે પ્રાપ્ત થતો હોય તો તેનેા કરેલો અનુબંધ ઉપઘાત કરે, તે આખીમાં થતો નથી, માટે આખી દૂરથી પદાર્થને દેખે છે સ્પર્ગન ધ્વનિનો આ વિપક્ષ છે

પ્ર૦—સૂર્ય વિગેરે જેતા ઉપઘાત (આખીને હરકત) થાય છે, તેથી તમારો હેતુ અસિદ્ધ છે, કારણ કે મનને પણ વિષય જાણવાનો હોવાથી તમારો દૃષ્ટાત સાધ્યગી વિકલ (નકામો) છે, તેજ લોકમાં કહેવાય છે, કે ‘ માટે મન અમુક સ્થાનમાં ’ ગયું છે

ઉ૦—અમારો પ્રાપ્તિ નિબંધન નામનો હેતુના વિશેષણ અર્થને નિરાકૃત કરેલો છે, તેથી તમારો આક્ષેપ અમારા હેતુને દોષવાળો બનાવતો નથી, કારણ કે જે પ્રાપ્તિ નિબંધન સંબંધી અનુબંધ ઉપઘાત થતા હોય તો અગ્નિ શૂલ જલ વિગેરે દેખવાથી બળવું, લેદાવું, ભીજવું થવું જોઈએ, તથા પ્રાપ્તિ વિષયનું જાણવું થતું હોય તો આખીમાં આજેલું અજન, મેલ, શબ્દ વિગેરે પણ દેખાવું જોઈએ

પ્ર૦—આખના કીચ્છો આખથી બહાર નીકળીને તે પદાર્થને ગ્રહણ કરે છે, તેઓના તેજપણાથી તથા સૂક્ષ્મપણાથી અગ્નિ વિગેરેના સપર્ક (સ્પર્શ) થયે છતે પણ દાહ વિગેરેનો અભાવ છે

ઉ૦—તમે અમારા હેતુને પૂર્વે અનુગ્રહ ઉપધાતના અભાવ સંબંધી કહ્યું, તે અયુક્ત છે, તેના અસ્તિત્વને ઉપપત્તિવડે ગ્રહણ કરવાને અશક્ય છે, (કારણ કે આખના કીચ્છો પડદાની બહાર જતા નથી)

પ્ર૦—પડદામા રહેલા પદાર્થની ઉપલબ્ધિ ન હોવાથી તેનું અસ્તિત્વ નથી

ઉ૦—ત્યા પડદામા રહેલી ચીજને જોવાતો ક્ષય ઉપશમ આત્માને નથી, તેથી દેખાતી નથી

પ્ર૦—આ તમારૂં કહેવું તમારા આગમ મત પ્રમાણે છે?

ઉ૦—એમ નહિ યુક્તિ પણ છે, કારણ કે આવરણનો અભાવ હોય તો પરમાણુ વિગેરે (ક્ષય ઉપશમના અભાવે) દેખાતા નથી

વળી વાદીએ કહ્યું કે ‘ સાધ્ય વિકલ દૃષ્ટાંત છે, ’ તે પણ અયુક્ત છે, કારણ કે મન સંબંધી તમે આપેલું દૃષ્ટાંત નકામું છે, કારણ કે જાણવાનો પદાર્થ અને મન એ બંનેનું સપર્ક થતું નથી, અને જો મનમા પણ સપર્ક થતું હોય, તો પાણી ઢપૂર વિગેરે ચિતવવાથી અનુગ્રહ થાય, અને અગ્નિ

અસ્ર વિગેરે ચિતવવાથી પીડા થવી જોઈએ, પણ તેમ અનુ
અહ (સુખ) કે ઉપધાત (હ ણ) થતા નથી

પ્ર૦—મનને પણ અનિષ્ટ વિષય ચિતવવાથી અતિ
શોક થતા દુર્બળપણુ અને અતિ આર્તધ્વાન કરવાથી હા
તીમા ઉપધાત થતો દેખાય છે, અને ઈષ્ટ વિષય ચિતવના
પ્રભોદ થાય છે, માટે પ્રાસકારીપણુ સિદ્ધ થયું,

ત્રીનાથાર્ય—એ તમારૂં કહેવું અયુક્ત છે, કારણ કે
દ્રવ્યમન જે અનિષ્ટ ઈષ્ટ પુદગલના ઉપચય રૂપ છે, તેનાવડે
સકર્મક (કર્મધારી) જીવને અનિષ્ટ ઈષ્ટ આહાર માફક
ઉપધાત અનુઅહ કરવાથી તેનામા પ્રાસ વિષયપણુ કેવી
રીતે ઘટે ? (નહિ ઘટે), વળી દ્રવ્યમન જો બહાર નીકળે
તો મનના પરિણામથી પરિણત થએલ જીવ રૂપ કે ભાવ
મન ? જો એમ માનો કે ભાવમન, તો તે ભાવમન નથી, કાર
ણકે તે શરીરના પ્રમાણમા સર્વત્ર છે, અને મનને સર્વ ત
માન્યો તો નિત્યપણે થતા બધા યોક્ષનો અભાવ થશે હવે
જો વાદી એમ કહે, કે દ્રવ્યમન જાય છે, તો તે પણ અયુક્ત
છે, કારણ કે તે નીકળવા છતા પણ અદ્યપણે હોવાથી અકિ
ચિત્ત વર (નકાસું) જડ પત્થર માફક છે

પ્ર૦—દ્રવ્યમન કરણપણે હોવાથી હીવા માફક તે મન
વડે પ્રકાશિત અર્થને આત્મા અહણુ કરે છે

ત્રીનાથાર્ય—તેમ નથી, કારણ કે શરીરમા રહીને જ
મન જાણે છે, પણ બહાર જઈને નહિ, કારણ કે મન તે અત

કરણ છે, એટલે જે આત્માને અત કરણ (મન) છે, તે આત્માને પોતાનું અત ઠરણ શરીર સાથે રહેલું તેના વડેજ પદાર્થને જાણે છે, જેમ સ્પર્શ શરીર સાથે શરીરવડે આત્મા જાણે, અને દીવો છે, તે આત્માનું અત કરણ નથી માટે દીવાનું દહાત મન સાથે મળતું નથી એટલેથી સમજો

હવે ચાલુ ઝહીએ છીએ, ॥ ૫ ॥

પ્ર૦—ચાલુ વિષય શું છે ?

ઉ૦—શબ્દ સ્પૃષ્ઠ થયેલો જાણે છે વિગરે

પ્ર૦—શબ્દના પ્રયોગથી ઉત્સૃષ્ઠ થએલ જ દ્રક્તા શબ્દ દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, કે તેનાથી ભાવિત થએલા ણીજાને, કે જાને મિશ્ર થએલા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ?

ઉ૦—તે એકલા ઉત્સૃષ્ઠ દ્રવ્યોને નહિ, પણ તેઓના વાસકપણાથી તથા તેને યોગ્ય લોકના દ્રવ્યોના આક્રુણપણાથી મિશ્ર દ્રવ્યો અથવા વાસિતદ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, આ અર્થને બતાવે છે

ભાસા મમ સેદીઝી, સહ જં સુણઈ મીસય સુણઈ ॥

ધીસેદી પુણ સહ, સુણેઈનિયમા પરાઘાળ ॥ ૬ ॥

બાલાય તે ભાષા, મોઢેથી શબ્દપણે છોડેલ દ્રવ્ય પુદ ગલનો સમૃદ્ધ, તેની સમગ્રેણિઓ તે ભાષા સમગ્રેણિઓ છે, વિગ્રેણિઓ લેગી ન લેવા માટે સમગ્રેણિઓ લીધી છે

અહિ ગ્રેણિ તે ક્ષેત્ર પ્રદેશની પદ્ધતિઓ કહેવાય છે, તે

જે પ્રદેશની પદ્ધતિઓ જાણા બોલનારની છત્રે દિશામા હોય છે, જેમા ઉત્સાહ થઈ હોય તે ભાષા પ્રથમ સમયેજ લોકના અત સુધી દોરે છે, તેનો બીજો અર્થ આ છે, કે તે શ્રેણિઓ માથે એકમેકપણે ભાષા સમગ્રેણિઓ રહેતી છે, તે ભાષાના પુદ્ગળો દોરે છે, હવે જેના વડે અવાજ થાય, તે શબ્દ તે ભાષાના પુદ્ગળ અસુહૃષ્ટ પરિણત થાય તે પુરુષ અથવા વિગેરે સંબંધી જે શબ્દ સાબળે, અહુણ કદે ઉપલબ્ધ કરે એ જાણ પચાંચે છે, (યત્ જે તત્ તેનો સર્વદા સંબંધ છે, તેથી) મિત્ર શબ્દને સાબળે, તેનો પરમાર્થ આ છે કે જે મોદામાથી નીકળ્યા, તે તથા તેનાથી ભાવિત વચ્ચમ રહેલા શબ્દો છે, તેનાથી મિત્ર થયેલા હોય તે મિત્ર સાબળે આ સમગ્રેણિ સિવાય વિશ્રેણિમા છે, તે 'ઇત' વર્તે છે, તેનો આ પરમાર્થ છે, કે વિશ્રેણિમા રહેલા શ્રોતા તે મોદામાથી નીકળેલા શબ્દો સમગ્રેણિએ જતા જોડેના દ્રવ્યો તેવા શબ્દ પરિણામ સ્થાપવા માટે નિયમથી પરાધાત કરે તેથી સાબળે અર્થાત્ વામિત થયેલા શબ્દોનેજ જાણે પણ મોદામાથી નીકળેલા શબ્દો ન સાબળે

પ્ર૦—તેમ શા માટે થાય છે ?

ઉ૦—મોદામાથી નીકળેલ શબ્દો સમગ્રેણિએ જાય, અને ઠાનમા પ્રતિધાત ન કરે, અથવા વિશ્રેણિમા રહેલો જ વિશ્રેણિ કહેવાય, જેમ સીમનેન શબ્દને જાદલે તેન વપરાય, સત્યજ્ઞામાને જાદલે જામા વપરાય છે, અહીં પણ તેમ જાણવું ॥ ૬ ॥

હુએ ક્યા યોગે આ વાદ્દ્રવ્યોત્તુ ગ્રહણ તથા મુકલુ
થાય છે અથવા કેવી રીતે થાય છે, તેની ગ કાથી શુર સમા
ધાન કરે છે

ગિણદ્રવ્ય કાદ્રવ્ય, નિસ્સરદ્ર તદ્વાદ્રવ્ય જોષણ
પગતર ચ ગિણદ્રવ્ય ગિસિરદ્ર પગતર સેવ ॥ ૭ ॥

ઠાયાથી જેનો નિર્વાહ થાય તે ઠાયિક યોગ વ્યાપાર છે
તેના વડે ક્રિયા (કર્મ) થાય છે ભાવાર્થ આ છે, કે વક્તા
કાયાવડે શબ્દ દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, ચ ગણ અવધારણના
અર્થમાં છે તેનો વ્યવહિત સ્થળ છે, એટલે કાયાવડે લે
છે તથા ઉત્પન્ન કરે છે દોડે છે, મૂકે છે, એ બધા એક અ
ર્થના પર્યાય છે તે બોલનારો તે પુરુષોને વચન યોગ વડે
મૂકે છે

પ્ર૦—કેવી રીતે લે છે, અને મૂકે છે ? દરેક સમયે કે
આતરે આતરે ?

આચાર્યનો ઉ૦—એકતરે લે છે, અને મૂકે છે તેનો
ભાવાર્થ આ છે, કે દરેક સમયે લેવાની અને મૂકવાની ક્રિયા
સાથે જ થાય છે, જેમ એક ગામથી બીજી ગામ તે આમાતર
કહેવાય, પુરુષથી બીજો પુરુષ તે પુરુષાતર કહેવાય, એમ એ-
કાતર શબ્દ છતાં એમ ન માનવું, કે એક સમયે લે, અને
બીજા સમયે મૂકે, પણ પ્રત્યેક સમયે ઠાયાથી લે, અને વા-
ચાથી મૂકે

પ્ર૦—ઠાયાથી જ લે છે, એ કહેવું યુક્ત છે, તરણ કે

તેમા આત્માનો વ્યાપાર છે, પણ વાચાવડે કેવી રીતે મૂકે છે ? અથવા આ વાગ્યોગ કયો છે ? શુ વાકજ વ્યાપારથી ઉત્પન્ન થયેલ છે, કે તેના વિસર્ગનો હેતુ કાય સરલ છે ? જો પહેલાનો વિકલ્પ હોય, તો તે અયુક્ત છે, તેનુ યોગપણ સ્વીકારતા નથી અને એકલી વાદ છવનો વ્યાપાર નથી, કારણ કે તે પુર્ણ ભાવના પરિણામ રૂપે રસ વિગેરે માફક છે, અને યોગ તો શરીરવાળા આત્માનો વ્યાપાર છે, અને તે ભાષા વડે શબ્દના દ્રવ્ય સમૂહરૂપે ભાષા ઉત્પન્ન ન થાય, અને તમે તો પૂર્વે કહ્યુ, કે તે ભાષા જ મૂકે છે, વળી જો તમે ખીજો પક્ષ લો, તો કાયાનો વ્યાપાર છે, તો કાયિકવડેજ મૂકે છે, એમ સિદ્ધ થયુ એતો અનિષ્ટ છે ?

જેનાચાર્મનો ઉ-એમ નથી, કાગ્યુકે અમારો અભિપ્રાય જાણ્યો નથી કારણકે જે શરીરનો યોગ છે, તેજ વાચા સાથે વાગ્યોગ અને મન સાથે મનોયોગ થાય છે જો કાય વ્યાપાર ન હોય, તો સિદ્ધ માફક તેની વાચાનોજ અભાવ થઈ જાય, તેથી એમ સમજવુ, કે આત્માનો શરીર વ્યાપાર થતા જેનાવડે શબ્દ દ્રવ્યનુ ઉપાકાન કયુ, તે કાયિક યોગ છે, અને જે કાયાના સરલ વડે એજ પુર્ણવને મૂકે, તે વાયિક યોગ છે, તેમજ તે કાયા જે મનના દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે (માને) તે માનસ (મન સળધી) યોગ છે, એટલે કાય વ્યાપારજ આ વ્યવહારને માટે ત્રણ જા મા જતાવ્યો છે માટે અમારુ આ વચન નિર્દોષ છે

એક આતરે લે, અને મૂકે, તેમા કેટલાક આચાર્ય એવો અર્થ કરે છે, કે આતરે આતરે જેમ રતનાવગીમા એક મોતી બીજી રતનાવગી મોતી એમ અહીં પણ માને છે, આ તેમનું માનવું ગાત્રવિરુદ્ધ છે, જગણ કે ગાત્રમા ઝડુ છે, કે “જનુમમયમચિરહિય નિસ્તરમ્ ગિજ્ઞ” પ્રત્યેક સમયે આતન વિના લે, તેમા વાઘો આવે

પ્ર૦—આતરે નીસરે છે પણ નિગતર નહિ, એક સમયે શ્રહણ કરે, એક સમયે નીડળે, તેથી તમારા વચનમા વિરોધ આવે છે

ઉ૦—અહીંયા પ્રથમ સમયે લે, અને બીજે સમયે તે મૂકે, એટલે તેનો ભાવાર્થ આ છે, કે પ્રથમ સમયથી લઈને દરેક સમયે શ્રહણ કરે છે, તેમ મૂકવાનું નથી, કારણકે પ્રથમ સમયે લીધા વિના ક્યાથી મૂકે ?

પ્ર૦—નિમર્ગની અપેક્ષાએ શ્રહણ પણ સાતર બતાવે છે ?

ઉ૦—તેમ નથી, કારણકે શ્રહણ સ્વતંત્રપણે છે, જે વખતે નથી કાઢયું, તે પહેલાં પણ લેવાય અને મૂકવાનું તો લીધા પછી હોવાથી પરત્ર છે, કારણકે જે લીધેલું નથી, તે મૂકાતું પણ નથી એથીજ પૂર્વ પૂર્વ શ્રહણ સમયની અપેક્ષાએ આતરાનો વ્યપદેશ ને, તેમજ એક સમયે શ્રહણ કરે, અને એક સમયે મૂકી દે, આનો સાર આ છે, કે પહેલાં સમયે જે

ક્રમેથી ચઢવા કર્યા તે બધાજ ખીલ સમયે દાંડી દે છે અથવા
એક સમયવટજ ચઢણ કરે છે, પણ તે પહેલા સમયે મૂંતો
નથી તથા છેલા સમયે ઊંટ છે, પણ ચઢણ કરતો નથી
બાકીના વચલા સમયોમા તો ચઢણ અને મૂંડવું અર્થ
પ્રમાણે છે, બાકી લેવું મૂંડવું પ્રત્યેક સમયે સાથે ચાલે છે

પ્ર૦—આત્માના ચઢણ અને નિસર્ગ એ બે પ્રયત્નો
પરસ્પર વિરોધીઓ એક સમયે કેવી રીતે થાય ?

ઉ૦—આ દોષ નથી, કારણકે એક સમયે કર્મનું આ
દાન નિસર્ગ તે યોદ્ધા શુભસ્થાનક મુખી બધ અને મોક્ષ
યોગે યોગ સાથેજ થાય છે, તથા ઉત્પાદબ્યયની ક્રિયા મારક
તથા આગળીના આકાશના દેશના સુ યોગ વિભાગની ક્રિયા
મારક બે ક્રિયાના સ્વભાવની ઉપપત્તિ સાથે થાય છે । ૭ ।

કાયાવટ ચઢણ કરે છે, તે કાયિક યોગ પાત્ર પ્રકારનો
છે ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તેજસ અને કર્મણુ એ પાત્ર
એકે ભીજ છે તે પાત્ર પ્રકારે પણ કાયા ચઢણ કરે છે, કે ખીજ
રીતે છે ? તેનો ખુલાસો કરે છે

તિવિદમિ સરીરમિ, જીવપપસા દ્વયમિતિ જીવસ્મ ।

જદિ ડ ગિવદ્દ મદ્દણ, તો મામદ્ માસજ્ઞા મામ ॥ ૮ ॥

ને સડે તે શરીર છે, ઉપર કહલ પાત્ર પ્રકારમાથી
પ્રથમના ત્રણ શ ૧૦ બાપા માટે પુદ્ગલો ચઢણ કરે છે, એટલે
જવે છે, તે જવ તેના પ્રદેશો શ ૧૨વડે ચઢણ કરે છે, જવના
પ્રદેશ એમ બોલતા જેમ લિમ્બુનું પાતડ લિમ્બુથી જુદું છે

તેમા એક ચેતન છે, બીજુ ૪૪ છે, તેવી જુગપણીની ગાઠ ન થાય, માટે તે પ્રદેશો જીવ સાથે એકમેકપણે છે, (જેમ કાપડના તાતણા કાપડમા એકમેકપણે છે, પણ કાપડથી જુદા નથી), તેથી આ વડે જીવોમા પ્રદેશપણુ નવી તેવા વાદીનુ નિરાકરણ કર્યું જે પ્રદેશપણુ ન હોય, તો એજ જીવના શરીરમા હાથ, પગ, ઉર, ગર્દન વિગેરે અવયવના સ સર્ગનો અભાવ થાય, તેનુ એકપણુ થઈ નાય (કારણ કે હાથ પગ જુદા છે, એ દરેકને મ મત છે અને આત્મા દરેકમા પોતે મ યોજાય છે, અને સ યોગ ક્યારે થાય કે આત્મા અવયવ વાળો હોય,)

પ્ર०-કેવી રીતે ?

ઉ०-હાથ વિગેરેથી સ યુક્ત જીવના પ્રદેશોનો ઉત્તમ અગ (નાભિ ઉપજુ) તથા અધમ અગ (નાભિ નિચેનુ) એવો ભેદ છે, તે ઉત્પન્ન ન થાય (શુરને માણુ નમાવાય, તો વિનય કહેવાય, અને પગ લગાડીએ તો અવિનય કહેવાય) માટે જીવ પ્રદેશવાળો છે નહિ તો ભેદ અભેદના વિકલ્પની ઉપપત્તિ ન થાય, (આત્મા પ્રદેશોથી અભેદપણે છે, અને પ્રદેશો પરસ્પર ભેદપણે સાકળના અ કોડા માફક જોડા થતા છે)

પ્ર०-જીવ પ્રદેશોવડે શુ કરે છે, તે કહે છે, અહણુ ડરે છે, તુ શબ્દ એમ વિગેષ સૂચવે છે, કે સર્વદાજ અહણુ કરતો નથી પણ જ્યારે ભાષા બોલવી હોય, ત્યારે શબ્દ દ્રવ્યના

મમુહને મહુલુ કરે છે (મહુલુ શબ્દ પાઠ ૩-૩-૧૧૩ પ્રમાણે થયો છે, તે ઝર્મજરક છે,) અને મહુલુ કરીને જોવે છે, એટલે આત્માજી મહુલુ અને ભાષક છે, આ કહેવાથી જે લોકો આત્માને ક્રિયાન્હિત માને છે, તેનું જાડન કર્યું, જે તે નિષ્ક્રિય હોય, તે અપ્રચ્યુત, અનુત્પન્ન, સ્થિર એકરૂપપણે રહેવાથી જોલવાના અભાવનો પ્રસંગ આવે

પ્ર-આત્મા શું જોલે છે ?

ઉ-ભાષા જોલે છે,

પ્ર-ભાષક જોલે છે, એટલાથીજ સમજાઈ જાય છે, તે ભાષા જોલે છે, એ પદ વધારે થઈ જાય છે, (નહિયું છે)

ઉ-એમ નથી અમારો અભિપ્રાય તમે જાણ્યો નથી કારણ કે ભાષ્યમાણાજ (જોલાય તે) ભાષા છે, પણ પૂર્વે કે પછવાડે નથી આ અર્થ જતાવવા ભાષા શબ્દ લીધો છે, માટે અદોષ છે, હવે ત્યુ પ્રકારના મારો તે કયા કયા વ્રણ છે ? તે ખુલાસાથી મમજાવે છે

આગલિય વેડવિય આદારો મિળદરં મુયદ્ મામં ।

મજમોમ મચામોમં ચ અમચમોસ ચ ॥ ૧ ॥

ઐદારિક મરીતવાળો આત્મા સાથે અજોડપણે લેવાથી અથવા મત્ પ્રત્યય લેખ થવાથી ઐદારિક શરીરવાળો એમ જાણવું તેજ પ્રમાણે વૈક્રિય મરીતવાળો, આહારક શરીરવાળો, તજમાથી કાર્યપણું મહુલુ કરે છે, અને મૂડે છે, તે શબ્દના

પ્રાયોગ્યપણે તેના ભાવે પચ્છિત થએલ દ્રવ્ય સમુહરૂપ જે ભાષા છે, તે જોલાતી હોવાથી ભાષા છે

પ્ર૦—તે ભાષા કેટલા પ્રકારની છે ?

ઉ૦—સ ત પુરૂષનું હિત કરે, માટે મત્યભાષા છે, અહીં ન ત એટલે મુનિ તેને ઉપજાવ કરનારી સત્યભાષા છે, અથવા મૂળ અને ઉત્તર શુણ્ણ તે સત છે, તેને ઉપગ્રાત ન હોય માટે મત્યા છે અથવા મત તે જીવદિ પદાર્થો છે, તેનું હિત હોનાર અથવા ખાતરી રાવનાર લોકમા જે જોલાતું હોય તે જનપદ મત્ય વિગેરે ભેદોવાળી સત્યા ભાષા છે, અને તેનાથી વિપરીત ક્રોધ વિગેરેથી મિશ્રિત ભેદોવાળી મૃષા છે, અને બનેથી મળેલી કંઈ અથો સાચી, કંઈ અથો વિપરીત તે ઉત્પન્ન મિશ્ર વિગેરે ભેદોવાળી સત્યામૃષા છે, અને તે ત્રણેથી જુદી ચળક માત્ર સ્વભાવવાળી આમત્રણી વિગેરે ભેદોવાળી અસત્યામૃષા છે તેમનું વર્ણન મત્રથી જુઓ (સ શોધકે આ સૂત્ર જોવા માટે પત્રવણાનો પાઠ ટીપ્પણમા ભાષા સળધી ૧૧ મુ પદ છે, ત્યાંથી આપેલ છે પણ તે મૂળ હોવાથી જગજગ ન સમજાય, તેથી વાચકોને ખુલાસાથી નમજવા માટે આજ હગિલદ્ર સૂત્રિ મહાગજે દ વે મૂત્રની ટીકા કરી છે તેનું ભાષાતર ભા ઉભે આજ જ્ઞાનભાગ તરફથી બહાર પડેલ છે તેમાની ગાથા નિ ર૭૩ થી ૨૭૭ મુધી જુઓ)

પ્ર૦—ઔદારિક ચરીરવાળો ભાષા ગ્રહણ કરે છે, અને મુકે છે તે મુકેલી ભાષા કિંકરુથી કેટલે દુઃખ લાયક

૬૦—સમસ્ત લોક સુધી

પ્ર૦—તમે પાચમી ગાથાની ટીકા (અર્થ) મા કહ્યું કે બાર જોગનથી વધારે દૂરનો આવેલો શબ્દ ન સાબળે બાજુકે ૬ થોડું પરિણામ જ દ પડી જાય છે, તેથી શુ ૬ જોગ બાર જોગનો વધારે દૂરથી પણ આવે છે ? અને આ સ બ યે નિરંતર (આતરા વિના) તેની વાસનાનું મામલ્ય છે, તો તેથી બહાર પણ થાય છે કે ?

૮૦—તે વાત સાચી છે, કે બહાર પણ બાપા જાય છે, અને કેટલાકને આશ્રયી સમસ્ત લોક તે લોકના છેડા સુધી જાય છે

પ્ર૦—જો એમ છે તો તેનો ખુલાસો કરો,
વદિ સમપદિ લોગો, માસાદિ નિરંતર તુદોદિ પુદો
લોગસ્તય વદમાને, વદમાનો દોદ માસાપ ॥ ૨૦ ॥

કેટલા સમયે બાપાવટે ૧૪ રબુ પ્રમાણુ ક્ષેત્રલોકમા બ્યાસ થાય છે, અથવા બાપા આતરા રહિત સ્પૃહ, બ્યાસ, પૂર્ણ, થાય છે, અને લોકના કેટલા ભાગમા બાપાનો કેટલો ભાગ હોય છે ?

૬૦—જેનાચાચ કહે છે કે—

વદિ સમપદિ લોગો, માસાદિ નિરંતર તુદોદિ પુદો
લોગસ્તય વદમાને વદમાનો દોદ માસાપ ॥ ૨૧ ॥

આર સમગ્રમા પૂર્ણ લોકમા નિરંતર સ્પૃહ થાય છે,

પ્ર૦—શર્વાથા (ગધી) જ ભાષા વડે, કે કોઈ વિશિષ્ટ ભાષાવડે ?

ઉ૦—વિશિષ્ટ ભાષાવડે, કારણકે કોઈ મદ પ્રયત્નવાળો વક્તા હોય, તે અભિન્નરાષ્ટ્ર દ્રવ્યોનેજ છોડે છે, તે મુકેલા ભાષાદ્રવ્યો અગ્રજ્યેય ઋષોના રૂપે હોવાથી અને તીવ્ર પ્રયત્નથી બોલનાર વક્તાના પ્રભાવથી સ્થુલરૂપે હોવાથી તે બેઢાઈ જાય છે, તેથી તે બેઢાયલા સંખ્યાતા યોજન જઈને રાષ્ટ્રનું પરિણામ ત્યાગી દે છે, અને ઢોઈ મહા પ્રયત્નવાળો આદાન (લેવું) નિસર્ગ (મુકવું) તે જ ને પ્રયત્નોવડે સિદ્ધ સિદ્ધ લેલીને છોડે છે, તે સૂક્ષ્મ અને જાડુપણે હોવાથી અનંત શુભવૃદ્ધિએ વધતા છએ દિશામા લોકાત મુખી પહોચે છે, અને બીજા દ્રવ્યો તેના પરાધાતથી વાસિત થઈને વાસ નાના વિશેષથી સમસ્ત લોકને પૂરે છે

અહીં ચાર સમય કહ્યા તે મધ્યમ પછે ડહેવાથી ૩-૫ જથ્થા ઉત્કૃષ્ટપણાથી પણ તુલા વિગેરેના મધ્ય શ્રદ્ધા માફક જાણવા

પ્ર૦—ત્રણ સમયમા કેવી રીતે આતરા ગદિત ભાષા વડે લોક સ્પૃષ્ટ થાય ?

ઉ૦—લોકના મધ્ય ભાગમા રહેલો બોલનારો પુરૂષ બોલે, તેના મુકેલા ભાષાદ્રવ્યો પ્રથમ સમયમા છએ દિશામા લોકાતે દોડે છે, કારણકે (તત્વાર્થ અ ૨ સૂ ૨૭) મા કહ્યું છે, કે જીવ, તથા સૂક્ષ્મ પુદ્ગલની અનુ (સમ) શ્રેણિમા ગતિ છે, અને તે બીજા સમયે છએ દડરૂપે ચારે

દિશામાં વધતા મથન મથણી (રવંચો) ની દાડારૂપે થાય
 છે, અને ત્રીજે સમયે જુદા જુદા આતંગ પૂર્વાથી પૂર્વ
 લોકમાં આમ થાય છે, એ ત્રણ સમય આશ્રયી ઠહુ, પણ
 જો ગોલનારો લોકાતે રહ્યો હોય, તે આ દિગિમાં અથવા
 ડાઈપણ દિશિમાં ત્રસ નાડીની બહાર હોય, તે ચાર સમયે
 રૂરે તે જતારે છે એવો સ્વભાવ છે, કે ત્રસનાડી બહાર
 રહેવો સમયેણિ ન ડરે, તેથી પ્રથમ લોકનાડીમાં આને,
 બાકીના ત્રણ સમયો પૂર્વ માફક સમયેણિ દડ અને આતંગ
 પૂર્વામાં ઇ, પણ જો વિદિશામાં રહેલ હોય, તો તે ગોલ,
 ત્યાં પુરગલોનું અનુમેણિએ ગમન હોવાથી જે સમયે અત
 નાડીમાં પ્રવેશ ડરે છે, બાકીના ત્રણ ઉપગ પ્રમાણે થતા
 પાચ સમયે લોકમાં સ્પૃષ્ટ થાય, બીજા આચાર્યો દેવગી
 સસુદ્ધાતની ગતિએ લોક પૂરવાનું છરિ છે, તેમના મતે
 પ્રથમ સમયે ભાષાનું ઉદ્દગમન તથા અધોગમન થવાથી
 મિથ શબ્દના શ્રવણનો મલવ નથી, અવિશેષથી ઠહુ ભાષા
 સમયેણિએ ગમ્દ જે માલજે તે મિથ માલજે છે, આવું
 ગ્રહી ગાથામાં ઠહુ છે, જેવું વ્યાખ્યાન તેની અર્થની પ્રતિ
 પત્તિ હોવાથી દડમાં જ મિથ શ્રવણ હોય છે, પણ બીજી
 દિશામાં નહિ, તેથી અદોષ છે (ઠરણુકે ઉદ્ધર્વ અને અધો
 દિશામાં દડના ભાગમાં રહેલ માલગનારના સાલગવામાં
 મિથ શબ્દનો મોઢાના અનુસારે ચાર આગગના માનવાળો
 દડો થાય છે,) આ મત ઠહો તેના ઉપર હરિભદ્રસૂરિ
 ખુલાસો કરે છે

આ પ્રમાણે માનવાથી ત્રણ સમયે લોકનું પૂરણ (પૂર્ણ થવું) મળે છે, પણ આ સમયનો સંભવ ન થાય, પ્રથમ સમય પછી તુર્તજ બધી દિશામાં પરાધાત દ્રવ્યનો સંભવ છે, બીજા સમયમાં મધ્યાન (દહ) ની સિદ્ધિ થાય છે અને ત્રીજા સમયમાં તો આત્મ પૂરી છે.

પ્ર—કેવળી સમુદ્ધાત માકડ આ સમયે જ પૂરે તો નુ હોય ?

ઉ—એમ નથી, કારણકે તમને મિદ્ધાતનુ જ્ઞાન નથી, અહીં તેનું (કેવળી) સમુદ્ધાતમાં પરાધાત થનાર વાસ્તવ દ્રવ્યનો સંભવ નથી, પણ તેમાં સંકર્ષ જીવનો પ્રયામ છે, તેથી બીજે સમયે દહ અને બીજે સમયે ઠપાટ થાય છે, પાપુ રાખે દ્રવ્યોનું અનુગ્રેણિએ ગમન થવાથી પરાધાત દ્રવ્ય વચ્ચે વાસકપાતે હોવાથી બીજે સમયેજ મધ્યાન થઈ જાય છે, અશિત્ત મહાન્દ્ર પણ વૈત્રિમિત્ર હોવાથી અને પગલા તના અસાવથી આ સમયેજ પૂરે છે, પણ એમ ગણવું નથી, કારણ કે તે સર્વત્ર એટલે ઉદ્ધર્વ અર્થે દહ બનવાની સાથે જ ચારે દિશામાં અનુગ્રેણિનું ગમન હોવાથી ત્રણ સમયમાં પડે છે એટલેથી બસ છે, સમજવા માટે થોડું જ તાબું છે, હવે ચાલુ વાત રહે છે, તમે પ્રથમ પૂછ્યું કે 'લોકના કેટલામાં ભાગે ભાષાનો ટેલો ભાગ ફરસે ? તે રહે છે, દ્વેત્રગણિતની અપેક્ષાએ લોકના અત્યંત જાતા પ્રદેશના અમર્યેય ભાગે 'સમગ્ર' લોકવ્યાપી ભાષાનો અસર્યેય ભાગ થાય છે ॥ ૧૧ ॥

તત્ત્વલેદ પચયિાવટે વ્યાખ્યા થાય છે, એ ન્નાયે તત્ત્વ
અને ભેદથી મતિજ્ઞાનનુ પૂર્વે ગાથા ૨-૩મા બતાવ્યા પ્ર
માણે સ્વરૂપ કહીને હવે જુદા જુદા દેશના ગિબ્યોના સમૂહને
મુખથી શીખવવા તેના પર્યાય શબ્દો બતાવે છે

इहा अपोह बीमसा, मग्गणाय गवेसणा

સળ્લા ભદ્ર મદ્ર ષળ્લા સઘ્વ આભિણિ વોદિયં ॥ ૧૨ ॥

ઈહાધાતુ ચેષ્ટાના અર્થમા છે, તે પ્રમાણે ઈહુન તે ઈહા
વિવિધમાન પદાર્થોના અન્વય તથા વ્યતિરેકની પર્યાલોચના છે,
આ ઈહાના પર્યાયો કહ્યા, હવે અપોહુન તે અપોહુ અથવા
નિશ્ચય છે વિમર્શન તે વિમર્શ છે, તે ઈહા પત્રી થાય છે, પ્રાયે
માથુ ખણવા વિગેરેના મનુષ્યના ધર્મો (ચેષ્ટાઓ કૃતિ-કર
વાનુ) કે એમ ધટે છે, એવો ■ પ્રત્યય તે વિમર્શ છે, તે પ્ર
માણે અન્વયધર્મની અન્વેષણા માર્મણા છે, વ્યતિરેક ધર્મની
આલોચના તે નવેષણા છે, તથા સજ્ઞાન તે મજ્ઞા વ્યજ્ઞ
અવગ્રહથી ઉત્તર કાળ ભાવી મતિ વિશેષ છે, સ્મરણુ તે સ્મૃતિ,
પૂર્વે અનુભૂત અર્થનુ આલબ્ધન પ્રત્યય છે, મનન તે મતિ
છે, તથા કેઈ અથે અર્થની પરિણિતિ (બોધ) થવા છતા
મણુ પાછળથી સૂક્ષ્મધર્મની આલોચનરૂપ જુદિ છે, પ્રજ્ઞાન
તે પ્રજ્ઞા વિશિષ્ટ ક્ષય ઉપશમથી ઉત્પન્ન થએલ પ્રભૂત વસ્તુગત
યથાવસ્થિત ધર્મના આલોચનરૂપે મતિ છે, આ ઉપર કહેડુ
બધુ મતિજ્ઞાન છે, આ પ્રમાણે કિચિત્ લેદથી લેદ બતાવ્યો
તત્ત્વથી તો તે બધાએ મતિના વાચક પર્યાયો (શબ્દો) છે

ઉપર પ્રમાણે તત્ત્વલેદ પચયિાવટે મતિજ્ઞાનનુ સ્વરૂપ

કહી હવે નવ અનુયોગદ્વારોવડે ફરીથી તેનું નિરૂપણ કરવા
આ કહે છે,

સતપથ પરબળયા, દબ્ધ પમાળ સ્થિતિ કુમળાય
કાલોમ અંતર માળ, માથે અપ્પા બહુ ચેષ ॥ ૧૩ ॥
ગદ્દ દિવ્ય ચક્રાપ, જોપ થેપ કસાય લેસાસુ
સમ્મત નાળ દસળ સંજય ઉચ્છોગ આહારે ॥ ૧૪ ॥
માસળ પરિત્ત પરજત સુહુમે સળ્ળી ચ હોદ્દ મલ્લ ચરિમે
આભિણિ ચોદ્ધિમ નાળ, મગ્ગિજ્જદ્દ પસુઠાળેસુ ॥ ૧૫ ॥

સાચું પદ તે સત્પદ છે, તેની પ્રરૂપણા તે સત્પદ પ્રરૂ
પણા છે, તેનો ભાવ સત્પદ પ્રરૂપણતા છે, તે ગતિ વિગેદે
દ્વારોવડે આભિનિજોધિક્ષાન સળધી કહેવું, અથવા સાચા
(સદ્) વિષય સળધી પદ તે સત્પદ છે, બાકી બધું પ
હેલા પ્રમાણ છે

પ્ર૦—શું સત્ પદની પ્રરૂપણા પણ થાય છે ? (શા
માટે સત્પદ જીવ પાડો છો ?) કે જેથી તમારે એમ કહેવું
પડે છે, કે સત્પદની પ્રરૂપણા જરીએ છીએ,

ઉ૦—ખર વિષાણુ (ગધેશનું શીંગડું) વિગેદે અસત્
(અવિષમાન) પદ જેવું તે જોડું ન ગણાય માટે સદ્નું
અહણુ કર્યું અથવા (વાચ્યવિચારણાના પ્રક્રમથી) આવા
પણ પદો છે કે ગતિ વિગેદે સત્પદોમા જેઓવડે મતિજ્ઞાનની
પ્રરૂપણા કરાય છે

દ્રવ્ય પ્રમાણ—તે (મતિજ્ઞાન) જીવોનો ગુણ હોવાથી

જીવ દ્રવ્યનું પ્રમાણ બતાવવું, તેનો સાર આ છે, કે એક નમયમાં કેટલા જીવો મતિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે અથવા બધા પ્રાપ્ત કરે છે, ('અ' સમુચ્ચયના અર્થમાં છે)

મેન--તે કેટલા હોય તેમાં મતિજ્ઞાન અભવે છે, તે ક્ષેત્ર બતાવવું

અપર્શના--તે કેટલું મેન મતિનાનીઓ-ફરસે છે, તે જોવું

પ્ર૦--મેન અને ફરસનામાં શું વિશેષ છે ?

ઉ૦--જો અવગણું છે તે હોય, અને ફરસના તો બાહ્યથી પણ હોય છે (એટલે અહરનું તથા બહા-ફરસેલું બે લેના લેવા) આટલું વિશેષ છે

કાગ--સ્થિતિ તે કાગ બતાવવો, અતર પ્રતિપત્તિ (સ્વીકાર) વિગેરે આશ્રયી બતાવવું ભાગ જોવો એટલે ખીજા નાનીઓની અપેક્ષાએ મતિજ્ઞાની કેટલામે ભાગે છે, તે બતાવવું ભાવ--તે કયા ભાવમાં મતિજ્ઞાનીઓ હ, તથા અ પ બહુત્વ કહેવું જોઈએ

પ્ર૦--ભાગદ્વારથી આ અર્થ આવી જાય છે માટે ફરી બતાવવાની જરૂર નથી

ઉ૦--એમ નહિ, અમારો અભિપ્રાય તમે જાણતા નથી અહિં મતિજ્ઞાનીઓમાંજ પૂર્વે પામેલા અને નવા પામતાની અપેક્ષાએ અલ્પ બહુત્વ જોવું છે, આ પ્રમાણે સમુદાયે (સમૂહથી) અર્થ દહો, હવે ઉપર બતાવેલ ૧૪-૧૫ જાણામાં

આભિનિષેધવિત્ જ્ઞાનની નતપદ પ્રત્યક્ષાના દ્વારેનો અવયવનો
(વિમ્તા-થી) અર્થ ડહે છે

(૧) ગતિદારનું વર્ણન

પ્ર૦—ગા માટે ?

ગ૦—આભિનિષેધવિત્ જ્ઞાન છે કે નહિ, તેની શરૂ
કર કરવા માટે કે જે તે છે, તો ક્યા છે, તે ગતિને આશ્રયી
પ્રથમ વિચારીએ ડીએ

ગતિ ચાર પ્રકારની છે તે નરડ, તિર્થ ચ, મનુષ્ય અને
દેવગતિમા આભિનિષેધવિત્ જ્ઞાનને પૂર્વે પામેલા છવો નિ
યમથી છે, અને નવા પામતા તો જે ડાળે આ વર્ણન છદ્મ
સ્તથી થાય, તે આશ્રયી ભજના બાણવી એટલે વખતે હોય,
અને ન પાણ હોય આ નવા પામતા તે એ છે કે જેઓ પ્રથ
મજ આભિનિષેધવિત્ જ્ઞાન પામતા હોય તે મમયજ લેયો,
બાકીના સમયોમા તો તેઓ પૂર્વે પામેલા ગણાય

(૨) ઇદ્રિયદાર.

ઇદ્રિયોને આશ્રયી 'મતિ (આભિનિષેધવિત્) જ્ઞાની
છવો વિગાગય છે તેમા પચે દ્રિયો પૂર્વે પામેલા તો અવશ્ય
હોય છે, અને નવા પામતા પૂર્વે દ્વારમા બતાવ્યા પ્રમાણે વિ
ચારવા, નવા પામે અને વખતે ન પાણ પામે અને જે ઇદ્રિય,
તણ ચાગ ઇદ્રિયોવાળા પૂર્વે પ્રતિપન્ન લળિધ પર્યાપ્ત અવસ્થા
વાળાં ('પૂર્વે સમ્યક્ત્વ પામી વમી જતા મારવાદન સમ્યક્-

તપની અપેક્ષાએ) મળવે છે પ્રતિ પદમાના એટલે નવા પા-
મતા ન સંભવે અને એકે દ્રિય તો બનેથી રહિત છે

(૩) કાય.

અસ કાયમા પૂર્વે પામેલા નિયમથી હોય છે, અને નવા
થતા હોય કે ન પણ હોય—અને પૃથ્વી કાયથી વનસ્પતિ કપ
મુખીમા બને પ્રકારે સંભવ નથી

(૪) યોગ.

ત્રણે યોગો સાથે લેતા પચ્ચે દ્રિય માફક કહેવું, એટલે
સ રીમા પૂર્વે અતિશાન પામેલા હોય, નવું મામનારા હોય કે
ન પણ હોય, તથા અસ રી વચન કાયા યોગ સાથે લેતા
વિકલે દ્રિય (બે ત્રણ ચાર ઇદ્રિય) માફક જાણવું તથા એકલો
કાય યોગ લેતા એકે દ્રિય માફક બનેનો અભાવ જાણવો

(૫) વેદ

ત્રણે વેદોમા વિવક્ષિત કાળમા પૂર્વ પામેલા અવરથે
હોય, બીજામા હોય કે ન પણ હોય

(૬) કપાય

કોષ માન માયા લોભ છે, તે દરેક અનતાનુબધી
અપ્રત્યાખ્યાની પ્રત્યાખ્યાની સંજવલ એ ચાર લેદવાળા છે,
તેમા પ્રથમ તે અનતાનુબધીમા બને પ્રકારે અભાવ છે
(અહીં સારવાદનનો અ પકાજ હોવાથી ગણતરીમા નથી એમ
મહાધારી આચાર્ય કહે છે) બાકીના પચ્ચે દ્રિય માફક જાણવું

(૬) લેશ્યા.

આત્માને આઠ પ્રકારના કર્મથી લેપે એક મેક ડરે તે લેશ્યા, કાયા વિગેરે કોઈ પણ યોગવાળા છવોને કૃષ્ણ ૧૧ગેરે દ્રવ્યમ જ ધથી આત્માના પગિણામો તે લેશ્યા છે, તેમા તેજ્યુ પદ્મ શુકલ લેશ્યામા પચેદ્રિય માફક કહેણુ, અને કૃષ્ણનીલ વાપોત એ ત્રણમા પૂર્વપ્રતિપક્ત સભવે છે, બીજામા નહિ

(૮) સમ્યક્ત્વદાર.

સમ્યક્ દષ્ટિશ્વ પૂર્વ પ્રતિપક્ત અથવા પ્રતિપદ્ધમાનક છે ? અહીં વ્યવહાર નિશ્ચય એ જે ભાગે વિચાર થાય છે

પ્રથમ વ્યવહાર નય કહે છે.

મમ્યગ્ દષ્ટિ પૂર્વ પ્રતિપક્ત હોય, પણ પ્રતિપદ્ધમાનક ન હોય આભિનિબોધિક જ્ઞાનના લાભવાળાને ૧ મમ્યગદર્શન ૨ મતિ ૩ શ્રુત એ ત્રણેનો સાથે લાભ થાય છે, અને તેમ ન હોય તો આભિનિ બોધિક પ્રતિપક્તિની અનવસ્થાનો પ્રસ જ આવે

નિશ્ચય નય કહે છે

મમ્યગ્ દષ્ટિપૂર્વ પ્રતિપક્ત અને પ્રતિપદ્ધમાન જ ને છે કારણ કે આભિનિબોધિક જ્ઞાનનો લાભવાળાને સમ્યગ્ દર્શનનું સહાયક પણ છે, કારણ કે ક્રિયા કાળ અને નિષાકાળ જ નેનો અભેદ છે, જે ભેદ માનીએ તો ક્રિયાના અભાવના અવિશેષ પણાથી પહેલા જેવી હુતી તેવીજ વસ્તુ રહેવાથી નવી વસ્તુ ઉત્પન્ન ન થાય અને એમ માનતા પ્રતિપક્તિની અનવસ્થા પણ નથી

જાનદ્વાર

જ્ઞાન પાત્ર પ્રકારનું છે, તે મતિ શ્રુત અવધિ મન પર્યાય કેવળ છે, જોમા પણ વ્યવહાર નિશ્ચય વડે વિચાર છે, પ્રથમ વ્યવહાર નય જતાવે છે, મતિશ્રુત અવધિ મન પર્યાય નાનીઓ પૂર્વ પ્રતિપન્ન હોય પણ પ્રતિપદમાન ન હોય, મગ્ધ મતિ વગેરે જ્ઞાનનો લાભ યનારને અમ્યગૃહસ્થ સાથે ચરનાર (યનાર) છે, પણ કેવળીતો પૂર્વ પ્રતિપન્ન હોય નહિ, તેમ પ્રતિપદમાનક પણ ન હોય, કારણકે કેવળજ્ઞાન દ્વારોવ શમિત (મતિ વગેરે ચાર) જ્ઞાનથી અતીત છે, તથા મતિ અજ્ઞાન શ્રુત અજ્ઞાન વિભગજ્ઞાન વાળાનો વિવક્ષિત કાળમા પ્રતિપદમાન હોય છે, પણ પૂર્વ પ્રતિપન્ન નથી

નિશ્ચય નય.

નિશ્ચયનયના મતે તો મતિશ્રુત અવધિ જ્ઞાનીઓ પૂર્વ પ્રતિપન્ન નિશ્ચયથી હોય વા, પ્રતિપદમાન પણ અમ્યગૃહસ્થ સાથે ચાલનાર હોવાથી મતિ વિગેરેને લાભ સભવે છે, અહીં પણ ક્રિયાકાળ નિષ્ઠા કાળનો અલેદ છે, પણ મન પર્યાય જ્ઞાની તો પૂર્વ પ્રતિપન્નજ હોય, પણ પ્રતિપદમાનક ન હોય, કારણકે તે ભાવયતિનેજ ઉત્પન્ન થાય છે, કેવળીને તો જ નેનો અભાવ છે, મતિ અજ્ઞાની વિગેરે તો પૂર્વ પ્રતિપન્ન હોય, તેમ પ્રતિપદમાનક પણ ન હોય, કારણકે પ્રતિપતિ ક્રિયાકાળના અહીં અલેદપણ છે, અજ્ઞાનના ભાવમા પ્રતિપતિ ક્રિયાનો અભાવ છે

(૧૦) દર્શનદ્વાર.

આ દર્શન ચાર પ્રકારનું છે, તે ચક્ષુ, અચક્ષુ, અવધિ અને કેવળ છે

પ્ર૦—તે ચક્ષુ અચક્ષુ દર્શનીઓથી શુ સૂચવે છે?

ઉ૦—દર્શન લગ્નિધ સ પત્ર પણ દર્શનનો ઉપયોગ કરનારા, એમ નહિ—ઠારણ કે સિદ્ધાંતનું આવું વચન છે, કે—

સઘ્વાઓ લલ્લોમો સાગારોવઓગો ઘ ઉસસસ ઉપજ્જહ ॥

બધીલગ્નિધઓ સાકાર ઉપયોગે ઉપયુક્તને હોય છે, તે પૂર્વપ્રતિપત્ત નિયમથી હોય છે, પ્રતિપદ્ધમાનક તો વિવક્ષિત કાળે હોય અથવા ન પણ હોય, પણ અવધિદર્શનવાળા તો પૂર્વ પ્રતિપત્ત હોય, પણ પ્રતિપદ્ધમાન ન હોય, કેવળદર્શનવાળા તો બનેથી વિકલ છે

(૧૧) સયતદ્વાર.

સયત પૂર્વ પ્રતિપત્ત હોય પણ પ્રતિપદ્ધમાન ન હોય

(૧૨) ઉપયોગદ્વાર

તે બે પ્રકારે ઉપયોગ છે, સાકાર અનાકાર, તેમા સાકાર તો પૂર્વ પ્રતિપત્ત નિયમથી હોય છે, અને પ્રતિપદ્ધમાન તો વિવક્ષિત કાળમા હોય કે ન હોય

અનાકાર ઉપયોગવાળા તો પૂર્વ પ્રતિપત્ત હોય, પણ પ્રતિપદ્ધમાન ન હોય

(૧૩) આહારકદ્દાર

પૂર્વપ્રતિપત્ત આહારકો નિયમથી હોય છે, અને વિવક્ષિત કાળમા પ્રતિપદ્ધમાન હોય કે ન પણ હોય, અનાહારકો તો પૂર્વપ્રતિપત્ત વિગ્રહગતિમા સ લવે છે, પણ પ્રતિપદ્ધમાન ન હોય,

(૧૪) ભાષકદ્દાર

ભાષાલગ્નિધથી સ પત્ત તે ભાષકો છે, તે બોલતા હોય અથવા તે સમયે ન બોલતા હોય, તેઓ પૂર્વપ્રતિપત્ત નિયમથી હોય છે, પણ પ્રતિપદ્ધમાન તો વિવક્ષિત કાળમા હોય કે ન પણ હોય, પણ તેવી લગ્નિધથી શૂન્ય હોય તે બ ને પ્રકારે ન હોય

(૧૫) પરીત્ત (પ્રત્યેક) દ્વાર

પ્રત્યેક શરીરવાળા પૂર્વ પ્રતિપત્ત નિયમથી હોય છે, અને પ્રતિપદ્ધમાન તો વિવક્ષિત કાળમા હોય કે ન પણ હોય અને પ્રત્યેક નહિ, એવા સાધારણ (અન તકાય) છવે બ નેથી રહિત છે

(૧૬) પર્યાસકદ્દાર

આહારાદિ છ એ પર્યાસિથી જેઓ પર્યાસા છે તે પર્યાસક છે, તે પૂર્વ પ્રતિપત્ત નિયમથી છે, પણ વિવક્ષિત કાળમા પ્રતિપદ્ધમાન હોય, કે ન પણ હોય, અને અપર્યાસક તે છપર્યાસિની અપેક્ષાએ પૂર્વપ્રતિપત્ત સ લવે, પણ બીજા પ્રતિપદ્ધમાન સ લવતા નથી

(૧૭) સુદ્ધમદાર.

સુદ્ધમ બને પ્રકારે સંભવતા નથી, પણ બાહર તો પૂર્વ પ્રતિપત્તિ નિયમથી હોય છે, પણ બીજા પ્રતિપદમાન તો વિવક્ષિત કાળમા ભજના (હોય કે ન હોય તે) જાણવી

(૧૮) મજીદાર.

તેમા અહીં દીર્ઘકાલિકી ઉપદેશવડે સંજિઓ લેવા, તેઓ બાહર માફક જાણવા અસંજિઓ પૂર્વ પ્રતિપત્તિ સંભવે પણ બીજા નહિ

(૧૯) ભવદાર.

ભવ (ભવ્ય) આશ્રી મજીમાફક જાણવા, અભવ્ય તો બને પ્રકારે ન હોય

(૨૦) ચરમદાર.

જેને છેલ્લો ભવ થયે તે જીવ આશ્રી અભેદ ઉપચારે વિચારતા તે ચરમ છે, આવા જીવો પૂર્વ પ્રતિપત્તિ નિયમથી હોય છે, પણ બીજાની ભજના જાણવી અચરમ તો બનેથી વિકલ છે (કારણ કે તે અભવ્ય છે)

ઉપર ૧૫ મી ગાથામા કહેલું કે આલિનિઓધિક જ્ઞાન આ સ્થાન (દારો) મા વિચારવું તે વિચાર્યું, તેમ સત્પદ રૂપ પ્રરૂપણા પણ કરી છે, (કે આ પ્રમાણે આટલા જીવ સંભવે અને અમુક સ્થાનમા ન સંભવે)

હવે આલિનિઓધિક જીવ દ્રવ્યોનુ પ્રમાણ ચિતવે છે,

તેમા પ્રતિપત્તિ (સ્વીકાર) ને આશ્રયી વિવક્ષિત કાળમા કદાચિત્ હોય અને કોઈ વખત ન પણ હોય, જે હોય તો જથ્થાથી એક બે કે ત્રણ હોય, ઉત્કૃષ્ટથી તો ક્ષેત્રપ યોપમની જે ગણતરી છે, તેના અસંખ્યેય ભાગના જે પ્રદેશની રાશિ સમાન (તે પણ અસંખ્યેય) જાણવા, પૂર્વ પ્રતિપત્તિ તો જથ્થાથી ક્ષેત્ર પ યોપમના અસંખ્યેય ભાગના પ્રદેશની રાશિ પ્રમાણે હોયજ, અને ઉત્કૃષ્ટથી તો પૂર્વ પ્રતિપત્તિની સંખ્યાથી દાર્ઢિક વિશેષ અધિક જાણવા

અવદ્રવ્યનુ પ્રમાણ જ્ઞીને હવે મેત્ર પ્રમાણ કહે છે તેમા જુઠા જુઠા જીવોને આશ્રયી તથા એક જીવને આશ્રયી મેત્ર કહે છે, તેમા બધા મતિજ્ઞાનીઓ લોકના અસંખ્યેય ભાગમા વર્તે છે, અને એક જીવ તો 'મુલિકા ગતિ' એ ઉંચે જતા અનુત્તર વિમાનમા દેવ થઈને જતા તે વિમાન મુખી સાત રજુ પ્રમાણ છે, તે સાતના ૧૪ મે ભાગે (૧૪) વર્તે છે, અથવા ત્યાંથી કોઈ મનુષ્યપણે આવતા પણ તેજ પ્રમાણે હોય (ટીપણમા લખ્યું છે કે અનુત્તર વિમાનના છેડાથી ૧૨ બેજન દૂર લોકાત છે, તે ગણતરીમા અંપ હોવાથી તથા લીધું એમ જાણવું) તથા નીચે છઠ્ઠી નારકીમા જતા આવતા પ નો સાતમો ભાગ લેવો, (આ અધોલોકના સાત ભાગ આશ્રયી લેવું, અને પૂર્વે તો લોકના ૧૪ રજુ પ્રમાણના ભાગ લીધા અને આ અધોલોકના ભાગ આશ્રયી લીધું) કારણ કે ત્યાંથી નીચે મતિજ્ઞાની આશ્રી અધોલોક નથી,

કારણ કે ત્યાથી નીચે સમ્યગ્દષ્ટિ સાતમી નારકીમા જીવ જતો નથી,

પ્ર૦—નીચે સાતમી નારકીમા પણ સમ્યગ્દર્શનનો લાભ પ્રતિપાદન કર્યો (ખતાબ્યો) કે, માટે આવતા જીવને આઘ્રથી પાથ સાતીયા જે થી અધિક ક્ષેત્રનો સંભવ થાય છે

ઉ૦—એ તમારૂં કહેવું અયુક્ત છે, કારણ કે સાતમી નારકીમાથી સમ્યગ્ દર્શનના આગમનનો અભાવ છે

પ્ર૦—શા માટે ?

ઉ૦—ત્યાથી નીકળેલા તીર્થ થી ગતિમાન આવે છે એવું ખતાબ્યું છે અને દેવ તથા નારકીના સમ્યગ્દષ્ટિઓ મનુષ્યોમાજ આવે છે, માટે એટલેથી ખસ છે

હવે આજીવાત કહીએ છીએ

સ્પર્શના દ્વાર

પૂર્વે ખતાબ્યું છે, કે અવગાહ તે ક્ષેત્ર છે, અને સ્પર્શના તો તેથી અધિક જાણવી, જેમકે—એક પરમાણુની, એક ક્ષેત્ર પ્રદેશની અવગાહના છે, અને સ્પર્શના (ચાર દિશા—પૂર્વ પશ્ચિમ ઉત્તર દક્ષિણ તથા ઉર્ધ્વ અધો મળી છ' તથા જ્યાં રહ્યો તે એક એમ) માત્ર ૭ પ્રદેશની છે

કાળદ્વાર.

તેમા ઉપરોક્તને અગીકારે એક જીવનો તથા અનેક મતિ શાની જીવોના ઉપયોગનો કાળ અતર્ક્યહૂત છે,

થા તેની લબ્ધિને આશ્રયી જઘન્યથી અતર્કુર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી ૬૬ સાગરોપમથી થોડું વધારે જે વાર વિજયા દેવિમાન અથવા ત્રણવાર અન્યુતમા જાય તે આશ્રયી કાળ માન છે, વધારાનો કાળ તે નરણવનો છે ત્યારપછી જે આ પ્રમાણે ભવ પ્રાપ્ત કરે અને વચમા બીજી ગતિમા ન જાય તો તે જીવને અવશ્ય મોક્ષ થાય, પણ જુદા જુદા જીવો આશ્રયી તો સર્વ કાળ મતિજ્ઞાની જીવો છે, પણ આભિનિબોધિક (મતિ) જ્ઞાનની લબ્ધિવાળા જીવોથી ગૂન્ય લોક કોઇ પણ કાળે નથી

અ તરફાર.

તેમા એક જીવને આશ્રયી આભિનિબોધિકનો આતરો જઘન્યથી અતર્કુર્ત છે તે આવી રીતે કે સમ્યક્ત્વ પામે, અને વધી જાય, પાછું જ્ઞાન આવરણ કર્મ અતર્કુર્તમા ખસી જતા પાછું તુર્તજ મતિજ્ઞાન પામે છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી તો ઘણી આશાતના કરીને અપાર્થ પુદ્ગળ પરાવર્તન કાળ રખડીને પામે છે, કહું છે, કે—

તિરવગર વચવળ સુયં આચરિય ગજદર મદિદ્દિય
આસારિતો ઘહુસો, અણત મસારિઓ દોદ્દ ॥ ૧ ॥

તીર્થ કર પ્રવચન શ્રુત આચાર્ય ગણધર આમર્શ વિગેરે લબ્ધિવાળા સાધુઓની ઘણી આશાતના કરે તો જીવ અનત સ સારી થાય, જુદા જુદા જીવોને આશ્રયી આતરાનો અભાવ જ છે ભાગદ્વાર તે મતિજ્ઞાનીઓ બીજા જ્ઞાનીઓના અનતમે ભાગે વર્તે છે

ભાવદાર.

મતિજ્ઞાનીઓ ક્ષાયોપશમિક ભાવમા વર્તે છે, કારણ
કે મતિ વિગેરે ચાર જ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક ભાવમા છે

અટપબહુત્વ

તેમા આભિનિગોષિત જ્ઞાનીઓમા પ્રતિપદમાનડ તથા
પૂર્વપ્રતિપક્ષની અપેક્ષાએ આ અટપ બહુત્વનો વિભાગ છે
(આ બતાવવાનું કારણ ભાગદ્વારથી જુદું છે એમ સૂચ્યું)
તેમા સદ્ભાવ હોય ત્યારે મર્વથી થોડા પ્રતિપદમાનડો છે,
પૂર્વ પ્રતિપક્ષનો જઘન્યપદવાળા પણ તેમનાથી અસખ્યાત
શુદ્ધ છે, ઉત્કૃષ્ટ પદવાળા તો તેમનાથી વિશેષ અધિક છે,
(ગાથાના અવયવોનો વિસ્તારથી અર્થ કહ્યો) હવે ઉપર
બતાવેલ મતિજ્ઞાનના લેહની સખ્યા બતાવે છે

આભિનિગોષિત જ્ઞાને, અદ્વાયીસદ્દર્શનંતિ પપટીઓ ॥

આ અડધી ગાથાનો દુઠાણમા અર્થ ગ્રંથે છે, મતિ
જ્ઞાનની ૨૮ પ્રકૃતિઓ છે, પૂર્વે બતાવ્યા પ્રમાણે મન આખ
સ બધી છોડીને બ્યજન અવગ્રહ ચાર પ્રકારનો છે, અને
અર્થાવગ્રહ તો બધી ધ્વજિયોનો તથા મનનો સ ભવ થવાથી છ
પ્રકારનો છે, એ પ્રમાણે ઈહા અપાય ધારણાના દરેકના છ છ
લેહો જાણવા, એમ કુલ ૨૮ થયા

પ્ર૦—આ અવગ્રહાદિનું ત્રીજી ગાથામા વિવેચન કર્યું
હતું, તે અહીં ફરી કેમ કહ્યો છે ?

ઉં—ત્યા સૂત્રમા નહેાતી કહી, તે અહીં સ ખ્યા બ
તાવી, માટે અવિરોધ છે

મતિજ્ઞાનનુ બીજી રીતે વર્ણન.

આ મતિજ્ઞાન ચાર પ્રકારનુ છે દ્રવ્યથી, દેવથી, કાળથી
અને ભાવથી, તેમા દ્રવ્યથી સામાન્ય આ દેશથી મતિજ્ઞાની
સર્વ દ્રવ્યો ધર્માન્તિકાય વિગેરેને જાણે છે, પણ વિશેષ
આદેશથી ન જાણે (હરણકે કેવળજ્ઞાનીજ સ પૂર્ણ જાણે છે)

દ્રવ્યથી કહીને જોયથી વર્ણન હવે કહે છે—

મેત્રથી લોકાલોકનુ થોડુ સ્વરૂપ જાણે છે, (ધર્માન્તિકાય
વિગેરે દ્રવ્યોનો આધાર લોક છે, અને અલોક બીજી
રીતે છે)

કાળથી—ત્રણે કાળનુ સ્વરૂપ જાણે છે, ભાવથી ઐશ્વર્ય
વિગેરે પામે ભાવોને જાણે છે, (આમા પણ સ પૂર્ણ ન
જાણે, એમ સમજવુ,) તે બધા ભાવોનો અતત્ત્વો ભાગ
મતિજ્ઞાની જાણે

મતિજ્ઞાન કહીને અવગરે આરેલુ શ્રુતજ્ઞાન કહે છે

શ્રુતજ્ઞાન,

સુવળાને પયદ્વોઓ વિત્ત્વર ઓ આયિ વોજ્ઞામિ ॥ ૧૬ ॥

પ્રથમ શ્રુતજ્ઞાનનુ થોડુ વર્ણન કર્યું, અને હવે તેની
પ્રકૃતિઓ (લેદો) ને વિસ્તારથી કહીશુ, તથા અવધિજ્ઞાનને
સ હોપથી કહીશુ, પ્રથમ તે શ્રુતજ્ઞાનના લેદો બતાવે છે

પત્તેય મક્ષરાઈ અક્ષર સયોગ જતિઆ લોપ
 પથ્થઆ પયઢીઓ સુચનાજે હુતિ જાયઢ્યા ॥ ૧૭ ॥

એકેક પ્રતિ તે પ્રત્યેક, અઢાર વિગેરે અક્ષરો છે તે, જેમકે અઢાર અનુનાસિકવાળો અને તે સિવાયનો નિરનુનાસિક છે, એ સિવાય હ્રસ્વ, દીર્ઘ, ષ્ણુત એવા ભેદ છે, તથા ઉઠાત્ત, અનુઠાત્ત, સ્વગ્નિ આ પ્રમાણે અકારના ૧૮ ભેદ છે, તે પ્રમાણે ઇકાર વિગેરેમા ભેદો છે તે જતાવવા (લૂ નો દીર્ઘ નથી, સધિ અક્ષર એ ઐ ઐઐ ઔ ઔ મા હ્રસ્વ નથી) તે પ્રમાણે અક્ષરોના સયોગો તે જો ત્રણ મળીને સયોગ થાય તે ઘટ પટ વિગેરે છે, તથા જોડાક્ષરો વ્યાઘ્ર (વાધ) હસ્તી (હાથી) છે, (આમા જ યોગ શબ્દ ઘટ પટમા વચ્ચે સ્વર છે, અને વ્યાઘ્ર હસ્તીમા વચ્ચે સ્વર ન હોવાથી વ્યજનો જોડાઈ ગયા છે) આ સયોગો અનંતા છે, અને તે દરેક સયોગ (૪૭૮ નિ ગાથામા જતાવ્યા પ્રમાણે કેવળ જ્ઞાનીની અપેક્ષાએ) સ્વપ્ન પર્યાયની અપેક્ષાએ અનંત પર્યાયવાળો છે,

પ્ર૦—અકારાદિ તથા ક આદિ વ્યજન મળી સંખ્યાતા અક્ષરોના અનંતા સયોગો કેવી રીતે થાય

ઉ૦—અભિધેય (કહેવા યોગ્ય) પુદ્ગલાસ્તિકાય વિગેરે પદાર્થો અનંતા છે, તેથી તથા તે દરેક પદાર્થના કાઈક ભિન્ન પણાથી ભેદો છે, અને તે પદાર્થોના નામ (અભિધાન) અનંતા હોવાના સિદ્ધ થવાથી અનંત સયોગસિદ્ધિ છે

હવે અભિધેયનુ અનંતપણ જતાવે છે, જેમકે એક

પરમાણુ, જે પ્રદેશવાળો, તથા અનંતા પ્રદેશવાળો રકષ
વિગેરે લેદો છે, અથવા એક પણ અનેક અભિધાનની
પ્રવૃત્તિના અભિધેય ધર્મ લેદો છે, જેમકે પરમાણુ નિરશ
(અશ કાગ વિનાનો) છે, નિષ્પ્રદેશ (પ્રદેશ વિનાનો) છે,
નિર્ભેદ (ભેદ વિનાનો) છે, નિરવયવ (અવયવ વિનાનો)
વિગેરે છે, અને આ બધા સર્વથા એક અભિધેયના વાચક
ધ્વનિઓ નથી, કારણ કે બધા શબ્દોની કાંઈ અશે બિજા
પ્રવૃત્તિનું નિમિત્તપણુ છે, આ પ્રમાણે બધા દ્રવ્ય પદાર્થોમા
યોગ્ય, તથા સૂત્રમા પણ કહ્યું છે, “ અનંતા ગમેા અનંતા
પદાર્થો ” છે, આજ અર્થને એ અક્ષરોમા આરોપણ કરીને
ગટે છે, કે આટલા પંખિમાણવાળા પ્રવૃત્તિના નિમિત્તપણાથી
સર્વે લેદો શ્રુતજ્ઞાનમા થાય છે, ॥ ૧૭ ॥ હવે સામાન્યથી
બતાવેલા અનંત શ્રુતજ્ઞાનની પ્રકૃતિ (લેદો) ને યથાવત
(નેટલા હોય તે બધા) બતાવવાને આત્માનું સામર્થ્ય ન
હોવાથી થોડામા બતાવે છે

ક્ષતો મે ઘણેકે, સત્તી સુયજાળ સમ્ય પયદીઓ ।

ચરદસ વિહ નિકસેર્થ, સુયનાળે આલિ ચોજ્ઞામિ ॥૧૮॥

શ્રુતજ્ઞાનની બધી પ્રકૃતિઓ (લેદો) બતાવવાને મારી
શક્તિ કયાથી હોય ?

પ્ર૦—શામ માટે ?

ઉ૦—અહીં જે શ્રુત અથને અનુસારે જે મતિના વિશેષ
લેદો છે, તે પણ શ્રુતજ્ઞાન તરીકે વર્ણવ્યા છે, કહ્યું છે કે

(વિશેષ આવશ્યક ૧૪૩ ગાથામા) તે પણ મતિના વિશેષ લેદો શ્રુતજ્ઞાનને અનુસારે છે, તે શ્રુતજ્ઞાનના લેદોમા બાણી લે (એવુ ગુરુ ગિધ્યને કહે છે) તે બધા લેદોને ઉત્કૃષ્ટથી શ્રુતધર (શ્રુતકેવળી) પણ મર્વ અલિલાપ્ય લેદોને પણ તેઓ અન ત હોવાથી ન ઝહી શકે, કારણ કે આયુધ્ય પરિ મિત પ્રમાણુનુ હોય છે, અને બોલવુ ક્રમે કરીને (એક પછી એક શબ્દ) બોલાય છે, માટે નિયુક્તિકાર કહે છે કે માગી બોલવામા અશક્તિ છે, તેથી તેઓ ૧૪ પ્રકારનો નિશ્લેષો શ્રુતજ્ઞાન મ બ ધી બતાવે છે, અને ચ શબ્દથી શ્રુત અજ્ઞાનનો વિષય પણ બતાવશે, તથા અપિ શબ્દથી તે બ નેના મ બ ધી લેદો પણ બતાવશે, શ્રુતજ્ઞાન તે સમ્યગ્દર્શન વાળાનુ અને શ્રુતઅજ્ઞાન તે અસંજિનુ તથા મિથ્યાદૃષ્ટિનુ તથા ઉભય (મિથ્ય) શ્રુત તે દર્શન (મતબો) ના વિશેષ અભિગ્રહથી છે તે, તથા અક્ષર અનક્ષર શ્રુત વિગેરે લેદોને કહીશ ॥૧૮॥

હવે ઉપર કહેલ ૧૪ પ્રકારનો શ્રુતજ્ઞાનના નિશ્લેષાનુ સ્વરૂપ (લેદો) બતાવે છે

અક્ષર સણ્ણી સમ્મે, સાર્થ્ય લલુ સપજ્જવસિઅ ચ,
ગમિય અગ પવિટ્ઠ, મત્તવિ પ પ સપદ્ધિવક્કયા ॥ નિ ૧૯ ॥

આ અક્ષર શ્રુતદ્વાર એવી સૂચના કરેલ હોવાથી સર્વ દ્વારોમા પણ શ્રુત શબ્દ જોડવો, તેમા પ્રથમ અક્ષર બતાવે છે, ક્ષર તે ખરે, અને ન ખરે તે અક્ષર છે, અને જ્ઞાન એટલે ચેતના છે, તેનો પરમાર્થ આ છે, કે જે સમયે ઉપયોગ ન હોય તે

સમયે પણ આ પ્રત્યક્ષતા નથી, તેમ આ ભાવ અક્ષરનું કારણ પણ છે, તેથી અકારાદિ પણ અક્ષર કહેવાય છે, અથવા પોતે અર્થોને ખેરવે ને, પણ પોતે ક્ષય થતો નથી, માટે અક્ષર છે, તે મમાસ (સ મેષ)થી ત્રણ પ્રકારે (૧) સ જ્ઞા અક્ષર, (૨) વ્યજન અક્ષર લઘિ અક્ષર છે, અક્ષરોનો આકાર વિગેરે તે સ જ્ઞા અક્ષર છે, જેમ ઘટિકાના આકારવાળો ષ કાર છે, 'કુટ્ટિકા' ના આકાર ષ ડાર છે અને તે બ્રાહ્મી વિગેરે લિપિઓના વિધાન આશ્રયી અનેક પ્રકારે છે, (જેનાવડે પોતાના વિચારો લખાય તે લિપિ અને તે લખવામા વપરાતા અક્ષરો તે સ જ્ઞા અક્ષર છે) અને હીનાવડે અધારામા ઘટા દેખાય તેમ જેનાવડે મનનો અભિપ્રાય કે પદાર્થ બીજાને બતાવાય તે વ્યજન અક્ષર છે તે બધા બોલાતા અકારથી હકાર સુધી છે, કારણ કે તે બોલાતા શબ્દના અર્થના પ્રકર કરનારા છે

તથા જે અક્ષરનો ઉપવલ (બોધ) થાય, તે લઘિ અક્ષર છે, અને તે શ્રુતજ્ઞાન, ઈન્દ્રિય અને મન મળી શ્રુત બંધને અનુસારે થાય તે, અથવા તેનું આવરણ ક્ષય ઉપશમ થાય તે છે, અહિ સ જ્ઞા અક્ષર, વ્યજન અક્ષર દ્રવ્ય અક્ષરો છે, તે શ્રુતજ્ઞાન નામના ભાવ ૨ ક્ષરનું કારણ હોવાથી બતાવ્યા છે, પણ ભાવ અક્ષર તો લઘિ અક્ષર છે કારણ કે તે વિજ્ઞાન સ્વરૂપ છે, અહિ અક્ષર આત્મકશ્રુત તે અક્ષરશ્રુત છે તે દ્રવ્ય અક્ષર આશ્રયી છે, અથવા અક્ષર તેજ શ્રુત તે

અક્ષર શ્રુત છે, તે ભાવ અક્ષરને આશ્રયી છે, અક્ષર શ્રુત કહ્યું, હવે અનક્ષરશ્રુત કહે છે—

ઋસસિઋ નોસસિઋં, નિષ્કૃદ સાસિઋં ચ હોઋં ચ
જોસિન્વિય મણુસાર, અણવગર ઝેલિયાઈઋ ॥નિ ૨૦॥

ઉચે શ્વામ લેવો, નિચે શ્વાસ લેવો, શુ ડબ્બુ, ખામી ખાવી, છી ડબ્બુ, ના- નસડબ્બુ, (ચ શબ્દ બધાને જોડે છે, અને તે એમ સૂચવે છે કે) એ બધા અનક્ષર શ્રુત છે, એમ અમે કહીશું, અનુસ્વાર માકક અનુસ્વાર છે, એટલે તે અક્ષર નથી, છતાં તેનો ઉચ્ચાર થાય છે જેમ હું ડરો કરીએ તેમ તે પણ બોલાય છે, તેમ શ્વાસ લેવો તે નાક નસકવાસુધી તે અનક્ષર શ્રુત છે, પણ તે દ્રવ્યશ્રુત માત્ર છે, કહ્યા તેનો અવાજ થાય છે તેથી છે, અથવા શ્રુતનું જેને વિજ્ઞાન છે, તેવો શ્રુતજ્ઞાનવાળો કેાઈ પણ જીવનો બધોજ વ્યાપાર છે, તે તેના ભાવવડે પરિણત થવાથી શ્રુતજ્ઞાન છે,

૩૦—જો તેમ છે, તો તેવા ઉપયોગ ગખનારની શ્રેષ્ઠા પણ શામાટે શ્રુત ઠહેતા નથી, કે શ્વામ લેવો વિગેરેનું કહો છો ?

૪૦—ત્રવણુની રૂઢીથી, અથવા ડાને સાલણીએ તે શ્રુત ખાવી મળતા અર્થવાળી સંજ્ઞાને આશ્રયી શ્વાસ લેવો વિગેરે અનક્ષર શ્રુત કહ્યું, પણ શ્રેષ્ઠામા તેમ અવાજ ન સાલણવાથી અનક્ષર શ્રુતમા ન લીધી, અનુસ્વાર વિગેરેમા અર્થ સમન્વતો હોવાથીજ તે લીધા છે, (ત્રિપણુમા લખ્યું છે કે હાથપગની,

ક્રિયા પણ તેણે સૂચને છે માટે ક્રિયા આશ્રયી તે પણ શ્રુત જ્ઞાનમાં લેવા)

(અહીં સાર એ છે, કે શ્રુતજ્ઞાનવાળો જે ક્રિયા કરે, તેનો અવાજ તેને અથવા બીજાને મેલગાય, તે પ્રકટ અક્ષર ૩૫ ન હોવાથી પણ બોધનું કારણ હોવાથી તેને અનક્ષર શ્રુત કહ્યું

હવે સંજીશ્રુત કહે છે.

સ જ્ઞાન તે સ જ્ઞા છે, તે જેને હોય તે મ જ્ઞી કહે છે, તે ત્રણ પ્રકારની સ જ્ઞાઓ છે, દીર્ઘકાલિક હેતુવાદ દૃષ્ટિવાદના ઉપદેશથી તે નદીસૂત્રમાં બતાવી છે, તે પ્રમાણે બહુમતી તે સ જ્ઞાવાળા મ જ્ઞીશ્રુત શ્રુત તે સ જ્ઞીશ્રુત છે, અને તે અસ જ્ઞીશ્રુત શ્રુત તે અસ જ્ઞીશ્રુત છે

સમ્યક્ શ્રુત.

બારઅંગ તથા અંગવિનાશુ આચારાંગ તથા આવશ્યક વિગેરે છે અને તે સિવાયનું લૌકિકમાં પુરાણ સમાયણુ બારત વિગેરે મિથ્યા શ્રુત છે, અથવા બધું શ્રુતજ્ઞાન અમ્યક્ દર્શન વાળાનું સમ્યક્ શ્રુત છે, અને અસમ્યક્ દર્શનવાળો યથા વસ્થિત ન સમજવાથી મિથ્યાશ્રુત છે

સાદિ સાત અને અનાદિ અનંત

તે નયના અનુસારે બહુમતી, તેમાં દ્રવ્યાસ્તિક નયને મતે અનાદિ અપર્યાવસિત (અનાદિ અનંત)કે, કારણ કે તે અસ્તિ

કાય માફક નિત્ય છે પર્યાયાસ્તિઽ નયને આશ્રયી સાદીસાત છે, કારણ કે તે નારઽ વિગેરેના પર્યાયો માફક અનિત્ય છે, અથવા દ્રવ્યાદિ ચતુષ્ટયથી માદિ અનાદિ વિગેરે જેમ નદી રાત્રમા જતા બ્યુ છે, તેમ જાણુવુ ખુલ્લુ શબ્દ નિશ્ચય જતાવે છે, કે આ સાતજ પ્રતિપક્ષવાળા છે, પણ પક્ષાતર નથી, કારણકે તે સાતથી વિરુદ્ધ સાત મળી કુલ ચાંદ લેહ થાય છે

ગમિક શ્રુત.

ગમ (સહેજ દેરફારથી તેવો પાઠ વાગ વાર આવે તે) પ્રાયે જેને હોય ને ગમિક શ્રુત છે, તે કષ્ટિવાદ (ખારમાઅ ગ) મા છે અને તેવા ગમ વિનાનુ ગાથા વિગેરે અ સમાન રચનાવાળો અથ અગમિક શ્રુત છે, અને તે પ્રાયે કાલિક શ્રુત છે, તથા અ ગ પ્રવિષ્ટતેમા ગણધર કૃત આચારાગ વિગેરે છે, અને અન. ૧ પ્રવિષ્ટતો સ્થવિરોએ કરેલ આવશ્યક વિગેરે કે એમ માત લેહ જતાવ્યા અને સાત તેના પતિપક્ષી સાથે લેતા કુલ ૧૪ લેહ થયા

અને સત્પદ પ્રરૂપણા વિગેરે બાકીનુ બધુ મતિજ્ઞાન માફક યોજવુ, શ્રુતજ્ઞાન અર્થથી જતાબ્યુ, હવે તે વિષય દ્વાર વહે જતાવે કે તે દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી, ભાવથી એમ ચાર પ્રકારે છે

તેમા શ્રુતજ્ઞાની દ્રવ્યથી બધા દ્રવ્યોને જાણે છે, પણ દેખતો નથી, એ પ્રમાણે ક્ષેત્ર વિગેરેમા પણ જાણી લેવુ, પણ અશ્રુતજ્ઞાન સર્વ અતિશય રૂપ રત્નોના મસુદ સમાન છે,

તથા તે પ્રાચે શુરૂ પાસે મળવાનું હોવાથી પરાધીન છે, તેથી તેનાથી વિનય (શિષ્ય) ને અનુગ્રહ થાય, માટે જેનો જે લાભ છે, તે બતાવે છે,

આગમ સત્ય મ્મદ્વર્ણ, ઝયુદ્ધિગુણેદિ અદ્વદિ દિદ્વ ।

ચિંતિ સુવનાળલંભ, સં પુણ્ય વિસારયા ધીરા ॥ ૨૧ ॥

‘આ’ ઉપસર્ગ મર્યાદાના અર્થમાં છે, તેથી જે આગમન, તે આગમ છે, અર્થાત્ અભિવિધિ અથવા મર્યાદાવડે જે ગમ પરિચ્છેદ (બાધ) થાય, તે આગમ છે, અને કેવળ મતિ, અવધિ, મન પર્યાય લક્ષણ વાળો પણ હોય, તે ખુ હુ બતાવવા કહે છે, કે જેના વડે શીખ દેવાય તે શાસ્ત્ર છે અને તેજ શ્રુત છે, આગમ લેવાનું કારણ એ છે, કે પદ્ધિતત્ર વિગેરે અન્ય કુ શાસ્ત્રથી જુદા પાડવા માટે છે, તેને આગમ કહેતા નથી, કારણકે તે યોગ્ય રીતે પરિચ્છેદ કરતા નથી (છવાદિ તત્ત્વનું સ્વરૂપ બરોળર સમબલવતા નથી) પણ તેઓ શાસ્ત્ર તરીકે હોકમા પ્રસિદ્ધ છે, (માટે આગમ તે જૈન શાસ્ત્રોની સજ્ઞા છે) અને તે આગમ તેજ શાસ્ત્ર માટે આગમ શાસ્ત્ર છે, તેનું શ્રદ્ધણ (લેવું) છે, તથા જુદાના હવે પછી બતાવાતા આઠ શુદ્ધો વડે શ્રુતજ્ઞાનનો લાભ દેખ્યો છે, તે શ્રદ્ધણ કરવાનું બતાવે છે

પ્ર૦ કોણ બતાવે છે ?

ઉ૦ પૂર્વેમાં વિચારદ (પઠિતો) તે પૂર્વ વિચારદ અને મત પાળવામાં સ્થિર એવા ધીર પુરુષો બતાવે છે;

બુદ્ધિના આઠ ગુણોનું વર્ણન

સુસ્સસદ્ પદિ પુચ્છદ્, સુણેદ્ ગિણદ્ ય રૂંદપ વાપિ,
તત્તો અપોદપ યા, ધારેદ્ કરેદ્ વા સમ્મ ॥ નિ ૨૭॥

ગ્રિધ્ય વિનયવાળો યદ્ધને શુદ્ધ મુખથી સાલગવાની ઇચ્છા કરે, ઉપાસના કરે, તથા શન્મ મુકીને લ્યા ન સમ જાય ત્યા પૂઠે, અને ગાઠ પડે તો ફરી ફરીને પણ પૂછે, અને ગાઠ રહિત કરે, પાછું બીજું કહેલું સાલજે, અને તે ગ્રહણ કરે, પછી ઇંદ્રે એટલે પર્યાવિચન કરે, કે આ એ મજ છે કે બીજી રીતે ?

ચ શબ્દ સમુચ્ચય માટે એ અપિ શબ્દથી એમ જાણવું કે તે વિચારીને પોતાની બુદ્ધિથી પણ ડહોંડ ઉપેક્ષા કરે, ત્યારપછી અપોહન કરે, કે આ પ્રમાણે આચાર્ય મહા રાજે કહેલું છે, પછી તે પ્રમાણે અર્થને ધારી રાજે, અને તે પ્રમાણે તેમા બતાવેલ અનુદાન સમ્યક્ રીતે કરે, ઠારણકે તેમા બતાવેલ અનુદાનો પણ શ્રુત મળવાનો હેતુજ થાય છે, ઠારણકે તે અનુદાનો જ્ઞાન આવરણ ડર્મનો ક્ષય ઉપશમ કરે છે, અથવા શુદ્ધ મહાગજ જે જે આજ્ઞા કરે, તે તે પોતાના ઉપગ્ર મહાન અનુગ્રહ કરે છે, એમ માનીને સાલગવાની ઇચ્છા કરે, પછી શુદ્ધે કરેલ આજ્ઞા પ્રમાણે બધા કાર્યો કરીને ફરીથી પૂઠે કે બીજું જામ બતાવે, ત્યારપછી તે બતાવે તે પ્રમાણે બરોબર સાલજે, અને તે પ્રમાણે વર્તે, તે

ઉપર બતાવેલ છે, (બુદ્ધિના આઠ ગુણ દુઃકાણુમા આ છે, ૧ ગુરુનો વિનય, ૨ પૂછવું, ૩ સાલજીવું, ૪ મહણ કરવું, ૫ તર્ક કરવો, ૬ નિશ્ચય કરવો, ૭ ધારણ કરવું, ૮ તે પ્રમાણે વર્તવું)

હવે શ્રવણત્રિવિધિ બતાવે છે

મૂઝ હુકારવા, યાદકાર પદિપુલ્લ લીમસા ।

તત્તો પસગ પારાયણ ચ, પરિણિદ્ધ સત્તમપ, નિઃ ૨૩ ॥

૧ સાલજીનારે પ્રથમ મુગા થઇને સાલજીવું, સાલજીના પછી ૨ હુકારો દે, (વદન કરે), ૩ બાહકાર તે આપે હીક કણુ પણુ તે ખીણ રીતે નથી, એમ કહે, સાલજીને મહણ કરી, ૪ પ્રશ્ન કર કે આ કેવી ગેને છે ? પછી ૫ મીમાસા કરે તેના પ્રમાણની જિનામા જે માલજેણુ મનમા ખાધી રીતે વિચારી લે, ૭ પછી નક્કો થયેલુ ધારી રાખે, એટલે મુગાપણાથી તે શ્રવણ પરિણિદ્ધ મુખી ગુરુ પછવાડે શુદ્ધ ઉચ્ચારણુ વિગેરે કરી સાતમે શ્રવણુ સમાપ્તિ થાય, (કહેનાર ગુરુનું વચન નિષ્ક્રમ ન કરે) આ માલજીવાની વિધિ કહીને હવે ગુરુની વ્યાખ્યાન વિધિ કહે છે

સુસત્થો સલ્લ પદમો, યોઝો નિવ્વજ્જસિ મીસઝો મણિઝો,

તદ્ધો ય નિરવસેસો, યમ વિદ્ધી મણિઝ અણુઝોને ॥ નિ ૨૪ ॥

સૂત્રનો અર્થજ રૂઢત જે અનુયોગ (વ્યાખ્યાન) મા કહેવાય, તે સૂત્રાર્થ છે, અથવા સૂત્રાર્થ માત્ર બતાવનાર મુખ્ય અનુયોગ હોય તે સૂત્રાર્થ છે, ખનુ શબ્દ 'જ' ના અર્થમા છે,

તેનો પરમાર્થ આ છે, કે શુદ્ધે પ્રથમ સૂત્રનો અર્થ માત્રના નામવાળો અનુયોગ ઠહેવો, ઠારણકે નવા શીખનારા શિષ્યોની મતિ તેમા સુઝાઈને ઠટાળો ન જાય, ત્યાં પછી સૂત્ર પરિશિષ્ટ નિર્ચુક્તિ સહિત બીજો અનુયોગ શુદ્ધે ઠહેવો, આવું જિનેશ્વર તથા ઔદ્ધર્વીઓ ઠહે છે, અને ત્રીજા વખતે સંપૂર્ણ એટલે પ્રસક્ત અનુપ્રમણ પણ જ્યાં જેવું હાથ પડે તેવું બહુ કહી બતાવે, એવા ત્રણે પ્રકારનો અનુયોગ શુદ્ધે ઠહેવો તેવું જિનેશ્વર વિગેરે કહે છે

પ્ર૦-કયા ?

ઉ૦-સૂત્રના પોતાના અસિધેય (નામ) સાથે અનુકુળ યોગ તે અનુયોગ (સૂત્રનું બ્યાખ્યાન) છે, તે અનુયોગના વિષયમા આ ત્રણ પ્રકાર બ્યાનમા રાખવાના છે

ઉપર પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાનનું સ્વરૂપ હતું, હવે કહેલ પ્રસ્તાવમાનું અવધિજ્ઞાનનું વર્ણન કરે છે

મંદાર્દ આમો લલુ, ઓહીનાળસ્સ સઘ્વ પયહીમો

કામો મય પચ્છયા, સ્વમોઘ મમિઆમો કામોડયિ ॥નિ ૨૭૫

ગણાય તે સંખ્યા, તે સંખ્યાથી અતીત તે અસંખ્યેય છે, તે સંખ્યાતીતમા અનંતપણુ થાય છે, તેથી તે અનંતપણુ છે, બહુ શબ્દ વિશેષણ છે, તે એમ બતાવે છે, કે ક્ષેત્રજ્ઞાન નામના પ્રમેયની અપેક્ષાએજ સંખ્યાતીત છે, દ્રવ્યભાવ જ્ઞેયને આશ્રયી અનંતા પણ છે, તે અસંખ્યેય અને અનંત ભેદો પૂર્વે બતાવેલ શબ્દાર્થવાળા અવધિજ્ઞાનના છે, (લેઠ

અશપર્યાય એક અર્થમાં વપરાય છે, અહીં પ્રકૃતિઓને પણ તેજ અર્થ છે) તેનો પન્માર્થ આ છે, કે—

અવધિનાની લોકમેત્રના અસંખ્યેય ભાગથી આગલીને પ્રદેશની વૃદ્ધિએ અને ખ્યેય તોડ પરિમાણનું મેત્ર આલબન પછે ઉત્કૃષ્ટથી દેખે (આટલું છે ન લોકમાં ન હોવાથી કલ્પ માપ બતાવ્યું છે, તથા જ્ઞેય પ્રદેશમાં ગહેલ પુદ્ગલના નકષો તથા સચિત્ત પદાર્થો તે જીવોને જાતે દેખે એમ સમજવું) અને કાળથી તો આવલિંગના અસંખ્યેય ભાગથી માડીને સમય વૃદ્ધિએ અસંખ્યેય ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પ્રમાણ કહ્યો છે, જ્ઞેયલેહથી જ્ઞાનલેહ છે, માટે રાખ્યાલીત અસંખ્યાત પ્રકૃતિઓ (લેહો) કહી છે, તથા તેજસ વાદ્દ્રવ્યમાં અપાત રાજ વર્તી વર્ગજાઓ અને તપ્રદેશવાળા દ્રવ્યથી લઈને વિચિત્રવૃદ્ધિએ સર્વ મૂર્ત્ત દ્રવ્યો ઉત્કૃષ્ટથી જુઓ, તે આશ્રથી અને ત લેહવાળું વિષયનું પરિમાણ કહ્યું, તથા ઉત્કૃષ્ટથી પ્રતિવસ્તુગત અસંખ્યેય પદાર્થોનું વિષયમાન (પરિમાણ) છે, એથી પુદ્ગલાસ્તિકાયને તથા તેના પદાર્થોને અગીકાર કરવાથી જ્ઞેયના લેહવડે જ્ઞાનના લેહ ચવાથી અને ત લેહો છે, આ પ્રકૃતિઓવાળું અવધિનાન છે, તેમાં કેટલીક પ્રકૃતિઓ ને જાવમાં પ્રાણી વર્તે તે જાવ આશ્રથી જાવ પ્રત્યથી હોય છે, તે નારક દેવ વિગેરે લક્ષણવાળો જાવ છે, તેજ કારણ (પ્રત્યય) નેમાં છે, તે નેમ પક્ષીઓ આકાશમાં ઉડે તે તેને જાવ આશ્રથી ઉડવાનું છે, તેમ દેવ નારકીને જાવઆશ્રથી અવધિ

જ્ઞાન હોય છે, તથા શુષ્ક પ્રત્યયી ક્ષયોપશમથી નિર્વૃત્ત થએલ તે ક્ષયોપશમિક કેટલીક છે, તે તિર્યચ તથા મનુષ્યોને છે

પ્ર૦—ક્ષયોપશમિક ભાવમા અવધિજ્ઞાન લીધુ છે, અને નારકાદિ ભવ તો ઔદયિક છે, તો તે પ્રકૃતિઓમા તે ભાવ કેવી રીતે થટે ?

ઉ૦—તે પણ ક્ષયોપશમ નિબંધનવાળીજ છે, કિંતુ આ તેજ ક્ષયોપશમ છે, કે તે નારક દેવ ભવેજ ઉદયમા આવે, માટે તે (નારણમા નાર્યનો ઉપચાર કરીને) ભવ પ્રત્યય વાળી ઠહેવાય છે, ॥ ૨૫ ॥

હવે સામાન્ય રૂપે પૂર્વે બતાવેલ અવધિજ્ઞાનની પ્રકૃતિઓ ભાષાક્રમથી બોલાય, આયુ અદ્ય છે, માટે બધા ભેદો બતાવતા પોતાનું સામર્થ્ય નથી તે સૂચ (નિયુક્તિ) કાર બતાવે છે

ક્ષતોમે ઘણેજ, સત્તી ઓદિસ્ત્ત સઘ્વ પયદ્ધોભો

ચંડવસ વિદ્ધ નિક્ષેવ, રૂઢીપત્તે ચ વોચ્છામિ ॥ ૨૬ ॥

અવધિજ્ઞાનના બધા ભેદો બતાવવાની શક્તિ આયુ હુકુ અને ક્રમે બોલવાનું હોવાથી ક્યાથી હોય ? માટે શિષ્યોના અનુશ્રવ માટે અવધિજ્ઞાનને ૧૪ પ્રકારે બતાવીશ, આ અવધિજ્ઞાન આમર્ષ આપધિ લક્ષણવાળું એટલે તે ભેદોમા આ ઋદ્ધિઓ મમાયેલી છે, તેને હું ગહીશ, (અહીં ગાથા ભગના ભયથી વ્યત્યય કરેલો છે, નહીં તો ઋદ્ધિ પ્રાપ્તને બદલે ગાથામા પ્રાપ્ત ઋદ્ધિ લખવું જોઈએ, કારણ કે એવો નિયમ છે કે ભૂતકૃદ તબહુ વ્રીહિ સમાસમા પ્રથમ આવે)

હવે ઉપર જતાવેલા ૧૪ લેહોને કહેવા બે ગાથાઓ
કહે છે

ઓદી સિત્ત પરિમાણે, સંઠાણે આણુગામિષ ।

અવદ્વિષ પલે સિચ્ચ,મન્દ પદિષા રુચ્ચવારમ ॥ ત્રિ ૨૭ ॥

તાણ દસણ ચિચ્ચમે જેસે સિત્તે મારે રમ ।

રૂદ્ધીપતાણ ઓગેચ, પમેઆ પદિષસિઓ ॥ ત્રિ ૨૮ ॥

અવધિથી લઈને ગતિ પર્યંત ૧૪ દ્વારો છે, અને
જદિ શબ્દ સાથે લેતા ૧૫ થાય છે બીજા આચાર્યો અવધિ
એ પદને છોડીને આનુગામુક, ન આનુગામુક સહિત અર્થથી
લઈને ૧૪ દ્વારો જતાવે છે, કારણ કે અવધિ પ્રકૃતિ નથી,
પણ આ અવધિજ્ઞાનની પ્રકૃતિ (લેહો) છે, તે જતાવે છે,
જેથી પ્રકૃતિઓનોજ ૧૪ પ્રકારે નિરોપ કહ્યો છે, આ પ્રમાણે
બે પ્રમાણે અવિરોધ છે, તેમા પ્રથમ અવધિદ્વાર વર્ણવતા
અવધિ નામ વિગેરે લેહોથી સિત્ત છે, તેનું સ્વરૂપ કહેવું
અવધિ શબ્દની જોવાર આવૃત્તિ થશે. એમ કહ્યું, જે પરિ
માણમા જે પરિમાણ આશ્રયી અવધિનો વિષય જતાવવો

તેજ પ્રમાણે સંસ્થાન વિષય જતાવવો, અથવા અર્થમા
વિભક્તિનું પરિમાણ થાય, એ આશ્રયી દ્વિતીયાનો અર્થ
લેતા તે અવધિનું જન્ય મધ્યમ ઉત્કૃષ્ટ લેહવાળું ક્ષેત્ર પ્રમાણ
કહેવું, તેજ પ્રમાણે અવધિનું સંસ્થાન કહેવું

આનુગામુકદ્વાર

અનુગમનના સ્વભાવવાળું તે આનુગામુક છે, તથા

તેનો વિપક્ષ તે સહિત એટલે અનાનુગામ્ય અવધિ પણ
 હોયો, (એકાર શબ્દને અ તે પ્રથમ વિભક્તિ બતાવે છે)
 જેમકે કયરે આગચ્છદ્ધ ઉત્તરાચ્ચયન અ ૧૨ ગા ૬ મા છે)

અવસ્થિતદ્વાર

અવસ્થિત અવધિ તે દ્રવ્ય વિગેરેમા ડેટલો તાળ પડ્યા
 વિના ઉપયોગમા ગ્હીને તથા લબ્ધિથી અવધિજ્ઞાન રહે છે,
 તેજ પ્રમાણે અલ અવધિ તે અવસ્થિત ન રહે તે અવધિજ્ઞાન
 વધતુ હોય અથવા ઘટતુ પણ હોય

તીવ્ર મદદ્વાર

તીવ્ર, મદ તથા મધ્યમ અવધિજ્ઞાન બતાવવુ, તેમા તીવ્ર
 વિશુદ્ધ છે, મદ અવિશુદ્ધ છે, તીવ્રમદ (મધ્યમ) તે બંને
 ભેગા છે,

પ્રતિપાત ઉત્પાદ દ્વાર

એક કાળે દ્રવ્ય વિગેરેની અપેક્ષાએ અવધિના પ્રતિ
 પાત તથા ઉત્પાદ બતાવવા ॥ ૨૭ ॥ હવે બીજી ગાથા
 કહે છે,

જ્ઞાન દર્શન તથા વિભગ બતાવવુ,

શુ (૧) આ જ્ઞાન છે ? (૨) અથવા દર્શન છે,
 (૩) અથવા કયો વિભગ ? અને આ જ્ઞાન ધગવનાર
 છવેની અપેક્ષાએ અપબહુત્વ ચિતવવુ

દેશદ્વાર

કોઈ પદાર્થના આશ્રયી દેશ અથવા સર્વ સબધી
અવધિજ્ઞાન થાય છે તે કહેવું,

ક્ષેત્રદ્વાર

ક્ષેત્ર સબધી અવધિજ્ઞાન કહેવું તે સબદ્ધ અસબદ્ધ
સખ્યેય અસખ્યેયના અપાતરાગ (વચમા) રહેલ સ્પર્શના
ક્ષેત્ર અવધિને કહેવો

ગતિ

અહીં ગાથામા ઇતિ ગણ્ઠ આદિના અર્થમા છે, તેથી
ગતિ વિગેરેમા દ્વારગ્નગ અવધિજ્ઞાન સબધી કહેવો,
(દ્વારેનો સમૂહ કહેવો)

તથા પ્રાપ્ત ઋદ્ધિ અને અનુયોગ કહેવો (અનુયોગ તે
મળતું વ્યાખ્યાન વિષય કહેવો) આ રીતે હ્રમણા બતાવેલ
પ્રતિપત્તિઓ (પ્રતિપાદનો પરિચ્છિન્તિઓ) અવધિના
બેદોજ પ્રતિપત્તિના હેતુ હોવાથી પ્રતિપત્તિઓ નામે
ઓળખાયા છે

૮૫૨ બે ગાથામા સમુદાય અર્થ કહીને દરેક દ્વારને
જુદું કહે છે,

નામંઠપણા દ્વિષ, ચિત્તે કાલે મલેય માલેય,
જસો સહુ નિઃસ્રેયો, ઓદિસ્તા દોહ સત્તવિદો ॥ નિ ॥ ૨૧ ॥

અવધિનામ પ્રથમ બતાવ્યું, તે અવધિ સાથે નામ
જોડતા નામ નિર્દેષામા—

(૧) નામ અવધિ છે, તે કોઈનું નામ હોય, જેમકે મર્યાદાનું નામ અવધિ છે, તથા અવધિની સ્થાપના અક્ષ વિગેરેમા સ્થાપીએ તે,

(૨) સ્થાપના અવધિ છે, અથવા અવધિનું જ અવધિ નામ (વચન પર્યાય) પાડીએ તે પણ નામ અવધિ છે, અને સ્થાપનાવધિ તે તે દ્રવ્ય ક્ષેત્રના સ્વામીનો આકાર વિશેષ તે છે

(૩) દ્રવ્ય અવધિ તે દ્રવ્યમા અવધિ તે દ્રવ્ય અવધિ છે, એટલે દ્રવ્યનું જ આલેખન છે, અથવા પ્રથમા વિભક્તિના અર્થમા લઈએ, તો દ્રવ્ય તેજ અવધિ એટલે ભાવ અવધિનું કારણ છે એમ ગણતા તે દ્રવાવધિ છે, અથવા જેને ઉત્પન્ન થવાનું હોય તેને ઉપકારક શરીર વિગેરે અવધિનું કારણ હોવાથી તે કારણ દ્રવ્ય અવધિ છે

(૪) ક્ષેત્રાવધિ ક્ષેત્રમા અવધિ તે ક્ષેત્રાવધિ, અથવા જે ક્ષેત્રમા અવધિ ઉત્પન્ન થાય છે, તે અવધિનું કારણ હોવાથી ક્ષેત્રાવધિ છે, અથવા જે ક્ષેત્રમા અવધિનું વર્ણન થાય તે ક્ષેત્રાવધિ છે

(૫) કાળ અવધિ તે કાળમા અવધિ તે કાળાવધિ અથવા જે કાળમા અવધિ ઉત્પન્ન થાય, તે કાળાવધિ, અથવા જે કાળમા વર્ણન કરીએ તે કાળાવધિ છે

(૬) ભવ અવધિ-થવુ તે ભવ છે, અને તે નારક વિગેરે સહણવાળો છે, તે ભવ આશ્રયી જ થાય તે ભવ અવધિ છે

(૭) ભાવ દ્વાયોપશમિકાદિ અથવા દ્રવ્ય પર્યાય છે, તેમા અવધિ ઉત્પન્ન થાય તે ભવાવધિ છે, (ગાયામા જે અકાર છે, તે સમુચ્ચયના અર્થમા છે, આ બતાવેલો જ સાત પ્રત્યક્ષો અવધિજ્ઞાનનો નિશ્ચયો છે, ॥ ૨૬ ॥

હવે ક્ષેત્રપરિમાણુ નામનું બીજું દ્વાર
ખુલાસાથી કહે છે

આયદ્યા તિ સમયાદારગસ્ત, સુદુમસ્ત પળગત્તીવસ્ત,
ઓગાહના જહણના, ઓહીચિત્ત જહણનુ ॥ નિ० ૩૦ ॥

ક્ષેત્ર પરિમાણુ તે જઘન્ય, મધ્યમ, ઉત્કૃષ્ટ લેહથી ત્રણ પ્રકારનું છે, તે પ્રાચે આદિમા જઘન્ય થાય છે, માટે તેજ પ્રથમ બતાવે છે, તથા મમતમા સૂક્ષ્મ નામ કર્મના ઉચ્ચથી સૂક્ષ્મ પક્ષકે અનંતકાર વનપ્રતિનો ભવત્યા ઉત્પન્ન થયા પછી આહાર કરીને જેટલી અવગ્રાહનાની ડાયા કરે, તેટલી અવગ્રાહનાનું ક્ષેત્ર અવધિ જ્ઞાની જઘન્યથી જેજે, તેનો પ્રયોગ આ છે કે અવધિજ્ઞાની આટલું જ ક્ષેત્ર જઘન્યથી જાણે આના સંબંધમા સપ્રકાયથા આવેલો અર્થ આ પ્રમાણે છે

યોજન સદસમાનો મત્સ્યોમૃત્વાસ્વકાય સ્વદેશેય ,
ઉત્પપતે દિ સૂક્ષ્મ પક્ષકત્વેનેહ સપ્રાણ ॥ ૧ ॥

મંદૃત્યચાપ સમયે, સદાયામ કરોતિ ચ પ્રતર,
સંસ્થાતીતાહ્યાહુગુલ ધિમામ યાદુસ્વમાન તુ ॥ ૨ ॥
સ્વકતનુ પુષ્ટત્વ માત્ર લીર્ધત્વેનાપિ જીવ સામર્થ્યાત્ ,

તમપિ દ્વિતીય સમયે, સદૃશ્ય કરોત્યસૌ સ્ત્રિમ્ ॥ ૩ ॥
 સરુયાતીતા રુયાદ્ગુલ, વિભાગ વિષ્ણુમમાન નિર્દિષ્ટામ્,
 નિજતનુ પૃથુત્વ દંપ્ત્યા, તૃતીય સમયે તુ સદૃશ્ય ॥ ૪ ॥
 ઉત્પત્તેચ પનક સ્વદેહદેશે સસૂક્ષ્મ પરિણામ,
 સમયત્રયેણ તસ્યાવગાહના, યાવતી ભવતિ ॥ ૫ ॥

આ પાંચે જાયાનો સંપૂર્ણ અર્થ ગુરુગમથી જાણવો,
 થોડામા અહીં ઠહીએ છીએ

તેવા ડર્મના વશે ૧૦૦૦ હજાર યોજનના મત્સ્ય મરીને
 જે પોતાની ઠાયાના એક ભાગમા સૂક્ષ્મ પનક (અનતઠાય
 વન-પતિના સૂક્ષ્મ) જીવપણે જે ઉત્પન્ન થાય, તે અહીં લેવો,
 તે પ્રથમ સમયમા તત્ત (જારીક પતક) તે અશુભના અ
 સખ્યાતમે ભાગે બાહ્યતામા હોય, તે જીને સમયે સકો
 ચીને દીર્ઘપણ હોય તેને તે જીવ પોતાના મામધ્યથી એક
 મૂર્ધના આઝાદે બનાવી દે, તે મૂર્ધને પણ સકોચીને અશુભના
 અમખ્યાતમા ભાગે રહે તેવી (ઝીણા ટપકા જેવી જારીક)
 બનાવે, આ પ્રમાણે હજાર જોજનનો મત્સ્ય આવા સૂક્ષ્મપનક
 પણે પોતાની ઠાયામા ઉત્પન્ન થાય, અને આ બતાવેલા ત્રીજા
 સમયમા તેની જેટલી અવગાહના હોય તેટલું ક્ષેત્ર અવધિ
 જાની જઘન્યથી જુએ

પ્ર૦—આટલો મોટો મત્સ્ય શું જામ લેવો ? અથવા
 તેના દેહમા ત્રીજા સમયમા શા માટે ઉત્પાદ લીધો ? અથવા
 શા માટે ત્રણ સમયનું આહારકપણ લેો છો ?

૬૦—તંજ મહામત્સ્ય આ ૭ ડે જે ત્રણ સમયોમા પોતાના વિશેષ પ્રયત્નથી આત્માને ૪ ડોચી સૂક્ષ્મ અવગાહના વાળો ઠરે છે, પણ બીજો થતો નથી, અને પહેલો તથા બીજો સમય અતિ સૂક્ષ્મ છે, અને ત્રીજો પાચમા વિગેરેમા ધણે સ્થુલ થાય, માટે ત્રણ સમયનો આહારક ૪ તેને યોગ્ય છે, તેથી તે લીધો છે

બીજા આચાર્ય આ પ્રમાણે કહે છે—

આચાર્ય વિષ્કલના મહારવાળા જે સમય છે, અને ત્રીજો સૂચી સહરણ ઠરીને સૂક્ષ્મપણે ઉત્પન્ન થવાનો સમય છે, એથી ત્રણ સમય લીધા છે, વિગ્રહના અભાવથી આહારક આ ત્રણે સમયમા છે, એટલા માટે ઉત્પાદ સમય ૪ ત્રણ સમયનો આહારક સૂક્ષ્મ પનક જીવ અને જઘન્ય અવગાહના વાળો એમ કહ્યું છે, એથી તેટલા પ્રમાણમા અવધિજ્ઞાનનું મેત્રથી જઘન્યપણું છે,

ટીકાકાર કહે છે તે અધુના છે કે—

ત્રણ સમયનું આહારકપણું તે પનક જીવનું વિશેષજ છે, અને મત્સ્યના આચાર્ય વિષ્કલના સહરણના જે સમય મત્સ્યને આશ્રયી હોવાથી પન્નક સમય ન કહેવાય માટે તે ખોટું છે અને તે છતાં તે અર્થ લઈએ તો ત્રણ સમયનું આહારકપણું જે નામનું વિશેષજ ઉત્પન્ન ન થાય, તેથી ટુકા મા સમયનું કે પાછલો અર્થ જરોબર નથી, ॥ ૩૦ ॥ જઘન્યથી અવધિજ્ઞાનનું મેત્ર કહીને હવે ઉત્કૃષ્ટથી કહે છે

સવ્ય યદુ અગ્નિ જીવા નિરતર જતિય મરિજ્ઞાસુ ।

શિત્તં સવ્યદિમાર્ગં, પરમોદી શિત્ત નિવિદ્ધો ॥ નિ ૩૧ ॥

વિવક્ષિત ડાળમા અવગ્ધાયિ રહેવ અગ્નિના જીવો સૌથી વધારે વિદ્યમાન હોય ત, પણ ભૂત ભવિષ્યના નહિ, તેમ બીજા જીવો પણ નહિ, કારણ કે અસંભવ છે, તેથી પ્રથમ જતાવેલ સૌથી વધારે અગ્નિના જીવો છે, તે જેટલા પ્રમાણના ક્ષેત્રમા વ્યાપે, તે આતંગ રહિત વિશિષ્ટ સૂચી (સુધ) ની ગ્થનાએ લેવાય, આ ગાથામા ભૂતકાળ એટલા માટે લીધો છે, કે પ્રાચે અજીતનાથ પ્રભુના વળતમા આ અવસર્પિણીમા અગ્નિના જીવો વધારે હતા, આ વિશેષણ વખતે એક દિશાના ક્ષેત્ર આશ્રયી પણ લેવાય, તેથી કહ્યું કે સર્વ દિશામા આથી સૂધનું પરિભ્રમણના પ્રમિતવાળું છે, તે પરમ અવધિનું ક્ષેત્ર છે, માટે પરમાવધિ ક્ષેત્ર ઉપર જતાવેલ ઘણા અગ્નિના જીવો આશ્રયી ગણધર વિગેરેએ દેખાડ્યું છે, તેથી પર્યાયવડે પરમાવધિનું આટલું ક્ષેત્ર છે, એમ કહ્યું, અથવા સર્વ બહુ અગ્નિ જીવો આતંગરહિત જેટલું ક્ષેત્ર રોકે, તે સર્વ દિશાવાળા ક્ષેત્રમા જેટલા દ્રવ્યો રહે, તેના પરિચ્છેદના સામર્થ્ય યુક્ત પરમાવધિ ઉત્કૃષ્ટથી જતાવ્યો છે, ભાવાર્થ એકજ છે, પણ અક્ષરાર્થમા થોડો ભેદ છે, હવે વૃદ્ધવાદ કહે છે, કે સર્વ બહુ અગ્નિકાયના બાદર જીવો પ્રાચે અજીતનાથ તીર્થંકરના વળતમા હતા, કારણ કે તે સમયે તેના આરભક જીવો ઘણા હતા, અને ઉત્કૃષ્ટ પદવાળા સૂક્ષ્મ જીવો બાદર જીવમા ઉમેળીને, તે સર્વ બહુ થાય છે, ૧ ૨

ભાગ જીએ, ત્યારે આવલિકાના પણ સખ્યેય ભાગને જીએ, તથા અ શુવક્ષેત્રને જીએ ત્યારે થોડા મમય જોધી એવી આવલિકાને જીએ, પણ જ્યારે આવલિકાનો કાળ પૂરો જીએ, ત્યારે ક્ષેત્રના અ શુભ પ્રયત્ન ૨ થી નવ સુધી જીએ ॥ ૩૨ ॥

હવે અવધિશાની એક હાય છે । જીએ, ત્યારે કાળથી અ તર્મુક્ષર્ત્ત જીએ

કાળથી દિવસથી થોડું જોડું જીએ, અવધિશાની ત્યારે મેત્રથી ગાઉ જીએ, તથા જ્યારે એક યોજન ક્ષેત્ર જીએ, ત્યારે કાળથી ૨ થી ૬ દિવસ સુધીનું જીએ, તથા પક્ષથી થોડું જોડું જીએ, ત્યારે ક્ષેત્રથી ૨૫ યોજન જીએ, ॥ ૩૩ ॥

ભરતમેત્ર જીએ ત્યારે કાળથી ૫૬૨ દિવસ જીએ અને જ જુદી ૫ ક્ષેત્ર જીએ ત્યારે માસથી ૪૪૪ અધિક જાણે, ૨ ॥ દ્વીપ જે સમુદ્રનું મનુષ્ય ક્ષેત્ર જીએ, ત્યારે કાળથી ૧ વર્ષ જીએ, તથા ૨ થી ૬ વર્ષનું જીએ ત્યારે રૂચક નામના બાહ્ય દ્વીપના વિષયને જીએ ॥ ૩૪ ॥

હવે આ સ બધની ચોથી ગાથા (૩૫મી) વર્ણવે છે, સ ખ્યા જેની યાય તે સ ખ્યેય છે, તે સ વત્સર (એક વર્ષ) પ્રમાણનો પણ યાય, તુ શબ્દ વિશેષ બતાવે ॥ કે સ ખ્યેય હજાર ઉપરનો પણ યાય છે, તે સ ખ્યાતા કાળમા એ ટલે હજારો ઉપરના વર્ષનું જેમા દેખાય તેવું અવધિ યાય, તેને ક્ષેત્રથી સ ખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્રો દેખાય છે, અપિ શબ્દથી જાણવું કે મહાન એક સ ખ્યાતા યોજનનો દ્વીપ સમુદ્ર પણ

હોય, અથવા તેનો ભાગ પણ હોય તથા અસ ખ્યાતો કાળ તે પર્યોપમ વિગેરે લક્ષણવાળાનું અવધિજ્ઞાન થાય, તેને ક્ષેત્રથી પણ અસ ખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્રોના જ્ઞાનની ભજના જાણવી, કોઈ વખત અસ ખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્રનું અવધિજ્ઞાન કોઈ મનુષ્યને થાય, કોઈને મોટા મ ખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્રોનું જ્ઞાન થાય, કોઈને એક પણ (અસ ખ્યાતા ભજનના) દ્વીપ સમુદ્રનું જ્ઞાન થાય, તથા કોઈને સ્વયંભુરમણ જેવા મહાન સમુદ્રના એક દેશ (ભાગ) નું પણ અવધિજ્ઞાન થાય, આ અવધિજ્ઞાન તીરછું છે એમ જાણવું, અથવા સ્વયંભુરમણ વિષયનું તે મનુષ્યક્ષેત્રની બહારનું અવધિજ્ઞાન છે, તે આશ્રયી જાણવું, એટલે અહીં અસ ખ્યેયનું પ્રમાણ લીધું તે યોજનની અપેક્ષાએ સર્વ પક્ષમાં જાણવું, (પણ દ્વીપ સમુદ્રની અપેક્ષા ઉપરજ આધાર ન રાખવો) એટલે એમ જાણવું કે જે અસ ખ્યાતા કાળનું અવધિજ્ઞાન જાણે, તે પુરૂષ એક દ્વીપ સમુદ્રના એક દેશમાં મોટા સમુદ્રની અપેક્ષાએ અસ ખ્યેય ભોજનનું પણ જ્ઞાન ધરાવે ॥ ૩૫ ॥

આ પ્રમાણે સ્થુલ જ્ઞાયને સ્વીકારી ક્ષેત્ર વૃદ્ધિ સાથે કાળ વૃદ્ધિ અનિયત છે એમ જાતાવ્યું, અને કાળ વૃદ્ધિએ ક્ષેત્ર વૃદ્ધિ નિશ્ચયથી જાતાવી

હવે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ લાવની અપેક્ષાએ જેની વૃદ્ધિમાં બીજાની વૃદ્ધિ થાય, અથવા નથી થતી, તે જાતાવે છે

કાલે ચરણહ વુડ્ડો, કાલો મદ ચઘ્યો સિત્તપુડ્ડો,
વુડ્ડોદ દ વ પચ્ચ, મદચઘ્યા સિત્તકાલાઠ ॥ તિ ૩૬ ॥

અવધિજ્ઞાનની કાળમા વૃદ્ધિ થતા દ્રવ્ય વિગેરે બધની
વૃદ્ધિ થાય છે, જા મામાન્ય જહેલ છે તેથી પણ કાલની લજના
સેરની વૃદ્ધિમા જાણવી, એટલે સેરની વૃદ્ધિ છતા પણ કાળની
વૃદ્ધિ થાય પણ ખરી, ન પણ થાય, શા માટે ? ઉ-સેરનુ
સૂક્ષ્મપણ છે, અને કાળનુ મધુલપણ છે, દ્રવ્ય પર્યાયો તે
વધે છે, અહીં સાતમી વિભક્તિ આતે છે,

" વ દાતિ અવારતે, વયમિ ચિદવાપ ચહુસુ પુલિને
તદવારસુ છટ્ટી સતમીજ વર્ગમિ મહિલસ્યે " ॥ ૧ ॥

એકાર અઠરાત પદમા દ્વિતીયા વિભક્તિમા તથા પુલિ ગના
બહુવચનમા આવે છે, તથા મહિલાના અર્થમા ત્રીજી વિગેરે
વિભક્તિમા તથા છટ્ટી સાતમીના એકવચનમા છે અર્થાત્
પુલિ ગમા દ્વિતીયાના બહુવચનમા અઠારનો એકાર થાય છે,
તથા સ્ત્રીલિંગમા અને ત્રીજી વિભક્તિ વિગેરેમા તથા છટ્ટી
સાતમીના એકવચનમા એકાર સર્વત્ર થાય છે, આવો ભાગ
ધીનો નિયમ છે, માટે આવા લક્ષણથી સિદ્ધ થાય છે, એ
પ્રમાણે જ્યા પ્રાકૃત ગાથા હોય, ત્યા ઈષ્ટ વિભક્તિ પદોના
અતમા લેવી (ભાગધીમા સંસ્કૃત માફક અમુકજ રૂપ
વિભક્તિમા થાય તેવું નથી માટે ચોગ્ય અર્થ જે રીતે ઘટે
તે પ્રમાણે ફેરફાર કરવો) તે પ્રમાણે લેતા ચાલુ વાતમા
દ્રવ્ય અને પર્યાયની વૃદ્ધિ થતા છતા પણ સેર કાળની લજના

જાણવી, કારણ કે દ્રવ્ય પર્યાયો પરિચ્છેદ હોવાથી અને ક્ષેત્ર કાળ સૂક્ષ્મ હોવાથી ક્ષેત્રકાળ વધવાનું નક્કી નથી, પણ દ્રવ્યની વૃદ્ધિ થાય તો પર્યાયોની વૃદ્ધિ અવશ્ય થાય છે, (ગાથામાં 'તુ' 'ન' ના અર્થમાં છે) પણ પર્યાયોની વૃદ્ધિમાં દ્રવ્યની વૃદ્ધિમાં ભજના જાણવી, કારણ કે દ્રવ્યથી પર્યાયોનું સૂક્ષ્મપણું વિશેષ છે, અકલમવર્તિ (અપર્ગ રમ વિગેરે) જોની પણ વૃદ્ધિનો સંભવ છે, એટલે પર્યાયોની વૃદ્ધિ થાય, તો પણ કાળવૃદ્ધિનો અભાવ છે, ॥ ૩૬ ॥

પ્ર૦—જ્યન્ય મધ્યમ ઉત્કૃષ્ટ ભેદથી લિપ્ત એવા અવધિ જ્ઞાન સંબંધી ક્ષેત્ર કાળના અશુભ આવલિકાના અસંખ્યેય ભાગથી ઉપલક્ષિતમાં પરસ્પર પ્રદેગ અને સમય મધ્યા પરિચ્છેદ અને સૂક્ષ્મપણું છે ખરું, પણ તે કેટલામાં ભાગે દ્વીન અધિષ્ઠણું છે ?

ઉ૦—તેનું વર્ણન કરવું છે, તે આવલિકાના અસંખ્યેય ભાગ આદિ કાળથી અસંખ્યેયગણું ક્ષેત્ર છે, કેવી રીતે ? તે જો છે,

સુદુમોય દોઢ કાલો, તત્તો સુદુમયર દ્વયદ્વિ સ્થિત,
અગુલ સેદીમિત્તે, ઓસપ્પિણીઓ અસલ્લેક્ખા ॥ નિ ૩૭ ॥

સૂક્ષ્મ (ઝીણું) કાળ છે, કારણ કે તે સો ડોમળ કમળના પત્ર સાથે ભેદવા ભેરથી પ્રયાસ કરીએ, તો પણ એક પત્ર ભેદાતા અસંખ્યાતા મમય વીતી જાય, તેથી પણ ક્ષેત્ર વધારે સૂક્ષ્મ બનાવેલ છે, કારણ કે અશુભ શ્રેણીમાત્ર ક્ષેત્રમાં એક

પ્રદેશે એક સમયની ગણતરી કરતા અસ ખ્યાતી અવસર્પિણી ગણાઈ જાય, એમ તીર્થ કર કેવળજ્ઞાનીઓ બતાવે છે, તેનો ભાવાર્થ આ છે કે અશુભ શ્રેણિમાત્રમા પ્રદેશનું સ્થાન વિચારતા અસ ખ્યેય અવસર્પિણીના સમયની રાશિનું પરિમાણ થાય ॥ ૩૭ ॥

આ પ્રમાણે જઘન્ય વિગેરે લેડવાળું અવધિજ્ઞાનનું ક્ષેત્ર પરિમાણ બતાવ્યું, અહીં પણ પૂર્વે બતાવ્યા પ્રમાણે સમજવું કે ક્ષેત્ર તે ક્ષેત્રમા રહેલી દ્રવ્ય વસ્તુઓ દેખવા યોગ્ય હોય તેને અવધિજ્ઞાની જુએ જાણે, તેથી ક્ષેત્રમા દ્રવ્ય અવધિ પણ હોવાથી તેની પછી તુર્તજ અવધિજ્ઞાનને જાણવા યોગ્ય દ્રવ્યને કહે છે,

તેજા ભાષા દ્વ્યાણ, અતરા રથ લહા પદ્યમો ।

ગુરુ લહુઅ અગુરુ લહુઅ, તપિ અતેણેય નિદ્દાઈ ॥ નિ ૩૮ ॥

અવધિ જઘન્ય મધ્યમ ઉત્કૃષ્ટ એમ ત્રણ લેડવાળું છે, તેથી પ્રથમ જઘન્ય અવધિને જાણવા યોગ્ય દ્રવ્યને બતાવે છે, તેજસ અને ભાષા તેમના દ્રવ્યના વચલા આતરને જાણે, (ગાથામા અતરાત્ પચમી છે ત્યા સાતમી લેવી એટલે અતરે થાય અથવા પાઠાતરમા તેવો પાઠ છે તે લેતા સાત મીનો અર્થ લેવો) તેનો સાર આ છે, કે તેજસ તથા વાક (વચન) દ્રવ્યોને અતરાલે તે બેને અયોગ્ય અન્ય દ્રવ્ય છે, તે અવધિજ્ઞાની જાણે,

પ્ર૦-કયો ?

ઉ૦—અવધિજ્ઞાનનો ગ્રાંભક (પ્રસ્થાપક) બાજે

પ્ર૦—કેવું વિશિષ્ટ ?

ઉ૦—શુર, તથા લઘુ, તથા અશુરલઘુ બાજે છે, તેનો સાર આ છે, કે શુર લઘુના પર્યાયવાળું તથા અશુર લઘુના પર્યાયવાળું દ્રવ્ય બાજે છે તેમા તેજમ દ્રવ્યની સમીપમા હોય તે શુરલઘુ છે અને જે સાધા દ્રવ્યની સમીપમા હોય તે અશુર લઘુ છે, અને અવધિજ્ઞાનો પ્રસ્થાપકો (પડતો) છતો તે ઉપર બતાવેલજ દ્રવ્યના ઉપક્રમ (દેખાવા) વડેજ નિષ્ઠા (સમાપ્તિ) ને પામે છે, (અવધિજ્ઞાન રહિત થાય છે) ગાથામા અપિ શબ્દ છે, તેથી એમ બાણુવુ, કે પ્રતિપાતિ (હીયમાન ઘટનારૂ) અવધિજ્ઞાન હોય નોજ તે ઘટે છે, પણ બધુજ અવધિજ્ઞાન પ્રતિપાતિ (ઘટનારૂ) છે એમ ન બાણુવુ, ચક્રાં 'જ' ના અર્થમા છે, તેથી એમ બાણુવુ કે અવધિજ્ઞાનજ ઘટે છે, પણ બીજા બધા મતિજ્ઞાન વિગેરે તેમ ઘટે છે, એમ ન બાણુવુ, ॥ ૩૮ ॥

પ્ર૦—કેટલા પ્રકારવાળું તે દ્રવ્ય છે, કે જે તેજમ સાધા દ્રવ્યોના વચમા રહેલ છે, અને જઘન્ય અવધિજ્ઞાનીને પ્રમેય (જાણવા યોગ્ય છે,) માટે, તે પરમાત્માના કમથી લઈને તે પરમાણુઓના ઉપચયથી આદારિત વિગેરે વર્ગધ્વાનો અનુક્રમ કહેવો જોઈએ ? તે બતાવવા નિ જે ગાથાઓ કહે છે,

ઓરાલ વિરુદ્ધાદાર સંભાષણ પાળ મળજમ્ય ।

મદદરૂપે "કમો વિવિજ્ઞાનગ્રામિતે ॥ નિ"

વમ્મોર્ધારિ ધુવેયર સુળેયર વમ્મળા અળતાઓ
 ચઠ ધુવ પંતર તણુ વમ્મળાય મીસો તદ્દાઽચિત્તો ॥ નિ ૪૦ ॥

પ્ર૦—ઔદારિક વિગેરે શરીરને યોગ્ય દ્રવ્યની વર્ગણા
 ॥ માટે કહો છો ? વિનેય (શિષ્યો) ને મુજબલુ ન થાય,
 માટે તે સ બધી દષ્ટાત આપે છે,

આ ભરત દેત્રમા મગધ દેશમા કુચીકર્ણ નામે ધનપતિ
 પેઠ હતો, તેની પાસે ગાયો હબારોની સખ્યામા ઘણી હોવાથી
 તે બધીને ભુતીભુદી પાળવા માટે ઘણા ગોવાળીયા રાખ્યા,
 તે પશુ પરપર ગાયો મળી જવાથી ઝોળખવાને અભાવે
 ગોવાળીયા પરપર કઠાસ કન્વા લાખ્યા, તેમને વાર વાર
 વઢતા જોઇ તે ન લડે માટે તેમની ઝોળખાણુ માટે રાત્રી
 ધોળી કાળી કાળશી વિગેરે ગવાળી ભુદીભુદી પાડીને અમુક
 અમુક જખ્યાની વર્ગણા કરી તે ગોવાળીયાઓને સોંપી, આ
 દષ્ટાતે હવે જોઇ આપે છે કે અહીં ગાયના માલીક જેવા
 તીર્થકં છે, ગોવાળીયા જેવા શિષ્યો, ગાયો રૂપ પુદ્ગલાસ્તિ
 કાય, તેમની પરમાણુ વિગેરેની વર્ગણાના વિભાગવડે તીર્થ
 કરે શિષ્યોને સમજાવ્યા છે, હવે તેનું સ્વરૂપ જતાવે છે

તેમા પ્રથમ ઔદારિક ગ્રહણુ કરવાથી ઔદારિક શરી
 રને ગ્રહણુ કરવા યોગ્ય વર્ગણાઓ લીધી છે, તેઓ આ પ્ર
 માણે જાણવી—અહીં વર્ગણાના ચાર ભેદો પડે છે, દ્રવ્યથી
 દેત્રથી કાળથી અને ભાવથી, તેમા દ્રવ્યથી એક પ્રદેશ
 (પરમાણુ) થી અનંત પ્રદેશ પ્રમાણુની, દેત્રથી એક પ્રદેશમા

અવગાઢથી અસ જ્યાત પ્રદેશ સુધી અવગાઢેલી, ઝાળથી એક સમયની સ્થિતિવાળી તે અસ જ્યેય સમયની સ્થિતિ સુધીની, ભાવથી પરિસ્થિતિ ન્યાયને અનુસરીને કાળા રંગથી લઈને શુદ્ધ રંગ સુધીની ૫, સુરસિદ્ધરસિગ ધનાળી બે, તિષ્ઠા રસથી લઈને મધુર મ સુધી ૫, મૃદુસ્પર્શથી લુપ્તા સ્પર્શ સુધી અને ગુરુ લઘુ તથા અલઘુ ગુરુ સુધી ૮, આ પ્રમાણે આ વર્ગ છાઓ પ્રથમની ચાર પ્રકારની છે, હવે તે ચાલુવાત કહે છે, તેમા પ્રથમ પરમાણુઓની એક વર્ગણ છે એ પ્રમાણે બે પરમાણુ (પ્રદેશ) ની એક વર્ગણ છે, એ પ્રમાણે એકેક પરમાણુ વધતા સ જ્યેય પ્રદેશ (પરમાણુ) ની સ જ્યેય વર્ગ છાઓ છે, અને અસ જ્યેય પ્રદેશની અસ જ્યેય વર્ગણાઓ છે પછી અન ત પ્રદેશની અન તી વર્ગણાઓ છે, પણ તેઓ ઔદારિક શરીરને અયોગ્ય છે, ત્યારપછી તેને ઉલ ધી વિશિષ્ટ પરિણામ વાળી ઔદારિક શરીર ગ્રહણ કરવા કામ લાગે, તે પણ અન તી વર્ગણાઓ છે, તેમને પણ યોગીને પ્રદેશની વૃદ્ધિએ ઔદારિક શરીરને પણ કામ ન લાગે તેવી અન તી વર્ગણાઓ છે, ઝાણુકે ઘણા દ્રવ્યોથી અને સૂક્ષ્મ પગ્ણિમા પરિણત થવાથી ઔદારિક શરીરને તે નડામી છે, તેમ આ વર્ગણાઓ અત્પરમાણુઓથી બનેલ અને બાદર પરિણામ વાળી હોવાથી વૈકલ્પિક શરીરને પણ અયોગ્ય છે, પાછી પરમાણુની વૃદ્ધિએ બીજી અન તી વર્ગણાઓ ઉલ ધવાથી તેવા પરિણામવાળી વૈકલ્પિક શરીરને યોગ્ય અન તિ વર્ગણાઓ છે, પછી તે વર્ગણાઓની વૃદ્ધિથી ઘણા પરમાણુથી

નિર્વૃત્ત અને સૂક્ષ્મ પગ્નિભાષણે હોવાથી વૈકલ્પિકશરીરને મદદ કરવા યોગ્ય નથી, એમ પ્રદેશ વૃદ્ધિએ વધતી વર્ગજાઓ પાસે શરીરને પણ ન મદદ કરવા યોગ્ય અનુભવી વર્ગજાઓ છે કારણકે તે આહારક શરીરને અદ્ય પરમાણુઓથી નિર્મિત છે અને બાહ્ય પગ્નિભાષણ વાળી હોવાથી યોગ્ય થતી નથી એમ આહારક અને તેજમની ભાષણી આનાપાન (સ્વામ્યાચાર્યવાચનો) મન અને કર્મની અયોગ્ય યોગ્ય વર્ગજાઓ પ્રદેશ વૃદ્ધિને નમતતી નહીં ત્રણ યોગ્યવી

પ્રશ્ન—આ ઔદારિક વિગેરેની વર્ગજાઓ નહીં શું કંઈવી રીતે મમજવી ?

ઉત્તર—તેજસ ભાષા દ્વારાતરવર્તી ઉલ્લેખ અયોગ્ય કે અવધિજ્ઞાનવાળો દેખી શકે છે તે માટે,

આ દ્વારા વર્ગજાઓનો ક્રમ છે, તેમા વર્ગજા તે વર્ષ અથવા નાશિ છે, (તે ત્રણે એક અર્થ ॥ પર્યાયો છે) તથા વિપર્યાયવટે દોર તે દોર મળેથી વર્ગજાનો ક્રમ બાજુએ તે ॥ ભાષણી આ છે, કે એક પ્રદેશમા અવગાદિ રહેલ પરમાણુઓના રક પા ડી એમ વર્ગજા તેજ પ્રમાણે જે પ્રદેશમા અવગારી રહેલ રક પોની બીજી વર્ગજા એમ એકેક પ્રદેશની વૃદ્ધિએ મજબૂત પ્રદેશમા અવગારેલ સજ્યેવ અત્યજ્યેવ ॥ દેશમા અવગારેલ અસજ્યેવ છે, અને પ્રદેશ પ્રદેશ ઉત્તર (વધતી) અત્યજ્યેવો દેશથી કર્મને યોગ્ય અનુજ્યેવ વર્ગજા મળે છે, પછી પ્રદેશ વધતીએ નેને અયોગ્ય એવી

અસંખ્યેય વર્ગણાઓ થાય છે, અને અયોગ્યતાનું કારણ
અત્યંત પરમાણુ નિર્વૃત્ત અને ઘણા પ્રદેશમાં અવગાદ હો-
વાવી, મન દ્રવ્યોને પણ એ પ્રમાણે અયોગ્ય યોગ્ય અને
અયોગ્ય લક્ષણવાળી ત્રણ ત્રણ વર્ગણાઓ યોજવી આ પ્રમાણે
સર્વત્ર ભાવના ઠરવી, પરંપર સુક્ષ્મ પ્રદેશથી અસંખ્યેય
ગુણવાળી પૂર્વે તૈજસથી (તત્ત્વાર્થ અ-૨-સૂ-૩૮-૩૯ મા)
ખતાવેલ છે, આ પ્રમાણે ઠાળથી અને ભાવથી વર્ગણા દુઃકા
ણમાં ખતાવી છે ॥૩૬॥ હવે તે સખધી બીજી ગાથા કહે છે,

પૂર્વની ગાથામાં કર્મ દ્રવ્યની વર્ગણા ખતાવી, હવે
એકેક પ્રદેશ વધતા તેને ન બહુલ કરવા યોગ્ય ખતાવે છે,
કશય તે ઈર્મ, તે ઈર્મના ઉપર ધ્રુવ વર્ગણા અનતી છે, અહીં
ધ્રુવ નિત્ય તે કાળ ગહેનારી બાણવી, અને તેના ઉપર પ્રદેશ
વધતે વધતે અશાશ્વતી ઝડી ન પણ હોય તેવી અનતી વર્ગ
ણાઓ હોય છે, ત્યાર પછી નૂન્ય વર્ગણા, એટલે શૂન્ય
અતરવાળી વર્ગણા એટલે એકેક ઉત્તર વૃદ્ધિએ વ્યવ
હિત અતરવાળી અનતી વર્ગણાઓ છે, તથા તેથી ઉલટી
અશૂન્ય અતરા તે અવ્યવહિત અતરવાળી પણ એકેક પ્રદેશે
વધતી અનતી વર્ગણાઓ છે, ત્યાર પછી ચાર ધ્રુવાતરા
પ્રદેશ ઉત્તરવાળી ૪ વર્ગણા થાય છે, ત્યાર પછી તનુ વર્ગ-
ણાઓ છે, તેનો ભાવાર્થ આ છે, કે ભેદ અભેદના પરિણામો
પડે ઔદારિક વિગેરેને યોગ્યતાના અભિમુખ હોય છે, અથવા
મિત્ર અચિન્ન સ્કંધ દ્વયને યોગ્ય તે ચાર ૪ વર્ગણાઓ ૪

સાચ છે; ત્યાર પછી મિથાન્ક થાય છે, તે મૂકમજ્યોડા બાદર
પરિણામની અભિમુખ દોષ તે મિથ છે, ત્યાર પછી અચિત્ત
મદાન્ક થ છે, તે વિગત પરિણામના કારણે કેવળ સમુદ્ધ
યાતની ગતિએ લોકને પૂર્વે અને પાછે સંદેશાના દેવ છે

પ્ર૦—અચિત્તપણના અર્થભિચારથી તેનું અચિત્ત
વિશેષણ બ્યર્થ છે ?

ઉ૦—એમ નથી, કેવળી સમુદ્ધયાન અચિત્ત કમં પુદ
ગજ લોચ્યાપિ મદાન્ક થ છે, તેનાથી આ અચિત્ત જુદો
છે માટે અચિત્ત શબ્દ જરૂરનો છે, કેટલાક આચાર્યો કહે છે,
કે આ અચિત્ત નકમજ સંવેદનુદય પ્રદેશ છે, પદ, તે સ્વી-
કારવા યોગ્ય નથી, કારણ કે અવમાદના અને રિધિતિવડે
ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ અસંખ્યેય બા । હીનાદિ ભેદથી તત્તુરચાનમા
પડે છે, એમ જાણ તે જાનાયે છે,

ઉક્લોમ વર્ણન આને મેંતે કેવદ્ભાવણવા વર્ણનતા ।
નાવમા । અજગતા, તે વજ ક્લેષ મેંત વર્ણ ગુચ્છ । નાવમા । ઉ
ક્લોમ વર્ણનિય ઉક્લોમ વર્ણનિઅજ્ઞ સ્વપ્નદ્વાવ તુદ, વર્ણનદ્વાવ
વિત્તે ભોગાદનદ્વાવ વડદ્વાવ વદિય ત્રિતીયવિ ૪, વર્ણ
રસ મંથ અદ્વિદિ અપાનેદિ સદ્વાવ વદિય ”

હે ભગવન ! ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશિકાના કેટલા પદ્યોમાં કહાંછો
હે ગોતમ ! અને તા,

પ્ર૦—આ માટે એમ કહો છો ?

ઉ૦—ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશિક ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશિકા દબ્યપણાથી

તુલ્ય છે, પ્રદેશપણથી પણ તુલ્ય છે, અને અવગાહનાથી ચાર સ્થાનમા પડે છે, તેમ સ્થિતિવડે પણ ચાર છે, વર્ણ ગ ધ ર સ અને આઠ રુપરોવડે છ સ્થાનમા પડે છે,

પણ ઉપર બતાવેલ વર્ગણવાળો તો તેવા બીજા અચિત્ત મહાસ્કંધો સાથે અવગાહના સ્થિતિવડે તુલ્ય છે, વળી ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશવાળો તો આઠ ફરસી છે, તથા અચિત્ત મહાસ્કંધ તો ચાર ફરસવાળો છે, તેથી એમ સમજવું કે અચિત્ત મહાસ્કંધથી બીજા પણ મોટા સ્કંધો વિદ્યમાન છે, આટલું હું કામા ડહુ, ॥ ૪૦ ॥

ઉપર તૈજસ ભાષા દ્રવ્યોનું અતરાળ તથા ગુરુ લઘુ અને અગુરુ લઘુ દ્રવ્ય જઘન્ય અવધિજાની જુએ, જાણે, એવું બતાવ્યું, પણ ઔદારિક વિગેરે દ્રવ્યોનું બતાવ્યું નહોતું, તે ઔદારિક વિગેરે દ્રવ્યોનું જે ગુરુ લઘુપણ, કે અગુરુ લઘુ પણ છે, તે બતાવે છે,

ઓરાલિઅ વેડમ્બિઅ આહારગ તેમગુરુ લહુ લગ્ના,
કમ્મ ગમળ માસાદ, પમાદ અગુરુ લહુ આદ ॥ નિ ૪૧ ॥

ઔદારિક વૈક્રિય આહારક તૈજસ દ્રવ્યો ગુરુ લઘુ છે, અને ઝર્મણ મન અને ભાષાદિ દ્રવ્યો અગુરુ લઘુ નિશ્ચય નયની અપેક્ષાએ છે (નિશ્ચય નયનામતે એકાત ગુરુલઘુ દ્રવ્યોનો અભાવ છે અને વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ માટીનું ઢેકું ભારે, હલકો દીવો, ગુરુ લઘુ વાયુ અને આકાશ અગુરુ લઘુ, વિગેરે છે) ॥ ૪૧ ॥

હવે પછીની જે ગાથાઓ સાથે જાળ પડે છે, પ્રથમ ક્ષેત્ર કાળનું અવધિજ્ઞાન સંબંધી કૃત્ત અશુભ આવલિકાના અસંખ્ય વિગેરે ભાગની કંપનાવડે પરસ્પર ઉપલભની વૃદ્ધિ બતાવવાવડે કહ્યું, હવે તે બેનું ઉક્ત લક્ષણવાળા દ્રવ્ય સાથે પરસ્પર ઉપનિબંધ બતાવે છે

સંવિજ્ઞમણો દૃષ્યે ભાગો ભાગ પલિયસ્સ યોદ્ધવ્વો ।
 સવિજ્ઞ કમ્મ દૃષ્યે, છાપ યોગૂળમ પલિય ॥ નિ ૪૨ ॥
 તેયા કમ્મ સરીરે, ને આ દૃષ્યે જા મામ દૃષ્યે અ,
 યોધવ્વમ સવિજ્ઞા દીપ મમુદા ચ કાલોઅ ॥ નિ ૪૩ ॥

જ્યા ગણાય તે સંખ્યેય છે, મન સંબંધીનું યોગ્ય દ્રવ્ય તે મનો દ્રવ્ય છે, તે મનો દ્રવ્યને જાણનાર અવધિજ્ઞની સંખ્યેય લોક ભાગ જાણે, અને કાળથી પણ સંખ્યેય ભાગ પ.યોપમનો જાણે, તેનો સાર આ છે, કે જે અવધિજ્ઞાની મનોદ્રવ્યને જાણે તે ભેદથી લોડના સંખ્યેય ભાગને અને કાળથી પ યોપમના સંખ્યેય ભાગને જાણે તથા ઈર્મ દ્રવ્યને જાણનારા અવધિજ્ઞાની દોષ, તે લોડના તથા પ યોપમના જુના જુદા સંખ્યેય ભાગો જાણે લોડના તથા મ પૂર્ણ શોદ શબ્દ પ્રમાણ લોક ભેદને જે અવધિજ્ઞાની જાણે, તે કાળથી થોડું જુદું પ.યોપમ જાણે,

૫૦--દ્રવ્યના સંબંધી ભેદ કાળના અવધિજ્ઞાનના અવધિજ્ઞાનનું વર્ણન કરવાનું છે, તે વખતે કૃત્ત એકના લોડ જોવાનું અને પદ્યોપમ કાળનું અહણ કરવું અશુદ્ધ છે

ઉ૦—એમ નથી, અહીં પણ દ્રવ્યના ઉપનિષદ ધનના સામર્થ્યનું વ્યાપ્તપણું છે, કે ક્ષેત્રકાળની વૃદ્ધિમાં દ્રવ્યોની, અવગ્રે વૃદ્ધિ છે, અને તેથી એમ જાણવું, કે મનોવર્ગણાની ઉપર પણ ધ્રુવ વર્ગણા વિગેરે દ્રવ્યને દેખનારા અવધિજ્ઞાનીને ક્ષેત્ર કાળની પણ વૃદ્ધિ જાણવી ॥ ૪૭ ॥

તેજોમય તે તેજસ, સાથે શરીર શબ્દ બધામાં જોડવો, તે તેજસ શરીરને દેખનાર અવધિજ્ઞાનીને ક્ષેત્રથી અમ જ્યેય દ્વીપ સમુદ્રો જણાય, કાળપણુ અસ જ્યાતો જાણવો, મિથ્યા દર્શન વિગેરેથી જે સ સાર જામણના બીજરૂપ ક્રિયા કરાય તે જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે આઠ પ્રકારનું છે, તેનાથી નિર્વૃત્ત અથવા તન્મય છે, તે ઝર્મણુ શરીર જે, (ઝર્મણુ સાથે શરીર શબ્દ જોડવો) તેજસ શરીર માફક ઝર્મણુમાં પણ ક્ષેત્રથી અસ જ્યેય દ્વીપો સમુદ્રો જાણે, જાણા વિષયમાં પણ તે પ્રમાણે જાણવું કાળ પણ અસ જ્યેય તે સ જ્યેય પત્યોપમ જેટલું જાણે, આ બધામાં અમ જ્યેયપણુ આવે છે, છતાં પણ યથા યોગ દ્વીપ સમુદ્રનું અપ બહુત્વ સૂક્ષ્મ તથા બાહર દ્રવ્યના દ્વારવડે જાણવું, (તેજમ દ્રવ્યથી ઝર્મણુ દ્રવ્ય સૂક્ષ્મ છે, એટલે જ્યાં સુધી બધામાં ન હોય ત્યાં સુધી તેજસ ઝર્મણુથી બધામાં જોડા તેજસ ઝર્મણુ સ્થુળ છે તેથી પ્રથમ વચન છે,),

પ્ર૦—આ પ્રમાણે હોય તો ગાથા ૩૮માં બતાવેલું તેવા માસા દ્વાણ અતરા પત્ય લક્ષ્મ પદ્મબો, તેની માથે તેજસ જાણાનું અતરાળ દ્રવ્ય બતાવનાર અ ગુણ

આવલિકા અસ ખ્યેય ભાગ વિગેરે ક્ષેત્ર કાળ પ્રમાણ બતાવ્યું,
તે તૈજસ ભાષાદ્રવ્યોનું ક્ષેત્રકાળનું અસ ખ્યેયપણું કહ્યું છે
તેથી વિરોધ આવશે

ઉ૦—એમ નથી, પ્રારભક અવધિજ્ઞાનીને બનેને ય
હુણ કરવા યોગ્ય નહિ, તેજ દેખે છે, એવું કહ્યું છે, અને
દ્રવ્યોનું વિચિત્ર પરિણામ હોવાથી ઉપર બતાવેલું ક્ષેત્ર ॥
બીજું પ્રમાણ અવિરૂદ્ધજ છે, અથવા તે અપ દ્રવ્યો છે, એમ
અગીકાર કરીને કહ્યું, અને આ બીજી વખત કહ્યું, તે ધણા
તૈજસ ભાષા દ્રવ્યો છે, તેને આશ્રયી કહ્યું માટે વધારે કહેતા
નથી, ॥ ૪૩ ॥

પ્ર૦—જઘન્ય અવધિનું પ્રમેય બતાવતા કહ્યું, કે ગુરુ
બધુ અથવા અગુરુ લઘુ દ્રવ્ય દેખે છે, પણ બધુ રૂપી દ્રવ્ય
દેખે નહિ, તથા વિમલમ અવધિ પણ અગુરુ આવલિકાના
અસ ખ્યેય ભાગથી લઈને ઠેઠ સુધી અમુક દ્રવ્ય જાણે, પણ
બધુ રૂપી દ્રવ્ય ન જાણે, કારણ કે તે અસખ્યાત દ્વીપ સમુદ્ર
દ્રમા રહેલી વસ્તુઓને જાણે, તેથી અહીં પ્રશ્ન કરે છે, કે
ઉત્કૃષ્ટ અવધિ પણ બધા રૂપી દ્રવ્ય દેખે કે નહિ, અથવા કેવી
રીતે છે ? તેનો ખુલાસો કરે છે,

પગ પવસો ગાદ પરમોહી લદ્દહ વમ્મગ શરીરં ।

લદ્દહ ॥ અગુરુય લઘુર્મં તેય શરીરે મયપુદ્ગલં ॥ નિ ૪૪ ॥

પ્રકૃષ્ટ સૌમી (બારીક) દેશ (ભાગ) તે પ્રદેશ તેવા
ક્ષેત્રના એક પ્રદેશમા અવગાદ (સ પૂર્ણ વ્યાપ) થએલ હોય

તે પરમાણુ હોય, અથવા બે અણુ (૨૬ ધ) વિગેરે ૬૦૪ હોય, તેવા એક પ્રદેશના અવગાઢે રહેલા પરમાણુ કે ૨૬ ધને પણ પરમ અવધિજ્ઞાની દેખે છે (આકાશ પ્રદેશોમા એવો સ્વભાવ છે, કે અનંત પરમાણુનો એક કે તેના બીજા ૨૬ ધો માધુ શકે છે,) અવધિજ્ઞાની તથા જ્ઞાન અસેદ્ધપણે હોવાથી સૂગની ગાથામા એમ કહ્યું કે અવધિ દેખે છે તથા કાર્મણુ શરીરને પણ દેખે છે,

પ્ર૦—પરમાણુ તથા બે અણુ વિગેરેનું દ્રવ્ય નથી જણ્યું, તે કયાથી જાણીએ, કે તેનું આલબન પરમ અવધિજ્ઞાની લે છે, જાણે છે, માટે આ કાર્મણુ શરીર લીધું તેથીજ મિદ્ધ થશે કે આ બે અણુ વિગેરેનું કાર્મણુ શરીર હશે ?

ઉ૦—તેમ નથી, કારણ કે કાર્મણુ શરીર જીવ સબધી હોવાથી અને જીવ અમ ખ્યાન પ્રદેશની અવગાહના વાળોજ હોવાથી એક પ્રદેશ અવગાહનું લાગુ પડે નહિ, માટે જુદું બતાવ્યું છે, અને અગ્રહ લધુનું જ્ઞાન પામે છે, અને અકાર હોવાથી જણાય છે કે ગુરુ લધુ પણ જાણે છે, તથા પુદ્ગલ લક્ષણ જાતિની અપેક્ષાએ એકવચન છે, બીજી રીતે એમ લખાય, કે મર્વ પ્રદેશમા અવગાહ દ્રવ્યોને જુએ છે, તથા તૈજસ શરીર દ્રવ્ય વિષયવાળા અવધિમા કાળથી ભવ પૃથક્ત્વ પશ્ચિધ પણે સમજવું, તેનો સાર આ છે, કે જે અવધિ તૈજસ શરીરને જુએ છે, તે કાળથી ભવ પૃથક્ત્વ જુએ છે, તથા પૂર્વે જહેલ કે તૈજસ શરીરને જુએ તે કાળથી પડ્યો-

પમનો અસ ખયેય ભાગ બુએ તેજ અહીં ભવ પૃથક્તવવડે
વિશેષપણે બતાવ્યો, તેને દેખે તો

પ્ર૦—એક પ્રદેશ અવગાઢનું અતિ સૂક્ષ્મપણ હોવા
છતા કાર્મણુ શરીર વિગેરેનું તેને ઠર્યન થાય, ત્યારે તે કા
ર્મણુ શરીર વિગેરે કહેવું બ્યર્થ છે ? તથા એક પ્રદેશ અવ
ગાઢ એવું પણ ન કહેવું, કારણ કે—(રૂઝગય હકમર સકય)
અથા રૂપી દ્રવ્યને જાણે, આવું કહેણું છે,

ઉ૦—સૂક્ષ્મ દેખે છે, માટે બાહર પણ દેખે, એવો
નિયમ નથી, તથા બાહર દેખે, માટે સૂક્ષ્મ પણ દેખે તેવો
પણ નિયમ નથી, કારણ કે—

અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતા અશુદ્ધ લઘુનો આરભક તેને
જોવા છતા શુદ્ધલઘુને જોતો નથી, અથવા અતિસ્મલ ઘટ વિગેરે
ને મન પર્યાવશાની જાણવા છતા ફક્ત મનો દ્રવ્યમાજ જાણ
વા પણ રહે, પણ અતિસ્મલ એવા બીજા દ્રવ્યોમા નહિ, આ
પ્રમાણે વિજ્ઞાન વિષયના વિચિત્ર પણાનો સ ભવ થયે છતે
સ શય દૂર કરવા માટે એક પ્રદેશમા અવગાહીનું ગ્રહણ કરવા
છતા શેષ (બાકી, ના) વિષયોનું વિશેષ બતાવવું તે અદોષ
(સાફ) છે, અથવા એક પ્રદેશ અવગાહી ગ્રહણ કરવાથી
પરમાણુ આદિથી જર્મણુ સુધીનું ગ્રહણ છે, અને ત્યાર પ
છીનામા અશુદ્ધ લઘુનું ગ્રહણ કર્યું છે, ચ શબ્દથી શુદ્ધલઘુ
ઔદારિક વગેરેનું ગ્રહણ છે, આ પ્રમાણે પરમ અવધિ
વાળાને સર્વ પુણ્યોનું વિશેષ વિષયપણ બતાવેલું જાણવું

તેવાનેજ પછી સિદ્ધ કરીને કહેયો કે બધા રૂપી પદાર્થને તે જાણે છે, માટે તેમા દોષ નથી આવતો ઉપર જતાવેલ એક પ્રદેશ અવગાઠ વિગેરે છે, તેજ બધુ રૂપી છે, પણ બીજુ નથી (આવુ આમાન્ય બુદ્ધિવાળાને ખુબ્બુ સમજવા કહ્યું છે) ॥ ૪૪ ॥

આ પ્રમાણે પરમાવધિનો દ્રવ્યને આશ્રયી વિષય કહ્યો, હવે ક્ષેત્ર કાળને આશ્રયી જતાવે છે,

પરમોદી અસંવિજ્ઞા, લોગમિત્તા સમા અસંલિજ્ઞા ।
રૂપગય લહ્હ સવ્ય, ચિત્તોયમિજ અગણિજીવા ॥ નિ ૪૬ ॥

પરમ તેજ આ અવધિ—તે પરમાવધિ જ્ઞાની ક્ષેત્રથી અસખ્યેયલોક માત્ર (ખડોને) જાણે, કાળથી અસખ્યેય ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીઓને જાણે, તથા દ્રવ્યથી મૂર્ત દ્રવ્ય માગને જાણે, એટલે પરમાણુથી માડીને બધા લેદ સહિત પુદ્ગલાસ્તિ કાયનેજ જાણે, ભાવથી હવે પંડી કહેવાતા બધા પયયિને જાણે, (અસખ્યેય લોક ખડનો અર્થ એ છે કે ક્ષેત્રથી એટલા બધા દ્રવ્યના પદાર્થો પણ હોય તો જાણે આ ઉત્કૃષ્ટ પરમાવધિનો વિષય જતાવવા કહ્યું) અગ્નિ જીવોનું સ્વરૂપ પૂર્વે જતાવ્યું છે, તે પ્રમાણે જાણવું,

પ્ર૦--રૂપ ગત સર્વ જાણે, એ અર્થથી ગઈ ગાથા માજ જણાવ્યું અહીં ફરી ગાથામા જેમ કહ્યું ?

આથી બીજુ રૂપ ગત દ્રવ્ય નથી તે જતાવવા કહ્યું,

અથવા પૂર્વની ગાથામા એક પ્રદેશ અવગાઢ વિગેરે પરમ અવધિનું દ્રવ્ય પરિમાણુ કહ્યું, અહીં કહ્યું તે 'રૂપ ગત બધું જાણે' તે હોગ કાળ જાનેનું વિશેષણ કહ્યું, તેનો સાર આ છે કે રૂપિ દ્રવ્યના નિજ ધન પણાથી મેત્ર કાળને ન જાણે, પણ તેમા રહેલા પુદ્ગલ દ્રવ્યોને જાણે, કારણ કે હોગ કાળ તો અરૂપી છે, ॥ ૪૫ ॥ આ પ્રમાણે પુરૂષને આશ્રયી ક્ષાયો પશ્ચિમિક અવધિ અનેક પ્રકારે કહ્યું હવે તીર્થ અને આશ્રયી કહે છે,

આહાર તેજ હમો, ડફોસેજ તિરિકલ જોણીસુ,
માડય મહળ મોહી મરપસુ ડ જોયણુકોસો ॥ નિ ૪૬ ॥

આહાર તેજસ શબ્દથી કરવાથી ઔદારિક, વેક્રિય, આહારક, તેજસ દ્રવ્યો લેવા, એટલે આહારક તેજસના લાભથી ઉત્કૃષ્ટ તીર્થ યોનિમા છે, તેનો સાર આ છે, કે તીર્થ યોનિમા જે અવધિજ્ઞાન થાય, તે ઉત્કૃષ્ટથી દ્રવ્યથી આહારક શરીર તથા તેજસ શરીરના દ્રવ્યોને જાણે તેજ પ્રમાણે પૂર્વે જતાવ્યા પ્રમાણે દ્રવ્યના અનુસારેજ હોત્ર કાળ જાવોને પણ જાણવાનું જાણી લેવું હવે ભવપ્રત્યય અવધિનું સ્વરૂપ કહે છે, તે દેવતા નારદીનેજ હોય છે, તેમા નારદીને થોડું હોય છે, તે આશ્રયી પ્રથમ કહે છે, તે જમન્યથી ગાઉ જાણે છે, જે નરેને જોલાવે (કુમાર્ગે જયેલાને પોતાના તરફ ખેંચે) તે નારક છે, તેમને ઉત્કૃષ્ટથી અવધિજ્ઞાન એક યોજનનું છે, તેનો સાર આ છે કે નારદીમા જે ઉત્કૃષ્ટ અવધિ થાય તે હોત્રથી એક યોજન છે, (એમા પણ હોત્રમા રહેલ પુદ્ગલસ્થિતકાય દ્રવ્યને

જાણે, એમ સમજવું,) અને ક્ષેત્રના આધારે પૂર્વે કહેલ છે, તે પ્રમાણે દ્રવ્ય પચાંચો વિગેરે સળધી પણ જાણવું આ પ્રમાણે નાગક જાતિને આશ્રયી જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ ભેદ કદ્યો, હવે રત્નપ્રભાદિ પ્રથિવીની અપેક્ષા એ ઉત્કૃષ્ટ જઘન્ય ભેદ કહે છે ચત્તારિ ગાઉ આદિ, અધુદ્ધાદિ તિગાઉયા જેવ ।

અદ્વાદશા દુષ્ણિય, દિષ્ટ્વ મેગ ૩ નિરપસુ ॥ નિ ૫૭ ॥

અહીં નરક તે નારકીને રહેવાના સ્થાનો, તે સાત પૃથ્વીને આધારે રહેલ હોવાથી તેના સાત ભેદ પડે છે, તે રત્નપ્રભાદિ આધારવાળા નરક સ્થાનોમા આ બતાવેલ અનુક્રમ વડે જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ ભેદવાળું અવધિનું ક્ષેત્ર પરિમાણ છે, નરક કહેવાથી નારકીના જીવ ત્યા રહ્યા છે, તે લેવા, તેમા પ્રથમ રત્ન પ્રભામા ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાન ક્ષેત્રથી એક ચોજન છે, અને જઘન્યથી ૩૫ ગાઉ છે, એ પ્રમાણે ચર્કશપ્રભામા ઉત્કૃષ્ટ ૩૫ ગાઉ જઘન્યથી ૩ ગાઉ છે, આ પ્રમાણે સર્વત્ર અવધિજ્ઞાન ઉત્કૃષ્ટ જઘન્યમા અડધો ઘટાડતા છેવટે મહાતમ પ્રભા નારકીમા ઉત્કૃષ્ટ અવધિ ૧ ગાઉ છે, અને જઘન્યથી અડધો ગાઉ છે, (એક મથનનું કારણ રત્નપ્રભા વિગેરેમા નારકીની જાતિની અપેક્ષાએ છે) વચ્ચેમાની નારકીનું નથી કહ્યું, પણ ગણતરીથી જાણી લેવું, કારણકે ગાથામા દુર્કામા બતાવ્યું છે

પ્ર—ઉત્કૃષ્ટથી ચોજન જઘન્યથી ૩૫ ગાઉ, એ ચાથી કહ્યું ?

ઉ—સૂત્રથી તે પ્રમાણ છે,

હે પ્રભો ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકીનું અવધિજ્ઞાન
ક્ષેત્રથી કેટલું છે ?

ઉ૦—જ્યન્યથી ૩૫ ગાઉ, ઉત્કૃષ્ઠથી ૪ ગાઉ, એ
પ્રમાણે મહાત્મ પૃથ્વીમા જ્યન્યથી અડધો ગાઉ ઉત્કૃષ્ઠથી
એક ગાઉ છે,

પ્ર૦—ત્યા એવું લખ્યું છે કે જ્યન્ય અવધિજ્ઞાન નાર-
કીમા એક ગાઉનું છે, તેનો વાધો આવશે ?

ઉ૦—ત્યા ઉત્કૃષ્ઠથી કહ્યું, અહીં અડધો ગાઉ જ્યન્યથી
છે, માટે હોય નથી

તેનો સાર એ છે, કે ઉત્કૃષ્ઠથી સાતમી પૃથ્વીમા છેવટે એક
ગાઉ રહે તે જ્યન્યથી પણ સાતમી નારકીનું અડધો ગાઉ
રહે તે ઉપરથી સમજી લેવું, ॥ ૪૭ ॥ નારકી સળધી ભવ
પ્રત્યય અવધિનું સ્વરૂપ કહીને હવે દેવતાનું ભવપ્રત્યય અવધિ
કહે છે

સક્ષીસાના પદમ, દુષ્ણ ચ સળકુમાર માર્દિલા ।

તથ ચ યમહતગ સુક્ક સદસ્સારય ચંડર્થી ॥ નિ ૪૮ ॥

આળય પાળય કપ્પે દેવાપાસંતિ પશ્વમિ-પુદર્વી ।

તથેય આરણચ્ચુય ઓહીનાણેણ પાસતિ ॥ નિ ૪૯ ॥

હટ્ઠિ દિટ્ઠિમ મજ્ઞિમ નેવિજ્ઞા સત્તમિચ ઉવરિહ્લા,
સમિણ્ણ લોગમાલિ પાસતિ અણુત્તરા દેવા ॥ નિ ૫૦ ॥

શકઇજ્ઞાન તે સૌધર્મ અને ઇજ્ઞાન દેવ લોકમા રહે-
નારા સામાનિક વિગેરે દેવતાઓ પોતાના અવધિજ્ઞાનપટે

રતનપ્રભા પ્રથિવી સુધી દેખે છે, અને સનતકુમાર માહેદ દેવ-
તાઓ બીજી પૃથિવી સુધી તથા બલ (બ્રહ્મ) લોક અને
લાતક દેવો નીજી તથા શુક સહસ્રાર દેવલોકવાળા ચોથી
પૃથિવી સુધી દેખે છે ॥ ૪૮ ॥ આણ્વત પ્રાણ્વતવાળા દેવો
પાચમી તથા આરણ્વ અચ્યુતવાળા પછુ તેજ દેખે, પછુ
તેઓ વિશેષ નિર્ભળ પછુ અને વધારે દેખે, ॥ ૪૯ ॥ લોક
પુરૂષના ત્રીજા (ગળા) ના આકાશમાં રહેલા નીચલા મધ્યના
ત્રૈવેયક છે, તે તમ નામની છઠ્ઠી નારકી સુધી દેખે છે, અને
ઉપરના ત્રૈવેયક નિવાત્રી માત્રની નારકી સુધી દેખે છે, તથા
અનુત્તર વિમાન વાત્રી દેવો ૧૪ રાજલોક તે કન્યાના ચોલક
સ રથાન મમાન અવધિજાનવડે લોક નાડીને દેખે છે, (દેવ
શબ્દ લેવાનુ કારણ એ છે કે ત્યાં એકેદ્રિય વિગેરે અન્ય
જોડો રહે છે, તેનો ખુલાસો કરવા માટે છે) આ પ્રમાણે
ક્ષેત્રના અનુમાને દ્રવ્ય પર્યાય વિગેરેમાં પછુ પૂર્વે બતાવ્યા
પ્રમાણે જાણી લેવુ, ॥ ૫૦ ॥ આ પ્રમાણે દેવોનુ નીચેની
બાજુનુ અવધિનુ ક્ષેત્ર પ્રમાણ બતાવીને હવે તીરછુ તથા
ઉંચેનુ બતાવે છે,

પ પ સિમમસ્ત્રિજ્ઞા તિરિય દીવાય સાગરા ચેવ ।

યદુઅ અર ઉચરિમગ્ગા ઉદ્દુ મગ કપ્પયૂ માર્દ ॥ નિ ૬૧ ॥

ઉપર બતાવેલ ઔધર્મ વિગેરે દેવોનુ તીજી અવધિ
જ્ઞાન અસ ખયેય દ્વીપ (જ બુદ્ધિપ આદિ) માગર (લવણ વિગેરે)
પ્રમાણક્ષેત્રથી હોય છે અને ઉપર ઉપગના દેવો વધારે વધારે
દ્વિપ માગરો જુએ છે, પછુ તે દરેક કંપવાત્રી દેવો ઉંચે તે

પોતાના સ્તૂપ તથા ખ્વળ વિગેરે જેટલું જુએ આ પ્રમાણે વૈમાનિકનું કહીને સામાન્યથી દેવોનું અવધિ જ્ઞાન બતાવે છે

સર્વેષ્ઠ ક્રીયણાસલુ દેવાણ અદ્દસાગરે ડુળે ।

તેણ પરમ સર્વેષ્ઠા, જહણ્ણય પચ વીસંતુ ॥ નિ ૬૨ ॥

સ ખ્યેય સાથે યોજન જોડવાથી સ ખ્યેય યોજન થાય, એવ શબ્દ 'જ' ના અર્થમાં છે, તેનો બ ને સાથે સ બ થાય છે, તે બતાવીશું, કે જે દેવને અર્ધ સાગરોપમથી ઓછું આયુષ્ય હોય તેને સ ખ્યાતા જોજનનું અવધિજ્ઞાન હોય, અને તે ઉપરના આયુષ્યવાળાને અસંખ્યેય યોજનનું અવધિજ્ઞાન હોય, આ અધિકાર વૈમાનિક દેવોનું પૂર્વે વર્ણન કર્યું, તેમાં ન ગણવો, પણ તે સિવાયના બીજા દેવો આશ્રથી સામાન્યથી જાણવું, અને વિશેષથી તો ઉચ્ચ નીચે અને તીરછ સ્થાન વિશેષથી જાણવું, અને જઘન્યથી દેવોને અવધિજ્ઞાન ૨૫ જોજનનું હોય છે, એવકારના અર્થમાં 'તુ' શબ્દ છે, તેથી એમ જાણવું કે દશ હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળા ભુવનપતિ વ્યતર દેવોને ૨૫ યોજનનું હોય છે, જ્યોતિષી દેવોને અસંખ્યેય વર્ષનું આયુષ્ય હોવાથી અ ખ્યેય યોજનનું અવધિજ્ઞાન જઘન્ય ઉત્કૃષ્ઠથી જાણવું, (જરણ કે તેમનું આયુ અર્ધ સાગરોપમથી ઓછું છે) વૈમાનિક દેવોને જઘન્યથી અવધિજ્ઞાન અ શુદ્ધના અસંખ્યેય લાગભાગ જાણવું, અને તે ઉપપાત કાળે પરબાવ સ બ થી હોય છે, તે આશ્રથી જાણવું,

ઉત્કૃષ્ટથી તે ઉપર ખતાવેલ સલિન્નલોક નાડિને અનુત્તર દેવો ભુજે, તે ૫૧મી ગાથામા કહ્યું છે, તેજ ખસ છે ॥૫૨॥

હવે આ અવધિ જેઓને વિષે સર્વ ઉત્કૃષ્ટ લેહથી લિપ્ત છે, તે ખતાવે છે,

उक्कोसो मणुपसुं, मणुस्त तिरियसुय जहण्णोय
उक्कोस लोगमित्तो, पडियाइ पर अपडियाइ ॥ नि ५३ ॥

દ્રવ્યથી ક્ષેગથી કાળથી અને જાવથી ઉત્કૃષ્ટ અવધિ મનુષ્યોમાજ છે, પણ અમર વિગેરેમા નથી, તથા જઘન્ય પણ મનુષ્ય અને તિર્યચમાજ છે, પણ નારકી દેવતામા તેટલું જઘન્ય નથી, તેમા સૌથી ઉત્કૃષ્ટ લોક માગ અવધિ છે, કે જે પાણુ પડી પણ જાય, ત્યાર પછી જે અવધિ વધે, તે અપ્રતિપાતિજ છે

લોક માગ આદિ અવધિનુ માન ખતાવતા પ્રસ ગથી પ્રતિપાતિ અપ્રતિપાતિનુ સ્વરૂપ ખતાવ્યું તેમા કેઈ દોષ નથી, ॥ ૫૩ ॥

ક્ષેગ પરિમાણુદાર કહ્યું, હવે સ સ્થાનદાર કહે છે

यिथुया यार जहणो, वट्टो उक्कोस मायओ किंची
अजहण मणुक्कोसोय वित्तओणेग सटाणे ॥ नि ५४ ॥

સ્થિતિનુ તે પાણીનુ બિંદુ તેનો આકાર તેવું જઘન્ય અવધિ છે, તેને ખુલાસાથી કહે છે, તે બધી બાબુથા વૃત્ત (ગોળ) હોય છે, કારણ કે પનકક્ષેગનુ વર્તુળ પણ છે, ઉ

કૃષ્ણી આયત (દીર્ઘ) છે, તથા અગ્નિના જીવોની શ્રેણિના
૪૨૧ પરિશ્લેષની દેહની અનુવૃત્તિપણે છે, તથા મધ્યમ અ
વધિ શ્રેયથી અનેક સ સ્થાનવાળો છે, ॥ ૫૪ ॥

હવે જન્ય ઉત્કૃષ્ટનું સ સ્થાન કહીને મધ્યમ અવધિ
સ સ્થાનોને કહે છે

તપ્પાગારે પહ્લગ પદ્મહગ સ્વહરિ મુરગ પુષ્પજલે, તિરિ
મણુપસુઓદી, નાળાવિહ સઠિઓ મણિઓ ॥ નિ ૫૫ ॥

તપ્રતે ઉડુપક (ત્રાપો) તેના આકારનું છે, તથા લાટ દેશમા
ધાન્યનું આલય (કોઠાર) તે ૫ લકના આકારે છે, તથા પ
ટહ તે એકજાતનું વાળુ છે, તેના આકારે છે, તથા આમડાથી
મઢેલી વિસ્તીર્ણુ વવયાગરે જ લરી છે તે પણ એક જાતનું
વાળુ છે, તથા ઉંચે આયત નીચે વિસ્તીર્ણુ અને ઉપર પાતળુ
મૂઢળ છે, તે પણ વાળુ છે, તથા પુષ્પની સૂચનાથી પુષ્પ
શિખાની આવલિથી રચેલી ચ ગેરી તે પુષ્પ ચ ગેરી છે, તથા
યવ શબ્દથી યવનાલક તે કન્નાનો ચોલક છે, આ તપ્રથી લઈને
યવનાલક સુધીના આકારે અવધિજ્ઞાન છે, તે અનુક્રમે નારક
ભુવનપતિ વ્યતર જ્યોતિષી તથા વૈમાનિકના કંપવામી દેવ,
તથા ક પાતીત તે નવશ્રૈયેયક અનુત્તર સુરોને અનુક્રમે સર્વ
ઝલ નિયતથી અવધિ જાણુવુ, તિર્યચ અને મનુષ્યમા જુદા
જુદા આકારના અનિયત છે, અહીં દ્રષ્ટાત કહે છે કે જેમ સ્વય
ભૂરમણ સમુદ્રમા માછલા અનેક પ્રકારના છે, તેમા વલયના
આકારના માછલા નિષેધ્યા છે, અને અવધિજ્ઞાન તેવા આકા

રતુ પણ છે, એવું તીર્થ કર ગણધરોએ કહેલું છે, આ અવધિજ્ઞાન ભુવનપતિવ્ય તરો ને ઉંચે બહુ હોય છે, વૈમાનિકને નીચે અને જ્યોતિષ નારકીને તીરછું છે

અને વિચિત્ર પ્રકારે માણસ અને તિર્થ ચને છે, સંધ્યાન (આકાર) દ્વારને કહીને હવે આનુગામ્યકદાર કહે છે
અણુગામિઓ ડ ઓહી, નેરહયાણ મહેવ દેવાણ ।

અણુગામી અણુગામી, મીસોય મણુસ્ત તેરિચ્છે ॥ નિ ૬૬ ॥

લોચન (આખ) માફક જ્યાં જાય ત્યાં સાથે જાય, ને આનુગામ્યક અવધિ છે, તે નારકી તથા દેવોને હોય છે, અને જડેલા સ્થળ ઉપરના દીવા માફક અનનુગામ્યક છે, તથા કોઈ અશે સાથે જાય, કોઈ અશે સાથે ન જાય, જેમ એક લોચન નાથ પામ્યું હોય, તો તેનાથી ન દેખાય, તેમ તે અવધિજ્ઞાનીને બધું સાથે ન જાય, ચોડું જાય તે મિશ્ર છે, આનું ત્રણ પ્રકારનું તે આનુગામ્યક સાથે જનાર, અનનુગામ્યક તથા મિશ્ર અવધિજ્ઞાન મનુષ્ય તિર્થ ચને હોય છે ॥ ૫૬ ॥

આનુગામ્યકદાર કહીને હવે અવન્યિતદ્વાગના અવધિ વોને કહે છે

ચિત્તસ્ત અવદ્વાન તિત્તીમ સાગરાડ કાલેણ ।

દ વે મિણ્ણમુહુત્તો, પજ્જવલ્લમે ય સત્તરુ ॥ નિ ૬૭ ॥

અદ્વાઈ અવદ્વાન, છાવટ્ટી સાગરા ડ કાલેણ ।

ઉક્કોસગ ત્વ પય, દક્કો સમઓ જહ્વણેણ ॥ નિ ૬૮ ॥

અવન્યિત તે અવન્યાન છે, તે અવધિજ્ઞાનનું આધાર

ઉપયોગ તથા હિંમતી ચિત્તવે છે, તેમા પ્રથમ હોત એનો આધાર છે માટે એત્ર સ જ ખી જો છે

તેમા અવિચલિત હોય તે ઉડ સાગરોપમ મુખી અનુત્તર વિમાનના દેવોનેજ હોય છે, તે કાળ આશ્રયી પણ બતાવી દીધું, તથા દ્રવ્ય સ જ ખી અવધિનુ ઉપયોગ અવગ્રાહન ભિન્ન મુહુર્ત છે, તથા પર્યવો આશ્રયી સાત આઠ સમય છે, અન્ય આચાર્યો કહે છે કે પર્યાયોમા સાત સમયનુ અવધિ છે અને શુભો આશ્રયી આઠ સમયનુ છે, તેમા સહુવર્તી તે શુભો ધાતુ વિગેરે છે, અને પર્યાયો નવુ જુનુ છે, આ દ્રવ્ય શુભ અને પર્યાયોમા અનુક્રમે સૂક્ષ્મપણાથી સ્તોક ઉપયોગ પણ છે, (એટલે અવધિજ્ઞાની દેવ દેવી દ્રવ્યમા કે શુભ પર્યાયમા લક્ષ્ય રાખે તો આટલો સમય રહી શકે) ॥ ૫૭ ॥

અહીં હિંમતી અવગ્રાહન કહે છે, અદા તે કાળ છે, અને તે અવધિ જ્ઞાનની હિંમતને આશ્રયી ચિત્તવે છે, તેમા અન્યત્ર હોત વિગેરેમા ૬૬ સાગરોપમ છે, 'તુ' વિશેષણના અર્થમા છે, તેથી એમ જાણવું કે ૬૬ સાગરોપમથી થોડું કે અધિક ઉત્કૃષ્ટથી કાળ આશ્રયી જાણવું,

જ્યન્યથી દ્રવ્યાદિમા દ્રવ્ય વિગેરેમા એક સમયનુ અવસ્થાન છે, તે મનુષ્ય તિર્ય અને આશ્રયી સમ્રતિપાત ઉપયોગને આશ્રયી અવિરૂદ્ધ છે (અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાના બીજા સમયે કાળ ધર્મ પામે તે આશ્રયી છે, દેવતા નારહીને

પણ ઊંઘા સમયે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય અને પછી ચવી જતા
એક સમયનું વિભાગ જ્ઞાનથી અવધિજ્ઞાન થાય, તેમા પણ
કંઈ વિરોધ નથી, ॥ ૫૮ ॥

અવસ્થિત દ્વાર કહીને ચલ દ્વાર કહે છે,

ચુદ્ધોવાદાણીવા, ચતુર્વિદ્યા હોઈ સ્થિતકાલાળ ।

ચતુર્વેદોઈ દુવિદ્યા, છત્ત્વિદ્ય પુનઃ પચ્ચવે હોઈ ॥ નિ ૫૯ ॥

ચલ અવધિ તે વધનારો કે ઘટનારો હોય છે, તે વૃદ્ધિ
હાનિ ક્ષેત્ર કાળ આશ્રયી ચાર પ્રકારની જિનેશ્વરે બતાવી છે,

આ પ્રમાણે અસંખ્યેય ભાગ વૃદ્ધિ સંખ્યેય ભાગ વૃદ્ધિ
તથા સંખ્યેય શુણ્ણ વૃદ્ધિ અસંખ્યેય શુણ્ણ વૃદ્ધિ એ પ્રમાણે
હાનિમા પણ જાણવું, પણ અનંત ભાગ વૃદ્ધિ કે અનંત
શુણ્ણ વૃદ્ધિ ન થાય, તેમ હાનિ પણ ન થાય, ધરણ્યકે ક્ષેત્ર
કાળમા અનંત અવધિજ્ઞાનથી દેખાતું નથી, પણ તે ચાર
સ્થિવાયની પણ અનંત ભાગવૃદ્ધિ અનંત શુણ્ણ વૃદ્ધિ દ્રવ્યોમા
થાય છે, તેમ હાનિનું પણ અનંત શુણ્ણ અનંત ભાગ થાય
છે, કાળ્યકે પુદ્ગળ દ્રવ્યો અનંતા છે, અને તે અવધિજ્ઞાની
ભુએ છે, તથા પથારિમા પણ છ લેદ ઉપર બતાવેલા દ્રવ્યો
જેવા છે, કારણકે પથારિ પણ અનંતા છે, તે છ આ પ્રમાણે

અનંત ભાગ વૃદ્ધિ, અસંખ્યેય ભાગ વૃદ્ધિ, સંખ્યેય
ભાગ વૃદ્ધિ, તેમજ સંખ્યેય શુણ્ણ, અસંખ્યેય શુણ્ણ, અનંત
શુણ્ણ વૃદ્ધિ થાય છે, તેમ હાનિનું પણ સમજવું

પ્ર૦—ક્ષેત્રની અસંખ્યેય ભાગાદિની વૃદ્ધિમા તેના

આધેયરૂપ દ્રવ્યો પણ તેના નિબંધન હોવાથી અસંખ્યેય ભાગાદિજ વૃદ્ધિ હો, તે પ્રમાણે દ્રવ્યની અનંત ભાગાદિ વૃદ્ધિમા તેના પર્યાયોમા પણ અનંતભાગાદિ વૃદ્ધિ છે, તેથી ૭ સ્થાનકે થયા ?

ઉ૦—સામાન્ય નાયને અનુસરી આ કહ્યું છે, તેથી એમજ છે, પણ ન્યાયે ક્ષેત્ર અનુવૃત્તિએ પુરુષજોને ગણીએ તો તમે જુલુ તેમજ થાય, અને પુરુષજની અનુવૃત્તિએ પાર્યો ગણીએ તો તેમ થાય, પણ અહીં એમ નથી, કારણકે પોતાના ક્ષેત્રથી અનંતશુણ્યા પુરુષહો છે, અને તેનાથી પણ અનંતશુણ્યા પર્યાયો છે, માટે ન્યાયે એમ જુલુ ત્યા તે કીક છે, કારણ કે દરેક પ્રતિનિધત વિષય છે, (પુરુષજો મેગમા જુએ, છતા ત્યા પ્રધાનના મેગને આશ્રયી હોવાથી મેગ ન જોવા છતા જેટલા મેગમા જુલુ તે મેગ પ્રદેશોમા અનંતપણુ લાગુ ન પડે, તેમ કાળમા દ્રવ્યો જુએ તે અનંતમા પણ હોય, પણ ત્યા કાળને આશ્રયી પ્રધાનપણુ હોવાથી કાળ સાક્ષાત્ ન દેખે, પુરુષજ દેખે, છતા ગણતરી કાળની લેવાથી તે અવધિજ્ઞાનીને અનંતા કાળનું જ્ઞાન ન હોય માટે અનંત શુણ્ય વૃદ્ધિ કે અનંત ભાગ વૃદ્ધિ ન લીધી તેમ હાનિ પણ લીધી નહીં)

॥ ૫૮ ॥ ચલદ્વાર સ્ત્રીને હવે તીવ્રમ દ્વાર કહે છે,

પદ્માય અસંચિન્ના, સંત્વેન્ના યાવિ પગમીયસ્સ
પથ પદુચઓગે, નિયમાસંખ્યત્વ ડુચડત્તો ॥ નિ ૬૦ ॥

પદ્માય આણુગામી, અણાણુગામીય મીસમા સેવ ।
પદિવાદ અપદિવાદ, મીસોય મણુસ્સ તેરિચ્છ ॥ નિ ૬૧ ॥

ફડુંડા તે અવધિજ્ઞાનને નિહાળવાના દ્વારો અથવા ગોખ
કે જાળી વિગેરેમાંથી દીવાની પ્રભાનો જાળીયાના રૂપમાં બહાર
આવે છે, તે એક જીવને સ ખ્યેય અને અસ ખ્યેય, હોય છે,
તે ફડુંડા ઉપયોગમાં હોય ત્યારે સર્વે ફડુંડા સાથે ઉપયોગમાં
આવે છે, કારણ કે ફડુંડા ઘણા છતાં પણ જીવનો ઉપયોગ
એકજ હોય છે, જેમ જે લોચનનો ઉપયોગ એકજ છે, અથવા
પ્રકાશમય હોવાથી પ્રદીપના માફક જેમ દીવો બધે પ્રકાશે
તેમ તે ફડુંડા બધું સાથે દેખે છે

પ્ર૦—તીવ્રમદ દ્વારનો ચાલતો વિષય છોડીને ફડુંડાના
અવધિનુ સ્વરૂપ બતાવતા વિષયનો વિરોધ થાય છે

ઉ૦—પ્રાયે અનુગામુક, અપ્રતિપાતિ લક્ષણવાળા ફડુંડા
તીવ્ર છે, તથા તેથી ઉલટા અનનુગામુક તથા પ્રતિપાતિ
લક્ષણવાળા મદ છે, અને બંને સ્વભાવવાળા મિશ્ર ફડુંડા
છે ॥૬૦॥

ફડુંડાનું સ્વરૂપ પહેલાની ગાથામાં બતાવ્યું, તે અનુ
ગમનના સ્વભાવવાળા આનુગામુક અને તેથી ઉલટા અનનુ
ગામુક અને ઉભય સ્વરૂપવાળા મિશ્ર છે, અને તે આનુગામુક
વિગેરે પડવાના સ્વભાવવાળો પ્રતિપાતિ છે, એ પ્રમાણે અપ્ર-
તિપાતિ તથા મિશ્ર પણ જાણવા, આ બધા ફડુંડા માણસ
તિર્યચ મા જે અવધિજ્ઞાન થાય છે, તેમાંજ હોય છે

પ્ર૦—આનુગામુક અને અપ્રતિપાતિમાં શું ફેર છે ?
તથા અનનુગામુક તથા પ્રતિપાતિમાં શું ફેર છે ?

ઉ૦—અપ્રતિપાતિ આનુગામુકજ હોય, પણ આનુગામુક તો પ્રતિપાતિ કે અપ્રતિપાતિ પણ હોય, તથા જે પડે તે પ્રતિપાતિ છે, અને પડેલ હોય તે દેશાતરમા ઉત્પન્ન પણ થાય (માટે તે આનુગામુક કહેવાય) પણ આવી રીતે અનનુગામુક ન હોય, આ પ્રમાણે તીવ્રમદ દ્વાર કહ્યું હવે પ્રતિપાત તથા ઉત્પાદ દ્વાર કહે છે
 વાહિર જમે મજ્જો, દૃષ્યે સ્થિતેય કાલ માધેય ।
 ઉપ્પા પદ્ધિવામોડવિય, તે ઉમચ પગ સમપણ ॥ નિ ૬૨ ॥

અર્થમત્તર લક્ષીય, ઉ તદુમચ નત્થિ પગ સમપણ ।
 ઉપ્પા પદ્ધિવામોડવિય પગચરી પગ સમપણ ॥ નિ ૬૩ ॥
 દેખનાર બહાર જે અવધિ તે એક દિશામા અથવા ઘણી દિશામા વિહિત હોય તે બાહ્ય છે, તેનો લાભ તે બાહ્ય, લાભ અવધિ કહેવાય, આ બાહ્ય લાભ થયો હોય ત્યારે ભજના બાંધવી

પ્ર૦—શાની ?

ઉ૦—ઉત્પાદ પ્રતિપાત તે બનેનો શુષ્ક એક સમયમા થાય

પ્ર—શા વિષયમા ?

ઉ૦—દ્રવ્યના વિષયમા, એ પ્રમાણે ક્ષેત્ર કાળ ભાવના વિષયમા પણ બાંધવું, (ગાયામા અપિ તથા ચ શબ્દ પૂરણ તથા સમુચ્ચયના અર્થમા છે,) આ બધાનો ભાવાર્થ કહે છે, એક સમયમા દ્રવ્ય વિગેરેના વિષયમા બાહ્ય અવધિતાનનો

કદાચ ઉત્પાદ થાય તો કદાચ વ્યય પણ થાય, કોઈ વખતે જ ને પણ થાય, તેમા દાવાનજનુ દષ્ટાત છે, જેમ કોઈ દાવાનજ એક ઝળેજ એક બાજુએ દીપે (બળે) અને બીજી બાજુએ બુજે, તેમ એક ભાગમા અવધિ થાય અને બીજે ઠેકાણે ચ-વીભય (નષ્ટ થાય,) ॥ ૬૨ ॥

અહીં દેખનારને સર્વ બાજુએ સળદ પ્રદીપ (દીવા) ની પ્રભાના સમૂહ માફક હોય તે અવધિને અભ્યંતર અવધિ કહે છે, તેની લગ્નિ અભ્યંતર લગ્નિ છે તે હોય ત્યારે તુ શબ્દ વિશેષણ છે, તે એમ સૂચવે છે કે ઉત્પાત અને પ્રતિપાત બંને એક સમયમા ન હોય, દ્રવ્યાદિના વિષયમા—, ત્યારે કેમ છે ? ઉત્પાદ હોય અથવા પ્રતિપાત એક સમયમા હોય, અર્થે શબ્દ ‘એવ’ના અર્થમા છે, તેનો ભાવાર્થ આ છે, કે પ્રદીપનો ઉત્પાદ અથવા પ્રતિપાત (બુજવુ) એક સમયમા એક હોય, પણ અભ્યંતર અવધિમા બે સાથે ન હોય, કારણકે એક દ્રવ્યના ઉત્પાદ વ્યય બંને સાથે એક સમયે ન હોય, જેમ અગુલીતુ આકુચ (મકેચ) અને પ્રસારણ (લા બુ કરવુ) સાથે ન હોય, ॥ ૬૩ ॥ પ્રતિપાત અને ઉત્પાદ દ્વાર ઝહા, હવે સત્ત્વેજ મળોદવ્વે ભાગોલોક પલયસ્તિ ૪૨ ગાથામા ઝહુ, તેમા દ્રવ્ય આદિ ત્રણનો પરસ્પર ઉપ નિબધ કહ્યો, હવે દ્રવ્ય પર્યાયનો પ્રમ ગયોજ, ઉત્પાદ પ્રતિ પાતના અધિગ્રામા પરસ્પર ઉપ નિબધ બતાવે છે

દબ્બાઓ અસચ્ચિજ્જે સચ્ચેજ્જે આવિપજ્જયે લહઈ ।

દોષજ્જયે દુગુણિય, લહઈય પગાઠ દબ્બાઠ ॥ નિ ૬૪ ॥

પરમાણુ આદિ એક દ્રવ્યને જોતો દ્રવ્યના સળ ધથી ઉત્કૃષ્ટથી અસખ્યેય તથા મધ્યમથી સખ્યેય પચયિાને જુએ, તથા જઘન્યથી એક દ્રવ્યમા જે પચયિા જુએ, તેનો ભાવાર્થ આ છે, કે વર્ણુગ ધ રસ રુપશેનિજ દરેક દ્રવ્યમા હોયે, એક દ્રવ્યમા અનતા પચયિા ન જુએ, પણ સામાન્યથી તો દ્રવ્યો અનતા હોવાથી અનતા દ્રવ્યોના અનતા પચયિા ઉત્કૃષ્ટથી જુએ, ॥ ૬૪ ॥ હવે જ્ઞાન દર્શન વિભગ દ્વારેના અવયવોને સાથે જો છે,

સાગારમણાગારા, ઓદિવિભગા મહણગાતુલા ।

ઝવરિમ નેવેજ્જેસુ ઝ, પરેણ ઓદી અસચ્ચિજ્જો ॥ નિ ૬૫ ॥

તેમા જે વિશેષ શ્રદ્ધણ કરે તે સાકાર અને તેજ જ્ઞાન કહેવાય છે, અને જે સામાન્ય શ્રદ્ધણ છે, તે અવધિ હોય અથવા વિભગ હોય તે અનાકાર છે, અને તેનેજ દર્શન જો છે, હવે તે સાકાર અનાકાર અવધિ વિભગ જઘન્યથી તો જરોજરજ છે, અહી સમ્યગ્દષ્ટિનુ અવધિ અને મિથ્યાદર્શ નીનુ વિભગજ છે, લોકપુરુષની ખીવા સમાન નવ જૈવેયક વિમાનો છે, (તુ) શબ્દ અપિના અર્થમા છે, તેથી એમ જાણુ કે ભુવનપતિથી લઈને નવ જૈવેયક સુધી આજ ન્યાય છે, કે સાકાર અનાકાર અવધિ વિભગજ્ઞાન જઘન્યથી લઈને (જોન કાળ રૂપે) સુવ્ય છે, પણ ઉત્કૃષ્ટથી તુ ય નહી, ત્યાર

પછી અનુત્તર વિમાનોમા મિથ્યાદષ્ટિ ઉપત્ત ન થાય, તેથી અવધિજ્ઞાન દર્શનજ હોય છે, તે અવધિ ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અસખ્યેય યોજન હોય છે, ॥૬૫॥ હવે દેશદ્વાર વર્ણવે છે,

જેરદ્વય દ્વેય તિત્યકરાય ઓદિસ્મડ્યાહિરાહુતિ ।
પાસતિસવ્યઓ સ્વલુ, સેસાદેસેણ પામતિ ॥ નિ ૬૬ ॥

નારકી દેવ તીર્થ ડર અવધિજ્ઞાનથી અખાદ્ય હોય છે, તેનો સ્વાર આ છે, કે તેઓ અવધિએ દેખે ત્યારે એત્રની અહર વર્તે છે, કારણ કે જેમ દીપો ચારે બાજુ પ્રકાશે તેમ આ ત્રણેનુ અવધિ બધી બાજુએ દેખે છે, તેથી તેઓ પદાર્થમા અખાદ્ય અવધિવાળા છે, પણ તેમને ખાદ્ય અવધિ નથી (એક બાજુ દેખે બીજી બાજુ નહિ એમ નથી) પણ તેઓ તો બધીજ દિશામા દેખે છે

પ્ર૦—અવધિની અખાદ્ય, એથીજ સિદ્ધ થાય છે, કે બધી દિશામા દેખે છે એ કહેવું વધારે (નગમુ) છે

ઉ૦—એમ નથી, અવધિનુ અખાદ્યત્વ કહેવાથી અને અજન તર અવધિપણ દત્તા પણ બધા અવધિજ્ઞાની બધી દિશાએ જોઈ શકતા નથી, કારણ કે અવધિના વિચિત્રપણથી દિગતગલ (વચલા ભાગે જાગીયા માફક) દેખાતા નથી, માટે તે લખવું ઉચિત છે, બાકીના મનુષ્યો તિર્થ ચોએડ, દેશથી દેખે છે, અહીં એમ મમજવાનુ કે બધાજ અવધિજ્ઞાની નર તીર્થ ચો દેશથી દેખે છે, એમ નહિ, પણ અવ

ધિજ્ઞાની નગ તિર્થ સમાના શેષ જીવો દેશથી દેખે છે, અથવા
ખીજી રીતે વ્યાખ્યા કરીએ, તો, નારડદેવ તીર્થ ઠર નવ
ધિથી અળાદ્ય છે, તેનો અર્થ આ છે કે નિયત અવધિવાળાજ
હોય છે, નિયમથી (નમ્મી) અવધિ હોય છે, તેથી મથક
રાય છે, કે તેઓ મર્વથી જુએ કે દેશથી જુએ ? તેનો ખુ
વાનો ઠરે છે, કે મર્વ જાણુથી દેખે છે,

પ્ર૦--જે એમ છે, તો મર્વથીજ દેખે, એમ હો, પણ
અવધિથી અળાદ્ય એવું નિયત અવધિપણ કહેવું અનર્થક છે ?

ઉ૦--મેમ નથી, નિયત અવધિપણાનુજ એ વિરોધજ
છે, કે અવધિ તો અળાદ્ય છે, તેથી એમ સમજાવ કે સદા
અવધિજ્ઞાનીઓ છે, માટે અદ્વૈત છે

પ્ર૦--નારડ દેવોને ભવ પ્રત્યય અવધિ મહત્વ કરવાથી
તીર્થ ઠરોને પણ વધારે પ્રસિદ્ધ છે કે પારલલિક દિવ નારડી
સખધી) અવધિ આવતું હોવાથી નિયત અવધિપણ હોય
છે, તો તીર્થ કરતું નામ લેવાની તુ જરૂર હતી ?

ઉ૦--નિયત અવધિપણ સિદ્ધ થયા છતાં સર્વ કાળ
અવસ્થાથીપણ સિદ્ધ ન થાય, તેથી જતાબ્યુ કે અવધિથી
અળાદ્ય છે, કે તે તીર્થ કરે જમેશા અવધિજ્ઞાનવાળા હોયછે,
એમ જતાબ્યુ તેથી દોષ નથી

પ્ર૦--જે એમ છે, તો તીર્થ કરોતું સર્વ કાળ અવ
સ્થાથીપણ છે, તેમા વિરોધ આવશે

ઉ૦--નહી, કારણ કે તેઓને કેવળજ્ઞાન ઉપસ મયા

છતા ખરી રીતે તો તેમને તે વ્યાદિનો પરિચ્છેદ સર્વોત્કૃષ્ટ-
પણ છે, કેવળજ્ઞાનવડે સ પૂર્ણ અને ત ધર્મવાળી વસ્તુનો પ-
રિચ્છેદ હોય છે, અથવા છદ્મસ્ય કાળ આશ્રયી આ કહ્યું છે,
માટે દોષ નથી, બાકીનું બધું પૂર્વ માફક છે, ॥ ૬૬ ॥

દેશદ્વાર કહીને દેશદ્વાર કહે છે,

સચિજ્ઞ મ સચિજ્ઞો, પુરિસમ વાહાઈ ચિત્તઓ ઓહો
સચદ્ધ મસચદ્ધો, લોગમલોગેય સચદ્ધો । નિ ૬૭ ॥

તેમા સ બદ્ધ અને અસ બદ્ધ અવધિ થાય છે, તેનો
અર્થ આ છે, કે કોઈ દેખનારને પ્રદીપ સાથે પ્રભાની માફક
બધાયેલો છે, કોઈને અસ બદ્ધ હોય છે, જેમ અતિશે અધાડ
આપ્યું હોય તેમા દીવો દૂરથી દેખાય છે તેમ હોય છે, તેમા
જે અસ બદ્ધ છે, તે સ જ્યેય અથવા અસ જ્યેય (યોજન)
હોય, પૂર્ણ સુખથી હું બધી તે પુરૂષ, અથવા પુરિમા રાયન
કરવાથી પુરૂષ કહેવાય, તે પુરૂષથી અબાધ હોય તો પુરૂષની
અબાધાના કારણે અવધિ દેત્રથી સ જ્યેય અથવા અસ જ્યેય
યોજન હોય છે, તેમ સ બદ્ધ અવધિપણ બાળુવું, આ પ્રમાણે
સ્વતંત્ર અવધિ ચિત્તવ્યો, હવે અબાધાવડે ચિત્તવે છે, તેમા
ચોખગી થાય છે,

(૧) સ જ્યેય અતર હોય અને સ જ્યેય અવધિ છે,
સ જ્યેય આતરો અસ જ્યેય યોજન અવધિ છે, અસ જ્યેય
આતરો સ જ્યેય અવધિ, તથા અસ જ્યેય આતરો / અસ-
જ્યેય અવધિ છે, આચાર વિકટપ અસંબદ્ધમા હોય છે, પણ

સ બદ્ધમા વિકલ્પનો અભાવ છે (કારણકે તેમાતો પુરૂષને પોતાની આત્મ બાબતથી માડીને અવધિ દેખાય છે, તેમા આ તરો દોતો નથી)

તથા લોક ૧૪ રત્નુ પ્રમાણે પચાસિ ડાયવાળો છે, તથા અલોક, તે કેવળ આકાશાસિ ડાયવાળો છે, તેમા લોક કે અલોકમા સ બદ્ધ હોય છે

પ્ર૦—કેવી રીતે ?

ઉ૦—પુરૂષમા અને લોકમા પણ સ બદ્ધ છે, તે લોક પ્રમાણ અવધિ છે, પણ પુરૂષમા સ બદ્ધ હોય અને લોકમા સ બદ્ધ ન હોય તે તો દેગથી અભય તર અવધિ છે, પુરૂષમા સ બદ્ધ નથી પણ લોકમા સ બદ્ધ છે, તે ભાગોશૂન્ય છે, અને લોક કે પુરૂષ બન્નેમા સ બદ્ધ નથી તે બાદ્યાવધિ છે, તેની ભાવના આ પ્રમાણે છે, લોકમા અભય તર તે પુરૂષમા સ બદ્ધ અથવા અસ બદ્ધ હોય, પણ જે લોકમા સ બદ્ધ છે, તે નિયમથી પુરૂષમા સ બદ્ધ છે, આ પ્રમાણે ચાર ભાગમા ત્રીજો ભાગો શૂન્ય છે, કારણ કે અલોક સ બદ્ધ હોય તે આત્મ સ બદ્ધ જ હોવો જોઈએ, ॥ ૬૭ ॥

હવે ગતિદ્વારનો અવનય અર્થ બતાવે છે,

ગદ નેગદ્યાદ્યા, ક્ષિટ્ટા જદ્યવળિયા તદેય રદ
રદ્દો પસા વળિચ્છરત્તિ તો સે સિયાઓડયિ ॥ નિ ૬૮ ॥

તેમા ગતિથી ઓગળાતા બધા એકે દ્રિય વિગેરે દ્વારો લેવ, તેથી જે ગતિ વિગેરે સરપદની પ્રરૂપણની વિધિઓ તથા

દ્રવ્ય પ્રમાણ વિગેરે છે તે બધા મતિશ્રુતની અદર વર્ણવ્યા છે. તે અહીં પણ જાણવા, પણ અહીં આટલું વિશેષ છે, કે જે જગ્યાએ લખ્યું હોય કે ‘ મતિ ’ પ્રાપ્ત કરે, ત્યાં ‘ અવધિ ’ પ્રાપ્ત કરે એમ જાણવું, પણ અવેદક તથા અકથાયિ પણ અવધિના પ્રતિપદમાનક હોય છે, કે જેઓ ક્ષપકશ્રેણિમા રહેલા હોય છે, (તે જાણવા)

તથા મન પર્યાવ જ્ઞાનીઓ અનાહારકે અપર્યાપ્તા પૂર્વ સમ્યગ્ કૃષ્ટિઓ સુરનારકીઓ પણ અપાતરાલ ગતિ વિગેરેમા હોય છે, અવધિ ઉત્પન્ન થયા પહેલાં મન પર્યાવજ્ઞાની હોય પછી અવધિ ધાય તો તે અવધિનો પ્રતિપદ માનક હોય છે, તથા પૂર્વ નર તિર્થ ચ હોય તે ભાવના છેલ્લા સમયથી સુરનારકીનું આશુ ઉદયમા તુર્ત આવે તે આશ્રયી જાણવું) આ બધું શક્તિ (સત્તા) ને આધારે જાણવું,

પણ પૂર્વ પ્રતિપન્ન તો તેનેજ કહેવા કે જેઓ મતિ જ્ઞાન સંબંધીના વિકલે દ્રિય અમ સ્થિતી શૂન્ય જાણવા કારણ કે વિકલે દ્રિય તથા અસ જ્ઞિને સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ હોવાથી મતિશ્રુત સંબંધી પૂર્વ પ્રતિપન્નતા હોય, પણ તેવું અવધિને ન હોય) અવધિજ્ઞાન કહ્યું, ત અવધિજ્ઞાની ઉત્કૃષ્ટથી દ્રવ્યથી બધા મૂર્ત દ્રવ્યોને જાણે દેખે, ક્ષેત્રથી આદેશ (ઉપચાર) થી અસંખ્યેય ક્ષેત્ર (ક્ષેત્રમાના રૂપી દ્રવ્ય) ને જુએ, કાળથી પણ ઉપચારથી અસંખ્યાતા કાળના રૂપી દ્રવ્યને જુએ ભાવથી અનંતા ભાવો (પર્યાયો) ને જુએ તથા જાણે

તેમા કહ્યું કે આ અવધિ ઋદ્ધિ વિશેષ છે, તે અવધિ ઋદ્ધિને વર્ણવવાથી હવે સામાન્ય બીજી ઋદ્ધિઓ પણ વર્ણવે છે, ॥ ૬૮ ॥

રોધ ઋદ્ધિઓનું સ્વરૂપ બતાવે છે,

આયોસદિ વિષ્ણોસદિ, સ્વેલોસદિ જહ્નમો મહી વૈષ ।
સમિન્ન સો ડક્કુમ્મહ, સબ્બોમદિ વૈય વોધવ્વો ॥ નિ ૬૯ ॥

શ્વારણ આસીયિસ વેયગ્ગિય મળનાગિજોય પુલ્લધરા ।
અગ્ગત વપ્પવટ્ટી, વલ્લદેવા વાસુદવાય ॥ નિ ૭૦ ॥

આમર્શન તે આમર્શ (સ સ્પર્શન) છે, તેજ ઓધધિ જેને છે તે આમર્શ ઓધધિવાળો છે, એટલે ઠાઠ સાધુ (તપસ્વી) હોય, તે સ્પર્શ માનથીજ વ્યાધિ દૂર કરવામા સમર્થ હોય છે, (એટલે મનમા ખારે કે આ જાન્માત્માને વ્યાધિ દૂર થવાથી ધર્મ સારો કરશે એવું જણાતા તે સાધુ તે રોગીને તેવી યુધ્ધિએ સ્પર્શ કરે તો રોગ દૂર થાય એવું ટીપણમા મહાધારી હેમચંદ્રાચાર્યનું કહેવું છે તે બતાવ્યું) આ લબ્ધિ લબ્ધિવાળાથી બિન નહોવાથી તે શુદ્ધ બતાવ્યો છે, આ પ્રમાણે જ (તપસ્વી) સાધુને પોતાની વિદ્યા બળજો મેલ વિગેરેમા પણ રોગ દૂર કરવાની શક્તિ હોય તે તેવી લબ્ધિવાળા ગણાય છે, અને તે લબ્ધિઓ શુદ્ધ રૂપે છે, અને તે શરીરના મળ રૂપે હોવા છતાં (તપના પ્રભાવથી) શુદ્ધ થવાળા હોય છે, તથા જે સાધુને બધાથી સલાખાય, તે સંનિષ્ઠોત છે, અથવા ઓતો તે ઇદ્રિયો છે, તે સંનિષ્ઠ હોય અને

તે જાધા વિષયોને દરેક ધર્મિ જાણે, અથવા પગપર લલણીથી
 અથવા નામથી જુદા જુદા શબ્દોને સાંભળે તે મલિનચોના
 જાણે, આવા ગુણ જેને પ્રાપ્ત થયા હોય તે પણ એક
 લખિય છે, (આખથી જો જુએ છે તેમ આ લખિયવાળો
 જાનથી કે નાકથી પણ જુએ, આ ગુણ પણ લખિયમા ગણ્યો
 છે,) તથા ઝનુ (સાદી) મતના મામાન્ન ગીતે વિચરને મહત્ત્વ
 કરે, આમન પર્યાયજ્ઞાનનો એક ભાગ છે, આ પણ લખિયમા
 ગણ્યો છે, અને ગુણગુણીના અલેદપણાથી તે લખિય ધારક
 સાધુ હોય, તથા સર્વ વિદ્યા મૂલવાળ નળ નિગેરે જેને
 આપધ રૂપે થયા હોય, એટલે બીજાના બ્યાવિ મટાડી દે, તે
 સર્વઆપધિ છે, તે પણ લખિય જાણી, ॥ ૬૬ ॥ અતિશય
 ચાલે તેથી ચારણ છે, તે સાધુઓના બે લેદો છે, વિદ્યાચારણ
 અને જ ધાચારણ છે, તેમા જ ધાચારણ શક્તિથી રચકવર
 દ્વીપ સુધી જવાને શક્તિમાન છે, તે ક્ષેત્ર એક ઉત્પાત વડેજ
 રચકવર દ્વીપે જાય છે, પણ આવતા બે ઉત્પાત ઝરવા પડે
 છે, એટલે પહેલા ઉત્પાતે નદીશ્વર દ્વીપે જાય છે, અને બીજા
 ઉત્પાતે જ્યાંથી નીકળ્યો ત્યાં આવે છે, એમ ઉંચે પણ એકજ
 ઉત્પાતે મેરૂપર્વતના ઉપર ગહેલ પાકુકવનમા જાય છે, અને
 આવતા બે ઉત્પાત ઝરવા પડે છે, પ્રથમ નદનવન અને બીજો
 જ્યાંથી ગયો હોય ત્યાં આવે છે, પણ વિદ્યાચારણ તો નદી
 શ્વર દ્વીપ સુધી જવાને શક્તિવાન છે, તે એક ઉત્પાતે માનુષો-
 ત્તર પર્વતે જાય છે, બીજો નદીશ્વરે જાય છે, પણ ત્રીજા ઉત્પાતે
 પાછા આવતા એકજ ઉત્પાત થાય છે, એમ ઉંચે પણ એક

ઉત્પાતે મેરૂ પર્વત ઉપર જાય, અને પાછો એકજ ઉત્પાતે
હતો ત્યા પાછો આવે છે,

બીજા પક્ષ સિન્ધિવાગાઓ શક્તિ થીજ રૂચકવરે આદિ
દ્વીપોમા જાય છે, તે તીરછા તથા ઉચે આ પ્રમાણે વિચારવા
તેજ પ્રમાણે આમીઓ (હાદો) મા જેને વિષ હોય, આસી
વિષ જોવાય છે, તેની જે જાતિઓ છે, એક જાતિથી અને
બીજા કૃત્યથી, તેમા જાતિ વિષ વાળા વીછી, દેડકો સાપ
અને મનુષ્ય છે, અને કૃત્યથી તિર્યગ્ ચોનિ તથા મનુષ્યો
અને મહાઆદિ દેવો છે, એટલે આ જીવો તપ અને ચારિત્રના
પ્રભાવથી અથવા બીજા કોઇ કારણે આસી વિષ જેવા થાય
છે, અને દેવો પક્ષ પોતાની શક્તિથી તેવા થાય છે, એટલે
દેવો આપ આપીને મારી નાખે છે, (દીપજુમા સંખ્યુ ૭ ક,
જેઓ સિન્ધિથી આમીવિષ હોય છે તે પચ્ચેદ્રિય તિર્યચ
વિગેરે છે, અને પર્યાપ્ત અવસ્થામા દેવો આપ વિગેરેથી માર-
વાને સમર્થ છે, છતાં દેવજન સાથે સબધ રાખવાથી તેની
વિવક્ષા ન કરી, આનંદપદેશ અપર્યાપ્ત અવસ્થામા વટે છે

આસિવાય સૌથી મોટી સિન્ધિકેવગસાનની છે, તે તથા
મનપર્યાવ જ્ઞાનીઓ પૂર્વે કહ્યા તે સિવાય વિપુળમન પર્યાવ
જ્ઞાની હોવા, તથા પૂર્વે સંજોલા તે પૂર્વે ધર સાધુઓ છે, તે
૧૪ પૂર્વે ધારી તથા દશ પૂર્વે ધારી જાણવા, તથા અસોક
વૃક્ષ વિગેરે આઠ મહા પ્રતિહારિ વિગેરે મોટી પૂજાને યોગ્ય
મોટે અર્હનું દેવ તે તીર્થ કરો છે, સિવાય ચક્રવર્તીઓ ૧૪

ઉત્તમ રત્નોથી યુક્ત તે છ ખ ડ સાધક ભરત વિગેરે છે, બળ
દેવ તે વાસુદેવના મોટા ભાઈ છે, તથા સાત રત્ન યુક્ત વાસુ-
દેવ છે, તેમને ભરનાના ત્રણ ભાગનું સ્વામી પણ છે, ઉપર
ઠહેલ તે મર્યે ચારણ વિગેરે જુદી જુદી લખિઓ છે,
॥ ૭૦ ॥

અહી વાસુદેવપણ, ચક્રવર્તીપણ, તીર્થ કરપણ, તે
ઋદ્ધિ તરીકે વર્ણવ્યું, તેમા તેમના અતિશયો બતાવવા આ
પાંચ ગાથાઓને નિયુક્તિકાર કહે છે,

સોલસ રાય સદસા, સત્ત્વ યલેન તુ મકલનિવર્દ
અછતિ વાસુદેવ, અગદ તદમી ઠિયસત ॥ નિ ૭૧ ॥

ચિત્તુણ સકલ સો વામગદ્યેણ અછમાણાણ
મુજિજ્ઞ યલ્પિજ્ઞ ધ મહુ મદ્ધન તે નચાયતિ ॥ નિ ૭૨ ॥

દોસોલાયસીસા, સત્ત્વ યલેન તુ મકલ નિવર્દ
અછતિચક્રવર્દિ, અગદ તદમી ઠિયસત ॥ નિ ૭૩ ॥

ચિત્તુણસકલસો, વામગદ્યેણ અછમાણાણ
મુજિજ્ઞ યલ્પિજ્ઞ ધ, ચક્રવરતે ન ચાયતિ ॥ નિ ૭૪ ॥

જયેસવસ્તસલ, તદુગુણ દોઝ ચક્રવદ્વિસ્ત
સતો યલા યલ્લવગા, અપરિમિય યલા જિણવરિદા ॥ નિ ૭૫ ॥

અહી વીર્યાતરાય કર્મના ક્ષય ઉપશમ વિશેષથી વાસુ-
દેવના બળનો અતિશય હોય છે, તે આ પ્રમાણે—

૧૬ હજાર રાજાઓ હાથી થોડા રથ પાયદળના સમૂ-
હથી બધા સાથે મળીને એક સાકળે કુવાને કાઢે ઉભેલા વાસુ-

દેવને જે એ તે મમથે વ સુદેવ ડાખા હાથે માકળને પકડે, તે
તે બધા માથે હોવા છતાં પણ જે ચી ન શકે, તે મમથે વાસુ
દેવ ખાતો હોય, વિનેપન કરતો હોય, અથવા અવજ્ઞાથી
હસતો હોય, તો પણ તેના ડાખા હાથે પડેલી માકળને
ખીજગો જે ની શકે નહિ, (હાલ જેમ બળ તપામવા બે દુક
ડીઓ સામનામી ઉભી ની વડેડુ જે એ છે, તમ પૂર્વે બધા
મગીને વાસુદેવના બળની તપામ કરતા, અને તેની આજ્ઞા
માનતા, આપૂર્વે તપ કે આગ્નિ કે પરોપમાર કર્યો, તેનું
આ બલમા ફળ મળે છે, એમ જાણવું)

અકલર્તીનું બળ વાસુદેવથી જામલું છે એટલે ૩૨
હજાર શાળઓ સેન સાથે જે એ તો પણ જે ની ન શકે બળ-
દેવનું બળ તો ખીજ સામાન્ય મનુષ્યોથી વધારે હોય છે
તથા સ પૂર્ણ વીર્યાતરાય ઈર્મ કાય વવાથી અપરિમિત બળ
વાળા તીર્થ કંઠે અકલર્તીથી પણ વધારે બળવાન છે, જેના
બળની ગણતરીજ નહી, આ બધી લલિધઓ ઈર્મઉદયમા
આવે તેનો સ પૂર્ણ કાય થાય, અથવા ઘણા ભાગે કયોપયમ
થયેલ હોય તે આશ્રથી જીવેને આ લલિધઓ હોય છે,
॥ ૭૧ થી ૭૫ ॥

—મન પર્યાય જ્ઞાન—

હવે મન પર્યાય જ્ઞાનનું વર્ણન કરે છે,

જોકે લલિધની પ્રરૂપણામા સામાન્યથી કહ્યા છતાં પણ

વિષય વિગેરેનો વિશેષ અધિકાર ડહેવા જ્ઞાનપર્યકમા આવેલા અનુક્રમે મનપર્યાય જ્ઞાનને ડહે છે

મળપજ્ઞયનાળ, પુળજળ મળપરિચિન્તિયત્યપાયઢળ ।
માણસ સિત્ત નિચઢ ગુણપચ્છદય ચરિત્તવર્મો ॥ નિ ૭૬ ॥

પૂર્વે જતાવેલ અર્થ વાળું મન પર્યાય જ્ઞાન છે, (પુનઃ શબ્દ વિશેષણના અર્થમા છે,) ઠારણકે આ કૃપી દ્રવ્યને જાણનાર ક્ષાયોપ ગમિક ભાવનુ તથા પ્રત્યક્ષ વિગેરે અનેઠ જાળ-તમા અવધિજ્ઞાનને મળતું છતા તેનાથી સ્વામી વિગેરેથી ભેદવાળુ છે, તે સ્વરૂપથી જતાવેલ છે, જે જન્મ લે તે જનો (લોઠમા રૂઢ શબ્દ જન એટલે નજ) છે, તેમના મન તે જન મન છે, તેનાવડે ચિ તવેલા પદાર્થ હોય તેને આમન પર્યાય જ્ઞાની પ્રગશે છે (જાણે છે) આ મનુષ્ય શ્રેત્ર તે રાા દ્વીપ અને બે સમુદ્ર પ્રમાણ છે, તેને આશ્રયી આ જ્ઞાન છે, તથા ક્ષાતિ વિગેરે શુભો છે, તે સુખ્યત્વે સાધુને વિશેષ હોય છે, તેવા ઉત્તમ ચારિત્ર ધારીને આશ્રયી આ જ્ઞાન છે, તેનો ભાવાર્થ આ છે, કે અપ્રમત્ત સાધુ તે આમર્શ ઔપધિ વિગેરે ઋદ્ધિ જેને પ્રાપ્ત થઈ હોય તેને થાય છે, ॥ ૭૬ ॥

હવે તેને દ્રવ્ય વિગેરેથી ચિ તવે છે

દ્રવ્યથી મન પર્યાય જ્ઞાની રાા દ્વીપ બે સમુદ્ર અદર રહેલા પ્રાણીઓના મનના ભાવમા પરિણત થએલ દ્રવ્યોને જાણે તથા દેખે છે, આ અવધિજ્ઞાન સહિત મન પર્યાય જ્ઞાન હોય તે જુએ અને જાણે, પણ એકલુ મન પર્યાય જ્ઞાન હોય

તો જાણે ખરો, પણ દેખે નહિ, અથવા જોથી જોનાથી સામ્ર
 તે જ્ઞાન અને જોનાથી દેખે તે દર્શન એ પ્રમાણે સૂત્રમા જે
 બધ થાય તે આશયી દર્શન પણ હીધુ છે, જે તેમ ન માની
 એ તો અહુ અથહુ અવધિઅને કેવળ એ ચાર દર્શન
 તેમા વિરોધ આવે (અર્થાત્ મન પર્યાયજ્ઞાની જાણે છે, પણ
 દેખતો નથી) એટલી રા કોપ બે સમુદ્ર સુધી, કાળથી
 પર્યોપમના અસખ્યેય ભાગતુ બવિધ્ય સળધી ઈચ્છેલુ
 અથવા પૂર્વે લોગરેલુ વિચારે તેજાણે, ભાવથી મન દ્રવ્યના
 અનત પયથિને જાણે, તેમા મન દ્રવ્ય પયથિનેજ સાક્ષાત્
 જુએ (જાણે) પણ બાહ્ય એટલે તે વિષય ભાવને ખામેશ
 આવેને તો અનુમાનથી જાણે,

મ૦—કેવી રીતે ?

ઉ૦—મનમા મૂર્ત અમૂર્ત દ્રવ્યતુ આ લખન હોય
 છે, તેમા અમૂર્તને છદમસ્થ ન દેખે, (મૂર્તજ દેખી શકે) તથા
 સત્પદ પ્રરૂપણા વિગેરે અવધિજ્ઞાન માફક જાણુવુ, અને અના
 હારક અપર્યામક હોય તં છવે પ્રતિ પદમાનક ન હોય, તેમ
 પ્રતિપક્ષ પણ ન હોય એટલુ અવધિજ્ઞાનથી જુદા પણ છે,
 મન પર્યાય કહીને હવે કેવળ જ્ઞાન કહે છે,

अहं सर्वं द्रव्यं परिणाम भाव विण्णसि कारणमणत ।
 सात्त्विकमग्निविद्या चमविहं केवलज्ञान ॥ ति ७७ ॥

હવે મન પર્યાયજ્ઞાન પછી સૂત્રમા બતાવેલા ક્રમના ઉદ્ધે
 શથી શુદ્ધિ તથા લાભથી પૂર્વે 'કેવળ જ્ઞાન બતાવેલુ, તેનો
 વિષય બતાવવા અથ શબ્દ ગાથામા કહ્યો છે કહુ છે, કે "અથ

શબ્દ પ્રક્રિયા પ્રશ્ન અનંતર પણ મગજનો ઉપન્યાસ તથા પ્રતિ વચનના સમુચ્ચયોમા વપરાય છે," જીવ વિગેરે લક્ષણવાળા બધા દ્રવ્યો, તથા તેમના પશ્ચિમાત્મા જે પ્રયોગ તથા વિસ્ત્રમા તથા તે બંનેથી ઉત્પાદ વિગેરે બને છે, તેનો ભાવ સત્તા અથવા લક્ષણ છે, તેદરેડ ને વિશેષથી જાણે તે વિજ્ઞપ્તિ (વિજ્ઞાન) છે, તે પરિચિન્તિત તેમા ભેદો ઉપચારથી છે, તે વિજ્ઞપ્તિનું કારણ કેવળજ્ઞાન છે, તેથીજ આ કેવળજ્ઞાન બધા દ્રવ્ય ક્ષેત્ર ઝાગ અને ભાવ વિષય મ બધી છે, કારણ કે ક્ષેત્ર વિગેરે પણ દ્રવ્ય પછે છે, અને તે બધા દ્રવ્યો અનંતા હોવાથી આ કેવળ જ્ઞાન જાણનાર પણ અનંત છે, શાશ્વત્ (હમેશા) હોવાથી શાશ્વત છે, અને તે જ્ઞાન વ્યવહાર નયના આ દેશથી ઉપચારથી પ્રતિપાતિ પણ થાય, તેથી કહ્યું કે તે પ્રતિપતનના સ્વભાવ વાળું (પ્રતિ પાતિ) નથી, પણ સદા અવસ્થિત (રહેનાર) છે,

પ્ર૦ અપ્રતિપાતિજ શબ્દ રહેવાદો, શાશ્વત્ શબ્દ વધારે પડતો છે,

ઉ—એમ નથી, અવધિજ્ઞાન અપ્રતિપાતિ હોવા છતાં શાશ્વત નથી, માટે બંને શબ્દો ઉપયોગી છે, આવરણ ના અભાવથી આ કેવળ જ્ઞાન એક પ્રકારનું છે, કર્મ ક્ષય થવાથી એકજ રૂપ છે, આમતિ વિગેરેથી નિરપેક્ષ માટે કેવળ નામ છે, જ્ઞાન સંવેદન (જણાવનાર) હોવાથી કેવળ સાથે જ્ઞાન જોડવાથી ઉપરના શબ્દો વાળું કેવળ જ્ઞાન છે ॥ ૭૭ ॥

અહીં નીચે કંઈ દેવ કેવળ જ્ઞાન થયા પછી સત્વોના અનુગ્રહ માટે તીર્થ કંઈ નામ કર્મ ઉદય થવાથી ઉપદેશ કરે છે, તેથી કેવળિ થાય, તે શ્રુતરૂપ હોવાથી અને તે સાવશ્રુતરૂપ પૂર્વ ઠારણ હોવાથી શ્રુત નાનનો સલાવ હોવાથી અનિષ્ઠ આપત્તિ વાળો પતિનો મોહ (મુઝવણ) મદ બુદ્ધિ વાળા ગિયોને ન થાયો, માટે ખુલાસો કરેછે,

દ્વેષજ્ઞાનેણયેનાડ, જે તત્ત્વ પળવળજોગે
તે માદાદિ તિત્થ યગે, યયજોગ મુય દ્વષસેસ ॥ તિ ૭૮ ॥

અહીં સમવસરણુમા તીર્થ કરે કેવળજ્ઞાનવડે ધર્મોસ્તિ-કાય વિગેરે મૂર્ત અમૂર્ત (રૂપી અરૂપી) અભિલાષ્ય અને લિલાષ્ય અર્થોને કેવળજ્ઞાનવડેજ સંપૂર્ણ જાણે, પણ શ્રુત જ્ઞાનવડે નહિ, ઠારણ કે તે ક્ષયોપશમિત હોવાથી કેવળિને તે ક્ષયોપશમનો અભાવ હોવાથી તે શ્રુતજ્ઞાન ન હોય, ઠારણ કે સર્વ શુદ્ધ થયા પછી થોડી શુદ્ધિ ન હોય, હવે જાણ્યા પછી તે પદાર્થોમા જે પ્રજાપન થોગ્ય હોય તેનેજ કહે છે, પણ અપ્રજાપન હોય તેને ન કહે, તથા પ્રજાપન પણ અનતા હોવાથી તે પૂરા ન ઠહી શકે, ઠારણકે આશુરુ પરિમાણુપણ છે, અને વાચા અનુક્રમે નીડળે,

પ્ર૦— ચારે દેવી રીતે ?

ઉ૦— નહણ કરનાર (સાલજનાર) જીવોની શક્તિની અપેક્ષાએ જેટલુ થો ય હોય તે કહે છે, તેમા કેવળજ્ઞાનથી ઉપલબ્ધ થએલ અર્થોનો અભિધાયક શબ્દશશિ બોલાય, તે

લગનાનને વાદ્ય યોગ્ય થાય છે, પણ શ્રુતજ્ઞાન નથી, કારણ કે નામ કર્મ ઉદયના નિષ્પન્ન થઈ લગનાન બોલે છે, અને શ્રુતજ્ઞાન ક્ષાયોપશમિત છે, તેજ મેન શ્રુત જ્ઞાન છે, શેષ (અપ્રધાન) છે, તેનો પરમાર્થ આ છે, કે માલગનાગઓને શ્રુતજ્ઞાનને અનુસારે ભવશ્રુતજ્ઞાનનું નિષ્પન્નપણાથી શેષ અપ્રધાન તે દ્રવ્ય શ્રુત છે, બીજા આચાર્યો એમ કહે છે, ‘ વચજોગ સુય દ્વયદત્તેર્નિ ’ તે વાદ્યોગ શ્રુત છે, કારણ કે તે માલગનારને ભવશ્રુતનું ઠાગણ હોવાથી તે દ્રવ્યશ્રુત છે અથવા વાદ્યોગશ્રુત તે દ્રવ્યશ્રુતજ છે ॥ ૭૮ ॥ (અનો સાગ આ છે કે દેવજ્ઞાને કેવળી જાણે, અને વચનયોગથી નામ કર્મ ક્ષય કરવા બોલે, એ બોલામણુ માલગનારને ભવનાનનું કારણ થાય માટે તે વચનને દ્રવ્યશ્રુત કહેવાય)

સત્પદ પ્રક્રપણામા ગતિને આશ્રયી દેવજ્ઞાન સિદ્ધિ ગતિ તથા મનુષ્યગતિમા હોય, ઇન્દ્રિયોને આશ્રયીનો ઇન્દ્રિય અતીન્દ્રિયોમા છે, એ પમાણે ત્રસ ગય તથા અગય (સિદ્ધ) મા અયોગી અયોગીમાં (૧૩-૧૪ ગુણુ સ્થાન આશ્રયી) છે, અવેદક અકપાથીને છે, શુદ્ધલવેશ્વા તથા અવેશ્વાવાળાને છે, સમ્યગ દષ્ટિને દેવજ્ઞાનીને કેવળદર્શીને સચત તથા નોસચત અસચત (સિદ્ધ) ને છે, સાકાર અનાકાર ઉપયોગવાળા આહાર અનાહારકે ભાષક અભાષક પ્રત્યેક તથા નોપ્રત્યેક બાદર નોબાદર અહીં નોસહી ભવ્ય નોભવ્ય (ભવ્ય કેવળીને મોક્ષ પ્રાપ્તિ છે તે આશ્રયી ભવ્યપણુ છે) ચરમ નોચ-

રમ (નોચરમ તે ચિંધ કારણ કે બીજા જવમા જવાના નથી) ઉપર કહેવ જધાને કેવળજ્ઞાન છે, અર્થાત્ ૧૩-૧૪ મેં શુદ્ધ સ્થાને, તથા ચિંધસ્થાનમા કેવળજ્ઞાન છે, પૂર્વ પ્રતિપન્ન તથા પ્રતિપન્નમાનની ચોજના સ્વભુમિએ ડરરી, દ્રવ્ય પ્રમાણને આત્રથી વિચારતા પ્રતિપન્નમાન ઉદ્ઘટથી ૧૦૮ છે, પૂર્વ પ્રતિપન્ન કેવળિ તેા અનતા જાણવા મેં જધન્યથી લોકનો અમખ્યેં ભાગ, ઉદ્ઘટથી લોક પૂરો (કેવળી મમુદ્ ધાતની અપેક્ષાએ) જાણવો, એ પ્રમાણે સ્પર્થના પણ જાણુરી, જાગથી આદિ અનત છે, પ્રતિપાતના અભાવથી અતર નથી, ભાગ દ્વાર મતિ જાન માદ્દ જાણુવુ, જાવમા ક્ષાયિક જાણુવો, અ પગદ્ધત્ય મતિ જાન માદ્દ જાણુવુ, કેવળ જ્ઞાન સમાપ્ત થયુ તે જ્ઞાનના નામથી નહીં થયુ, તે નહીં નામ મગળ છે આ પ્રમાણે મગળના સ્વરૂપમા તેના નામ દ્વારે જ્ઞાનપથ કદ્દ, પણ અહીં ચાલુ અધિકાર શ્રુતજ્ઞાન સંબધી છે, તેનિ શુદ્ધિકાર કહે છે

દરચપુજ અદિગારો સુવનાળેણ જામોસુવણસુ ।

સૈસ્તાળમપ્પજાડવિજ અણુઆણુ પર્વદિદ્ધન્તો ॥ નિ ૭૯ ॥

આદિ અધિકાર શ્રુત જ્ઞાન વડે છે, કારણ કે શ્રુતજ્ઞાન વડેજ બાકીના મતિ વિગેરે જ્ઞાન તથા આત્મા તથા શ્રુત જ્ઞાનનો પણ અનુયોગ (વ્યાખ્યાન કરાય છે) કારણ કે સ્વપર પ્રકાશક પણ શ્રુત જ્ઞાનને છે, જેમ દીવો પોતાને તથા બીજાને પ્રકાશે છે, ॥ ૭૮ ॥

આ પ્રમાણે આવશ્યકસૂત્રમા ખીલિજા વિવરણ સમાપ્ત થયુ

શ્રુતગજ્ઞાનનો અનુયોગ

હવે મગજથી ચાલુ અનુયોગ સાધ્ય છે, તે બતાવે છે, કારણ કે તે શ્રુતગજ્ઞાનનો અનુયોગ સ્વપરનો પ્રગટક તથા શરૂને આધીન છે, તેમજ ઠહુ છે, કે 'અહીં શ્રુતગજ્ઞાનવડે અધિગાર છે,' વિગેરે

પ્ર૦—અહીં આવશ્યક સૂત્રનો અનુયોગ ચાલુજ છે, પણ શ્રુતગજ્ઞાનનો એ અયુક્ત છે, ?

ઉ૦—આવશ્યકનું શ્રુતની અદર મમાવાપણુ છે, તે બતાવવા માટે ઠહુ, તેથી અદોષ છે,

પ્ર૦—જો આવશ્યકનો અનુયોગ છે, તો તે આવશ્યક અગ છે કે અગો છે ? શ્રુત સ્વધ છે કે સ્વધો છે ? અધ્યયન છે કે અધ્યયનો છે ? ઉદ્દેશક છે કે ઉદ્દેશકો છે ?

ઉ૦—આવશ્યક શ્રુત સ્વધ છે, તથા અધ્યયનો છે, બાકીના વિષયો યતા નથી

પ્ર૦—નદીના વ્યાખ્યાનમા અગ અને અગ પ્રવિષ્ટ શ્રુત નિરૂપણ કરવા માટે આ આવશ્યક સૂત્રની અનગતા કહીજ હતી, તો ફરી અગ અગો વિગેરેની શકા કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય ?

ઉ૦—તેની વ્યાખ્યાનુ અનિયમ બતાવવા માટે આ અદોષ છે, દરેક શાસ્ત્રની આદિમા નદી અધ્યયનનો અર્થ કહેવો એવો નિયમ નથી અને નદી અધ્યયન ન કહ્યું હોય તો આ શકા થવાનો મભવ છે,

પ્ર૦-મ ગળને માટે શાસ્ત્રની આદિમા નહી અધ્યયનના અર્થને કહેવું આવશ્ય છે, છતા તમે અનિયમ શા માટે કહો છો ?

ઉ૦-જ્ઞાનના નામ માત્રથીજ મ ગળપણ હોવાથી અવયવના પદાર્થોનું અભિધાન (વર્ણન) કરવું આવશ્ય નથી, તે ન કરવાથી આ ચકા થાય છે, વળી આવશ્યકના વ્યાખ્યાનના પ્રારભમા જે શાસ્ત્રનું વર્ણન કરવું હોય, તેના થી બીજા શાસ્ત્રનું વ્યાખ્યાન કરવું તે પણ અસુતરક છે, આ બીજું શાસ્ત્ર નહી છે, જરણ કે તે જુદો સુતરક છે,

પ્ર૦-જો એમ છે, તો બહા આવશ્યક સુતરક ધના અનુ યોગના આભમા પીઠિકામા શા માટે જ્ઞાન પચકનો અનુયોગ પ્રથમ કહો ?

ઉ૦-શિષ્યના અનુચિત માટે, અથવા આ નિયમ નથી, એવો અપવાદ બતાવવા માટે, તેનો સાર આ છે કે કોઈ પુરૂષ વિગેરેની અપેક્ષાએ ઉત્ક્રમવડે તથા અન્યના આરભમા જરૂર પડે અન્ય સુતનું પણ વ્યાખ્યાન થાય છે, એટલું બસ છે

તેમા શાસ્ત્રનું અભિધાન આવશ્યક સુતરક છે, અને તેના જોડો અધ્યયનો છે, જેથી આવશ્યક અને સુતરક ધના નિરૂપણ કહેવા જોઈએ, વળી આ શાસ્ત્રનું જેવું નામ છે, તેવું હીવા જેવું ચથાર્થ (ખરેખર) નામ છે, કે પલાશના નામ માફક અયચાર્થ છે કે હિત્ય વિગેરે નામ માફક અનર્થક છે ?

તેની પરીક્ષા કરવી, જો તે યથાર્થ હોય તો અહવ ડરવું, તેમાજ સમુદાય અર્થની પૂરી સમાપ્તિ થાય છે, માટે પ્રથમ શાસ્ત્રનુ નામજ વિચારીએ છીએ

આવશ્યક.

પ્ર—આવશ્યક તે ગણદનો શુ અર્થ છે ?

ઉ—અવશ્ય ડરવું તે આવશ્યક છે, અથવા શુભોનુ અવશ્ય આત્મામા આવવું થાય છે, જેમકે અ ત લાવે તે અ-તક છે, અથવા વમ નિવાસના અર્થમા છે, તે જેનો શુભથી શૂન્ય આત્મા હોય, તેવાને આ આવશ્યક શુભોમા આવામ કરાવે છે, માટે તેનું બીજું નામ ‘આવાસક’ છે, અર્થાત્ આત્મામા ઉત્તમ શુભો પ્રાપ્ત થાય છે, આ આવશ્યક મ ગળ માફક નામ વિગેરેથી ચાગ લેદ વાળું છે, આ બધું વિન્તા-રથી અનુયોગદ્વાર સૂગથી બાણવું, સમ્પેપવી તો તેને અનુ-સારે જ શિધ્યના અનુગ્રહ માટે અહી કહીએ છીએ, તેમા નામ આપના સુગમ છે, દ્રવ્ય આવશ્યક બે લેદ છે, આગમ, નો આગમથી, તેમા આગમવી આગમનો જ્ઞાતા પણ ઉપયોગ ન હોય, કારણ કે ‘ઉપયોગ રહિત દ્રવ્ય’ છે એવું કહ્યું છે, નો આગમથી દ્રવ્યાવશ્યક ગણ પ્રજાગનું છે, સ શરીર સવ્યશરીર અને સ શરીર સવ્ય શરીરથી વ્યતિગિત છે, આવ્યતિરિક્ત પણ ત્રણ લેદ વાળું છે, ૧ લોકિત ૨ લો-કોત્તર ૩ કુ પ્રાવચનિ ક લેદોવી લિત છે, જે અનુયોગદ્વાર સૂગમા બતાવેલ છે, અહિ તો લોકોત્તર આવશ્યકથી અધિ-

કાર છે, અને તે આવશ્યક જ્ઞાનાદિ શ્રમણ ગુણમુક્ત યોગનું પ્રતિક્રમણ છે, કારણ કે જો તેનો ભાવ તેમા ન હોય, અને ભાવના અભાવે ઇન્દ્રિય કળની પ્રાપ્તિ ન થવાથી તેનું કરેલું પ્રતિક્રમણ પણ દ્રવ્યથી જાણવું, તેની કથા કહે છે,

વમ તપુર નામનુ નગર છે, ત્યા ગીતાર્થ સર્વજ્ઞ નાયક વિનાનો ગચ્છ (સાધુ સમુદાય) વિચરે છે, તેમા એક શ્રમણ ગુણથી મુક્ત સવિજ્ઞ સાધુ છે, તે દિવસે ઉદક (ઢાંચા) ખાણી વિગેરેથી દોષિત ગોચરી ગ્રહણ કરીને સાજના વખતે દેવસી પ્રતિક્રમણમા મોટા સ વેગથી કહી બતાવે છે તેવાને વળી આચાર્ય અગીતાથ હોવાથી પ્રાયશ્ચિત આપતા કહે છે, કે “ અહો ! આ ધર્મની શ્રદ્ધા વાળો સાધુ છે ” કારણ કે અશુદ્ધ નું સેવન કરવું મહેલુ છે પણ તે શુદ્ધ આગળ કહી બતાવવું ઘણું હૃદય છે ! કારણ કે આ સાધુ આલોચના કંઈપણ દુષાભ્યા વિના રહે છે ! તેથી તેનામા અશક્રમણ હોવાથી શુદ્ધ છે ! આવું દેખીને બીજા અગીતાર્થ સાધુઓ પ્રશંસા કરે છે, અને ચિંતાવે છે કે કદાચ આલોચના કરવાનું જ મુખ્ય છે પણ પાપ મેવવામા કંઈ પણ દોષ નથી ! એક વખતે ત્યા ગીતાર્થ સવિજ્ઞ સાધુ વિહાર કરતો આવ્યો તે સાધુએ દિવસે પેલા દોષિત આહાર લેનારને જોયો હતો, તેજ દેવસી પ્રતિક્રમણમા અવિધિએ આલોચના લેતો જાણીને ઉદાહરણ કહે છે, ગિરિનગરમા રત્નનો વેપારી (જેરી) રત્નોથી ઘર ભરીને તેમા આગ મુકે છે, તેને ને ને બધા લોકો પ્રશંસા કરે છે, કે અહો ! આ શેઠને

ધન્ય છે કે આ આવી રીતે રત્નોનું ઘર બાળીને અગ્નિ
 ભગવાનને તૃપ્ત કરે છે ! કોઈ વખત બીજીવાર પણ તેણે તે
 પ્રભાણે ઘર સજાગાવ્યું અને તે મમયે પવન પ્રબળ હોવાથી
 આખું નગર બળી ગયું , ત્યારે રાત્રીએ તેને મારીને દેશનિ
 કાલ ઠર્યો, તથા રાત્રીએ ઢંઢેરો પીટાવી નાહો કર્યું કે કાંઈ
 બીજે પણ આવું ઠરવાનું રાત્રિ સાક્ષીએ તો તેને તે પ્રભાણે
 મારી ને ઢાઢી મુકવામાં આવશે ? જો તેવા મૂર્ખને અગ્નિ
 મુકવી હોય તો જ ગલમા સામાટે આગ મુકતો નથી ? આ
 દૃષ્ટાંતથી ગીતાર્થ સાધુએ તે બધાને સમજાવ્યા કે વાલીયાએ
 પોતે પોતાનું ઘર મૂર્ખાઈથી બાળીને બીજાના ઘર પણ
 બાળી મુક્યા, આ પ્રભાણે હે મુખ્ય સાધુ નાયક ? તું આ
 દોષિત આહાર સેવનારની પ્રથ સા કરીને બધા સાધુઓને
 ત્યજીશ ? પછી પેલો માધુ નાયક પોતાની મૂર્ખાઈ છોડતો
 ન હોવાથી આ ગીતાર્થ સાધુએ બીજા માધુઓને સમજાવ્યું
 કે આ સાધુ નાયક મહા અધર્મી અગીતાર્થ હોવાથી તેને
 સગ તમારે મુકી દેવો ? જો તમે તેનો નિષ્ક્રહ (ત્યાગ) નહીં
 કરો તો બીજા ભવ્યાત્મા માધુઓ પણ સાધુતાથી જાદ થશે ?
 (દ્રવ્યઆવશ્યકનું વર્ણન કરી સૂચવ્યું કે દોષો સેવીને પ્રતિ-
 ક્રમણ કરવું એ પણ અયોગ્ય છે, અને ત્યાગથી તેવા દોષો
 ન થાય તેમ વર્તવાથી જ પ્રતિક્રમણ કરવું યોગ્ય થાય છે,)

ભાવ આવશ્યકનું વર્ણન—

તે પણ બે પ્રકારનું છે, આગમથી, તો આગળથી,

આગમથી જ્ઞાતા તથા તેમા ઉપયોગ રાખનાર છે, નો આગમથી જ્ઞાન ક્રિયા બનેના પરિણામવાળો (સમજી તે પ્રતિક્રમણ કરનારો) ભાવ આવશ્યક છે, અહીં મિશ્ર વચનમા નો ૨૦૦ છે, આપણુ લૌકિક વિગેરે ત્રણ પ્રકારનુ છે, તે અનુયોગ દ્વારા સૂત્રથી જાણવુ, અહીંતો લૌકોત્તર ભાવ આવશ્યકથી અધિકાર છે, આવશ્યક કહીને હરે શિષ્યોનો વ્યામોહ દાખવા તેના એકાર્થિત નામો બતાવે છે, તે આ પ્રમાણે—

અવસ્તય અવસ્મ કરણિજ ધુવળિગ્ગદ્ધો વિસોદ્ધીય ॥
અજસ્રયણ છદ્ધ વગ્ગો જાજ્ઞો આરાદ્ધના મગ્ગો ॥ ૧ ॥

(૧) આવશ્યક (૨) અવશ્યે કરવા યોગ્ય (૩) ધ્રુવ
(૪) નિમજ્જ (૫) વિચોષિ (૬) છ અઘ્રયન (૭) વર્ગ
(૮) ન્યાય (૯) આરાધના (૧૦) માર્ગ

સમગ્રેણ સાધયણય, અવસ્ત કાચક્યય દ્વયજન્મદા ॥
અદ્ધોણિસસ્મય તન્મદા અવસ્તય નામ ॥ ૨ ॥

સાધુઓ અને શ્રાવકે આ અવશ્યે કરવા યોગ્ય દિવસે તથા રાત્રે છે માટે તેનુ નામ આવશ્યક છે, આવશ્યક માફક શુભ સ્થાને પણ નિલેપો ચાર પ્રકારનો છે, તે અનુયોગદ્વાર સૂત્રથી જાણવો, સ્થાન શૂન્ય ન રહે માટે થોડુ લખીએ છીએ, અહીં નો આગમથી જ્ઞા શરીર જીવ્ય શરીરથી વ્યતિ રિજા દ્રવ્યશ્રુત તે પુસ્તક પાનામા લખેલુ છાપેલુ સ્થાપેલુ જાણવુ, અથવા ઠંડા વિગેથીરે ઉત્તમ ચતુ કીડાનુ રેશમ કે સૂતર છે, સાવશ્રુત આગમથી જ્ઞાતા અને ઉપયોગ રાખનાર

અને નોઆગમથી તો આ આવશ્યક જ છે, અને જ્ઞાન ક્રિયા સાથે છે, (અને દેશ વચનથી જાણવાપણ દેશ વચને ઠરવા પણ છે,) આ પ્રમાણે નોઆગમથી જ શરીર લાવ્ય શરીર વ્યતિગિહ્ત દ્રવ્ય રૂઢ એતનાદિવાળો રૂઢ છે, તેમા સચેતન તે દ્વિપદ વિગેરે છે, અચિત્ત તો બે પ્રદેશ આદિ રૂઢ છે, મિશ્રમા સેના વિગેરેને દેશ વિગેરે છે અને લાવ રૂઢ વ તોઆ ગમથી તેના અર્થમા ઉપયોગનો પગિણામ જ છે, નોઆગમથી આ આવશ્યક નો શ્રુતરૂઢ છે, કારણ કે નો શબ્દથી દેશ વચનનો નિષેધ છે, અથવા જ્ઞાનક્રિયા ગુણના સમૂહરૂપ સામાયિક વિગેરે અધ્યયનોનો સમાવેશ થવાથી જ્ઞાન દર્શન તથા ક્રિયાનો ઉપયોગ છે, તેથી આ શ્રુત રૂઢ લાવથી છે, અહીં નો શબ્દ મિશ્ર વચન છે, બધા પદોની એક વાચ્યતા (વાક્ય સમૂહ) સામાયિક વિગેરે શ્રુતરૂપ છ અધ્યયનોનો રૂઢ છે તે શ્રુત રૂઢ છે, અને તેની સાથે આવશ્યક સાથે સમાસ ઠરતા ' આવશ્યક શ્રુત રૂઢ ' શબ્દ થાય છે,

પ્ર૦—આ માટે આવશ્યક છ અધ્યયનરૂપ ઠહો છે ?

ઉ૦—કારણ કે તે છ અર્થના અધિકારવાળું છે, તે આ સામાયિક વિગેરે યથાયોગ જાણવા

સાવજ્ઞ જોગ વિરૂઢ ઉક્તિત્તણ ગુણવર્ણય પઢિવત્તી ॥
સ્થલિયસ્થ નિદ્ધણ ઘણતિગિચ્છ ગુણ ધારણા ચેવ ॥ ૧ ॥

અવધ તે પાપ, યોજાય તે યોગ વ્યાપાર, તે પાપ સાથે
વર્તો માટે તેથી યોગ જોડતા સાવધ યોગો છે, તે

પાપરૂપ વ્યાપારોની વિરતિ તે (૧) સામાયિકનો અર્થાધિ
કાર છે, તથા હિ કીર્તન તે ઉન્નિર્તન છે, તેમા અરિહુ તનો
ગુણોન્નિર્તન એટલે (૨) ચતુર્વિંશતિ (૨૪) સ્તવ (ચ
Cવિમલથો લોગન્સ) નો અધિગાર છે, ગુણો એ જ્ઞાન વિગેરે
છે, અથવા મૂલોત્તર નામના (વ્યવહાર ગુરુની અપેક્ષાએ)
છે, તે જને હોય તેવા ગુણવાનને (૩) વહન (વાહણ)
કરવું તેનો અધિગાર છે, તથા દુત અને શીલમા સ્થાપિત
થયેલ હોય તેવાએ પોતાની નિદા ઝરવી તે નિદના (૪) (પડિ
કમણ) નો અધિગાર છે (તે ત્રાવડને વહીતું અને સાધુને
શ્રમણ સૂત છે) તથા ચારિગરૂપ આત્માને મણ ચિહ્નિસા
તે અપરાધરૂપ ધા ગુમડા વએવ હોય, તેને રૂઝ લાવવા માટે
(૫) કાયોત્સર્ગ છે, તેનો અધિગાર છે, તથા પૂર્વે કરેલ પ્રતિ
ક્રમણ વિગેરેથી મળના અતિચારો દૂર થવાથી બીજા કાર્યપણ
અતિચાર રહેલ હોય અને તેનાથી ચીકણા કર્મ ન જ ધાય
માટે અનશન વિગેરે ગુણોના મધારણ માટે પદચખાણ
કરવું, આ પ્રમાણે છ અર્થના અવિકારો છે, (૬) આ છ-
એનું દરેક અભ્યસનના અર્થાધિગારના દ્વારમા અવસરે કહીશું
ત્યાથી જાણવું, પણ અહીં તો ક્રમત દુ કાણુમા રક ધના ઉપ-
નર્થનના દ્વારવડે કહ્યા,

‘ હવે અધ્યયન ન્યાસનો પ્રસ્તાવ છે ’

તે અભ્યસનને અનુયોગદ્વારમા કરમે આવેલા દરેક અ-
ધ્યયનમ ઓધનિષ્પત્ત નિમેષામા દુ જાણુમા જતાવવા કહીશું.

આ આવશ્યકનો સમુદાય અર્થ તેમા પ્રથમ કહ્યો, હવે અવ-
યવ અર્થને જુદા કહેવા એકેઠ અધ્યયન કરીશુ, તેમા સામા-
યિકમા સમભાવનુ લક્ષણપણુ હોનાથી તે સામાયિકને પ્રથમ
કહે છે, અતુર્ષિ શતિ મતવ (લોગન્સ) વિગેરેમા તેનુ ભેદ-
પણુ (ફેટલેક અથે અસરખાપણુ) હોવાથી સામાયિકનો
પ્રથમ અધિકાર છે, આ સામાયિકના અધ્યયનના મહાનગ-
રની માફક ચાર અનુયોગદ્વાર થાય છે

પ્ર૦—અનુયોગદ્વારનો શબ્દાર્થ શુ છે ?

ઉ૦—અનુયોગ તે અધ્યયનનો અર્થ છે, અને દ્વારો
તેના પ્રવેશના મુખો છે, ઠારણુ ઠે દરવાજા વિનાનુ નગર તે
અ નગરજ થાય છે, અને એક દ્વાર ઠરેલુ પણ હોય તો કાર્ય
વરો બહાર જતા વિલબ થાય માટે ચાર મૂળ દરવાજા અને
બીજી નાની બારીઓ દરેક દિશામા હોય તો સુખેથી કાર્ય
પ્રસંગે આવવુ જવુ બની શકે, તેજ પ્રમાણે સામાયિક
નગરનો પણ અર્થાધિગમન નો ઉપાય દ્વાર વિના
અશક્ય થાય છે, તેમ એક દ્વારથી હુ ખેતી સમજાય
છે, માટે અદગ્ના ભેદો વાળા ચાર દ્વારવાળુ બનાવવાથી
સુખથી જોખ થાય છે માટે આ દ્વારનો ઉપન્યાસ બનાવવો
લાલદાયી છે તે દ્વારો કહે છે (૧) ઉપક્રમ (૨) નિરોપ (૩)
અનુગમ, (૪) નય છે

જુ લેનાવડે લેનાથી અથવા લેનામા કરસ

તે ઉપક્રમ છે, અર્થાત્ શાસના ન્યાસનો દેગ લાવવો (માળ-
ળનારનું લક્ષ્ય જે સ્વયં)

તથા નિરૂપણુ જેનાવડે જેનાથી અથવા જેનામા નિષે
મામ તે નિરૂપ છે, અર્થાત્ ન્યામ કે સ્થાપના કરી બતાવવું
(કહેવા પાડેલી વસ્તુનો આકાર વિગેરેથી સૂચના કરવી) તે
પ્રમાણે અનુગમન તે અનુગમ છે, એટલે એનાવડે એનાથી
કે એમા સૂચને થોડા ખુલાખાથી બોધ આપવો તે છે, તથા
એનાવડે એનાથી કે એમા શિષ્યની બુદ્ધિ દોરીએ તે નયો
છે, વસ્તુના પરિચોનો જે જે શ્રવણ થાય તે સમજાવવું
(કાંઈપણ અપેક્ષા રાખીને તે તરફ લક્ષ્ય જે સ્વયં અને તેને
પ્રધાન બતાવવું બીજાને જોણુ બતાવવું તે નયો છે તેને
સાદો અર્થ અભિપ્રાય છે)

પ્ર૦-આ ઉપક્રમ આદિ દ્વારાનો આવો ક્રમ શા માટે છે ?

ઉ૦-પહેલાં લક્ષ્ય જે આ વિના શિષ્યને કંઈપણ કહેવું
તે બજેબર વસ્તુનું સ્વરૂપ સ્થપાય નહિ, અને સ્થાપના થઈ
વિના નામ વિગેરે ન જાણનારો પદાર્થને સમજી શકે નહિ,
તેમ પદાર્થો પુરા બતાવ્યા વિના તેના ઉપર નય (પોતાના
વિચારો) જણાવી શકાય નહિ, માટે આ ક્રમ બતાવે છે,

ઉપક્રમનું વર્ણન

ઉપક્રમ શાસ્ત્રીય અને તે સિવાયનો એમ બે પ્રકારે
છે, તેમા શાસ્ત્ર સિવાયનો છ પ્રકારે છે, તે નામ, સ્થાપના,

દ્રવ્ય, દેહ, કાળ, ભાવ છે, નામ સ્થાપના સુગમ છે, અને દ્રવ્ય ઉપક્રમ આગમ નોઆગમ એમ બે ભેદ છે, આગમથી જ્ઞાતા પણ ઉપયોગ રહિત છે, અને નોઆગમથી જ્ઞ શરીર ભવ્ય શરીર તદ્વ્યતિરિક્ત એમ ત્રણ ભેદ છે તદ્વ્ય તિરિક્ત ના ત્રણ ભેદો છે, સચિત્ત અચિત્ત અને મિશ્રદ્રવ્ય ઉપક્રમ છે, સચિત્ત બેપદ ત્રોપદ અપદના ઉપાધિ ભેદથી ભિન્ન છે અને તે દરેક પણ પરિકર્મમા અને વસ્તુ વિનાશમા એમ બે ભેદ છે પરિકર્મ તે દ્રવ્યને શુદ્ધથી વિશેષ પરિણામવાળું કરવું તેમા આ ઉપક્રમ કામ લાગે, જેમકે ધી વિગેરેના ઉપલોગથી પુરૂષને શરીર ઉપર વર્ણ વિગેરે (તેજ) વધે, અથવા કાન રક ધને વધારવા વિગેરેની ક્રિયા છે, અન્યાચાર્યો તો કહે છે, કે શાસ્ત્ર ગાધર્વ નૃત્ય વિગેરેની કળા મેળવતી હોય તોપણ દ્રવ્ય ઉપક્રમ છે, પણ તે ઘરોઝર નથી કારણ કે તે શાસ્ત્ર વિગેરેનું જ્ઞાન વિજ્ઞાન રૂપે છે, અને તે ભાવ પણામા ગણાય છે, પણ આત્મ દ્રવ્યના સ સ્કારની વિવક્ષાની અપેક્ષાએ શરીર વર્ણ વિગેરે કરવાની માફક કોઈ અશે દ્રવ્ય ઉપક્રમ પણ થાય, આ પ્રમાણે પોપટ મેના વિગેરેને શીખવીને સ સ્કારી બનાવે તે તથા ચોપગા હાથી વિગેરેને જે શીખવે છે તે તથા ઝાડ વિગેરેને કોઈ ઉપાયદ્વારા તેનું આયુ વધારવું સુતાર વિગેરેને ઉપયોગી બનાવવું તે પણ દ્રવ્ય ઉપક્રમ છે

પ્ર૦—જે પોતાની મેળે ભવિષ્યમા ઝાડને સુતાર વિગેરેથી સુધારામાટે ૭ તેમા દ્રવ્ય ઉપક્રમતા યોગ્ય છે,

વર્ણ કરણ તથા કળા વિગેરે સ પાઠન કરનારને શવિધ્યમ
પણુ વિવક્ષિત હેતુઓ વિના ઉપપત્તિ નથાય, તેથી તેની પ
રિકર્મમા કેવી રીતે દ્રવ્ય ઉપક્રમતા ઘટે ?

ઉ૦—વિવક્ષિત હેતુઓ વિના ઉપપત્તિ નથાય એ
કહેતું અસિદ્ધ છે, કરણ કે વર્ણનું નામ કર્મનું વિપાકીપણ
હોવાથી સ્વયં પણ યશે, અને કળા વિગેરેનું ક્ષાયોપશમિ
તપણ હોવાથી કાળાતરમા પણ સ્વયં યશે, વિગ્રમ વિલાસ
વિગેરે સુવાવચ્ચામા સ્વયં દેખાય છે

અને વસ્તુના વિનાશમા તેમજ પુરૂષ વિગેરેને તલવાર
વિગેરે શસ્ત્રથી મારવાનું પ્રત્યક્ષ દેખાય છે

પ્ર૦ પરિકર્મ અને વસ્તુ વિનાશના ઉપક્રમોને
અભેદજ છે,

કારણકે જન્મેમા પૂર્વરૂપનો પરિત્યાગ થાયથી ઉત્તર
અવસ્થાની પ્રાપ્તિ થાય છે,

ઉ૦ પરિકર્મ ઉપક્રમથી જનેલ ઉત્તર રૂપની પ્રાપ્તિમા
પણુ અવિરોધપણે પ્રાણીઓને જોખખાણુ વિગેરે દેખાય છે,
પણુ વસ્તુ વિનાશના ઉપક્રમથી મ પાદિત ઉત્તર ધર્મ રૂપમા
તો વસ્તુનું અદર્શન થાય છે, તે વિશેષ મિદ્ધિ છે અથવા
પત્તિ અને વિનાશનું સ્વરૂપ જોડાણેક જતાવવાથી વિના
શનું જ વિગ્રમ શરૂ હોવાથી અરોપ છે,

સાચા સિદ્ધપદમ માફક અચિત્ત દ્રવ્યના ઉપક્રમમા

પદ્મરાગમણિ (માણિડય ?) ને ખાર માટીનું પડ કરી
પકાવવા (તપાવવા) વિગેરેની અનુક્રમે નિર્મળતા થાય,
અથવા ખાખ થાય, (ખાખી નિર્મળ થાય અને માટી
વિગેરે કે વતસ્પતિ વિશેષથી તેની ખાખ કરે છે)

મિત્રદ્રવ્ય ઉપક્રમ કટક (કડા) વિગેરેથી વિભૂષિત
પુરુષ વિગેરે દ્રવ્યને ઉપક્રમ ઢરવો, અને અહીં વિવક્ષાથી
કારકની યોજના કરવી, દ્રવ્યનો દ્રવ્યવડે દ્રવ્યમાથી કે દ્રવ્યમા
ને ઉપક્રમ થાય તેને દ્રવ્યોપક્રમ કહેવો, તથા ક્ષેત્રનો ઉપક્રમ
તે ક્ષેત્રોપક્રમ છે,

પ્ર—ક્ષેત્ર અમૂર્ત અને નિત્ય છે, ત્યારે તેનો સુધારો
કે વિનાશ કેવી રીતે થાય ?

ઉ૦ તે ક્ષેત્રમા રહેલા દ્રવ્યનો સુધારો કે નાશ ઢરવો, તેમાં
ઉપચારથી કહેવાથી અદોષ છે, તેવી રીતે તદ્વસ્થાએ વ્યપ
દેશ કરાય છે, જેમકે માચા આકોશ કરે છે,

તે પ્રમાણે કાળનું વર્ત્તનાદિ રૂપપણાવી તથા તે દ્રવ્યના
પર્યાય પણે હોવાથી કાળને આશ્રયી દ્રવ્યનો ઉપક્રમ થવાથી
ઉપચારથી કાલ ઉપક્રમ કહેવાય છે, અથવા ચ દ્રોપરાગ
(ચ દ્રવ્યહણ) વિગેરેના પરિજ્ઞાનના લક્ષણ વાળો કાળ
ઉપક્રમ છે

ભાવ ઉપક્રમ.

ભાવ ઉપક્રમ પણ બે પ્રકારનો છે, આગમથી, નોઆગમ-

પડયું, તમારે જોડું ન લગાડવું, આમ ઠહી પછીને મનાવી
લીધો, પણ પછી માતાએ દીકરીને ડહું, કે જેમ દેવની ઉપા-
સના કરાય, તેમ તારે એની આજ્ઞા પાળવી, પણ તેથી
વિરૂદ્ધ ન ચાલતી,

વેળ્યાની વાર્તા.

એક નગરમા ૬૪ ઠળામા કુશળ ગણિકા ગહેલી હતી,
તેણીએ ધીવતના ભાવેની પગીલા ઠગવા માટે કોડા કરવાના
ઘરમા સર્વે પ્રજાના નિજ નિજ વ્યાપારો કરનારા પુરુષોના
ચિત્રો બનાયા, ત્યાં મુતાર વિગેરે જે દોઈ આવે, તે પોતાની
ઠગા હુમ્મને પ્રશ્ન છે, તેથી તે વેશ્યા તેનું વર્તન જોઈ
તેના ભાવની પરીક્ષા કરીને તેને અનુકુળ વર્તે છે, પોતાને
અનુકુળ ચાલવાથી તે ખુશ થઈને વેશ્યાને વારેવારે ઘણું
દ્રવ્ય આપે છે, આ ઉપક્રમ (જે સાર વધારનાર હોવાથી)
અપ્રશસ્ત છે,

અમાત્ય અને રાજાનું દષ્ટાંત.

એક નગરમા દોઈ ગત અમાત્ય સાથે ઘોડા દોડા-
વવા ગયો, ત્યાં રત્નામા વિષમ ભૂમિમા જતા ઘોડાએ
પેગાળ ઠર્યો, ત્યાં તે પેશાળે ખાટા પાકી ખાખોચીઉં બનાવ્યું,
ત્યાં પૃથ્વીના નિવગ્નપણથી તેનું જ પેગાળ પડેલું જોઈને
ગતએ પાછા ફરતા ઘણીવાર ધારીને જોયું, અને તેણે
ચિંતન્યું, કે આ જગ્યાએ તથાવ માફ જની થકે, પણ

પ્રકટ ન કર્યું, સાથે રહેવો. અમારું રાજની ઈતિહાસ આપર
 એકામા પ્રતિષ્ઠા દોવાથી રાજને પૂર્યાવિના મોટું કારણ
 ત્યાં જોઈ શકાય. ત્રિનારા ઉપર દેશ આગમ (બનીયા)
 બનાવ્યા, બીજી વખત રાજને ઘોડા જેલાવવા જતા ત
 જ્યાંએ તમાવ નેમને પ્રધાનને પૂછ્યું કે કોણે ના
 બનાવ્યું છે ?

અમારે કર્યું, આપે !

રાજને કર્યું કેવી રીતે ?

ઉ—આપે ઘણી વાર પેશાબ નેયો તેથી !

રાજને પ્રશ્ન થઈને તેનો માન મરતબો વધાર્યો,
 આપણું અપ્રશસ્ત બાવ છે,

અપ્રશસ્ત કહીને હવે પ્રશસ્ત કહે છે,

તેમા પ્રથમ શ્રુત વિગેરે કારણે આચાર્યના ભાવનો
 ઉપક્રમ કર્યો (તેમને અનુકુળ વર્તણુ) તે પ્રશસ્ત
 બાવ ઉપક્રમ છે,

પ્ર—બ્યાબ્યાનું અંગ બતાવવાના અધિકારમા શુદ્ધતા
 ભાવનો ઉપક્રમ બતાવવો અનર્થક છે,

ઉ—એમ નહિ, કારણકે તે શુદ્ધભાવનો ઉપક્રમ પણ
 બ્યાબ્યાના અંગ પછે છે કહ્યું છે, કે—

ગુહાયતા યસ્મા, છઠાશ્વારમા ભવતિ સર્વેઽપિ ।

તસ્માદ્ગુર્યારાધન પરેણ દિત્તકાક્ષિણા માઘ્યમ્ ॥ ૧ ॥

શાસ્ત્રના બધા આરભો ગુરૂને આધીન છે, માટે હિ
તનાકાક્ષી સાધુએ હમેશા ગુરૂના આરાધનમા તત્પર રહેવું,
તેજ પ્રમાણે લાભ્યકાર મહારાજે કહ્યું છે,

ગુરુ ચિત્તાયત્તાદ વક્ષ્ણાનમાદ જેણ સઠ્યાદ ।

જેણપુણ સુપસર્ણ, દોદ સય ત તદા કરજ ॥ ૧ ॥

આગારિગિય કુસલ જદિ સેય યાયસ ઘય પુજા ।

તદ્વચિય સિં નધિ કૂદે ચિરદમિં અ કારણ પુછે ॥ ૨ ॥

ગિયપુછિયણ મળિઓ ગુરુના ગંગા કઓમુદીવદ્દ ?

સપાદ્યયં સીસો જહતદ્ સઘટય કાયઘ્ય ॥ ૩ ॥

વિગેરે છે કે આખ્યાનના અગો સર્વે ગુરૂના ચિત્તને
આધીન છે, માટે જેમ તે પ્રસન્ન થાય તેમ કરવું,

આકાં અને ધગિતમા કુશળ ગુરુ શિષ્યને ઠાગડો

ધોળો કટે, તો પણ તે સમયે ગુરૂના વચનનું ખડતન કરવું
પણ ધીરેથી એકાતમા પૂછવું કે, આમ કહેવાનું શું કારણ છે ?

તથા રાત્રએ પૂછ્યું, કે ગંગા ઠયા મુળથી વહે છે, ?
ગુરૂએ ઉત્તર આપ્યો કે (આપ જે દિશા દેખો એ તે દિ
શાએ !) એ પ્રમાણે ઉત્તમ શિષ્યે ગુરૂનું મન પ્રસન્ન થાય,
તેમ સર્વ કરવું,

પ્ર૦ જે એમ છે, તો ગુરૂના લાવનો ઉપક્રમ કહેવો

હતો, બીજા કહેવાની જરૂર નહોતી, કારણ કે તેનિરૂપ
યોગી છે,

ઉં એમ નથી, શુરુનું ચિત્ત પ્રસન્ન કરવા માટેજ
તેઓનું ઉપયોગીપણ છે, (પણ બાકીના નકામા નથી)
તેથી એમ સૂચવ્યું કે દેશકાગની અપેક્ષાએ લાભ હાનિ
વિચારીને પાણી ઓઢત વિગેરે દ્રવ્યોને આહારાદિત્ત કાર્યમા
ઉપયોગ રાખતો શિષ્ય શુરુના ચિત્તને પ્રમત્ત રાખે, (અને
અજ્ઞાસ કરે) અથવા ઉપક્રમના આશ્ચર્યપ્રણાલી, ચાલતા
વિષયમા કંઈક અથે ઉપયોગી ન હોય તેવા પણ અન્યત્ર
બતાવે તેથી અરોગ છે,

શાસ્ત્રીય સિવાયનો ઉપક્રમ કહ્યો, હવે શાસ્ત્રીય ઉપક્રમ
બતાવે છે,

(શાસ્ત્રીય ઉપક્રમ)

આ પણ છ પ્રકારનો છે, ૧ આનુપૂર્વી ૨ નામ ૩ પ્રમાણ
૪ વ્યવસ્થા ૫ અર્થાધિકાર ૬ સમવતાર છે,

તેમા આનુપૂર્વી તે નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, મિત્ર, કાળ,
ગણના, ઉત્ક્રીર્તન, સંસ્થાન, સામાચારી, લાવ, એમ દશ
લેટે છે, તેમા યથાસ ભવ સમવતારણુ કરવું, વિશેષથી તે
ઉત્ક્રીર્તન, ગણના એ બેમા આનુપૂર્વી લેવી, તે ઉત્ક્રીર્તના
સંશબ્દના (બોલાતું નામ) છે, જેમ કે સામાયિક ચઉવી
સત્થા વિગેરે છે, તથા ગણન (ગણવું) તે પરિ સંખ્યા છે
એક બે ત્રણ ચાર વિગેરે, તે ગણના આનુપૂર્વી ત્રણ પ્રકારની છે

૧ પૂર્વ, ૨ પશ્ચાત્, ૩ અને અનાનુપૂર્વી છે, તેમા સામાયિક પૂર્વાનુપૂર્વીમા પહેલુ, અને છ આવશ્યકની અપેક્ષાએ પચ્ચ-કખાણથી ગણતા સામાયિક છઠુ આવે, અનાનુપૂર્વીમા તે કયાક પહેલુ કયાક બીજુ આવે, તેમા અનાનુપૂર્વીના ડરવાનો આ ઉપાય છે, કે એક બે વિગેરે વિવક્ષિત પદોની સ્થાપના કરવી તેમા પ્રથમ ત્રણ પદની સ્થાપના મ ક્ષેપથી બતાવે છે, તે સામાયિક અબ્વીસત્યો વદનક અધ્યયન છે,

પુષ્પાણુ પુષ્પિ દેદ્વા, સમયામેષણ કુળ જહાન્નેદ્વ ।

ઉચરિ મતુલ્લ પુરમો, નસેજ્જ પુષ્પકમો સેસે ॥ ૧ ॥

જદિ તમિડ નિરિચત્તે, પુરમો સો સેય અકયિણ્ણાસો ।

મો હોઈ સમયમેદો, ષજ્જે યવ્વો પયસેણ ॥ ૨ ॥

પૂર્વાનુ પૂર્વીમા આદિમા નીચે સમય (સ કેત) લેદવડે લેમ મોટો અ ૮ અનુક્રમે આવે, તેમ કર, ઉપર તુલ્ય આગળ પૂર્વાનુ પૂર્વીએ ક્રમેમુકે, બાકીનામા પછવાડે નો આકડો મુકો, જે પૂર્વે અ ૮ મુકયો, તેની આગળ તેજ અ ૮ સ્થાપવો, તે સમય (સ કેત) લેદ થાય છે, માટે પ્રયત્નથી વર્જવો, (દીગ નથી) પણ સામાયિકાદિ ત્રણના છ ભાગા થાય છે, તે આ પ્રમાણે—

૧૦૩	૨૧૦ ગણતા પૂર્વાનુ પૂર્વીનો
૨૧૩	૨૪૧ પહેલો તથા પશ્ચાતુ
૧૩૨	૩૨૧ પૂર્વીનો છેલ્લો અ ક બાદ

કરતા બાકીના ચાર અનાનુ પૂર્વી છે, છ પદોના ૨-૩-૪-૫-૬ નો શુભાકાર કરતા ૦ ભાગા થાય છે, તેમા પહેલો છેલ્લો બાદ કરતા ૧ મુકે, તે અનાનુપૂર્વી નાણવા

નામનું વર્ણન કરે છે, પ્રતિ (દરેક) વસ્તુ તરફ નમવાથી
 ' નામ , છે ને એકથી દશ સુધી જેમ અનુયોગદ્વારમા બતા
 વ્યુ છે, તે પ્રમાણે બાણુવુ, ૭ નામમા તેનો અવતાર છે,
 તેમા ૧૪ જાવો ઓદયિઠ ક્ષાયિક વિગેરે બતાવાય છે, તે છતા
 સર્વ શ્રુતનો અવતાર ક્ષાયોપશમિકમાજ છે, કારણ કે શ્રુત
 તે ક્ષાયોપશમિક છે, તેમ ' પ્રમાણ ' વિચારતા જેના વડે દ્રવ્ય
 વિગેરે મપાય તે પ્રમાણ તે પ્રમેયના લેદથી ચાર રૂપવાળુ છે,
 દ્રવ્ય પ્રમાણ, ક્ષેત્ર પ્રમાણ, કાળ પ્રમાણ અને જાવ પ્રમાણ છે,
 તેમા સામાયિક જાવ રૂપ હોવાથી જાવ પ્રમાણના વિષયમા
 સમજવુ, આ જાવ પ્રમાણ ત્રણ પ્રકારનુ છે, શુણ્નય સ-
 ખ્યાના લેદથી બિન્ન છે, તેમા શુણ્ન પ્રમાણ પછુ બે પ્રકારે છે,
 જીવ શુણ્ન પ્રમાણ અને અજીવ શુણ્ન પ્રમાણ, તેમા સામાયિક
 જીવથી અપ્રથક્ રૂપ પછે હોવાથી સામાયિકનો ' જીવ શુણ્ન
 પ્રમાણમા સમવતાર કરવો, તે જીવ શુણ્ન જ્ઞાનદર્શન ચારિત્ર
 લેદથી બિન્ન છે, તેમા જોષ રૂપ હોવાથી સામાયિકનુ જ્ઞાન
 શુણ્ન પ્રમાણમા ઉતારવુ, તે જ્ઞાન પછુ પ્રત્યક્ષ અનુમાન ઉપ-
 માન આગમ લેદથી બિન્ન હોવાથી સામાયિક પ્રાયે પર ને
 ઉપદેશ દેવારૂપ સંવ્યવેક્ષ પછે હોવાથી તેનો આગમમા સમ-
 વતાર કરવો, તે આગમ પછુ લૌકિકલૌકોત્તર સૂત્ર અર્થ અને
 બને તથા આત્મ અનંતર પર પર લેદથી બિન્ન હોવાથી તેમા
 સામાયિક પરમ ઋષિ પ્રણીત ગણિ પિટક (ભારઅગ)ની અદર
 હોવાથી લૌકોત્તરમા ગણવુ, અને તે સૂત્ર અર્થ બને રૂપે
 હોવાથી ઉક્ત્યમા ઉતારવુ, તથા જોતમ વિગેરે ગણધર ભગ

વતો ને સૂત્રથી આત્મ આગમ તેમના શિષ્યો જ છુ સ્વામી વિગેરેને અનતર આગમ-પ્રગિયોતે પ્રભવાસ્વામી વિગેરેને પરપરાગમ છે, એ પ્રમાણે અર્થથી જિનેશ્વરને આત્માગમ ગણુધરોને અનતર, અને તેમના શિષ્યોને પરપરાગમ છે, નય પ્રમાણુમા વિચારતા તે મૂઢ નય પણે હોવાથી હુમણા અવતાર નથી, અને તે આગળ કહેશે કે મૂઢ જાણ સુય, કાલિય તુ । વિગેરે ‘સખ્યા’ તેનામ આપના દ્રવ્ય ક્ષેત્ર ડાળ ઓપમ્ય પરિમાણુ ભાવના લેદથી સિદ્ધ છે, તે અનુયોગદ્વાર પ્રમાણુ કહેવી, તેમા સામાયિકતો ઉત્કલિકાદિ શ્રુત પરિમાણુની સખ્યામા સમવતાર કરવો, તેમા સૂત્રથી સામાયિક પરિમિત પરિમાણુવાળુ છે, અર્થથી અનત પર્યાય પણે હોવાથી અપરિમિત પરિમાણુ છે,

હવે ‘વક્તવ્યતા’ કહે છે.

તે ત્રણ પ્રકારે છે, ૧ સ્વ સમયની ૨ પર સમયની ૩ તથા તે બંનેના સમય (સિદ્ધાત) ની વક્તવ્યતા છે, સ્વ સમય તે જૈન સિદ્ધાત અને વક્તવ્યતા તે પદાર્થનો વિચાર છે, તેમા સ્વ સમયની વક્તવ્યતામા આ સામાયિકનો સમવતાર છે, એ પ્રમાણુ પર તથા તે બંનેના સમયના પ્રતિપાદક અધ્યયનોનો પણ તેમા સમવતાર છે કારણ કે બધુજ શ્રુત જૈન અથવા જૈનેતગ્નુ હોય તો સમ્યગ્ દષ્ટિ છવે શ્રદ્ધણુ કરેલુ પર સમય સ બધીનુ પણ સમ્યક્ શ્રુતજ છે, કારણ કે પરસમયથી જૈન સમય સાથે ગરખામણી કરવાથી ઉપકાર

પાય છે, હવે અર્થનો અધિકાર કહે છે, તે અધ્યયનનો સમુદાય અર્થ છે, તે સ્વસમય વક્તવ્યતાનો જોડ દેશ છે, અને તે સર્વ સાચા યોગ વિરતિરૂપ છે, તેજ સમવતાર છે

અને તે દુઃખ પતાવવા પ્રતિદ્વારમા સમવતારજ્ઞા દ્વારવટે બતાવ્યો છે, આ પ્રમાણે ઉપક્રમ બતાવ્યો,

હવે નિગેષ કહે છે,

નિગેષ

તે જ્યોત્ત નિષ્પત્ત, નામ નિષ્પ ૧, સૂત્રાલ્પક નિષ્પત્ત જોમ જળ જેદે છે, તેમા જ્યોત્તનામ તે સામાન્ય રીતે ' જ્ઞાન ' જોમ નામ છે, તે અર્દી આર પ્રકારનું ' અધ્યયન ' વિરે છે, તે પ્રથેક નામ વિગેદે આર જોદનુ છે, તે અનુયોગદ્વારમા બતાવ્યા પ્રમાણે વિન્નારથી કદી જ્ઞાન અધ્યયન અક્ષીજી વિગેદેમા આ મામાયિકને યોજનુ, (આ ટીકાકાર મહારાજને દશ વૈ ૧ ત. અધ્યયનમા નિ. ગાથા મા વિન્નારથી બતાવ્યું છે, તેનું અંતર પા જુઓ)

નામ નિષ્પત્ત નિગેષમા ' મામાયિક ' નામ છે, તે નામ વિગેદે આર જોદનુ છે, અને તે નિર્મિત દ્વારમા તથા અનુયોગિક નિર્મિતમા વિરત્યથી અનુક કદીમુ

અન્ને તેનું નામ અર્દી છે, અને તેના અનુક છે, તે નિર્મિતમા આ માટે તેનું સ્વરૂપ કહેવાનું કહે છે ? અને તેના સ્વરૂપ કહેનું હવે તે અર્દી ઉપન્યાય આપ્યું કર્યો ?

ઉ૦-અહીં નિશ્લેષદ્વારમા નિશ્લેષાનોજ અવસર છે, અને નિરૂક્તિમા તો તેનું અનુ (બરોબર) વ્યાખ્યાન છે,

પ્ર૦-આપણું નિરૂક્તિદ્વાર (ઉપોદ્ધવાતનિર્યુક્તિ) માજ સામાયિકનું વ્યાખ્યાન કરવું તો પછી સૂત્રમા સામાટે કહેશે,

ઉ૦-કારણ કે ત્યાં સૂત્ર આલાપકનું વ્યાખ્યાન છે, પણ નામનું નથી, અને નિરૂક્તિમા તો નિશ્લેષદ્વારમા સ્થાપેલું ‘સામાયિક’ એવું અર્થયનનું નામ છે, તેનું નિરૂપણ કરે છે, એટલુંજ બસ છે, નામ નિશ્લેષો ઠહો, હવે ‘સૂત્રાલાપક નિપ્પત્ત’ નિશ્લેષાનો અવસર છે તેનું લક્ષણ પ્રાપ્ત છે છતાં અહીં ઠહેતા નથી, કારણ કે અહીં સૂત્રનો અભાવ છે, અને સૂત્ર ઠહેવા પહેલાજ કેના આલાપકનો નિશ્લેષ કરવો ? માટે તે ત્રીજા અનુયોગદ્વાર ‘અનુગમ’ નામનો છે તેમાજ નિશ્લેષ કરશું,

પ્ર૦-તો અવસર પ્રાપ્ત થયો છે, છતાં તેનો નિશ્લેષો કરતા નથી, ત્યારે તેનો ઉપન્યાસ શા માટે કર્યો ?

ઉ૦-નિશ્લેષાના સામાન્યપણાથી અહીં બતાવ્યો, પણ વિસ્તારથી નથી કહેતા

અનુગમનું વર્ણન

તે અનુગમ પણ બે ભેદે છે, નિર્યુક્તિ અનુગમ તથા સૂત્રાનુગમ છે,

નિર્યુક્તિ ‘અનુગમ’ પણ ત્રણ પ્રકારનો છે, ૧ નિશ્લે-

પાની નિર્ધુજિનો ૨ ઉપોદ્ધાત નિર્ધુજિનો અને ૩ સ્વ-
રપર્થિક નિર્ધુજિનો અનુગમ છે, તેમા નિરોધ નિર્ધુજિને
અનુગમ તો દ્વમણ બતાવ્યોજ છે, જેની પછી નામાદિનું
અનુનાખ્યાન (વ્યાખ્યાન) કહ્યું છે, હવે ઉપોદ્ધાત નિર્ધુ-
જિના અનુગમનો પ્રસ્તાવ છે, અને તે ઉદેશ વિગેરે
દારના લક્ષણવાળો છે, તેમા મદ્દાન વિષય હોવાથી વિમ્ન
શબ્દો ! માટે આરભમા મગજ કહે છે,

મં ૦ મગજ તો પૂર્વે કહેવું છે ફરી તેવું શુ પ્રયોજન
છે ? અને એકવાર મગજ કહ્યા પછી પણ ફરી કહો છે તે
પછી દરેક દાષે દરક અધ્યયને દરેક સૂત્રે પણ મગજ કહેવું
જોઈએ !

ઉપરના પ્રશ્નનો ઉત્તર કોઈ આચાર્ય નાવો આપે છે,
કે મગજ શાસ્ત્રના આરભમા મધ્યમા અને અતમા કહેવું
જોઈએ, તેમાનું મધ્યમનું કહ્યું, અને દ્વય મધ્ય મગજ કહે છે,
પણ તે ઉત્તર બાજબી નથી, કારણ કે આશ્વનો આરભ ક્યાં
પહેલા મધ્ય મગજનો અવશ્યક ક્યાંથી હોય ? ત્યાંથી તે આ-
ચાર્ય ફરી જુલાન કરે છે કે ' જાર અનુયોગ દાર રૂપ ' શાસ્ત્ર
છે, તેમા જ અનુયોગ દાર ' ઉપક્રમ નિરૂપનુ ' વર્ણન કર્યું,
હવે ત્રીજો અનુયોગ દાર કરે તો પહેલા મધ્યમ ૧મો અવસર
છે, અને અનુયોગ દારોની શામઅમત (મતિદ) છે,

તેને બીજી દ્વિવિદ્યુતિ જુલામો કરે છે કે એમ
નિધાનના પણ અવશ્યકનું મધ્યમગજ ન હોય, કારણ કે

અધ્યયનનું મધ્યપણુ તેમા છે, અને આપણે તો શાસ્ત્રના મધ્યમા મગજ જોઈએ છે, માટે ઉપર આપેલો ઉત્તર નકમો છે, તેથી આ પક્ષ સ્થિત થયો કે

પ્રથમ જે આદિ મગજ કહ્યું, તે આવશ્યકાદિનું આદિ મગજ છે, અને હવે મગજ કહેવાશે, તે આવશ્યક માત્રનું નહિ, પણ સર્વ અનુયોગના ઉપોદ્ધાતની નિર્ચુક્તિપણાનું છે, અને હમણા ઉપોદ્ધાત નિચુક્તિનું વર્ણન ચાલે છે, અને તેથી કહેશે, કે “ આવશ્યક દશવૈશાલિક તથા ઉત્તરગ્રંથયન આચારાગ સૂચનકાગ તથા દશાત્રુત નક ધની નિર્ચુક્તિને કહીશ ” તથા આગળ અઘીસતથા વિગેરેમા કહેશે કે બીજા પણ અધ્યયનોમા આ પ્રમાણેજ નિર્ચુક્તિઓ થશે ”

એથી મહા અર્થ પહોંચી તથા કોઈ અર્થે શાઓની અદર સમાવેશ હોવાને લીધે આ ઉપોદ્ધાતના આજમા મગજનો ઉપન્યાસ ચુકાજ છે,

પ્ર૦ સામાયિકને અનુકુળ વ્યાખ્યાનનો અધિકાર છે, તે વખતે દશવૈશાલિક વિગેરેનો પ્રન્તાવ શામાટે કહ્યો ?

ઉ૦-ઉપોદ્ધાતના સામ્યપણાથી, તેથી એમ જાણવું કે તેમા પણ પ્રાચ્યે આ પ્રમાણે ઉપોદ્ધાત છે, એટલું ખસ છે તે મગજ કહે છે

તિત્યયરે મગધતે અણુત્તર પરક્રમે અમિયનાળી ।

તિળ્ણેસુગદ્ગદ્ ગપ્ સિદ્ધિ પદ પદેસપ્ યદે ॥ નિ ૮૦ ॥

તીર્થ કરનારા તીર્થ કરોને વાડુ છું, (આ તીર્થ કર

તીર્થ કર તીર્થ છે ? ઉત્તર હે ગૌતમ ! તે તીર્થકર તો નિયમથી તીર્થ કર કહેવાય, પણ તીર્થ તો ચતુર્વિધ શ્રમણ સઘે (માધુ દેવેનાધવી શ્રાવડ શ્રાવિકા) અથવા પહેલા ગણધર મહારાજ છે, ત્રણ તરિતા-તે તરનાર માધુજ છે, અને સમ્યગ્દર્શન આદિ ધર્મ કરણ ભાવ પામેલા (મહાયક) છે તેતરણ કહેવાય, અને ત્રણ યોગ્ય ભવોદ્ધિ છે, અથવા પકદાહ પિપાસાનો મપહાર (નાશ) કરે, તે ધર્મ સાધન સાચુ તીર્થ છે, એવું પકિતો કહે છે, તે શ્લોક કહે છે

પંકદાહ પિપાસાના મપહાર કરોતિયત્ ।

તત્ત્વર્મ સાધનં તત્ત્વં તીર્થં મિત્યુચ્યતે વુધૈ ॥ ૧ ॥

આમા પક તે પાપ છે, દાહ તે ઝાચો (કોધાદિ) છે, પિપાસા તે વિષયોની ઇચ્છા છે, એ બધાને દૂર કરે તે તીર્થ છે, અથવા (૧) મુખથી તેમા ઉતગય, અને મુખથી નીકળી જવાય, (૨) મુખે ઉતરાય પણ હુ ખે નીકળાય, (૩) હુ ખે ઉતરાય મુખેથી નીકળે, (૪) હુ ખે ઉતગય હુ ખે નીકળાય, આ દ્રવ્ય ભાવતીર્થ છે, તેનો અનુક્રમે ખુલાસો કરે છે, તેમા પ્રથમ ભાગામા શીવ મત છે બીજા બૌદ્ધ છે, ત્રીજામા દિગ્ગ ખર છે (ચોથામા જૈન સાધુઓ છે,) (આમા શિવ મતમા ને બાવા છે તેમને ગૃહસ્થ માફક નહાવા ધોવાની છુટ હોવાથી મુખેથી તે બાવો બને છે, તેમા નિર્વાહ કરી ચડે ને, બીજામા મુખથી લેવાય પણ પાણુ બાવા કરતા કોઈ અથે ઠંઠણ છે, ત્રીજામા હુ ખથી ચારિત્ર લે પણ તેમનામા તેવા નમ્ન સાધુઓ

દોષના અભાવે તેની બહુ માન્યતા થવાથી મુખથી પાળે છે
 યોધમા વર્તમાન જેન સાધુઓના ૧૮ દ્વાર બાંધે રીતમત
 અસંગીને ચમકીને ભાગ્યે કોઈ દીક્ષા લે છે, તેમ અત મુખી
 તેવી ક્રિયા દોષથી ખરે વીર પુરુષજ દઈ શકે છે)

ભગવાન્ ગન્ધર્વ વર્ણન

‘તમસૈશ્વર્યાદિ ભખન’ વાળો ભગ ગન્ધર્વો તેવું ઈમના
 નામનો કોણ છે તેમજ બતાવ્યું છે,

ધમ્મયંસ્વ તમસ્યસ્વ, કવચ્ય યશસઃ શિવ
 ધર્મેષ્વા ધર્મવત્સલસ્વ, વરુણી યમ રત્નગિતા ॥ ૧ ॥

સુમત્ર ધર્મયં રૂપ યશઃથી ધર્મ પ્રવલ્લ આ દનામ
 ધર્મા ‘ભગ’ ગન્ધર્વ છે તે બધા ગુણોથી મુક્ત દોષથી જિને
 શરૂને ભગવાન કહ્યા છે,

પ્રજ્ઞાનીયં મમ ભગવાન્નો અર્થ સમાઈ બધ છે,
 કારણ કે તીર્થ કદામ તેવું ભક્ષણ સદાએ અભિચાર (દોષ)
 વિના રહેતું છે, માટે ભગવાન્ ગન્ધર્વની શ્રી જરૂર છે (નથી)

ઉચ્ચેમ નથી, બીજા મનવાળા અમુક નામને બદલ
 બીજે રહેતા છે, તેમના મનમ જે તીર્થ કહી માનેતા છે, તેવા
 તીર્થ કહી નહિ પણ ઉપર બતાવેલ ભગવાનના ગુણોવાળા
 તીર્થ કહી તેવા એમ મૂલ્યવચ માટે સ્વીકૃત છે, નર્મનું તેવા
 ઉચ્ચ હુણે થી રહિત તીર્થ કહે નહીં, પણ મુજુપુત્ર તીર્થ કહી
 ભગવાને કહી છે.

તે પ્રમાણે પર તે ક્રોધાદિ યત્નુઓ છે, તેમના ઉપર આક્રમણ કરીને તેમનો પરાજય કરેલા, તે જેમ તેમ નહિ, પણ સ પૂર્ણ રીતે, માટે અનુત્તર પરાક્રમવાળા તીર્થ કરે છે,

પ્ર૦—જે ઐશ્વર્યવાળા ભગવતો છે, તે અનુત્તર પરાક્રમવાળાજ છે, કારણ કે તેવા શુણ (પરાક્રમ) વિના ભગવાન ન કહેવાય, માટે પરાક્રમનું વિશેષણ નકામું છે ?

ઉ૦—અનાદિ શુદ્ધ, તથા ઐશ્વર્ય વિગેરે યુક્ત પરમ પુરુષની કંપના કરનાર નયવાદીનું નિરાકરણ કરવા, (તે એવું માને છે, કે ઇશ્વર અનાદિ શુદ્ધ છે, જેનો કહે છે કે પ્રથમ શુદ્ધ નહોતો, પણ પછી શુદ્ધ થયો છે તે બતાવવા) માટે દોષ નથી (પદ નકામું નથી) વળી કેટલાક અનુત્તર પરાક્રમ વિના પણ બ્રહ્મા વિગેરેને અનાદિથી ભગવાન માને છે, તેઓ આ પ્રમાણે કહે છે,

જ્ઞાનમ પ્રતિષ્ઠાયસ્ય વૈરાગ્ય ચ જગત્પતે
ઐશ્વર્યં ચૈવ ધર્મશ્ચ સદૃશિદ્ધ ચતુષ્ટય ॥ ૧ ॥

જેનું ન હુણાય તેવું નિર્મળજ્ઞાન, વૈરાગ્ય ઐશ્વર્ય અને ધર્મ એ ચાર જગત્પતિને સ્વભાવિત છે, (તેવું જેનો માનતા નથી, જેનો એમ માને છે કે પરાક્રમ કંવાથી નિર્મળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે) અથવા અન્ય લોકો એવું માને છે કે આત્મા અકર્તા છે, તેમનું જ કન કરવા કે આત્મા પરાક્રમ કરીને શુદ્ધ થાય કે, તે બતાવવા જે વિશેષણ પણ જરૂરી છે

અમિત તે અપરિમિત (અનંત) કેવળજ્ઞાન છે, કારણ કે જાણવા યોગ્ય પદાર્થો અનંત છે, તે જ્ઞાનવાળા ભગવાન છે,

પ્ર૦-તે અનુત્તર પગક્રમવાળા હોય તે નિયમથી અનંત જ્ઞાની છે, તો તે વિશેષણ શા માટે કહ્યું ? કારણ કે કોપાદિ ક્ષય થવાથી તુર્લભ અનંત કેવળજ્ઞાન થાય છે

ઉ-તમારૂં કહેવું સત્ય છે, પણ કલેશનો ક્ષય થવા છતાં પણ અમિતજ્ઞાન થતું નથી એવા મતવાળાનું ખડન કરવા માટે આ વિશેષણ છે, તે વાદીનું કહેવું ના છે કે

सर्वं पश्यतु यामावा, इष्टमर्धतु पश्यतु

કોટ સંકલ્યા પરિજ્ઞાન તમ્યમ કોપયુજ્યતે ॥ ૧ ॥

તે બધું દેખે અથવા ન દેખે, પણ ઇષ્ટ પદાર્થને તો જરૂર દેખે, કારણ કે કીડાની સખ્યા ગણવાનું તેનું બીજું જ્ઞાન આપણને શું ઉપયોગી છે ? અથવા જૈન સિદ્ધાંતમાં પ્રસિદ્ધ છદ્મસ્થ વીતગગ પ્રભુનું કેવળજ્ઞાન નથી, તેના બધ વચ્ચે (ખુલાસા) માટે આ કહ્યું, તથા જેએ ભવમુદ્રને તર્યા તે વીર્ય છે, તથા પોતે ભવ એવા તરીને સુગતિ નામની ગતિ (મોક્ષ) મા ગયેલા તેમાં સર્વજ્ઞપણ તથા સર્વ દર્શીપણ પ્રાપ્ત થવાથી નિરૂપમ સુખને ભજનારા છે, સુગતિ ગતિ કહેવાથી ભવ જમણની તિર્યચ નર નારકદેવ ગતિ ઊડીને પાચમી ગતિએ પહોંચ્યા છે, તથા સિદ્ધ શબ્દથી જાણવું કે લોકમાં ગણાતી સિદ્ધિ તે અણિમાદિ આઠ પ્રકારના ઐશ્વર્યવાળી સ્વેચ્છાથી ચાલવું વિગેરે હોય તે ન

લેતા મોક્ષગતિવાળી સિદ્ધિ લેવી, એટલે પરવાદીમાના કેટલાક કહે છે કે—

અણિમાચટ્વિધ પ્રાપ્યે શ્વયં કૃતિન સદા
મોદન્તે સર્વે ભારજ્ઞા સ્ત્રીણા પરમદુ સ્તરમ્ ॥ ૧ ॥

આઠ પ્રકારની અણિમાદિ અંશવાળી ઋદ્ધિને પામીને પુણ્યવાન જીવો હમેશા બધા ભાવને જાણનારા મિદ્ધો આનંદ પામે છે, તેઓ દુસ્તાન ભવમુદ્રને તરી ગયા છે

(તૈનો આવા સિદ્ધોને માનતા નથી, કારણ કે સિદ્ધોને હવે લાજ કે ઐશ્વર્યથી આનંદ પામવો બાકી નથી, કારણ કે આત્માના જ્ઞાનદર્શન ચારિત્ર્ય નિર્મળ શુભ્રમા આનંદ તેમને મળી રહ્યો છે)

તથા સિદ્ધિ નામની સુગતિનો પથ તેના પ્ર (પ્રધાન) દેશક (ઉપદેશક) તે સિદ્ધિ પથ પ્રદેશક છે, અર્થાત્ મિદ્ધિ ગતિનું બીજ સામાયિક વિગેરે બતાવનાર તીર્થ કર છે, આ વિશેષણવડે નિર્દોષ અનેક જીવોને ઉપકારક તીર્થ કર નામ કર્મ ઉદયમા આવ્યાથી તેઓ ઉપદેશ કરી તીર્થ સ્થાપે છે, તેમના શુભ હુ ગાઉ છુ વહુ છુ ॥ આ પ્રમાણે ઝાલદેવ વિગેરેને વદન કરવાનું મગજ માટે બતાવ્યું, ॥ ૮૦ ॥

હવે આસન્ન (છેલા નજીકના) ઉપકારીપણાથી વર્તમાન તીર્થ કર જેઓ બધા દુસ્તાનો અર્થ બતાવનાર વર્ધમાનસ્વામી છે, તેમનું વદન કહે છે

વદામિ મહાભાગ, મહામુનિ મહાયસ મહાવીર ।

અમર નરરાય મહિઅ, તિત્યવરમિ મસ્સતિત્યસ્સ ॥
નિં ૮૧ ॥

મહાભાગ તે મહાન્ અચિત્ય શક્તિવાળા તથા જગ-
ત્તને ત્રણે કાળમા કેવળજ્ઞાનથી માને છે, તેથી મુનિ, અને તે
પણ મહામુનિ છે, તથા ત્રણે જગત્મા વ્યાપેલા યશવાળા
હોવાથી મોટા યશવાળા, વીર તે કષાયાદિ શત્રુનેા જય
કરવાથી છે, તે પણ મહાવીર જાણવા, અથવા અત્યંત
રાગિણી બનેલી કેવળજ્ઞાન રૂપી લક્ષ્મીથી રાજે (શોભે) છે,
માટે વીર છે, જુ છે કે,

વિદારયતિ ચત્કર્મ, તપસાચ વિરાજતે ।

તપોવીર્યેણયુક્તઃ, તસ્માદ્વીર इति स्मृत ॥ ૧ ॥

જે કર્મેને વિદારે (નાશ કરે) છે, તપસાથી વિરાજે
છે, તપવીર્યવડે યુક્ત માટે તે વીર તરીકે જાણીતા છે અમર
(દેવ) માણુમ તેમના રાજ્ય તે ઇંદ્ર તથા ચક્રવર્તિ વિગેરેથી
પૂજિત એવા વર્ધમાન સ્વામી છે, જેઓએ હાલ ચાલતા
તીર્થને સ્થાપ્યુ છે, તેમને નમસ્કાર કરે જુ ॥ ૮૧ ॥

આ પ્રમાણે અર્થના કહેનારા જિનેશ્વર મહાવીરને
મગળ માટે વદન કહ્યુ, હવે સૂત રચનારા ગણધર વિગે-
રેમા પણ પૂજ્યપણ હોવાથી તેમને વદન કરે છે,

इक्षारसवि गणहरे, पचायप पचयणस्स वदामि ।

सध्यंगणहर वस पायगवस पचयणच ॥ निं ८२ ॥

[૧૭૭]

૧૭ અગ્યાર ગણધરો એટલે ૧૧ ની સંખ્યાવાળો અનુત્તરે
જ્ઞાનદર્શન આદિ ધર્મગણને ધારનારા ગણધરો છે, તેમને
તથા પ્રકર્ષથી પ્રધાન અથવા પ્રથમ વાચક તે પ્રવાચક જેને
સિદ્ધાંત (પ્રવચન) ના જેઓ છે, તેમને વાહુ છું, આથી
મૂળ ગણધરને વદન કર્યું, વળી સર્વે ગણધર (આચાર્ય) ના
વશમા આવેલા તેમને તથા વાચક (ઉપાધ્યાય) ના
વશમા તે શિષ્ય પર પરાએ આવેલા તેમને તથા આગમને
વાહુ છું.

પ્ર૦—ગણધર તથા વાચકના વશ તથા આગમને શામાટે
વાહો છો ?

ઉ૦—અર્થ કહેનાર અહિંનદેવ વદ્ય છે, સૂત્રકાર ગણ
ધરો વદ્ય છે, તેજ પ્રમાણે જેમણે અર્થ મૂન-૩૫ પ્રવચન
આચાર્ય ઉપાધ્યાયોએ અમારી સ મુખ, આણ્યુ છે, માટે
તેમનો વશ પણ સૂત્રાર્થને ધારી રાખવાથી અમારે ઉપકારક
છે, માટે વદ્ય છે, અને આગમનો સાક્ષાત્ વૃત્તિ માફક ઉપ-
કારક છે, તેથી વદ્ય છે, ॥ ૮૨ ॥

હવે આપણે ચાલુ વિષય કહે છે

મતે વદિઉણસિરસા, અત્યણુસસ્સ તેદિ કદિયસ્સ ।
સુય નાણસ્સ મગવઓ, નિજ્જુત્તિ કિત્તિસ્સામિ ॥
નિ ૮૩ ॥

ઉપર જતાવ્યા પ્રમાણે ઉત્તમ અગતે માથા વિગેરેથી

મસ્કાર કરીને શુન્યા કહેવા યોગ્ય અર્થ તેનાથી સૂત્ર ભુલ
માટે સૂત્ર અર્થ ભુલ છે તેને, અથવા અર્થવટે પૃથુ
વિસ્તારવાળા) એવા સૂત્રોને નીર્થ કહી અણપર વિગેરેએ
છે, આવા શ્રુતજ્ઞાન રૂપ બાવતના સ્વરૂપને બતાવનાર
ટીકે પરસ્પર મૂલ તથા અર્થને નિયોજક (જોડનારી)
નિર્ધારિતને કહીએ ॥ ૮૩ ॥ મં ૭ ના બધા સૂત્રોની નિર્ધુ-
તિ કે ?

ઉત્તર-નહિ, આવશ્યક વિગેરે અમુક મૂત્રોની નિર્ધુતિ,
કહે છે,

આયસ્મગસ્મ દગ્ન, વાગ્મિઅસ્મ તદ્ ઉત્તર ઉત્તમાયારે ।
સૂચગદે નિજ્જુતિ, વૃદ્ધ્યામિ તત્તદમાણે ચ ॥ ૮૪ ॥
વપ્પસ્મય મિજ્જુતિ, વયનાગ્મસેવ પરમણિક્કણસ્મ ।
સૂરિમ વળ્લતાવ, વુદ્ધં રત્તિમામિમાણેચ ॥ ૮૫ ॥
વલ્લમિ નિજ્જુતિ, વુદ્ધામિ અદ્દ મિણોવપ્પસેણ ।
આદ્દરણદ્દ વારણ, વયમિવદ્દમિણ સમાસેણ ॥ ૮૬ ॥

આવશ્યક સૂત્ર, દશવૈભલિક ઉત્તરમાયન આચારાગ
તથા સૂચગદાગ દશાશુનની નિર્ધુતિને કહીશ, તથા ૮-૫
(પ્રહત) સૂત્ર તથા પરમણિપુલ (૫ મ તે મોક્ષાગાલુ
, તથા નિપુલ તે અવસકપલે છે,) વ્યવહાર સૂત્રની
નિર્ધુતિ કહીશ, આ સાધુ સજાથી વ્યવહાર મનુ સ્મૃતિ
એવો સમારસ જાણી નથી, પણ (સરુપપદ્ધત્તારુ વ્યવહાર)
તત્ત્વ પ્રતિજ્ઞા તે વહેવાર છે (કે જેના પાળવાથી કોઈ પણ
કર્મને પીડા ન થાય તેવો છે,) તથા સૂચ પ્રત્તિ તથા

અધિભાષિત તે દેવે દ્રસ્તવ વિગેરેની નિર્ચુક્તિ ઠીક, (ક્રિયા અભિધાનનું કારણ એ છે કે આમા અનેક ભુદા પ્રયોનો વિચય છે, તથા શાસ્ત્રારભમા મમાસ વ્યાસરૂપપણે હોવાથી અદુષ્ટ છે) આ નિર્ચુક્તિઓ સ્વમતિ કદપનાથી નહિ, પણ જિનેશ્વરના ઉપદેશવડે કહીશ, તથા તે નિર્ચુક્તિઓ ઉદાહરણ હેતુ ઠારણ પદના મમૂહ સુજા ઠહેવાશે

માઘ્ય સાધન અન્વય વ્યતિરેકનું ગતાવનાર દષ્ટાત છે,

માઘ્ય ધર્મના અન્વય વ્યતિરેકના લક્ષણવાળો હેતુ છે,

ગાથામા હેતુની પહેલા દષ્ટાત લેવાનું ઠારણ એ છે કે ઠોઈ વખત હેતુને કદા વિના પણ દષ્ટાત લેવાય કે, તે ન્યાય અતાવવા માટે છે, જેમકે ' ગતિના પરિણામે પરિણત શ્રવ પુદ્ગલોનો ઉપદ લક ધર્માન્તિઝાય ' છે, જેમ મત્સ્ય વિગેરેને સલિલ (પાણી) છે, તથા ઠોઈ વખતે એકલો હેતુજ દષ્ટાત વિના કહેવાય છે, જેમકે અમારેજ આ ઘોડો છે, કે તે મિવાય આવા વિશિષ્ટ ચિન્હ ધીજામા ન હોય, તેજ નિર્ચુક્તિકારે પણ કહ્યું છે,

જિજવયણ સિદ્ધ, ચેય મળ્ણહ કત્યવી ઉદાહરણ ।

આસજ્ઞ રસો યાર, હે ઋષિ કદચિય મળેજ્ઞા ॥ ૧ ॥

જિનેશ્વરનું વચન સિદ્ધ છે, તેથી ઠોઈ વખત ઉદાહરણ ઠહેશે, અને ઠોઈ વખત શ્રોતાને આશ્રયી હેતુ પણ કહેશે—

ઠારણ તે ઉપપત્તિ માત્ર છે, જેમકે નિરૂપમ સુખવાળા સિદ્ધ છે, ઠારણ કે જ્ઞાનમા ઠોઈ પ્રકારે જામી નથી, (મતિ

જ્યાં મુજબ ત્યાજ હું ખરું છે, કેવળજ્ઞાન સિદ્ધિમાં હોવાથી ત્યાં કશું હું ખરું નથી) આમાં વિદ્વાન અને સૌ સમૂહ સુધા લોકમાં પ્રતીત છે, કે સાધ્ય સાધન ધર્મને અનુગત દષ્ટાત નથી, તથા ઉદાહરણના અર્થનું અભિધાયક પદ આહરણ પદ છે, આ પ્રમાણે બીજી જગ્યાએ પણ જાણવું, એટલે આ પ્રમાણે આહરણ હેતુ કારણના પદોના સમૂહવાળી નિર્ધુક્તિ કહેશે-(ત્રણ ગાથા ૮૪-૮૫-૮૬ નો સમાસથી અર્થ કહ્યો) હવે પ્રથમ જે ઉદ્દેશ હતો તેને અનુસરી પ્રથમ કહેલ આવ ક્યકના પહેલા સામાયિક નામના અધ્યયનની ઉપોદ્ધાત નિર્ધુક્તિ કહે છે,

સામાદય નિવૃત્તિ, વુષ્ઠ ઉચ્ચસિચ ગુદજ્ઞનેળ ।

આચરિય પરપરણ આગય આણુ પુષ્વીય ॥ નિ ૮૭ ॥

સામાયિક સૂત્રની નિર્ધુક્તિ જે તીર્થ કર જણધર વિગે રેએ શિષ્યો સમુખ ઉપદેશેલી અને આચાર્યની પરપરાએ આવેલી છે તેને કહીશ, તે પરપરા જે પ્રકારે દ્રવ્યથી તથા ભાવથી છે, દ્રવ્ય પરપરાતે જેમ ધટોને એક પછી એક લાઇને એક પુરૂષ બીજા પુરૂષને પહોંચાડે છે, આના મળધ મા મુજબ મટાડવા એક કથાગાથાનું વિવરણ સમાપ્ત થતાં કહીશું, અને ભાવ પરપરા તો આ ઉપોદ્ધાત નિર્ધુક્તિજ આચાર્ય પરપરાએ આવેલી છે,

૧૨૦-કેવી રીતે ?

૧ ઉ૦-આનુપૂર્વોએ એટલે જ ભૂસ્વામીએ પ્રભવા સ્વા-

મીને તથા તેમણે શય્ય ભવને કહી, એમ અનુક્રમે આવી છે, અથવા આચાર્ય પર પરાએ આવેલી પોતાના ગુરુએ કહી,

પ્ર૦-દ્રવ્ય જે ઇટા વિગેરે છે, તેનું પર પરાએ પહોંચાડવું ચેાગ્ય છે, પણ ભાવ તો શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયપણાથી એક વસ્તુથી બીજી વસ્તુમાં જવાનો અભાવ છે, તેથી પર-પરાએ આવવાની વાત કેમ બને ? કઈ તેના બીજરૂપ અહીં દેવ તથા ગણધર ભગવતના શબ્દોનું આગમન નથી ! કારણ કે તે શબ્દો તો કાનમાં પેસતાની સાથેજ ઉપરમ (નાશ) થાય છે,

ઉ૦-આ ઉપચાર હોવાથી અટોપ છે, જેમ રૂપિયાથી થી આબુ, અથવા ઘટ વિગેરેથી રૂપ વિગેરેનું જ્ઞાન થાય છે, એ પ્રમાણે આ આચાર્યની પર પરાનો હેતુ હોવાથી ‘ આવેલ ’ છે, એમ જાણવું, એટલે જોધવચન આ આગમન શબ્દ છે પણ ક્રિયારૂપે નહીં, એટલેથી બસ છે

દ્રવ્ય પર પરાનું દૃષ્ટાંત

સાકેત (અયોધ્યા ?) નામનું નગર છે, તેના ઇશાન ખુણામાં સુરપ્રિય નામના જક્ષનું મંદિર છે, તેમાં સુરપ્રિયની મૂર્તિનું ચિત્ર કાઢેલું હતું, તે દર વરસે નવું ચિતરાંચ છે, તેનો પરમ મહોત્સવ કરાંચ છે (લોકોનો મેળો એકઠો થાય છે) અને તે ચિત્રેલો જક્ષ અદૃશ્ય રૂપે રહીને તે ચિત્ર કરનાર ચિતારાને મારે છે, તે ઠરથી જો ન ચિતરે, તો મરકી (કોગળીયા) નો રોગ જક્ષ દેલાવે છે, તેથી ચિતારાને બધા

માણસોને બચાવવા માટે પોતામાથી એકને મરવાની ફરજ
 પડે છે, તેથી સર્વ ચિતારાઓ છુવ લઈને ભાગવા લાગ્યા,
 રાત્રીને ખબર પડી, તેણે વિચાર્યું કે જો બધા ભાગી જશે,
 તો તેનું ચિત્ર નહીં થાય તો અમને બધાને ઓર્થોતિ જણ
 મારી નાખશે, તેથી તેણે ચિતારાઓને બધાને એકઠા કરી
 નામ આપી સંતોષ્યા, અને તેમના નામની ચીઢીઓ લખી
 ઘડામાં મુકી, દર વરસે જેનું નામ આવે તે ચિતરે છે, અને
 મૃત્યુવશ થાય છે, એવાર કોસ બી નગરથી એક ચિતારાને
 પુત્ર ધરથી ભાગીને ત્યાં કામ શીખવા આવ્યો, તે ભમતા
 ચિતાનના ઘરમાં આવીને બસ્યો, તે ઘરમાં એક ડોસી
 રહેતી હતી, તેને એક પુત્ર હતો, તેની સાથે આવેલા ચિતા
 રાના પુત્રને મિત્રાચારી થઈ, આ પ્રમાણે ત્યાં રહેતા અનુક્રમે
 ચીઢી ઠાઠતા તે ડોસીના છેકરાનો વારો આવ્યો, તેથી ડોસી
 ઘણું રડવા લાગી, તેને રડતી જોઈ પરદેશી છેકરાએ પૂછ્યું
 કે, મા કેમ રડે છે ? ડોસીએ તે વાત કહી, ત્યારે તે બોલ્યો
 ન રડ, હું તે ચિત્ર કરી આવીશ, ડોસીએ જણાવ્યું તું મારા પુત્ર
 જેવો નથી ? કે તને મરાવું ? તોપણ આગ્રહ કરી કહ્યું કે હું
 ચિતરીશ, તું ચોક ન કર, પછી તેણે બે ઉપવાસ (છઠ) ત્રી
 પચ્ચકખાણ કરીને અખંડિત બે વસ્ત્ર પહેરીને આઠ પડતો
 મુખ કોથ બાધીને નિર્મળ પ્રયત્નવડે નવા કળચોથી આન
 કરાવી (જમ્યા સ્વચ્છ કરીને) નવા કુચડા ચીઢીઓ તથા
 રંગ રાખવાના નવા મ લક (ચપણ) એક બીજા રંગમાં

ભેળસેળ કર્યા વિના યોગ્ય રીતે રંગીને તે ચિત્રના પગમા
 પડીને બોલ્યો, હે જક્ષદેવ ! મેં તમારો કંઈપણ અપરાધ
 કર્યો હોય તો ક્ષમા કરશો, ત્યારે જક્ષ તુમ થઈને બોલ્યો,
 વર માગ ! ચિ-મને એનો વર અ પ, કે આજથી તમારે કોઈને
 મારવો નહિ, જક્ષે કહ્યું, એમજ થશે, જેમ તને માર્યો નહીં,
 તેમ અ-ને પણ નહીં મારૂં, જક્ષે કહ્યું બીજો વર માગ !
 પેલો બોલ્યો, જેનો એક દેશ (ભાગ) હું બેઠું, તે ચાહે એ
 પગવાળો હોય, ચોપણ હોય, કે અપગ (આડ વિગેરે) હોય,
 તે દરેકનું બરોબર રૂપ ચીતરી શકું, જક્ષે કહ્યું, તેમ થશે,
 પછી જક્ષ ગયો, અને તે ચિતાગની વાત રાત્રએ સાબળી
 બોલાવીને તેનો મત્કાર કર્યો, પડી વરદાન લીધેલો યુવક
 ચિતારો કોસ બી નગરીએ ગયો, ત્યાં શતાનિક નામે ગત છે,
 તે કોઈ વખતે મુળાસન ઉપર બેઠેલો છે, ત્યાં પરદેશથી આવેલા
 દૂતને પૂછ્યું, કે બીજા રાત્રઓને હોય, ગને મને નથી, તેવું
 કંઈ હોય તો કહે, તેણે કહ્યું કે આપને ચિત્રસભા નથી,
 હવે જેમ દેવોને મનમા ધાર્યું તૈયાર થાય છે, તેમ વચ્ચે
 (હુમથી) રાત્રઓને થાય છે, તેજ વખતે તેણે ચિતારાઓને
 બોલાવ્યા અને ચિતાગઓને સલાના ભાગ પાડી આપ્યા,
 તેમા વરદાનવાળા ચિતારાને અત પુરના કોડાપ્રદેશનો ભાગ
 ચીતરવા આપ્યો, તેણે ત્યાં જેવું અત પુર હતું, તેવું ચિત્ર
 કર્યું, ત્યાં કોઈ વખતે આવેલી મૃગાવતી રાણીનો જાળીવાળા
 (ચકના) તરે પગનો અ ગુઠો ભેલ્યો, તેણે ઉપમાનથી

અનુમાન કર્યું કે આ મૃગાવતી છે, તેથી, પગના અશુ
 કાના અનુસારે, તે દેવી (રાણી) નું રૂપ, ચીતરું, તેની
 આંખો મચકાતા એક મચી (માછી) નું, બીજું, સાથજે તે
 ચીતરેલામા પડ્યું, તેણે કુસી નાખ્યું, માછી પડ્યું, એમ
 ત્રણવાર કુસવા છતાં પડવાથી તેણે, બચ્યું, કે આ, દૃપક
 તલ નેમાટે, જરૂરી છે, પત્રી ચિત્ર મળ્યા, તેવાર થતા રાજા
 જોવા આવ્યો, અને જ્યાં મૃગાવતીનું ચિત્ર છે ત્યાં આવ્યો,
 ત્યાં ધાત્રીને જોતા તેણે, ગુસ્સાભર્યો તલ દેખ્યો, અને
 ઠેકપાપમાન થયો, કે આ દુષ્ટે કોઈ રીતે મારી રાણીને લે-
 ગથી છે, એમ વિચારીને મારવ ને હુકમ કર્યો, તે સમયે બધા
 ચિતારા લેગા થઈને કહેવા લાગ્યા, કે રાજા ! આતો દેવ
 તાએ વર આપેલો ચિતારો છે, તારે રાજાએ પરીક્ષા કરવા
 હામીનું ફક્ત મોઢું બતાવ્યું, ચિતારે તેનું આખું રૂપ ચીતરી
 આપ્યું, છતાં પણ તે ચિતારો આવું નિર્બળ કામ ન કરે,
 માટે અશુકો તથા તેની જોડલી આગળી જેના વડે પીછી પકડાય
 તે બે કપાવી નાખ્યા, અને હેશનિકાલ કર્યો, ચિતારે ધક્કો
 વને આરાધન કરવા ઉપવાસ કર્યો, દેવે આવીને કહ્યું, કે તું
 હાજા હાથથી ચીતરીશ, તે વચ્ચે પામ્યા પછી તેણે ચતા-
 નીક રાજા ઉપર વેર લેવા વિચાર કરી પ્રલોત રાજાને બળવાન
 જોઈને તેની પાસે જઈને મૃગાવતીનું ચિત્ર ખોટીયામા ચીતરી
 ચડ પ્રલોતને લેટ કર્યું, રાજાએ ગુસ્સા થઈને, પૂછ્યું, કે આ
 કોણ છે ? તેણે ખરું કહેલું મતાવ્યું, તેથી ચડ પ્રલોતે દૂત

મોકલી કહેવડાવ્યું, કે જો મૃગાવતીને નહિ મોકલે, તો લઠ-
 વાને આવુ છું, શતાનીક રાજાએ ફતને પિંકારી કહ્યો, અને
 નિર્ધર્મન (ધરનાળા)ના રમ્તે બહાર પાડ્યો, ફતની વાત
 જાણી-પ્રધોત કેાપાયમાન થયેા, અને-મોટુ લશ્કર લઈ
 ડોસળી નગરીએ આવ્યો, તેને આવતો સાણળી અપખળ-
 વાળો શતાનીક રાજા અતિસારના ઝગે મરણ પામ્યો, તે
 સમયે મૃગાવતીએ ચિતવ્યું કે મારો આ નાનો બાળક નાશ
 ન પામે, આ તે રાજાથી લડી નહી શકે, એમ વિચારી ફત
 મોકલી કહેવડાવ્યું ' કે આ કુમાર ' બાળ છે, અને હું તેની
 રક્ષામાથી નીકળી જાઉં, તો બીજો સામત રાજા આવીને તેને
 હુ ખ ન દે, માટે ઉપાય કરી લેા, રાજા ચ ઉપદોતે કહેવડાવ્યું
 કે મારા આશ્રય આપેલાને ડોણ હુ ખ દેનાર છે ? મૃગાવતીએ
 કહેવડાવ્યું કે, જોશીકે આવેલા સર્પને ૧૦૦ જોગન ઉપર
 એકેલો વેદ કેવી રીતે બચાવશે ? માટે નગરને પ્રથમ મજ-
 શુત બનાવેા, રાજાએ હા પાડી, મજશુત ઇંટો મગાવીને
 પક્ષો કોટ કરવા, તેના તાબામા ચૌદ રાજાઓ હતા, તેમના
 બધા સૈન્યને રોકી પુત્રને હાથોહાથ ઇંટો મગાવી, અને
 નગરને મજશુત બનાવ્યું, પછી મૃગાવતીએ ધનવડે નગરી
 સરાવી, તે પ્રમાણે દરેક વ્યવસ્થા કરતા તે નગર શત્રુથી ન
 ઘેરાય તેવું બનતા, તેણે પ્રથમ આપેલા કુત્સિત મવચનને
 પિંકારી કાઢ્યું- તથા વિચાર્યું, કે તે ગામ આકર કે સન્નિવે-
 ચોને ધન્ય છે, કે જ્યા મહાવીર પ્રભુ વિહરે છે ! જો તે સ્વામી

અહીં આવે, તો હું દીક્ષા લઉં, પ્રભુ પણ કેવળજ્ઞાને જાણી
તે તરફ વિહાર કરી આવ્યા, સમોવસરજી રચાયું, જમ્યા વેરો
ચાત યમા, મૃગાવતી દરવાજા ખોલાવી ત્યાં આવી, ત્યાં
ધર્મનો ઉપદેશ કરતા આ પ્રભુ સર્વજ્ઞ છે એમ જાણીને ડોહ
માણસે પ્રવચન (શુભ) મનમાં જ પ્રાપ્ત કર્યા માણ્યો
તે સમયે પ્રભુએ પ્રકટ કર્યું કે હું દેવાનુપ્રિય ! મનમાં પૂછવા
કરતા વચનથી જાહેર પૂછ, કે જેથી ઘણા પુરૂષો બોધ પામે,
આ પ્રમાણે પ્રભુએ કહેવાથી તેણે કહ્યું, હું ભગવાન ! જે પૂર્વે
હતી તે આ છે કે ? ભગવાને કહ્યું કે હા !

ગૌતમ સ્વામીએ જાણ્યું છવોના પ્રતિજ્ઞાપ માટે સમય
આવેલો. જોઈ પ્રશ્ન કર્યો કે, આ મનુષ્યે પૂછેવ આ તેજ
'હી છે કે જે પૂર્વે હતી' તે 'જ્ઞાતા મા જ્ઞા' આપને પણ
તેમ કહેવું પડ્યું, કે હા ! ભગવાને તેનું ચરિત્ર કહ્યું,

તે કાલે તે સમયે ચ પા નામની નગરી છે, ત્યાં એક
સોની પોતે સીલ પટ હતો, તેણે ૫૦૦ ૫૦૦ સુવર્ણ મહોરો
તેના વડીલોને આપીને જે કોઈ સુદર કન્યા હોય, તેને પોતે
પરણું છે, એમ તેણે ૫૦૦ સ્ત્રીઓ એકઠી કરી, અને તે અડેક
સ્ત્રીને ચોગ્ગ તિલક ચોદ્યું એવા ચોદ ભેદવાળા દાગીના કરા
વીને જેને જે દિવસે વાગે હોય, તેને તે દિવસે તે આબૂખણે
આપે છે, પણ બીજા દિવસેમા બીજું ન આપે, વગી તેને
બહેમ પડ્યો કે કોઈ બીજો લપટ મારી સુદર સ્ત્રીઓથી
લવચાઈ અનાચાર ન કરે સાટે પોતે ઘરથી બહાર નીકળતો

નહોતો, તેમ જીવન કોઈને ખેંચવા પણ દેતો નહોતો, એક વખતે તેના મિત્રે તેમના અતરના સળધથી ઘણા આગ્રહ કર્યો, સોનીને જવાની ઇચ્છા નહોતી, છતાં પણ જુ પડ્યું તે ગયો, એમ સ્ત્રીઓને જણાયાથી તે બધીએ લેગી થઈને ચિત્તવ્યુ કે આપણે આવા સુવર્ણના અલગથી શુ લાભ છે ? માટે આપણે ઇચ્છાનુસાર આન ઠગીએ, અને ઇચ્છાનુસાર કપડા દાગીના ધારણ કરીએ આ પ્રમાણે વિચારીને ખુબ થોળી મસળીને નહાઈ સુગંધી લેપ કરી મારા વસ્ત્ર પહેરી તિલક સુધી ૧૪ શણગાર (દાગીના) પહેરી આદર્શ (દર્પણ) હાથમા લઈને બેઠી, તેવામા સોની આવ્યો તેમને આ પ્રમાણે બોલ કોપાયમાન થયો, અને તેમા જે મુખ્ય હતી તેને એકને ગ્રહણ કરી મરણ તોલ માગ્યો, ત્યાં જીવોએ વિચાર્યું, કે તેવી રીતે આપણે પણ ખુબ હાલે મગ્નુ પડશે, તેમ બધે વિચારી ઇચ્છાનુસાર પચ્ચ દર્પણ એકઠા માગવાનું મમલને તે સોનીને જીવથી માગ્યા ૪૬૬ સ્ત્રીઓએ દર્પણો એક સાથે ફેંડ્યા, તે બિચાનને એટલા જોરથી લાગ્યું કે દર્પણ ભેગો તેના પણ ઢગલો થયો (મગ્નુ પામ્યો), આ પ્રમાણે પતિને માગવાથી પાછો તે સ્ત્રીઓને પસ્તાવો થયો, કે પતિનો ધાત કરનારની આપણી શુ દશા થશે ? અને લોડમા તેથી રોજ નિદા થશે, તે મહેલી પડશે, એમ વિચારી પોતાના ઓરડાના બારણા બંધ કરી એક માથે શકેત કરી અદર આગ સળગાવી બળી મુઈ, આ પ્રમાણે પશ્ચાત્તાપ કરવાથી દોમળ પડિણામે અતકાળે અગ્નિનુ કષ્ટ સહેવાથી અકામ નિર્જરાએ મરીને

તે બધી જલ્દી સીએ પલુ પુરૂષરૂપે જન્મી અને ઘોરોની ટોળીમા દાખલ થયા, એક પરિતમા તેઓ બંધા, તે એની પલુ મળીને તિર્થ ચમા ઉત્પન્ન થયો, તેમા જે પ્રથમ સ્ત્રીને એનીએ મારેલી તે મરીને તીર્થ ચમા ઉત્પન્ન થયેલી, તે ત્યાથી મળીને એક બ્રહ્મણના ઘરમા દાસીનો ઓકરો થયો, તે પાચ વર્ષનો થયો, તે એની પલુ તિર્થ ચમાથી મળીને તેજ કુળમા ઓકરી થઈ, તેને ગમાડનારો આ ઓકરો હતો, તે કન્યા નિત્ય રૂવે છે, એક વખતે તે નાના ઓકરનો તે ઓકરીને છાની રાખવા પેટ ઉપર ધીરે હાથ ફેરવતા કોઈ વખતે અન્નજીથી પેશાબની જગ્યાએ હાથ પડયો, ત્યારે એકદમ રોતી બધ થઈ ગઈ, ઓકરાએ જલદયુ કે છાની રાખવાનો ઉપાય હાથ આપ્યો । તેથી જનારે પલુ ઓકરી રહે કે તે ઉપાય અજમાવે, એક વખત કન્યાના માળાપે તેનું આ દુહા કૃત્ય જોઈ લીધું, તેથી મારીને કાઢી મુક્યો, કન્યા પલુ સમજળી થઈ, અને રોતી બધ થઈ ગઈ, તે ઓકરો આગયના અમાવે નાશીને ઘણા કાળે નગરને નાશ કરનાર દુહા આચારવાળો (ચોર) થયો, અને ચોરોની પંદીમા ગયો, ત્યા વમનારા પેલા જલ્દી ચોરો પલુ નવાનવા ગામમા ધાડ પાડવા જાય છે, તેથી બધા મળીને તેજ નગરમા ગયા અને નગર લૂટયું, તે બ્રાહ્મણ પુત્રી પલુ ચોરોએ સુદર, જલ્લીને લેઈ લીધી, અને ૫૦૦ પુરૂષોએ લોગવી, એક વખતે ચોરોને ચિંતા થઈ કે આ બાપથી એકલી આટલું દુખ સહે છે, માટે જો બીજી મળે તો તેને વિશ્રાંતિ મળે, તેમ વિચારી ક્યાયથી બીજી સી પલુ

આણી, પ્રથમની સ્ત્રી તે બીજી સ્ત્રી આવી ત્યારથીજ તેનાં
 છિદ્ર ચોપવા માંડી કે કેવી રીતે તેને મારી નાખુ ? એક
 વખત તે બીજી સ્ત્રી આમતેમ દોડતી હતી, ત્યારે પહેલી
 સ્ત્રીએ કહ્યું કે જો આ કુવામા શું દેખાય છે ? તે ભોળી સ્ત્રી
 દેખવા ગઈ, કે તુર્ત તેને પહેલી સ્ત્રીએ ધક્કો મારી કુવામા
 પાડી નાખી, ચોરો બહારથી આવ્યા, અને પહેલી સ્ત્રીને પૂછ્યું
 કે બીજી સ્ત્રી ક્યા ગઈ ? ત્યારે પહેલી સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો, કે
 પોતાની સ્ત્રીને કેમ સંભાળતા નથી ? ચોરોને માલુમ પડ્યું,
 કે આ સ્ત્રીએજ બીજીને મારી નાખી છે, ત્યારે તે બ્રાહ્મણના
 ઘરના દામીપુત્રે બધું કે આ અમારા શેઠના ઘરની દીકરી
 જ પૂર્વે રાનારી છે કે ? તે નિશ્ચય જરૂર વિચાર્યું કે ભગવાન
 મહાવીર સર્વજ્ઞ સંભળાય છે, તેમને પૂછીએ, તેથી તે ત્યારે
 ભગવાન વિચાર્યા, ત્યારે મમવસરણમા લાગેલેઈને પૂછ્યું,
 ને ઉપર ટહી પડ્યા છીએ, હવે દામી પુત્રને આ પ્રત્યક્ષ
 લેવાયું કે પૂર્વભવના પાપના ઉદયથી તેને કેવી દુષ્ટ ભુલિ
 છે કે બાળપણથીજ ઝામવિકાર હતો, અને ૫૦૦ ચોરાનું
 ઘટ હોવા છતાં તેને વિચારિત ખાતર બીજી સ્ત્રી આણતા તેની
 હત્યા કરી દીધી ! ધિક્કાર હો ! ઝામવિકારવાળા દુષ્ટ સસા
 રને ! એમ વૈગય પામીને તેણે ત્યાંજ પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી,
 આ વખતે આખી પર્યાદા વધારે વૈરાગ્યવાળી બની, અહીં
 મૃગાવતી રાણી પણ ઉભી, થઈને ભગવાન મહાવીર પાસે આ
 વીને નમસ્કાર વદન કરોને બોલી, કે હું પણ ચંદ્રપ્રધોત
 રાજાને પૂછું, અને તેની આજ્ઞા લઈને દીક્ષા લઉં, ભગવાને

હા પાડી, તેથી અહમ્મલોતને પૂછ્યું, ત્યાં વેમાનિકદેવ મનુ
 જ્યો અને અગુરદેવની પર્વદામા લલ્લા પામીને અહમ્મલોત
 વારવાને શક્તિવાન ન થયો, તેથી રબ્બ આપી, તે આજ્ઞા લઇને
 પોતાના ઉદ્દયન કુમારનું ન્દાણુ કરવા માટે પ્રલોત મલને
 સ્થાપન કરી દીશા લીધી, અહમ્મલોતની બીજી પત્ની અગા
 વની વિગેરે આઠ પટવાગ્રીએ દીશા લીધી, તે દીશા લીધેલા
 ચોરે બાદીના ઇન્દ્ર ચોરોને ત્યાં જઈ પ્રતિબેધ કર્યો, આ
 બધું વર્ણન મન ગયો કર્યું, અહીં અધિતર તો દ્રવ્ય પર પ
 રાગા છંદો અજ્ઞાતી, તેનો છે, ॥ ૮૭ ॥

હવે નિર્યુક્તિ મળતું સ્વરૂપ બતાવે છે

નિર્યુક્તાં તં અથા, અયદ્વા સેનદોહ નિર્યુક્તી ।

તદવિચ દુષ્ટાચર વિમામિતં સુતપરિ વાદી ॥ ૮૮ ॥

નિશ્ચયવટે અથના પ્રથમ મર્થ્યા અધિ પહેલું મુખ્ય કર્યા
 તે નિર્યુક્ત છે, અને પર્થાર્થ લખાદિ છે, તે સુતના વિષયમા
 છે, તેની સૂત્રમાત્ર યોજના થઈ છે, તેનાવડે આ નિર્યુક્તિ
 છે, અર્થાત્ નિર્યુક્ત જે પદાયો છે તેની મુખ્ય તે નિર્યુક્તિ
 છે (આ મર્થમ પદ લોપી નમામ છે) એટલે મૂળમા જે
 અર્થો (વિષયો) આવેલા છે, તેની નિર્યુક્તિ બતાવવી તે
 નિર્યુક્તિ છે,

મં-સૂત્રમા મર્થમ્ રીતે અર્થો યોજેલા છે, ત્યારે ફરી
 પાછી અહીં શની યોજના કરે છે ?

૮૦-જે કે સૂત્રમા અર્થોને યોજના છે, તોપણ તે બધાને

સમજી શકતા નથી, તેમને સમજાવવા માટે આ છે, એટલે સાલગંનારને બધું ન મમતય, તેના અનુચલ માટે ગુરૂ સૂત્રને પરિપાટિએ કહેવાને ઇચ્છે છે, કે, તમે ન મમજો તે ક્ષી ક્ષીને મને પૂછો, અથવા 'પરિપાટી' પાઠાત છે, તેના અર્થ આ છે, કે શિષ્યજ ન સંમતતા વિષયને ક્ષી ક્ષી પૂછે છે કે હે ગુરૂ ! અમને અત્ર પરિપાટી સમજાવો !

અહીં વ્યાખ્યાનો અર્થ નિર્ચુક્તિ છે, માટે ક્ષી ગો-જના ઠગી તે અદોષ છે, (નિર્ચુક્તિમા ન સમજાતા સૂત્રનો ખુલાનો છે) એટલેથી બમ છે, ॥ ૮૮ ॥

હવે પૂર્વે કહેલ કે કે તીર્થ જ ગણધરોએ અર્થ પૃથક્ રવવંડે કહેલુ છે, તેથી તે મહાન્ પુરુષોનું શીલાદિ મ પદાનુ સુજાપણુ બતાવે છે,

તથ નિયમ નાણયક્ષ્મ આરુદ્ધો વેચલી અમિયતાળી ।
તોમુચ્ચ નાણયુદ્ધિ મવિયજ્જણ ત્રિવંદનદ્વાપ ॥ નિ० ૮૯ ॥
તથ બુદ્ધિમણ પટેણ તજદરા ગિણિદરે નિરવત્તેમ ।
તિત્થયર માસિયાદ ગયતિ તત્તો પચયણદ્વા ॥ ૯૦ ॥

આ એક રૂપક બતાવ્યું છે, એટલે અમિત જ્ઞાની દેવળી પ્રભુ તપ નિયમ જ્ઞાન રૂપ વૃક્ષ ઉપર ચડ્યા છે, તેઓ લબ્ધ જનને બોધ કરવા માટે જ્ઞાન વૃષ્ટિ કરે છે, આમા વૃક્ષ-દ્રવ્ય અને ભાવ એમ બે પ્રકાર છે, તેમા દ્રવ્ય વૃક્ષ જ પતર છે, જેમકે તેના ઉપર ચડીને કોઈ પુરુષ તેના સાગ સુગ ધીવાળા ફૂલો ચુટીને જોયો, ચડી શકે તેવા નીચે ઉભેલા

અનુકંપાવડે ઉપરથી તેમને આપે છે, 'તે લેનારા પણ પૂજ્ય
કે કાદવમા પડવાથી બગડી ને જાય માટે મારા' પહોળા નિ-
ર્માણ કપડાંમા ઝીલે છે, અને તેને ઇચ્છાનુસાર ઉપભોગમા લઈ
આનંદ પામે છે, તેમ અહીં ભાવ વૃક્ષમા 'પણ સમજવું,
એટલે તપ નિયમ અને જ્ઞાન તેજ વૃક્ષ છે, તે તપ બાજી
અનજન વિગેરે અને અવ્યતર પ્રાયશ્ચિત્ત વિગેરેથી મુક્ત છે,
અને નિયમ તો ઇંદ્રિયો તથા મનને કબજામા રાખવા એમ બે
ભેદ છે, એટલે જાનથી ખરાબ ન સાલણવું તે ઇંદ્રિય સંજીવી
છે, અને ક્રોધ વિગેરે ન કરવું, તે નોંધદ્રિય (મન) સંજીવી
નિયમ છે, જ્ઞાન તો અહીં કેવળ લેવું છે, આવા વૃક્ષે પ્રભુ
ચઢેલા છે, જ્ઞાન સંપૂર્ણ અસંપૂર્ણ, એમ બે ભેદવાળું માટે
અસંપૂર્ણતા બતાવવા અસંપૂર્ણ તે કેવળ બેને છે, તે કેવળી છે,
આ કેવળી પણ શ્રુત સમ્યક્ત્વ સારિત અને સાધિક જ્ઞાન એમ
આર ભેદ છે, અથવા શુન અવધિ મન પર્યાય અને કેવળજ્ઞાન
એમ આર ભેદ છે, તે શ્રુતાદિ કેવળનો બ્યવચ્છેદ કરવા સર્વ-
જ્ઞનો અવરોધ (ખુલાસો) બતાવવા અમિતજ્ઞાની કહ્યું,
તેમાથી જ્ઞાન વૃદ્ધિ એટલે કારણમા કાર્યનો ઉપચાર કરીને
કહ્યું પણ સમજવું કે તેઓ શબ્દ વૃદ્ધિ કરે છે,

પ્ર०—શા માટે ?

ઉ०—ભવ્ય પુરોને બોધ થવા માટે,

પ્ર०—કૃતકૃત્ય થયેલાને તરવડું કથન કરવું પ્રયોજનના
અભાવે નિર્થક છે, અને પ્રયોજન બાકી રહેલું માનીએ તો

કૃતકૃત્યત્વપણુ ન ઘટે ! તથા તેઓ સર્વજ્ઞ અને વીતરાગ હોવાથી ‘ ભગ્યોનેજ ’ બોધ કરે એવું સિદ્ધ ન થાય, અલબત્તે બોધ ન કરવાથી અસર્વજ્ઞપણુ અને અવીતરાગપણુ લાગુ પડશે ?

ઉ૦—પ્રથમ પક્ષમા અમે સર્વથા કૃતકૃત્યપણુ સ્વીકારતા નથી, કારણ કે આકારપ્રભુને તીર્થ કર નામ કર્મના વિષાકનો અનુભવ બાકી છે, અને તે ધર્મ દેશના વિગેરે કરવાના પ્રકારેજ લોગવાય છે, તેનો ખુલાસો થયો, હવે બીજો પ્રશ્ન સમજાવે છે કે

ત્રિલોકના સ્વામી ધર્મદેશના પ્રવર્તાવે, તે જુદા જુદા સ્વભાવના પ્રાણીમા તેમના સ્વભાવથીજ એકને બોધ પમાડે છે, અને બીજાને બોધ નથી પમાડતો, જેમકે પુરૂષ અને ધ્રુવડ તથા કમળ અને કુમુદમા સૂર્યનો પ્રકાશ છે, એટલે પુરૂષ અને કમળ સૂર્યના પ્રકાશથી ખીલે છે, અને ધ્રુવડ તથા કુમુદો મીઠાઈ જાય છે, તેમજ સિદ્ધસેન હીવાકર મહારાજ પણ કહે છે,

રથદ્રાક્ષ્ય તોપિકેપાત્તિ, દ્વેષાદ્યેતિમેડ્દુભુતમ્ !

માનો મરીચય કસ્ય, નામ નાલોક હેતવ ॥ ૧ ॥

નચાદ્દુભુત મુલ્લુકસ્ય, પ્રકૃત્યા કિલ્લષ્ટ ચેતમ

સ્વચ્છા અપિ તમસ્ત્વેન, માસન્તે માસ્યત કરા ॥ ૨ ॥

હે પ્રભો ! તમારા નિર્મળ એકાત્મ હિતકારક વાક્યથી

પણ કેટલાકને જોય થતો નથી એ મને આશ્ચર્ય લાગે છે ।
કારણ કે સૂર્યના પ્રભાતના કિરણો કોને દેખવા યોગ્ય થતા
નથી ? ॥ ૧ ॥

પણ જ્યારે તું ધ્રુવડની સ્થિતિ જોઈ મુ, ત્યાર મને
આશ્ચર્ય થતું નથી, કારણ કે જે સ્વભાવથી કિવદ્ય ચિત્તવાળા
છે, તેમને સૂર્યના નિર્ભજ તેજસ્વી કિરણો પણ આંખો
મીંચાવે છે ।

અથવા સારા વૈદ્ય માધ્ય અસાધ્ય વ્યાધિની ચિકિત્સા
કરીને માધ્ય વ્યાધિની હવા આપે, તો તેને અસાધ્યતું
જ્ઞાન નથી, અથવા તે ગંગાદેવવાળો છે, એમ ન કહેવાય, એ
પ્રમાણે જાણ્ય અજાણ્યનો કર્મ રોગ દેખીને જાણ્યનો કર્મમગ્ન
દૂર કરે અને અજાણ્યનો દૂર ન થાય, તો તેથી જાગવાનું અ
સર્વજ્ઞ અથવા રાગીદેવી ન કહેવાય, એટલું જ બસ છે ॥૮૮॥

ઉપર કહેવ જ્ઞાન (શબ્દો) ની વખતે બુદ્ધિમય તે બુદ્ધિ
આત્માવડે અથવા બુદ્ધિજ જેને આત્મા છે, તેનો બુદ્ધિ
આત્મક (બુદ્ધિરૂપ) પદવડે ગણધરો સંપૂર્ણ જ્ઞાન કુસુમ
વૃદ્ધિને મહાજી કરે છે, કારણ કે ગણધરોને પૂર્વના પુરુષથી
બીજા બુદ્ધિ હોય છે, (ચોક્ક માળગો, અને ધણુ મ્રમજો)
પછી તે તીર્થ કર પાસે સાજાજેલા વચનરૂપ કૂત્રોને વિચિત્ર
કુસુમમાળા માફક તેમને ગુથે છે,

પ્ર૦—શા માટે ?

ઉ૦—પ્રગત પ્રશસ્ત અથવા પ્રથમ પ્રધાન એવું વચન

તે પ્રવચન છે, તેજ દ્વાદશાગી છે, ગણિપિટક છે, એટલે પ્રભુ પામે અર્થ માલગીને જાગ અગની ગ્યના કરે છે, અથવા પ્રવચન તે સઘ તેના હિત માટે સૂત્ર રચના કરે છે, અથવા બીજી પ્રયોજન બતાવે છે,

ચિત્તુચ્ચુદ્ધ ગણણધારણા દાઢ પુચ્છિહ્મચેય ।

પ પ દિ કારણે દિ, જીયતિ કય ગણદરેદિ ॥ તિ ૧૧ ॥

પદ વાક્ય પ્રકરણ અધ્યાય પ્રાબુત વિગેરે નિયતક્રમે સ્થાપેલા જિન વચનો અચત્ને (થોડી મહેનતે) લેઈ શકાય છે, તથા તેનું ગણવું, ધારણા કરવી, તે, પણ રચના કરી હોય તો મુખે થઈ શકે, એટલે આટલું બણી ગયા, આટલું બાકી મે, તે ગણના કહેવાય, અને તેને વીસરવું નહિ તે ધારણા છે, તથા શીખવવું, તથા પૂછવું સહેલું પડે છે, (ચ સમુચ્ચય માટે છે, એવ નો અર્થ આ કહેલું ખરૂ છે એમ સમજવું) તેમા શુરૂ શીખવે તે દાન છે, અને સચય છેદવા પ્રશ્ન પૂછાય છે, કે આ કહેલું વાક્ય પોતાની વિવક્ષાનું સૂચક છે ?

ઉપર બતાવેલા હેતુઓથી હમેશા કાયમ રહે, તે નયના અભિપ્રાયે જીવિત (જીવતું) કર્યું, અર્થાત્ પ્રાકૃત શૈલીએ અર્થ વિચારતા ગણધરોએ સૂત્ર રચ્યા છે, અને તે વિષયને શીખવીને અત્યારસુધી કાયમ રાખ્યો, અર્થેજી જીવિતને બદલે જીત લાગ્યે, તો આ ગણધરોનું અવશ્ય કર્તવ્ય છે, કે જે તીર્થ દર્શના ગણધરો રેવા તેમજે જાગના ગણધરો રેવા તેમજે

તે ઉદય આવે હુમણા લોગવવાનું છે કે સૂત્રોની રચના કરવી, ॥ ૯૧ ॥

પ્ર૦-તીર્થ કરે કહેલા તેજ સૂત્રો છે, ગણુધરે સૂત્રો કર્યા તેમા શુ વિશેષ છે ?

ઉ૦-તે ભગવાન્ તીર્થ કર તો વિશિષ્ટ મતિવાળા ગંણુ ધરોની અપેક્ષાએ ઘણા અર્થવાળુ ગ ભીર થોડુ વિષય માત્ર કહે છે, પછુ ખીન્ન બધા સમજે, એટલુ બધુ વિસ્તારવાળુ કહેતા નથી, તે બતાવે છે,

અતથ માસદ્ અરદ્ધા, સુત્તં મંચતિ ગણદ્વાર મિડળં,
સાસનસ્સ દિયદ્ધાપ્પ, તત્તો સુત્તં પથતદ્ ॥ ૯૨ ॥

તીર્થ કર અર્થ કહે છે, તેને સાબળીને ગણુધરો નિ પુણુ સૂત્રને સાસનના હિત માટે રચે છે, તેથી શિષ્ય પર પ શાએ સૂત્ર પ્રવર્તે છે,

હવે ચાલના (શ કા) અર્હી થોડામા કહે છે,

પ્ર૦-અર્થ કહેવા થોમ્મ નથી, કારણુ કે તે અશબ્દ રૂપે છે, તો તેવા શબ્દને કેવી રીતે કહ્યો ?

ઉ૦-શબ્દજ અર્થ (પદાર્થ) ના પ્રત્યાયન (ઓળખાવનાર) નુ કાર્ય હોવાથી ઉપચારથી શબ્દને અર્થ કહ્યો છે, જેમકે આચાર વચન બોલવાથી આચાર (સૂવર્ત્તન કરવુ) સમજાય છે,

નિપુણ તે થોડા શબ્દોમા ઘણો વિષય સમજાવે છે અથવા

નિયત ગુણવાળું તે નિગુણ છે, કારણકે તેમાં સંપૂર્ણ ગુણો સ્થાપેલા છે, અથવા પાઠાતરમાં નિરૂપણ ને બદલે નિરૂપણ પાઠ છે, ત્યાં ગણધરનું વિશેષણ લેવું કે નિપુણ ગણધરો અથવા નિગુણ ગણધરો છે, તે સ્થળના કરે છે ॥ ૯૨ ॥

પ્ર-અર્થ ઓળખાવનાર શબ્દને જિનેશ્વર બોલે છે, પણ સાક્ષાત્ અર્થને બતાવતા નથી, અને ગણધરો પણ શબ્દરૂપજ શ્રુત ગુણ છે, ત્યારે તેમાં વિશેષ શું છે ?

ઉ-પૂર્વે ગાથામાં બતાવી ગયા છીએ માટે પ્રશ્ન વ્યર્થ છે,

પ્ર-હવે તે સૂત્ર કયાથી તે જ્યાંસુધી કેટલા પરિમાણનું અથવા સુ સાર છે, ? તેનો ઉત્તર ગાથા વડે કહે છે

સામાદ્ય માર્ગ્ય, સુચનાળ જાવ વિદુસારાઓ ।

તસ્ત્ત યિ સારો ચરણ, સારો ચરણસ્ત્ત નિબ્ધાર્ણ ॥ ૯૩ ॥

સામાયિક જેમાં પહેલું છે, તે શ્રુત જ્ઞાન છે, તે બિંદુ સાર સુધી છે, જાવ શબ્દથી સૂચ-ચુ કે પહેલું બીજું એવા બાળ અગ છે તે દૃષ્ટિવાદ સુધી છે, તે શ્રુત જ્ઞાનનું પ્રધાન રૂપ ચરણ છે

આ ચરણ ગ્રંથ વર્ત્તન રૂપે છે, અથવા જેના વડે મોક્ષપદ પ્રાપ્ત થાય તે ચરણ છે, તે ચરણનો સાર મોક્ષ (નિર્વાણ) છે

સૂત્ર ગાથામાં અપિ શબ્દનો અર્થ આ છે કે સમ્યક્ત્વનો

સાર પણ ચરણ છે, અથવા શુન જ્ઞાનનો સાર પણ નિર્વાણ છે

તેમ અર્થ ન લઈએ તો નિર્વાણમા જ્ઞાનનું હેતુપણું ન થાય, અને તે અનિષ્ટ છે, કારણકે તત્ત્વાર્થમા અ-૧-૨-૧ મા કહ્યું છે કે

સમ્યગ્ દર્શન જ્ઞાન વ્યારિત્ર એ ભો મળીને મોક્ષ માર્ગ આવે છે, જો કે શ્રુતથી નિર્વાણનો હેતુ મામાન્ય રીતે છે, છતાં પણ ચરણથી મોક્ષ અને શ્રુતથી ચરણ એટલે શ્રુતથી મોક્ષ પરપરા એ છતાં પણ જ્ઞાન ચરણ એ બંનેનું મોક્ષમા પ્રધાનભાવપણું છે, તે બતાવવા આવો ઉપન્યાસ (ક્રમ) કર્યો છે, કે શ્રુતથી ચરણ અને ચરણથી મોક્ષ છે, અહીં ચરણ તે સયમ અને તપ રૂપે છે, અને નિર્વાણ તે બધા ધર્મ રૂપ જાગનો મળ દૂર થવાથી છુવતું પોતાના રૂપમા નિરતર મુક્તિ પદમા રહેવું છે, (જેમ હીવો બુઝાયા પછી તેની બળ વાની ક્રિયા થતી નથી તેમ આત્માને કર્મ છુટયા પછી સમાજ જમણની ક્રિયા થતી નથી,) અહીં પણ નિયમથી શૈલેશી અવસ્થા (૧૪ મુ ગુણ સ્થાન) રૂરસીને તુર્ત મોક્ષ પામે, પણ આઠ ધન ધાતિ કર્મ ક્ષય થયા પછી કેવળજ્ઞાન વિગેરે ઉત્તમ ગુણો આત્મામા પ્રકટ થયા છતાં પણ શૈલેશી અવસ્થા વિના મોક્ષ ન મળે, માટે અહીં કહેવું પડ્યું કે ચરણ (૧૪ મુ ગુણ સ્થાન મળ્યાનો સાર નિર્વાણ છે, પણ જો તેમ ન માનીએ શૈલેશી અવસ્થામા ક્ષાયિક જ્ઞાન દર્શન

હોય, પણ પ્રથમ જ્ઞાન દર્શન નિર્મળગુણો પ્રાપ્ત થાય
પરે ૧૪ માં ગુણ સ્થાને ચળવળનો સંપૂર્ણ ગુણ પામી મોક્ષ
પ્રાપ્ત થાય, માટે મધ્યમ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર ત્રણે મળે તો
નેવાણનો હેતુ થાય, પણ ત્રણમાંથી એક પણ ઓછું હોય
તો મોક્ષ ન મળે, તે નિયુક્તિતઃ કહે છે)

સુખતાળ મિ વિજીવો વદ્વતોસો ન પાડણદ મોક્ષ ।
જોતય સજ્જમ મદ્દય જોય ન વપદ્દ ઓદુજે ॥ નિ ૧૪

શ્રુતજ્ઞાનમાં તથા (અધિ શબ્દથી) મતિજ્ઞાન વિશે-
સમાં પણ છવ રહીને મોક્ષ પામી શકતો નથી, એનાથી
પ્રતિજ્ઞાનો અર્થ અસંખ્યો, કે જે તપ મયમરૂપ યોગોને
મહન કરવાને શક્તિવાન ન થાય, આ હેતુનો અર્થ છે, દષ્ટાત
પોતાની મેળે વિચારી લેવો, અથવા નિયુક્તિકાર આગળ
કહેશે, તે બધાનું અનુમાન નીચે બતાવ્યું છે

પ્રતિજ્ઞા-જ્ઞાન એકલું ઇન્દ્રિય અર્થનું પ્રાપ્ત નથી,
સત્ક્રિયા હેતુ (સયમ) ના અભાવથી, દષ્ટાત, જેમકે સ્વદે-
શમાં જવાની ઇન્દ્રિયાવાળો માર્ગનો પોતે જાણુ છતાં ચાલવાની
ક્રિયા ન કરે, અથવા સૂત્ર પોતે દષ્ટાત છે, જેમકે કે માર્ગને
જાણનારો નિર્યામક (ચલાવનાર) થી યુક્ત વહાણ હોય છતાં
ઇન્દ્રિય દિશામાં પ્રેરક ધવનની ક્રિયાના અભાવે તે વહાણ
ચાલી ન શકે, (ગાથામાં જે-પાદ પૂર્ણ માટે છે, વ્યાકરણમાં
એવો નિયમ છે કે ઇ-કે-જે નો અર્થ પાદ પૂર્ણ થાય છે,
ગુજરાતી ઠવિતામાં કે કે લોલ વપરાય છે) ॥ ૯૪ ॥
હવે તે દષ્ટાત બતાવે છે

જાદુ હેય સદ્ નિઃક્રામ ઓષિ, વાણિયગ રુદ્ધિય મૂર્ધિ ।
 વાપણ વિના પોઓ ન ચપ્પ મહાળય તરિડે ॥ ૧૫ ॥
 તદનાળ સદ્ નિઃક્રામઓષિ સિદ્ધિ વસઈ ન પાડળા
 નિઠળોષિ જીવપોઓ, તવસ જમ માદમ વિદુળો ॥ ૧૬ ॥

જેમ સારો નાવિક વહાણના (અપિ શબ્દથી) મુકર્ણની
 પારા (મુકાન) ઉપર બેઠો હોય, તો પણ અહીં બેઠેલા
 વેપારીની ઈચ્છિત ભૂમિએ જવા તે દિશાના પવન વિના
 ફરીથી તરવા વહાણ શક્તિમાન થાય નહિ

ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે છેક (ડાહ્યો) ખલામી પવન
 વિના વહાણને ન ચલાવી શકે તેમ શ્રુતજ્ઞાનવાળો ખલામી
 જેવો સાધુ જીવ પોત (નાવવડે પોતે) મતિજ્ઞાન રૂપ મુકાન
 ઉપર બેઠેલો હોય તો પણ તપ સયમના અનુદાન રૂપ પવન
 વિના સસાર સમુદ્ર તરવા શક્તિમાન ન થાય, ગાથામા
 નિપુણ મુકવાનુ કારણ એ છે કે તે શ્રુતજ્ઞાન વધારે મેળવેલો
 છે, આ બધાનો પરમાર્થ એ છે કે સાધુએ જ્ઞાન બાળીને પણ
 તપ સયમના અનુદાનમા અપ્રમાદપણે વર્તન કરવું (પ્રમાદ
 ત્યાગવો) ॥ ૬૬ ॥ તેજ પ્રમાણે આલોક સ બધી દષ્ટાત નિષ્કૃ
 ઠિતકાર કહે છે,

સસાર સાગરાઓ ડબ્બુટો મા પુળો નિમુદ્ધિઆ
 ચરણ ગુણ વિષ્ણુદોળો મુદ્ધર મુદ્ધર પિજાળસો ॥ ૧૭ ॥

દષ્ટાતવડે પદાર્થનું સ્વરૂપ બરોબર સમજાય છે, માટે
 કહે છે

કાચખાનુ દૃષ્ટાંત.

કોઈ કાચખો ઘણા ઘાસ પાદડાથી છિદ્ર રહિત પડલથી
 ૬ કાચલા પાણીવાળા અધકારના મોટા કુડમા રહેલો છે, ત્યા
 બીજા અનેક જલચર જીવોના હોબ વિગેરેના હુ ખથી પીડા
 થતા મનવાળો આમતેમ ભટકતો કોઈ વળતે તે પડલમા છિદ્ર
 પડેલુ તેમાથી નીકળીને બહાર આવ્યો, તે મમયે શરદ
 ડુતુમા ચદ્રમાના કિરણોના શીતળ સ્પર્શનુ સુખ લોગવીને
 વારે વારે પૂર્વના સ્નેહથી ચિત્ત આકર્ષાતા પોતાના બધુઓને
 તેવા હુ ખમાથી બહાર લાવી આ દેવલોક જેવુ ડહ પજુ
 આશ્ચર્ય બતાવુ, એમ ધારીને પાછો પાણીમા પડ્યો, પછી
 સ્વ બધુઓને મળી પેલુ છિદ્ર મેળવવા ભટકતા કયાય પજુ
 ન જોતા વધારે હુ ખ પામ્યો, એ ઉપમાએ આપણો જીવ રૂપ
 કાચખો અનાદિ કર્મ સત્તાન (પરપરા) પડલથી ૬ નાયલો
 મિથ્યાદર્શન વિગેરે અધકારથી વ્યાપેલ સસાર સાગરમા
 વિવિધ શરીર મનની આખની વેદના તાવ કોઢ ભગદર ઇષ્ટ-
 વિયોગ અનિષ્ટ સયોગ વિગેરે હુ ખ રૂપ જલચરથી પીડા
 પામતો બ્રમણ કરતો કોઈઝજ વાર મનુષ્ય ભવ સખધી
 કર્મનું ગદ્ય (છુટવાનુ બાર) મેળવીને એટલે મનુષ્ય જન્મ
 પામીને જિનચદ્ર પ્રવચન રૂપ કિરણના પ્રજાશથી સતોષ
 પામીને આ દુષ્ટાપ્ય મનુષ્ય જન્મ છે, એમ જાણતો સગાના
 સ્નેહના વિષયમા આતુર ચિત્તવાળો બનીને સસારમા પાછો
 પડે, તેને ગુરૂ કહે છે, હે ભદ્ર ! તુ પેલા કાચખા માફક પાછો
 ડૂળી જતો નહિ !

પ્ર૦-કાચળો અજાની હોવાથી ડુબેજ, પણ સાધુ તો જ્ઞાની હિત અહિત મેળવવા ત્યાગવામા સમજદાર હોવાથી કેવી રીતે પાછો સસાગમા ડુબે ?

ઉ૦-ચરણ ગુણોવડે અનેક પ્રકારે હીન (પ્રમાદી) હોય તેવો ચરણગુણ હીણો ધણ બણે, તો પણ ડુબે, અપિ શબ્દથી થોડું બણેલ હોય તે પણ ડુબે, અથવા નિશ્ચય નયથી બણેલો પણ ડુબતા હોય તો તે અજ (અજાની) જ છે, કારણ કે જ્ઞાનનું ક્ષણ વિરતિ મેળવી ગયો નહિ ! એટલું બસ છે ॥૯૭॥

હવે ચાલુ વાત કહે છે,

સુષ્ણુપિસુયમદીય કિં કાદી ? ચરણ ચિત્ત્વ હીનસ્ત ।
અંધસ્ત જહ પલિતા દીયસય સદસ્ત વૌદીધિ ॥ ૯૮ ॥
અપ્પપિસુયમદીય પયાસયદોહ ચરણ જુસ્તસ્ત ।
રક્ષીધિ જહર્પાયો સચક્ષુ અસ્મા પયાસોહ ॥ ૯૯ ॥

ધણ એ શુભ ભણ્યો હોય, પણ આધ્યાત્મને જેમ લાખો દીવા નહામા છે, તેમ તેને ક્રિયા કર્યા વિના જ્ઞાન નકામું છે !

તથા થોડું ભણ્યો હોય, પણ ચરણ ચુકાને કામનું છે કારણ કે દેખતાને એક દીવો પણ ઉપયોગી છે !

પ્ર૦-આ પ્રમાણે હોય તો ચરણથી હીન પુરૂષને જ્ઞાન સંપદા મુગતિના ફલની અપેક્ષાએ નિર્ચર્યક થાય છે ?

ઉ૦-અમે તેમ ઇચ્છીએ છીએ, તે કહે છે

નદાલરો ચંદન મારવાદી । મારસ્ત માગી નહુ ચંદનસ્ત
પર્વલુનાળી ચરણેજહીજો । નાનસ્ત માગી નહુ સોમર્ગપ ॥૧૦૦॥

જેમ ગધેડું ચઢનનો ભાર ઉપાડે તો ચઢનની શીત
જતા ન પામે તેમ જ્ઞાની ચારિત્ર હીન હોય તો જ્ઞાનનો ભાગી
થાય, પણ મુગતિ મોક્ષનો ભાગી ન થાય, ॥ ૧૦૦ ॥

હવે શિષ્યને ઉપરનું વચન માલગીને એકાતથીજ
જ્ઞાનમાં અનાદર ન થાઓ, અને જ્ઞાન ગહિત શૂન્ય ક્રિયામાં
પક્ષપાત ન થાઓ, માટે જનેનું પણ એકલુ એકલુ હોય તો
ઇષ્ટ ફલ સાધક ન થાય, તે જનાવે છે,

હયમાળ કિયાદીજ, હયા મન્નાળ ઓ કિયા ।

પાસતો પગુલો દટ્ટો, ધાવમાળો અ અધમો ॥ ૧૦૧ ॥

ક્રિયાવી હીન જ્ઞાન નાશ પામ્યું, અને અજ્ઞાનથી ક્રિયા
વ્યર્થ ગઈ, દેખતો પાગળો, અને અધળો દોડતા, બળીમુઆ,
તેનું દષ્ટાત ઠહે છે

એક મહાનગરમાં આગ લાગી, તેમાં જે જણા અનાથ
હતા, એક આધળો, અને બીજો પાગળો છે, તેમણે નગરના
માણસોને આગમાં બળી મરવાના ભયના કારણે ચત્તળ
આબવાળા નામતા જોઈને પાગળો પગ વિના દોડી ન શક
વ થી જાણતો દેખતો છતાં પણ દોડવાના માર્ગે અગ્નિ
આવતા બળીમુઓ, અધો દોડવા ગયો, છતાં દોડવાના
નિર્ભય માર્ગને ન જાણવાથી ગીઘ્ર અગ્નિના માર્ગે જઈને
બળતા અગારાથી ભરેલા ખાડામાં પડી બળીને મરણ પામ્યો,
આ દષ્ટાતે ઉપનય થતાવે છે, કે જ્ઞાનિ જ ક્રિયા ગહિત હોય તે
કર્મ અગ્નિથી બચવા અનમર્થ છે, અને બીજો જ્ઞાન વિના

અસમર્થ છે, અહીં આ પ્રમાણે પ્રયોગ (અનુમાન) કર
 છે, સત્તિયા યોનના મૂલ્ય પજાથી નજર દાદમા પડે છે પણ
 રૂપ વિજ્ઞાનવાદો દોષ તે પજુ વિચિત્ર રૂઝ સાધક ન બને
 તેજ પ્રમાણે સત્તાન ચટક સદિન પજાથી ન રદાદે ખર
 જાની રોકવાની ક્રિયા માફક એક ની ક્રિયા વિચિત્ર રૂઝ સાધ
 ન ગાય. ॥ ૧૦૧ ॥

પ્ર-આ પ્રમાણે જને જ્ઞાન ક્રિયા પણ સાધે મળીને
 નિર્વાણ સાધક મામમ્ય વાળા નહિ જની શકે ? કારણકે જનેમા
 મોક્ષનો અભાવ છે, જેમ રેલીને પીતવાથી તેલ નીકળી શકે
 નહિ, અને આ માનવુ પણ અનિષ્ટ છે !

ઉ-સમુદાયમા નામર્થ્ય પ્રત્યક્ષ વિદ્ય છે, કાળજી
 જ્ઞાન ક્રિયા ભેગી મળવાથી કટ (સાદરી) વિગેરે કાર્ય
 સિદ્ધિઓ દેખાય છેજ, પણ તેમ રેલીમાથી તેલ ન ટીકજે, જેમ
 પ્રત્યક્ષ વાત ઉકારી શકાય નહિ, તેમ જ્ઞાન ક્રિયા ભેગી મળ
 વાથી દેખાવી મિદિ દરેકમા જુની ન હોય, પણ ભેગા મળ
 વાથી થાયજ તેમા વિરોધ નથી, માટે તમારો પ્રશ્ન નમમિ
 છે, તેજ પ્રમાણે જૈન મતવાળા એમતથી સર્વથા જ્ઞાન કે
 ચારિત્રમા સાધનપણુ નથી, એવુ મંચિત્ર નથી, કારણકે
 તે દરેકમા કાર્ય અરો ઉપકારી પણ છે, તે તો અગ્રે સ્વીકા
 રીએ હીએજ-નેથી કહે છે

સંજોગ સિદ્ધીઃ ફલં વર્ધતિ નદુષ્પત્તયકેણ રહો પવાદ ।
 અધોય પંગૂય વળે સમિષ્ઠા, તે સંપત્તતા નગરં પવિટ્ટા ૧૦૨

પણ તે બે ભેગા મળે તો ઈષ્ટકૃણ સાધક થાય, પણ ફક્ત એકલુ વિકલ હોવાથી બીજાની અપેક્ષા રાખતુ હોવાથી અસાધક છે

માટેજ બંને એકલા અસાધક છે, એટલે સંલેગ સિદ્ધિ (બે સાથે મળવા) થી કૃણ મેળવે છે, જેમ એક ચક્રથી રથ દોડે નહિ, (પણ બે મળે તો દોડે) જેમ એક આધજો એક પાગજો વનમા ભેગા થયા, તે બંને એ મ પ કરવાથી મુખેથી નગરમા પહોચ્યા—(ગાથામા સમિચ્યા, સ પ ઉત્તા એક અર્થમા છતાં બતાવવાનુ કારણ એ છે કે તે બંને એક બીજાને પરમ પ્રેમથી સહાયતા કરી તે સૂચવે છે)

તેનુ દષ્ટાત

એક અરણ્યમા ગજાના ભયથી નગરથી માણસો આવી ને રહ્યા, તેવામા ચોરોના ધાડાના ભયથી પોતાના વાહનો રાત્ર રચીલુ છોડી જીવ લઈને ભાગ્યા, ત્યાં બે અનાથ આધજો પાગજો રહી ગયા, જ્યારે લોકોને જોયા નહિ, ત્યારે ધાડુ પાછુ ગયુ, તેવામા દાવા નળથી આગ લાગી, બંને ડર્યા, આધજો કચ્છો છુટો મુકી દોડવા લાગ્યો, પશુએ કહ્યુ હે અધ ! તુ આ બાળુએ ન જા, ત્યાં તો અગ્નિ છે, ત્યારે તેણે પૂછયુ કયા જાઉં ? તેણે કહ્યુ, હે અધ ! હું પણ આગળ અતિ દૂરને માર્ગ બતાવવા અસમર્થ છુ, માટે મને ખાધે બેસાડ, જેથી હું તને સાપ કાટા, અગ્નિ વિગેરે અપાયોથી મચાવી મુખથી નગરે પહોચાડુ, તેણે તે વચન સ્વીકાર્યું,

તેથી બને જલ્દી તમારુ (ત) રમ રો રમ, આઈ
ઉપનય પડાઈ છે, જાન કિયા નરે મ, તારો રોક
પરોગમ છે

તેનો પ્રયોગ આ પ્રમાણે છે.

ચિત્રિત કાવળનો સર્વે મ અભિનયિત કાવળ સુધી
મ સુધી, કિયા ઉપલબ્ધ રૂપ રૂપ તે, અથ પશુન્ય મ
વાઈ જામ નમર પ્રત્યે પાદકયા પાવુરે અમલક કિયા ઉપલબ્ધ
રૂપ તદ્વાપન અભિરતિત રૂપ માધક માવ નહિ, તમ રૂપ
તમન કિયાથી ચિત્રિત એવો રોક ચકનો અમલકિત રથાને
ન પડેયે ॥ ૧૦૨ ॥ (બાપી સાર અ છે કે જાન કાલીને
નિર્માણ આદિ : પાતવાઈ જો ન પ્રાપ્તિ છે)

પ્ર—જાન કિયાના મહત્ત્વની પહેલું કમ પ્રકારે કેવો
ઉપકાર થાય ? એટલે ચિત્રિત (પાતખી) ન ઉપદનાવની
રોકે એક મરજો છે કે બિજાવભાવપણે ગમન કિયામ અ અ
અને પગના સચુલની માફક છે ?

ઉ—બિ ૧૦૧માવપણે છે, તે બતાવે છે

જાળે વયા લર્મ જોદકા, તથા મજમાય ગુનિ કરા ।

તિષ્ઠંપિ સમાજને, મોવમો મિજ માસને પ્રનિકા ॥ ૧૦૩ ॥

તેમા કચરાથી ભરેતુ મીઠું પર માફ કરવા પ્રતીપ
લીધલા પુરપના બ્યાપાર જેતુ છે, નહીં એવ રૂપ પરમા
કર્મ રૂપ કચરા કર્યો છે, તે ચોખવા (મદી નાખવા) આલ
બન રૂપ જાનાદિતુ રવભાવ લેઈ નડે બ્યાપાર બલુરો ।

તે ખુલાસાથી સમજાવે છે,

તેમા જણાય તે જ્ઞાન છે, અને તેજ પ્રજાગે, માટે પ્રકાશક છે, એટલે તે જ્ઞાન પ્રકાશ ઠગવા કે પે ઉપકારક છે, જેમ ધરમા અધાડ હોય ત્યાં દીવો પ્રજાશ કરી ઉપકાર કરે, તેમ જ્ઞાનનો સ્વભાવ પ્રજાગ ઠરવાનો છે, અને ક્રિયા તો તપ મયમ રૂપે હોવાથી આ પ્રમાણે ઉપકાર કરે છે, જે શોધે તે ગોધક છે, અને આઠ કર્મને અનેક ભવમા મેળવ્યા છે, તેને તપાવે તે તપ છે, તેજ શોધક હોવાથી ઉપકારક છે, કારણ કે તે તેનો સ્વભાવ છે, જેમકે ધરનો કચરો કાઢવા ગ્રાહ મનુષ્ય રાખ્યો હોય તે માફ કરે છે, તેમ તપ છે, તથા 'મયમન' કરવું તે મયમ છે, અને તેજ આત્મવ દ્વાર ને ઝાકવા રૂપ છે, એ શબ્દ જ્ઞાન વિગેરે આલુ (મોલ) કૃષ્ણની સિદ્ધિમા બિન્ન ઉપકાર ઠગનાગ છે, તેવું બતાવે છે, ગોધવું તે શુભિ છે, (પાં ૩-૩-૬૪ પ્રમાણે શુભિ શબ્દ બને છે,) તેનો અર્થ આવતા કર્મ કચરાના નિરોધ માટે છે, તે શુભિ કરનાર તે શુભિકર ઠરે છે, અને સયમ પણ અપૂર્વ કર્મ કચરાને આવતા રોકવા ઉપકારી છે, તેનો પણ તસ્વભાવ છે, જેમ ધરનો કચરો વાળતા પવનથી પ્રેરાઈને કચરો પાડો આવતો હોય તો બારી-ઓ વિગેરે ઢાકી દેવાય છે, આ પ્રમાણે તપ સયમ શુભિકર ત્રણે કચરો કાઢનામા ઉપકારી છે, પણ તે જ્ઞાન તથા ચરણ બને ક્ષાયિક હોય તે મોક્ષ આપે, પણ ક્ષય ઉપશમથી આઠ કર્મનો સંપૂર્ણ મેલ ન કપાય, માટે ક્ષાયિક જ્ઞાન ચારિત્રના સમાયોગે સંપૂર્ણ મેલ કપાય, તેવું જિન ગ્રાસનમા કહ્યું છે,

૩૦—સમ્યગ્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર્યથી મોક્ષ થાય તેવા
 ગમનો વિરોધ થયે ? કારણ કે સમ્યગ્દર્શન વિના ઉપર
 તાવેલ જ્ઞાનાદિ ત્રણથીજ મોક્ષ થયે એવું તમે કહ્યું છે !

ઉ૦—સમ્યગ્ દર્શન તે જ્ઞાનનો એક ભાગ હોવાથી રૂચિ
 પે છે, અને તેથી તે જ્ઞાનમાં સમાર્પ જાય છે, માટે વાંધો
 હિ આવે ! ॥ ૧૦૩ ॥

નિર્ચુકિતકારે પૂર્વે કહ્યું હતું કે શ્રુત જ્ઞાનમાં વર્તતો
 જીવ મોક્ષમાં ન જાય, તેમાં આ હેતુ છે, કે તે ક્ષાયોપશમિક
 ભાવમાં છે, જેમ અવધિજ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક છે, તેનો સાર
 મા છે કે તે ક્ષાયિક જ્ઞાન આગ્રિ થાય ત્યારે મોક્ષ મળે,

હવે તે સૂત્રનું ક્ષાયોપશમિકપણ બતાવે ■

માયે જ્ઞમ્બોય નમિષ દુવાલ્ભગપિ હ્રાદ સુવનાળ
 કેવલિયમાળ છમ્બો તમ્ભત્થ સ્વપ્પ કસાયાળ ॥ ૧૦૪ ॥

થવું તે બાબ છે, તે ઔદયિક વિગેરે અનેક લેહે છે, તેથી
 કહ્યું કે બાર અઠવાણુ શ્રુતજ્ઞાન તથા અપિ શબ્દથી અગ
 મહારત્ન જ્ઞાન તથા મતિ અવધિ મન પર્યાય એ ત્રણુ તેમજ
 સામાયિક વિગેરે ચાર ચારિત્ર ક્ષાયોપશમિક બાવે છે, પણ
 કેવળનો બાવ તે કેવલ્ય (નિર્મળ) તે ઘાતિ કર્મના વિયોગથી
 કેવળ થયેલ કેવળજ્ઞાન ક્ષાયિક બાવે છે, આ અહણુ કરવાથી
 અજ્ઞાની પ્રકૃતિ મુક્ત પુરૂષ (વૈશેષિક વિગેરે એવું માને છે,
 કે જ્ઞાન પણ એક પ્રકૃતિ છે, માટે આત્માથી મોક્ષ અવસ્થામાં
 થાય છે તેવા) મતનું ખડન કરવા કહ્યું છે, તેઓની

આ માન્યતા છે કે તેઓ માને છે કે “ બુદ્ધયથ્યવ સિતમર્ધ
 પુન્નચ્છેતયત્તે ’ બુદ્ધિએ વિચારેલા અર્થને પુરૂષ ચેતાવે છે,
 અને તે પ્રમાણે માનતા પ્રકૃતિથી મુક્ત થતા જ્ઞાનનો પણ
 અભાવ થયો, એ તેમનું કહેલું જોડું છે, માટે જૈન ધર્મમા
 બતાવ્યું કે કોધાદિ કષાયોનો ક્ષય થતા કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ
 થાય છે, પણ કોધાદિ ક્ષય થવા વિના બીજી રીતે કેવળ
 જ્ઞાન ન થાય

અહીં જોકે છદ્મસ્થ વીતરાગ અવસ્થામા બાળમે શુદ્ધ
 સ્થાનકે ક્ષપક શ્રેણિમા કષાયો ક્ષય થતા ચોડી વાર મુખી
 મોહનીય સર્વથા ક્ષય થયા પછી અતર્મુહુર્તની અદ્વ કેવળ
 જ્ઞાન ન હોય, પણ જ્ઞાન આવગળ સંપૂર્ણ ક્ષય થતા કેવળ
 થાય છે, છતાં કષાય ક્ષય બતાવવાનું કારણ ખરી રીતે એ છે
 કે મોહનીયના ભેદમા કષાયોનું પ્રાધાન્યપણ છે, તે બતા
 વ્યું છે, કે કષાયો ક્ષય થાય, ત્યારે નિર્વાણ (કેવળ જ્ઞાન)
 થાય છે, અને કેવળજ્ઞાન થાય ત્યારે સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાન
 ચાગ્રિ ત્રણે ક્ષાયિકપણમા હોય છે, તેવું સિદ્ધ થાય છે

પ્રત્યારે પ્રથમ કહ્યું કે “ શ્રુતજ્ઞાનમા શુદ્ધ વર્તવા
 છતાં જે તપ સયમ રૂપ યોગથી શૂન્ય હોય તે મોક્ષ પ્રાપ્ત
 ન કરે, તે વિશેષણ નકામું થયું ? ઠારણકે શ્રુતજ્ઞાન હોય,
 તપ સયમ રૂપ યોગ ધારણ કરતો હોય તોપણ કેવળજ્ઞાનના
 અભાવને લીધે મોક્ષ તો નહિ જ થાય

ઉ—તમારૂં કહેવું સત્ય છે, પણ ક્ષાયોપશમિક સં-
ત્ય શ્રુત ચારિત્ર એ ત્રણે એકલા થતા ક્ષાયિક સમ્ય-
વેગેરે પર પરાએ પ્રાપ્ત થઈને તે મોક્ષનો દેતુ થવાથી અમ-
લેવું અદોષ છે ૧૦૪ ॥

પ્ર—મોક્ષનું કારણ ક્ષાયિક જ્ઞાન વિગેરે કે અને કે-
તરણ શ્રુત વિગેરે છે, તે અમને પણ મુદ્દ છે, તેનોજ અદ-
લ્લાજ કેવી રીતે થાય ?

ઉ—તે ગાથાઓ દ્વારા કહે છે

અદુષ્ટ પયદીર્ઘ ડકોસ ટિદ્દ વદમાણોઢ
જીયો ન લદ્દ સામાદ્યં, ચડણ્ઢનં વિષ્ણવર ॥ ૧૦૫ ॥
સસળ્ઢ પયદીર્ઘ અર્ધિમત્તરમો ડ કોઢિકોદીર્ઘ
ફાડળ સાગરાનં જહલદ્દ ચડણ્ઢે મળવર ॥ ૧૦૬ ॥

જ્ઞાન આવરણીય વિગેરે આઠ કર્મપ્રકૃતિઓની ૮
સ્થિતિમા છવ વર્તતો હોય, તો છવ પૂર્વે જોઈલ સામાયિક
વિગેરે એટલે ૧ સમ્યક્ત્વ ૨ શ્રુતજ્ઞાન (૩) દેશવિ તિ (૪)
સર્વ વિરતિ તેમાનું કોઈપણ એક કે બધા મળતા નથી,
તેમજ અપિગ્રાહ્યી મતિ અવધિ મન પર્યાવ કેવળજ્ઞાન
વિગેરે પણ ન મળે, નવું ન મળે, એટલુજ તહિ પણ પૂર્વ
પ્રતિપક્ષ પણ ન હોય, કારણકે જે એકવાર સમ્યક્ત્વ પામીને
વચ્ચુ હોય, તે પણ ત્યાંથીને ઉલ્લીને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળી કર્મ
પ્રકૃતિઓ ફરી બાધતો નથી, એકલા આયુની ઉદ્ભૂત સ્થિ-
વર્તમાન પૂર્વ પ્રતિપક્ષ હોય તે અનુચર વિમાનમા

ઉપપાત કાળે દેવ છે, પણ તે ત્યાં હિમ્મત્ત-યતી વખતે પૂર્વે સમ્યક્ત્વાદિ પામેલો ગણાય, પણ નવું સમ્યક્ત્વ મેળવતો (પ્રતિપદમાન) ન હોય, તુ ગણદ્વયી એમ બાણુપું કે જનન્ય સ્થિતિમા વર્તનારો છવ પ્રતિપત્ર પણ ન હોય, અને એકલા આયુ કર્મની જઘન્ય સ્થિતિમા વર્તમાન છવ પૂર્વ પ્રતિપત્ર અથવા નવો પ્રતિપદ માનકે પણ ન હોય, કારણકે શુદ્ધકે ભવમા જઘન્ય આયુ હોય છે, તે અનત કાય વન-રૂપિતમાજ હોય છે, અને તેમા પૂર્વ પ્રતિપત્ર કે પ્રતિપદ માનકનો અભાવ છે,

તે પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ જઘન્ય લેદથી વિભિન્ન સ્થિતિ આ પ્રમાણે છે, પ્રથમના ત્રણ તે જ્ઞાન આવરણીય, દર્શના વર-ણીય વેદનીય અને અતશય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૦, મોહ-નીય કર્મની ૭૦ નામ ગોત્રની ૨૦ દોડાકોડી સાગરોપમ છે, અને આયુ કર્મની ૩૩ સાગરોપમ છે,

જઘન્ય સ્થિતિ

વેદનીયની ૧૨ સુદૂર્ત, નામગોત્રની આઠ સુદૂર્ત, અને બાકીના છ કર્મની અર્તસુદૂર્ત છે, એવું તત્ત્વાર્થ સૂ-અ-ટ ની ૧૫ થી ૨૧ મૂત્ર સુધી બતાવ્યું છે ॥ ૧૦૫ ॥

પ્ર—કેમ આ બધી સાથેજ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ મેળવે કે ? કે એકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થતા બીજી પણ નિયમથી હોય છે, અથવા કોઈ બીજી રીતે વિચિત્ર પણ બધાય છે ?

૧ C—અહીં આ વિધિ છે, મોહનીયની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમા

બાકીની છ ની પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોયજ, અને આયુષ્યની
તે ઉત્કૃષ્ટ અથવા મધ્યમ સ્થિતિ હોય, પણ જઘન્ય ન હોય
મોહનીય ગદિત બાકીની પ્રકૃતિઓમા કોઈની પણ ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિમા મોહનીયની અને શેષ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અથવા
મધ્યમ સ્થિતિ હોય, પણ જઘન્ય ન હોય, બીજી ગાથા
કહે છે, આયુ કર્મ છોડીને સાત કર્મની જે પર્યંત વર્તિની
સ્થિતિને આશ્રયી (એટલે બાકીની સ્થિતિ ખપાવીને તેટલી
રહી હોય તે) એક સાગરોપમ કોડાકોડીની સ્થિતિમા વર્ત
નારો થાય ત્યારે તે ઉપર કહેલ ચાર શ્રુત સામાયિક વિગે
રેને મેળવે છે, પણ વધારે સ્થિતિ લોખવવી બાકી હોય તે
તે ચારમાત્ર એકપણ ન મળે, અથવા પાકાતર ગાથામા
લખ્યા પ્રમાણે એ અર્થ થાય છેકે ” સાગરોપમ કોડાકોડીની
સ્થિતિ કરીને ચારમાત્ર નહીંપણ એક મેળવે છે, દુકામા
અર્થ કહીને આખી ગાથાના અવયવોનો છુટો અર્થ
ખુલાસાથી કહે છે

ત્યારે સાત કર્મની પર્યંત વર્તિની સાગરોપમ કોડા
કોડીની સ્થિતિમા એક પદ્યોપમનો અસખ્યેન ભાગ હીન
થાય ત્યારે ઘન (ચીકણા) રાગદેવનો પન્જીમ અત્યંત
દુર્લભ છે, એટલે દારૂ ત્રિયિ (લાકડાની ગાંઠ) ચીરવા માફક
કર્મ ત્રિયિ લેદની મુશ્કેલ છે, તે સાબ્યકર કહે છે

ગદ્ગિસિ સુદુર્ભમેઓ, વક્ષસદ ઘણરૂદ મૂદગટિય ।

મીષસ્સ વમ્મ ઝણિઓ, ઘણ રાગદોષ પરિણામે । ૧ ।

મેળવવાને તે અશક્ય થાય છે, જેમકે અનેક વસ્તો સુધી ચારિત્ર પાળી આબીલ કરીને ક્રિયા કરીને નવા શુભો મેળવ્યા હોય પણ ઉત્તર સાધક વિના વિદ્યા ન સધાય, તેમ અહીં પણ ઈદ દલ ન મળે તે કહે છે, વિશેષાવશ્યક ગાથા ૧૧૮૮-૧૨૦૦ માં આપ્યકાર બતાવે છે

પાષણ પુષ્પ સેવા પરિમડઈ સાદળમિ ગુરુતરિમા ।
 દ્વાતિમહા વિપ્રાપ્તિરિયા પાર્ય સવિગ્ધાય ॥ ૧ ॥
 તદ્દ કમઠિતિ લવણે, પરિમડઈ મોક્ષ માહજે મહઈ
 દ્વદ્વ દસળાદિ વિરિયા દુલભાપાય સવિગ્ધાય ॥ ૨ ॥

પ્રાચે એવો નિયમ છે કે પ્રથમ સેવા કરવી અતિ કૌભાગ (સહેલી) છે પણ ફળ સાધવા વળતે તે કઠણ થાય છે, તથા મહાવિદ્યા માધવી હોય તેમા પ્રાચે ક્રિયા કરતા અનેક વિપ્નો આવે છે,

તેવી રીતે કર્મની સ્થિતિ ખંધાવતા પ્રથમ બહુ સહેલ છે, પણ મોક્ષ સાધવા વળતે ઘણી કઠણ ક્રિયા લાગે છે, એટલે તે વળતે ચારિત્ર પાળવું, સમ્યગ્દર્શન પાળવું, તે બધું કઠણ અને વિઘ્નવાળું થાય છે કારણ કે તેણે કર્મની ઘણી સ્થિતિ ઉન્નમ્લ (દૂર) કરી છે, તેથીજ તેને ઓછા દોષો રહી જવાથી સમ્યક્ત્વાદિ શુભોનો લાભ થાય છે, જેમકે બધા કર્મો સર્વથા ક્ષય થવાથી સિદ્ધિપણુ પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેનાથીજ મોક્ષ થાય છે, તેથી એમ સિદ્ધ થયું કે સમ્યક્ત્વ મેળવવા પહેલાં બાકી રહેલું થોડું પણ કર્મ દૂર કર્યા વિના

મોક્ષ ન સાધી શકે (માટે તેણે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરવા ઉદ્યમ કરવો)

હવે ' સમ્યક્ત્વ આદિ પ્રાપ્ત થવાની વિધિ ' કહે છે

જીવો જાળ્ય અને અજાળ્ય એમ બે પ્રકારના છે, તેમાં જાળ્યને ત્રણ ડરણ થાય છે, ડરણ એટલે એક જાતનો વિશેષ પરિણામ છે, તે આ પ્રમાણે છે, ૧ યથા પ્રવૃત્ત કરણ ૨ અપૂર્વ કરણ ૩ અનિવૃત્તિ કરણ, તેમાં યથા પ્રવૃત્ત તે હમેશા ચાલતું આવેલું કર્મ ઘટતા ઘટતા તેટલે ફરજને આવી પડે એ તે અનાદિથી થાય છે, (જેને કર્મ અપાવવાનો અર્થ વસાય થાય તેને હમેશા આકરણ થયાજ કરે છે એવું વિ. આવશ્યક ૧૨૦૩ ની ગાથા વૃત્તિમા લખ્યું છે) પણ બીજું તો પૂર્વે કોઈવાર પ્રાપ્ત ન થયું હોય, તેથી તે અપૂર્વ કરણ છે, પણ ત્રીજું તો પાછું ન ફરે માટે અનિવૃત્તિ છે એટલે સમ્યગ્ દર્શનનો લાભ થાય, તેથી પાછો ન ફરે, આ ત્રણ કરણોમાં જે અજાળ્ય જીવો છે તેને ફક્ત પહેલું યથાપ્રવૃત્ત કરણ જ થાય છે, જ્યાંસુધી એમ છે ત્યાંસુધી પહેલું કરણ છે, તેને ઉદ્ધવવાયો બીજું થાય છે, અને સમ્યગ્ દર્શનનો લાભ જેને થવાનો હોય, તેને તે દિશા તરફ જતા આ ત્રીજું કરણ થાય છે, ॥ ૧૦૬ ॥

હવે ત્રણ કરણોને આશ્રયી સમ્યક્ત્વ સામાયિક આદિ લાભના દષ્ટાંતોને કહે છે-

પદ્મય ગિરિ સરિત્થલા, વિવોલિયા પુરિસ પદ્મરમણિયા
કુદપ જલ વગ્યાણિય, સામાદયલાય દિઠ્ઠતા ॥ ૧૦૭ ॥

પ્રથમ ૫ લકનુ દષ્ટાત કહે છે, લાટ દેશમા ધાન્યના
માપાને ૫' લક કહે છે, તે માપુ મોટુ હોય તેમા થોડુ થોડુ
ધાન્ય નાખે, અને ઘણુ ઘણુ કાઢે, તે તે કાળાતરે ખાલી
થાય છે, જેમ આ કર્મ રૂપ ધાન્યના પાલામા જીવ અનાસો
ગથી યથામિવૃત્ત કરણવડ થોડુ થોડુ કર્મ બાધે અને ઘણુ
ઘણુ ખપાવે તો આ અધિ આગળ આવે છે, હવે જો તે
સબ્ય હોય તો તેને ઉલ્લેખી અપૂર્વ કરણવાળો થાય છે, અને
સમ્યગ્ દર્શનના સમુખ બાય તો અનિવર્તિ થાય છે આ
૫' લકનુ દષ્ટાત છે,

મૃ-આ દષ્ટાત કહી ચકાયજ નહિ કારણ કે સ સારી
બ્યાપારવાળા જીવને દરેક સમયે અથ અને અપચય બતાવ્યા
છે, તેમા અસમતને ધણુ ધણુ અથ થાય, અને અપચય તો
થોડા થોડા થાય છે જુઓ આગમમા કહ્યું છે કે-

પહે મદ્દમહલે કુંમે પવિસવર સોદ્ધવજાલિ

અસંજમ અવિરમ વધુ વંધર નિજરર યોય ॥ ૧ ॥

જેમ કોઈ મોટા પત્રમા ઘડો ભરી ભરીને નાખે અને
નળી ભરી ભરીને કાઢે, તેમ અસમત અવિરતને ધણુ કર્મ
ખધાય પણ થોડા ખપે છે પણ ચારિત્ર લીધેલાને ધણુ ખપે,
અને થોડા ખધાય તે પણ સાચે કહે છે

પહે મદ્દતિમહલે, કુંમે સોદેર પવિસવે જાલિ

જે સજપ પમસે વધુનિજરર વંધર યોય ॥ ૨ ॥

જેમ પવ્ય મોટો હોય, તેમાથી ઘડો ભરી ભરીને કાઢે, અને નળી ભરીને નાખે, તેમ સ યત પ્રમત્ત હોય તેને ઘણી નિર્જરા થાય, એકા કર્મજન થાય

હવે અપ્રમત્તને ળીલકુલ જ ધ ન થાય તે પણ ઠેકે—

પલ્લે મદદ મદદે, કુમ સોદેદ પક્ષિયે ન કિંચિ
જે સંજ્ઞપ અપમત્તે વહુનિજ્ઞરે વંધદ ન કિંચી ॥૩॥

જેમ મોટા પવ્યમાથી ઘડો ભરી ભરીને કાઢે અને જરાએ ન નાખે, તેમ સ યત અપ્રમત્ત હોય તે ઘણું નિર્જરે, પણ જરાએ ન ખાધે

ઉપર પહેલી ગાથામા જતાવ્યા પ્રમાણે અસ યતમિથ્યા દષ્ટિને ઘણા જ ધ થોડું કર્મ છૂટે ત્યારે તેને મ થિલેદની પ્રાપ્તિ કયાથી થાય ? (આ વાનીનો પ્રશ્ન છે)

ઉ૦—ગાથામા ઠેકેલું તે બાહુલ્યતાને આશ્રયી કહ્યું છે કે મિથ્યાત્વીને જ ધ ઘણું છે, અને ઓછું ખપે છે, પણ તેમ થતું ને સર્વથા માનીએ, તો ઘણું ચય તેમને થવાથી બધાએ કર્મ પુદગલો તેઓ મહણ કરી લે (મિથ્યાત્વીને જ ધાર્મ જાય) પણ તેવું માનવું અનિષ્ઠ છે, અને સમ્યગ્દર્શન વિગેરેની પ્રાપ્તિ તો અનુભવસિદ્ધ છે (કે તે વણા જીવો મમ્કત્વ પામે છે) માટે પવ્ય વિગેરેના દષ્ટાત વૃત્તિ ગોચર (કોઈ કોઈ જીવ આશ્રયી જણવા)

હવે અનાભોગમા વધારે કર્મનો કેવી રીતે ક્ષય થાય,

તે આશયી પર્વતના પત્થરોનો દષ્ટાત કહે છે, જેમ પર્વતની નદીના પત્થરો પરસ્પર પ્રમાણને કોઈની મહેનત વિના પણ વિચિત્ર આકૃતિવાળા (જોતુઆ) થાય છે, તે પ્રમાણે યથા પ્રવૃત્તિ કરશે ત્યારે તેવી કર્મની સ્થિતિવાળા વિચિત્ર રૂપવાળા થાય છે

કીડીઓનું દષ્ટાંત

જેમકે કીડીઓનું પૃથ્વીમા સ્વભાવથીજ ગમન થાય છે, પછી જાડના કુ કા (સ્થાણ) ઉપર ચડે છે, અને પાંખો આવેથી તેમથી પણ ઉડી જાય છે, પછી સ્થાણના મથાળે ચડે છે, ત્યાંથી ફેટલીક ટોચે ચડીને પાછી ઉતરે છે, આ પ્રમાણે જીવોનું પણ કીડીઓના સિતિમા ગમનના સ્વભાવની પેઠે યથા પ્રવૃત્ત કરણ થાય, સ્થાણએ ચડવા માફક અપૂર્વ કરણ છે, ઉડવા માફક અનિર્વર્તિ કરણ છે, સ્થાણના મથાળા માફક અચિત્ત અવસ્થાન છે, ટોચથી પાછા ફરવા માફક કર્મની સ્થિતિ ઘટાડેલી, તે વધારવા જેવું છે

હવે પુરૂષનું દષ્ટાંત કહે છે

કોઈ પણ ત્રણ માણસો મોટા નગરે જવાની ઇચ્છાથી પોનાના ગામથી નીકળીને એક અટવીએ આવ્યા, ઘણો લાંબો રસ્તો ઓળંગીને થોડા વખતમા પહોંચવાની ઇચ્છાએ બચનું સ્થાન (ચોરોની પહો આગળ) જોઈને ઘણા જોરથી ચાલતા અને બાજુએ ઉઘાડી તલવારવાળા એ ચોરોને જોયા, તેમને જ સામે થયો, બીજો ચોરોએ પકડી લીધો, ત્રીજો મુસાફર

તેમને હુરાવી ઇચ્છિત નગરે પહોંચ્યો આ દૃષ્ટાંતે એમ મમ જવુ છે કે—સ સાગ્ર અટવીમા ત્રણ મસારી પુડયો છે, પથ રૂપ કર્મની દીર્ઘ મિથિ છે, ભયસ્થાન તે અધિની જગ્યા છે, તસ્કરરૂપ રાગ દેષ છે, તેમા પ્રતીપગામી તે શત્રુ સામે થયો તે યથા પ્રવૃત્ત કરણવડે અધિ દેશ પામીને અનિષ્ટ પરિણામ વાળો થતા ફરીથી કર્મની વધારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાધે છે, બે ચોરોએ રોડેલા સમાન પ્રબળ રાગ દેષ ઉદય થતા ત્યાં બીજો પુરૂષ અટકી ગયો, અને ઇચ્છિત નગરે ગયેલા ત્રીજા પુરૂષ જેવો અપૂર્વ ઠરણ પામીને રાગદેષ ચોરને હુરાવીને અનિવર્તિ કરણવડે સમ્યગ્દર્શન પામ્યો ॥ ૪ ॥

પ્ર૦—આ સમ્યગ્દર્શન ઉપદેશથી મળે કે વિના ઉપદેશથીજ મળે ? ઉ૦—બંને પ્રકારે મળે કેવી રીતે ? તે કહે છે

રસ્તામા ભૂલા પડેલા ત્રણ મુસાફરો માફક જેમકે કોઈ મુસાફર રસ્તામા ભૂલો પડતા પોતાની મેળેજ રસ્તો શોધી કાઢે છે, કોઈ બીજો માણસ તો બાણીતાને ખૂંચીને સીધે રસ્તે આવે છે, કોઈ તો મીઠો રસ્તો મેળવી શકતો નથી, તેમ અહીં પણ સર્વથા ‘સતપથ’ થી દૂર થયેલ જીવ યથાપ્રવૃત્ત ઠરણથી સસાર અટવીમા સમતો અધિને મેળવી અપૂર્વ કરણવડે તેને ઉલધી અનિવર્તિ કારણ મેળવીને પોતાની મેળે સમ્યગ્દર્શન વિગેરે નિર્વાણનો રસ્તો મેળવે છે, બીજો માણસ પરના ઉપદેશથી મેળવે, અને ત્રીજો પ્રતીપગામી અથવા અધિઃ સત્ત્વ જેવો સાચા રસ્તામા આવી ન શકે ॥ ૫ ॥

જવન (તાવ)નો દષ્ટાંત.

જેમ કોઈનો તાવ પોતાની મેળે ઉતરી જાય, કોઈની દવા લેવાથી જાય, કોઈનો તાવ જાયજ નહિ, તેમ અહીં મિ
શ્યા દર્શનરૂપ મહાજવન જવન દૂર થાય, કોઈને જિનના વચ
નથી દૂર થાય, કોઈને ઔષધ વિગેરેથી પણ ન જાય, ત્રણ
કરણની યોજના પૂર્વે જતાવ્યા પ્રમાણે અહીં પોતાની મેળે
વિચારી લેવી ॥ ૬ ॥

કોદરાનો દષ્ટાંત

કેટલાક કોદરામા મેલો ચઢે છે, તે સ્વયં કાલાતરે દૂર
થાય છે, કોઈને છાણુ વિગેરેથી સાફ કરવાથી દૂર થાય છે,
કેટલાનો દૂર ચતો નથી આ પ્રમાણે મિશ્યા દર્શન આશ્રયી
તેનું મિશ્યાત્વ સ્વયં દૂર થાય કોઈને જિન વચનથી, અને
કોઈને કાઈ પણ રીતે દૂર ન થાય, તેનો બાવાર્થ આ છે કે—

। તેણે અપૂર્વ કરણવટે મેળાથી અઢધા શુદ્ધ, પુનઃ શુદ્ધ
એવા કોદરા માફક તકન અશુદ્ધ તે મિશ્યાદર્શનવાળા, અઢધા
શુદ્ધ સમ્યક્મિશ્યા દર્શની, પુનઃ શુદ્ધ તે સમ્યક્ની એમ બધું
ભેદ છે, તેમાંથી અનિવર્તિકળુ વિશેષથી સમ્યક્ત્વ પામે છે,
એ પ્રમાણે ત્રણ કરણવાળા બે અને સમ્યગદર્શન પ્રાપ્ત થાય છે,
અને અભવ્યને પણ કોઈ વખત યથાપ્રવૃત્ત કરણથી શ્રદ્ધિ
પામીને જિનેશ્વરની વિભૂતિ દેખતા અથવા બીજા પ્રયોજનથી
તેમા ઉદ્ધમ કરવાથી શુભસામાયિકનો લાભ થાય છે, પણ બીજો
ભયતો નથી ॥ ૭ ॥ જલનું દષ્ટાંત કહે છે

જેમ પાણી ગાગવાળું, અડધું શુદ્ધ, અને તદ્દન નિર્મળ
એમ ત્રણ ભેદ છે, તેમ ઉપર જતાવ્યા પ્રમાણે ત્રણ ભેદવાળું
મિથ્યાદર્શન વિગેરે છે તેને અપૂર્વ કંઈ વડે ત્રણ ભેદવાળું
કરે છે, ભાવાર્થ ઉપર માફક છે ॥ ૮ ॥ વસ્તુ દૃષ્ટાન્તં પણ ત્રણ
પ્રકારે યોજવું. ॥ ૯ ॥ ૧૦૭ ॥

હવે પ્રસંગની વાત જોઈ છે

આ પ્રમાણે સમ્યગ્ દર્શનનો લાભ થયા પછી બાકી રહે
લા કર્મની સ્થિતિ પર્યોપમ પૃથક્ત્વ (૨ થી ૬ પર્યોપમ)
યતા દેશ વિગતિ પામે છે, (આ સ્થિતિ દેવલોકમા હોય
છતાં ત્યાં દેશ વિરતિનો અભાવ છે એમ પ્રથમ પચાશક વૃ
ત્તિમા છે) બાકી શેષ સ્થિતિના સંખ્યેય સાગરોપમો ગયે
થકે સર્વ વિરતિ મેળવે છે, બાકીની સ્થિતિના પણ સંખ્યેય
સાગરોપમો ગયે છતે ઉપશમ શ્રેણી મળે, ત્યાર પછી તેજ
ન્યાયે સપક શ્રેણી છે, આ કહેલો કાળ દેશવિરતિ વિગે
રેની પ્રાપ્તિ સંબધી દેવ મનુષ્યોમા ઉત્પન્ન થાય, અને સમ્ય
કત્વથી જાદ ન થાય, તો ઉત્કૃષ્ટો નિયમ જાણવો, નહિ તો
શ્રેણિ થયા વિના સમ્યક્ત્વ વિગેરે ગુણોની પ્રાપ્તિ એક ભવ
(મનુષ્યના કોડ પૂર્વના અથવા નવ વરસના આયુ) માં પણ
મળે, એમાં કોઈ હાલ નથી, ભાષ્યકારે આ પ્રમાણે કહ્યું છે

મમત્તમિદુ સદે, પલિયં પુદ્ગલેજ સાવમોદોક્ષા,
ચરણો
નાગર સન્નં તરાદુંતિ, ॥ ૧ ॥

યદ્ય અપ્પરિવદ્ધિય સમને દેવમણુવજ્જમ્મેસુ
અણતર સદ્દી વજ્જં યગમવેજં વસત્તવાહ ॥ ૨ ॥

બનેનો અર્થ ઉપર આવી ગયો છે, (વિ. આવશ્યકી
૧૨૨૦-૨૩) ગાથાઓ છે

દ્યુત સમ્યક્ત્વ વિગેરેની પ્રાપ્તિનો પ્રાસ ત્રિક હેતુ કહ્યો
હવે જેના ઉદયથી સમ્યક્ત્વ આભાસિક આદિ લાભ ન થાય
અથવા મળ્યા પછી જતો રહે છે, તે કપાયો કેટલા છે, કેટલા
પ્રમાણમાં છે, કયું અથવા કાને સમ્યક્ત્વાદિ આભાસિકત્વ
આવશ્યક છે ? અથવા કાને કયો ઉપદ્યમન વિગેરેનો કમ છે,
તે કહે છે

પદ્ધમિ દ્વુમાળ ઉદય નિવમાસંમાયણા વનાવાળં
મમ્મ વસજ જંમ ભવસિદ્ધીયાવિ ન છદંતિ ॥ ૧૦૮ ॥

તેમા પ્રથમના અન તાનુજ ખી કોધાદિના ઉદયથી સમ્ય-
ક્ત્વનો ઘાત આપ છે, અન તાનુજ ખીને પ્રથમ લેવાતું કાષ્ણ
આજ છે, કે સૌશુણોનું મૂળ સમ્યક્ત્વ છે, તેનો ઘાતક અન
તાનુ જખી કપાય છે, અથવા કર્મનીક્ષપણનો આ કમ છે,
કપાયનો ઉદય એટલે તે કર્મેની ઉદીરણની આવલિકામાં
આવેલ તે પુદ્ગનોથી ઉત્પન્ન થએલ સામર્થ્ય પછુ છે, તેના
ઉદયમા નિગમયો ॥ થાય છે ? તે આગળ કહીશું, હમણાં
તે પ્રથમના કપાયોનેજ વિશેષ રીતે કહે છે, તે મોહનીય કર્મ
વડે અથવા તેના ક્ષણ જૂત સ સાર વડે સ યોજે તે સંયોજના
યોજના સાથે કપાયોનો સમાસ કરતો સ યોજન કરાયો

છે, એટલે આ કષાયોના ઉદયથી તેને અવિપરીત દર્શન (મ
મ્યજ્ઞ દર્શન) નો લાભ ન થાય, એટલે જે કોઈ પણ ભવમા
મોક્ષ જનારો છે, એ ભવસિદ્ધિક છે, પણ તેવા બધાઓની ભ
વમા સિદ્ધિ હોવાથી તે ન લેતા આ પ્રસ જને આશ્રયી તદ્દભવ
(તેજભવ) મા મોક્ષ જનાર છવ લેવો, તેને પણ અન તાનુબ
ધીના કષાયોનો ઉદય થતા સમ્યક્ત્વ ન મેળવે, અપિશબ્દથી
સમજવું કે અભવ્ય તો નજ મેળવે, અથવા પ રીત સ સાગી
(ચોડા ભવમા મોક્ષ જનારો) પણ સમ્યક્ત્વ પ્રથમ કષાયોના
ઉદયથી ન મેળવે, ॥ ૧૦૮ (આ ગાથાનો પરમાર્થ એ છે
કે કષાયોનો ઉદય બને ત્યા સુધી ન થવા દેવો)

વિશ્વ કસાયાણુદય અપચ્ચક્ષાણ નામચેજ્ઞાણ ।

નમ્મ દસણ લર્મં વિરયાવિરહ ન હ લલ્લતિ ॥ ૧૦૯ ॥

બીજા કષાય અ પ્રત્યાખ્યાન નામના છે, તે દેશ-
વિનિતિનો ધાત કરે છે, અથવા ક્ષપણામા આક્રમ છે, બીજે
નબરે આક્ષય થાય છે, ક્ષ ધાતુનો અર્થ ગતિ છે,
અહિ ક્ષ શબ્દવડે કર્મ લેવું અથવા ભવ લેવો તે કર્મ
અથવા ભવનો લાભ થાય તે કષાયો છે તેમના ઉદય
થી એટલે અપ્રત્યાખ્યાન નામના કષાયોનો ઉદયથી દેશવિર
તિ અથવા મર્વ વિરતિ રૂપ પ્રત્યાખ્યાન જેની પ્રાપ્તિમા ઉ
ચન આવે તે અપ્રત્યાખ્યાને છે, અહીં સર્વથા નિયેધ વચન
રૂપ 'અ' છે, તે અપ્રત્યાખ્યાનના ઉદયમાં ભવ્ય છવો સમ્ય
જ્ઞ દર્શન મેળવે છે, તે તુ શબ્દથી નકહ્યા છતા પણ બાણુવુ,

[illegible][illegible]

नमो भगवते वासुदेवे कृष्णकृपाभाषणम् ॥ १ ॥

ऐतिहासिक दृष्टिकोण से यह ग्रन्थ १११

મર્મ વિરતી ત્યાગને કહ્યો મુલ્ય ૧૧, તત્ત્વ ૬ નામનું શ્રી
આચાર્ય સુપ્રભુ મા. જી. વિષય છે તેથી જોઈ શકાયે, કવચ ૧૨
ની ૧૩, આપે પ્રત્યાજ્ઞાને મર્મ વિરતિ સહજુદનુ છે તેને
આપણુ કવનામાં આ ગ્રોહ તજવાના કવણ છે તેનું નામ
પણ તે છે, તેના ઉપરથી મર્મ વિરતિ દેડ પ્રાપ્ત કહેવાય.

મન-આમ વાજવાન કરાયે'ન હલ્યે ન જ બાજન ન આપે
મારજ ક ન રુદના આઈમા અ વડે'યે, છે, ન નિપથ કર
માર પ્રસિદ્ધ છે, અને બહાં આરંગુ મન્દ પત્ર નવાજવાનમે
નિપેથ કરે છે, ત્યારે તે બનેમ. વિં ૫ મુ ૭ ?

ॐ-तेभ्य 'न' शब्द उपनिषद् १ (नया प्रि ॐ, अने
अर्द्धा 'न' उपनिषद् १ (ये ३) अर्द्धा लयाचन्य ते,
प्रि ३ अर्द्धा अर्द्धाचन्य २० १० (५ ते १२) ते

આવરણુ કરનારા છે તેથી સર્વ વિરતિનો નિવેધ કરનાર છે, પણ દેશ વિરતિના નિવેધમા આવરણુ શબ્દ નથી, તેજ કહે છે દેશ, અને એક દેશ મળી દેશ એક દેશ છે તેમા દેશ (થોડો ભાગ) સ્થૂર પ્રાણાતિપાત આવડતુ પહેલુ મત જાન તે જીવહિ આ છે, તેનોજ એક દેશ (ભાગ) વનમ્પતિ કાયની હિ સા છે, તે જ નેની વિરતિ તે નિવૃત્તિ છે તેને પામે તે દેશ ચારિત્ર છે, (લાભ તે એવુ ક્રિયાપદ નથી તે તુ શબ્દથી લેવુ,) એટલે અહીં એમ સમજવુ કે પ્રત્યાખ્યાન આવરણુ કથાયોના ઉદયથી દેશ તથા એક દેશ ઉપર બતાવેલ છે, તે શ્રાવકના મતને પામે છે,

‘ ચારિત્ર ’ શબ્દ ચર ધાતુનો પા ૩-૨-૧૮૪ પ્રમાણે બને છે તે ક્ષયોપશમ રૂપ છે, જેનાવડે અનિદિત ‘ ચરાય ’ તે ચરિત્ર છે, તેનો ભાવ તે ચારિત્ર છે, તેનો પરમાર્થ આ છે, કે પૂર્વ ભવે જિખાર્જન કરેલા આઠ પ્રકારના કર્મો છે, તેને અપચય (ઓછા) કરવા માટે ચરણુ ચારિત્ર છે, તે સર્વ સાવધ યોગ નિવૃત્તિ રૂપ ક્રિયા છે, તેનો લાભ ન થાય, પણ શ્રાવક મતનો લાભ દેશ વિરતિ થાય તે ॥ ૧૧૦ ॥

(આનો સાર આ છે કે પ્રત્યાખ્યાન આવરણુ કથાયો ન કરવા, કારણુ કે તેથી સાધુના મહામત ન મળે, ફક્ત શ્રાવકના મત મળે)

હવે તેજ અર્થને દુકાણુમા બતાવવા કહે છે

મૂલગુણાણ લભ ન લહહ મૂલગુણધારણ ઉદય

ઉદય મજલણાણ ॥ લહહ ચરણ અદ્યચાય ॥ ૧૧૧ ॥

મૂળ ગુણ તે ઉત્તર ગુણના નાધાગ કેપે છે, અને તે સમ્યક્ત્વ મહાત્મન અણુવત કેપે છે, તે મૂળ ગુણોનો લાભ ન મેળવે,

પ્ર૦ ક્યારે ?

ઉ૦-મૂળ ગુણોને ધાત કરનારા તે મૂળ ગુણ ધાતી કયાયો તે અનતાનુબધી અપ્રત્યાખ્યાની પ્રયાખ્યાન આવરણુ કેપે છે, તે ફરેકના ચાર ચાર લેહ ક્રોધ માન માયા લોભ ગણતા બાર થયા, તેના ઉદયમા ન મેળવે,

તેજ પ્રમાણે ધ્રુવત (યોક્ત) બળે તે સજ્જવન છે, અથવા પરિપક્વાદિનો સઘાત (મમૂક્ષ) થી જળે (બળે) તે સજ્જવન ક્રોધાદિ વિગેરે ચાર કયાય છે, તેઓના ઉદયથી ચારિત્ર ન મળે અથવા મળેલુ જતુ રહે,

પ્ર૦-શુ બધુ ચારિત્ર જતુ રહે કે ન મળે ?

ઉ૦-ફેકત યથાખ્યાત ચારિત્ર કયાય વિનાનુ છે, તે નાય, પણ કયાયવાળુ સર્વ વિરતિ ચારિત્ર મળે ॥ ૧૧૧ ॥

(આનો પરમાર્થ આ છે કે જેને યથાખ્યાત (સ પૂર્ણ શ્રેષ્ઠ) ચારિત્ર ભોઈતુ હોય તેણે મજ્જવન તે જરા પણ ક્રોધ વિગેરે ન કરવા)

આ સજ્જવન કયાયો યથાખ્યાત ચારિત્ર માત્રના ધાતિ

છે, એમ નહિ, પણ બીજા ચારિત્રના દેશ ઘાતિ પણ છે,
કાગળે તે સજવલનના ઉદયમા બીજા ચારિત્રમા થોડા અતિ
ચાર લાગે છે, તે જહે છે,

सर्व्वेयिष्य अह्यारा, सजल्लणाण तु उदयओहुति ।

मूलच्छिज्जं पुण्होइ, यारसण्ह कसायाण ॥ ११२ ॥

આલોચનાદિથી છેદ પર્યં ત પ્રાયશ્ચિત્તવડે શોધવા યોગ્ય
(દોષો) છે, અપિ શબ્દથી કેટલાક ચારિત્રમા સ્ખલના થવાથી
અતિચારો છે, તે સજ્જવલન કષાયોના ઉદયથીજ હોય છે, તુ
શબ્દ જેના અર્થમા છેજ, તેથી જાણુવુ કે તે સિદ્ધાંતના ખાર
કષાયોના ઉદયથી મૂળ છેદ પણ થાય છે, મૂળ તે અઠમના
પ્રાયશ્ચિત્તવડે થએલ દોષ છેદાય, તે મૂળ છેદ છે, તે અશેષ
(સંપૂર્ણ) ચારિત્રનો છેદ કરનાર છે, ગાથામા પુનઃ શબ્દ
ચાલુ અર્થનો વિશેષ અર્થ બતાવે છે, આ દોષ અનતાનુબધી
આદિ કષાયોના ઉદયથી છે, એમ જાણુવુ, અથવા મૂળ છેદ
યથા સભવે આ યોજવુ, તે આ પ્રમાણે, પ્રત્યાખ્યાન આવરણ
કષાયોના ઉદયે મૂળછેદ મર્વ (સાધુના) ચારિત્રનો વિનાશ
છે, અપ્રત્યાખ્યાનથી દેગ વિગતી અને અનતાનુબધીના ઉદ
યથી સમ્યક્ત્વનો નાશ છે, તે યથાયોગ્ય સમજવુ, ॥ ૧૨ ॥
માટે શુ કરવુ

धारस्त यिद्दे कस्ताण खइण उयसामिण यजेगेहि ।

लघ्वद् चरित्रं लम्बो तस्त्वित्सेता इमेपच ॥ ११३ ॥

ઉપર બતાવેલ બાર પ્રકારના અનુભવો આદિ

લેદવાળા કોપાદિ કપાયો પ્રગ્નસ્ટ યોગવટે ક્ષય કરવાથી એટલે
અગ્નિ તન બુઝાયા માફક થાય, અથવા રાખથી ઢાંકેલા
અગ્નિ માફક ઉપશમાવે થકે તથા વા શબ્દથી ક્ષયોપશમ તે
અર્થા બુઝાવેલ અગ્નિ ઉદ્ધટન સમ (કેટલાક અ ગારા બુઝાયા
કેટલાક નખથી ઢકાયા સહેજ ગરમી બહાર જણાય) તેવા
તેવા મન વચન કાયાના પ્રગ્નસ્ટ હેતુ બૂત યોગવટે કપાયો પા
તળા દરવાયો ચારિત્ર લાભ થાય છે, આ સામાન્ય કહીને
પણ બારે પ્રકારના કપાયો ક્ષય વિગેરેથી હવે કહેવાતા પાત્ર
વિશેષ લેદો છે, ॥ ૧૩ ॥ તે બતાવે છે,

સામાય્ય ચ પદમે, છેઓષદ્વાવર્ણ મયધીય ।

પરિહાર પિત્તુદ્ધીર્વ, સુદુર્મ તદ્દર્શપરાય ચ ॥ ૧૧૪ ॥

તત્તોય અદ્ધકુક્ષાય, ક્ષાય સર્વ્યમિ જીવ લોગમિ ।

અચરિજ્ઞ સુવિદિમા, વચ્ચંતયરામરંઠાજ ॥ ૧૧૫ ॥

અમ તે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર છે, તેનો આય (લાભ) તે
સમાય છે, અને તેજ સામાયિક છે, (આકરણનો નિનમ વિન
યાદિ પાઠ પ્રમાણે બધુવે)

પ્ર૦—ત્યાતો સમય શબ્દ કહેવાય છે ત્યારે સમાય કેવી
રીતે છે ?

ઉ૦—એક દેશમા વિકૃત તે અનન્ય (એક મેક) પણ
થાય છે, એવો ન્યાય છે, (સમય સમાય એક રૂપમા છે) અને
આ સામાયિક સાવધ યોગની વિરતિ રૂપ છે, તેથી આ બધુ
પણ ચારિત્ર અ સામાયિક છે, પણ સાથે છેદ વિગેરે

બીજા વિશેષણો લગાડવાથી શબ્દ અર્થથી બુદ્ધાપણ બતાવે છે, તેમા પ્રથમનું વિશેષણ વિનાનુંએકલુ જ છે, તે સામાયિક છે, તેના બે ભેદ છે, ઇત્વ, યાવત્તથિક છે, પહેલુ થોડા ઝળ માટે ઇત્વ છે, અને તે ભરત ઔરમતમા પહેલા છેદા તીર્થ કરના તીર્થમા જા આરોપણ ન થયા હોય ત્યા સુધી નવા દીક્ષિત ચેલાનેહોય છે, અને બીજુ યાવત્તથિકતો આત્મા ની કથા હોય અર્થાત આખી જીવગીતુ છે, (લઘુ દીક્ષા તે પહેલુ અને વડી દીક્ષા તે બીજુ છે) પણ મધ્યમ વિદેહ તથા અહીં ભન્ત ઔરમતમા વચલા બાવીસ તીર્થ કર આશ્રયી યાવત્તથિક છે, તેમને વડી દીક્ષાનો અભાવ છે, અહીં પ્રસંગથી મધ્યમ વિદેહ પુર્વિમ પશ્ચિમ તીર્થવર્તિ સાધુઓના સ્થિત અને અસ્થિત કંપ બતાવે છે, (આનુ વર્ણન કદમ સૂત્ર તથા પ્રહરત્કંપ સૂત્રમા વિસ્તારથી છે) તેમા અથાતરથી વિવક્ષિત અર્થ બતાવનારી ગાથા કહે છે,

માવેલકકુ દેસિય સેજાવર રાયપિંડ ફિરકમે ।

ચયનિદ્ધ પદિકમણે, મામં વજ્જો સવણકળ્પો । ૧ ।

આમાના ચાર કંપ સ્થિત છે, ૬ અસ્થિત છે, તે કહે છે,

૧ સજ્જાતં પિંડ ૨ ચાર મહામત ૩ પુરૂષ પ્રધાન ૪ કૃતિકર્મ એ બધામા નક્કીપણે છે, તે બધાનુ વર્ણન કરે છે, ચેલ (વસ્ત્ર) જેને ન હોય તે અચેલક તેનો ભાવ અચેલક પણ છે, તેમા રહેલા છે, એનો ભાવાર્થ કહે છે, કે મહા વિદેહના તથા વચલા ૨૨-તીર્થ કરોના તીર્થમા રહેલા સાધુઓ પહેલા છેદા તીર્થ -

ક અચેલકપણે રહ્યા નથી,

પ્ર૦—શા માટે ?

ઉ૦—તેમનામા ઇશુ પ્રજાપત્ત છે, તેથી તેમને મહાધન મૂલ્યવાળા વિચિત્રાદિ વસ્તો વિગેરેનું પણ લોગવવું છે, પણ પહેલાં છેલ્લા તીર્થ કરના સાધુઓને તો ઇશુ જડ તથા વકે જડ પણાના કાન્યે મહાધન મૂલ્ય વિગેરેના સુદર વસ્તો ન લોગ વ્યાપી તથા છર્ણાદિ વસ્ત્રનો પગિભોગ કરવાથી અચેલકપણ છે

પ્ર૦—છર્ણ વિગેર વસ્તોના સફભાવમા અચેલકપણ કેમ કહેવાય ?

ઉ૦—તેમા છર્ણપણ છે, અમારપણ છે, તથા અન્ય પણ છે, અને વિશિષ્ટ અર્થક્રિયા (સસારીભોગ) નું સાધનપણ નથી, તથા અમતપણાનું અવિશેષ છે, તેમજ આ પ્રમાણે અસાર વસ્ત્રના સફભાવમા પણ લોકમા અચેલકપણાના વ્યવહારની પ્રવૃત્તિ છે તે બતાવે છે,

કેાઈ સી છર્ણ વસ્ત્ર પહેગીને બીજા વસ્ત્રોના અભાવે છર્ણ વસ્ત્ર હોય, છતાં જેને સાડી બનાવવા આપી હોય, તેવા શાળવી વણજરને કહે છે ' કે હે ભાઈ વણજર ! જો હું નાગી ફરૂ હું ! (માટે જલદી સાડી બનાવી આપ ।) તેવી રીતે સાધુ પણ છર્ણ વસ્ત્રથી અચેલક બનવા—

બીન્ને કંપ ઐદ્દેરિક

આ કંપ પણ અનિયત છે,

પ્ર૦—શા માટે ?

ઉં—પહેલા છેલ્લા તીર્થ કરના સાધુને ઉદેશીને કરેલું અશન વિગેર બધા સાધુઓને અકરપનીય છે, ૨૨ના સાધુઓને તો જેને ઉદેશીને બનાવ્યું હોય, તેને જ ન કરપે બીજાને અકરપનીય નથી,

(૩-૪) શમ્યાતર તથા ગજપિંડ નિયત અનિયત

તેમા શમ્યાતર પિંડ પહેલા છેલ્લા તીર્થ કરના સાધુને ન કરપે તેમ ૨૨ તીર્થ કરના સાધુને પણ ન કરપે, માટે નિયત છે, પણ ગજપિંડ તો પહેલા છેલ્લાના સાધુને ન કરપે, ૨૨ ના સાધુને હોયોના અભાવથી કરપે છે,

(૫) કૃતિકર્મ તે વદન છે, તે નિયત છે,

પહેલા છેલ્લાના સાધુ નવો દીક્ષિત હોય, તેને લાખા વખતની દીક્ષિત સાધ્વીઓ પણ વાદે, અથવા નાના (ચોડા પર્યાયવાળા) સાધુઓ મોટા સાધુઓને વાદે, તેમ ૨૨ તીર્થ કરના સાધુને પણ ચિરદીક્ષિત સાધ્વીઓ વાદે, તેમ મધ્યમ તીર્થ કરના સાધુઓને આશ્રયી પણ બાણુવુ

(૬) મહાવ્રતો નિયતકલ્પ

પ્રાણાતિપાત વિગેરેથી વિરમણ રૂપ જેમ પહેલા છેલ્લાના સાધુઓ પાળે છે, તેમ વચલા પણ પાળે છે,

પ્ર૦—વચલા સાધુઓને મૈથુન વિરતિ છોડીને ચાર મહા વ્રતો છે, અને પહેલા છેલ્લા સાધુને તો માત્ર મહાવ્રત છે ત્યારે સ્થિત કર્પ કેવી રીતે ?

૭૦--તે યોગ્ય મહા મત પરિશદ વિરમણમા સમાઈ
 છે, કારણ કે વચલા સાધુઓ સમજે છે કે પરિશદણ
 વિના ઓનો સખ ધ ધાયજ કયાથી ? અને પરિશદણ
 અભાવ છે, તેવુ તેઓ મનજે છે, માટે સ્થિત કંપજ છે,

(૭) જ્યેષ્ઠ કટપ સ્થિત છે

પણ એટલો ભેદ છે કે પહેલા છેલ્લાના સાધુઓને વડી
 તા થયાથી મોટો ગણાય, મધ્યમના માધુમા તો સામાયિક
 ચરે ત્યારથીજ ગણાય છે,

(૮) પ્રતિક્રમણ અસ્થિત કટપ

પહેલા છેલ્લાને નિયમથી સવાર સાજ પ્રતિક્રમણ કરવાનુ
 રૂઠી ના માધુને દોષના અભાવે પ્રતિક્રમણ નથી,
 મારે દોષ લાગે ત્યારે પ્રતિક્રમણ કરે

(૯) માસકટપ અનિયતકટપ

પહેલા છેલ્લાને નિયમથી માસ કંપનો વિહાર છે, રરના
 ધુને તો દોષના અભાવે ચોક્કસ નથી, દોષ દેખાય તો તુર્ત
 હાર પણ કરી દે,

(૧૦) પર્યુપણા કટપ અનિયત કટપ.

એટલે ઉપર પ્રમાણે પહેલા છેલ્લાના સાધુને ચોમાસુ
 કેવુ જોઈએ, અને રરના માધુને નક્કી નહીં, આ પ્રસંગને
 નુસરી દુ કામા કહ્યો છે, વિશેષથી તો જાહતકટપ મૂરથી જાણવો

હવે ચાલુ વાત કહે છે,

પ્ર૦—પહેલા છેલ્લાના સાધુને દીક્ષા લેતા ઇત્વર સામાયિક છે છતાં પ્રથમ બોલાવે છે કે હે ભગવાન ! હું જાવ છું વતુ સામાયિક કરૂં છું, ત્યાં આખી જીવગીતુ સામાયિક, લેવા છતાં તેજ પ્રમાણે વડી દીક્ષા (ઉપન્યાસના) માં પ્રથમના સામાયિકનો ત્યાગ કરાવવાથી પ્રતિજ્ઞાનો દોષ કેમ નહિ ?

ઉ૦—અતિચારના અભાવથી દોષ નથી, અને તેજ સામાયિક પ્રથમ દીક્ષામાં સામાન્યથી સાવધ યોગ વિરમણુ રૂપે ગહેલ છે તેને વવારે શુદ્ધપણે કરવાથી સજ્ઞા માત્રજ વિશેષ છે, એ શબ્દ ગાથામાં વાઙ્મય કરના છે, આ પ્રથમ ચારિત્ર કહ્યું

હવે છેદોપન્યાસન જેમાં વાય છે, તે બીજી ચારિત્ર છે, તેનો પરમાર્થ આ છે કે પૂર્વ પર્યાયનો છેદ કરી શિષ્યને મહાવ્રતોમાં સ્થાપવો, તે બે પ્રકારનું છે અતિચરવાળું અને અતિચારથી રહિત તેમાં અતિચાર ગ્રહિત તો ઇત્વર સામાયિક (લઘુ દીક્ષા) વાળા શિષ્યને વડી દીક્ષામાં સ્થાપવો

અથવા પાર્શ્વનાથ પ્રભુના સાધુ મહાવીર પ્રભુનો કટપ સ્વીકારે, ત્યારે પ્રથમ ચાર મહાવ્રતોને બદલે પાછળથી પાંચ મહાવ્રતનો પાઠ સ્વીકારે ત્યાં છે, અને અતિચાર પૂર્વક તે મૂળ શુદ્ધોનો ધાતક છે, તેને ફરી વ્રત ઉચ્ચારણ કરાવવું તે છે,

હવે પરિહાર વિશુદ્ધિ કહે છે

તેમાં પરિહરણ, પરિહાર, તે તપવિશેષ છે, તેનાવડે જેમાં વિશુદ્ધિ થાય તે પરિહાર વિશુદ્ધિક છે, તે બે પ્રકારે છે,

નિર્વિશમાનક નિવિદ કાવિક છે તેમ. નિર્વિશમાનક તે તેને
આતેવન કરનારા છે, અને યાગ્નિ તેની સુ ધે એકમેક પલ
દોવાથી નામ પણ નિર્વિશ માનક છે, નાનેવિત વિદ્યસિત
યાગિત્ર મયજા : તા નિવિદ કાવિક તા છે અને ક પ્રત્યય
સા તા તેમ નિર્વિદ્યમયિક છે, ચારિ પણ નિવિદ કાવિક
એકમેકપણે દોવાથી છે, તે નામે છે, આ યાગ્નિ આરંધણ
નવ સાપુનો સમુદ્દ દેવ છે, નેમ પ્રદમ ચાર પરિદારિક
તપ કરનારા છે, અને બીજા ચાર તેની વૈષાલ્ય ક નામ છે,
એક કાપમા રહીને વાગતાપાર્થ પુત્ર તનીકે હે છે એમ
નિર્વિશમાનકોનો ના પરિદાર છે,

પરિદારિયાવ ડ તમે મહાન્ન મજાતદેવ રજાતો
મીડળ વામજાએ મનિમા ધારેદિ વમયે ॥ ૧ ॥

નિનેયર જવ ધીર પુત્રે જે આ પરિદારિયાનો તપ
જપન્ય મધ્યમ ઉદ્દયા શીયાળે ઉનાળે અને ચામાને આવે
વતા થો છે,

તાવ મહાન્ના ગિરદે, ચડવ્ય છદ્દ મુદાર મજિમમો
મહમમિદ મુજાતો, વતા મિમિરે વવજગામિ ॥ ૨ ॥

તેમા જપન્યથી ઉનાળામાં એક મધ્યમથી જે ઉત્કૃષ્ઠથી
તણ ઉપવાસ છે, અને શીયાળાનો કદ છે

મિમિરે મુદમજાનાદા છદ્દાદી વમમ ચરિમગો દોતિ ।

વામાસુ મહમાદી વારમ વજાતમો જેઓ ॥ ૩ ॥

ગીયાગામા ૨ થી ૩-૪ અનુક્રમે ઉદ્દ ઉપવાસ છે,
અને ચામામા ૩ થી ૫ સુધી અનુક્રમે ઉત્કૃષ્ઠ ઉપવાસ છે,

પારણગે આયામ પચ સુગદ્દો દોસભિ ગ્ગદ્દો મિલ્લે
કપ્પ દ્વિયાદિ પદ્દિણ કરેતિ પમેય આયામ ॥ ૪ ॥

પાગ્ગામા આળીલ તપ ઠરે, પાચનુ શ્રદ્ધણુ છે, અને
ગોચરીમા બેનો અભિગ્રહ છે, આ પ્રમાણે ૬-પમા રહીને
હમેશા પારણે આળીલ ઠરે છે

પચ છ મ્માસ તય ચરિત્તુ પરિહારિયા અણુચરતિ
અણુચરગે પરિહારિય પદ દ્વિતે નાથ છમ્માસા ॥ ૫ ॥

પ્રથમના તપન્વીઓનો તપ છ માસે પૂરો થાય, ત્યારે
તની મેવા ડરનારા તપન્વી બની ઉપર પ્રમાણે છ માસ
તપ ઠરે

કપ્પદ્વિતોષિ પચ છમ્માસ તયકરેતિ સેસાહ ।
અણુ પરિહારિ ગમાય થયતિ કપ્પદ્વિગત્તચ ॥ ૬ ॥

૬-પમા રહેલો વાચનાચાર્ય પણ એ પ્રમાણે છ માસ
તપ ઠરે બાકી રહેલા માત્ર સેવા ઠરે અને એક વાચનાચાર્ય
બને છે

પયેમ્મો અટ્ઠારસ માસ પમાણો ઉચ્ચણિઓ કપ્પો ।
સલ્લેષભોવિસેસા વિસેસ સુત્તાઓ નાયવ્યો ॥ ૭ ॥

આ પ્રમાણે આ ત્રીજા ચાગ્ગિરનો તપ ૧૮ માસનો ૬-પ
વર્ણવ્યો છે, અહીં સંક્ષેપથી છે, વિશેષ બાણુવા ઇન્દ્રનારે
વિશેષ સૂત્રોથી નાણુવો

કપ્પ સમત્તીય તય જિણકપ્પથા ઉચ્ચિતિગચ્છંયા ।
પદિવજ્જમાણગાપુણ જિણસ્સ પાસે પચ્છતિ ॥ ૮ ॥

આ ક પ મમાસ યથા પછી આ નવ સાધુઓ જિનકે
 ૫ સ્વીકારે અથવા પોતાના ગમ્મમા જાય છે, પણ આ
 ૭૮૫ સ્વીકારનારા પ્રથમ જિનેશ્વર પાસે સ્વીકારે છે (જિનના
 હાથે તપ શરૂ કરે છે)

તિથ્યર સમીપાસે વગસ્સ પાસે વળોડ અણ્ણસ્સ ।

વસેસિજ્જે ચરણ પરિહાર વિશુદ્ધિગતં તુ ॥ ૧ ॥

તીર્થ કર પાસે અથવા તીર્થ કર મુખીપ રહેનારા ગણ-
 ધર વિગેરેથી તપ ઉચ્ચર, પણ આ પરિહાર વિશુદ્ધિક તપ
 તેવા સિવાયની પાસે ન ઉચ્ચરે ॥ ૬ ॥

હવે નાથા ચારિત્ર સૂક્ષ્મ મ પરાયને કહે છે,

મૂળ ગાથાના બીજના લયથી વ્યવહિતનો ઉપન્યાસ
 કહે છે જેનાપડે સાર વધે, તે સ પરાયો છે, તેજ કથાયો છે
 કારણ કે આ આગ્નિમા સૂક્ષ્મ લોભના અશો બાકી રહેલ છે,
 તેથી એનું નામ સૂક્ષ્મ મ પરાય છે તે બે બેદે છે,

(૧) વિશુદ્ધમાનક (૨) મ કિવશ્યમાનક છે તેમા
 વિશુદ્ધમાનક ક્ષપક ઉપશમક એવો બે શ્રેણી થકે છે, અને
 સ કિવશ્યમાનક તો ઉપશમ શ્રેણીથી પાછો પડતા હોય છે, એ
 સમુચ્ચયના અર્થમા ॥ ૧૧૪ ॥

મૂક્ષમ સ પરાય પછી તુર્ત અકવાય ચારિત્ર તે યથા-
 ખ્યાત ચારિત્ર છે, આ બધા જીવલોકમા પ્રસિદ્ધ છે, તે ચારિત્ર
 હ્રદમસ્થ વીતરાગ અને કેવળિ પ્રભુને હોય છે, તેમા હ્રદમસ્થ
 ઉપશમકને (૧૧ મા ગુણુચ્ચાને) તથા ક્ષપકને (બારમા

ગુણ સ્થાને) હોય એ, કેવળને તો સયોગી (૧૩ મે ગુણ સ્થાને) અયોગી (૧૪ મે ગુણ સ્થાને) હોય એ, બાકી બધું જાણીતું છે, કે જેને પાત્રીને છવો અજગ અમગ પદ પામે છે (ફરીથી જન્મના બૂદાપાના મરણના કુળ નથી)

આ બતાવેલા પાત્ર ચારિત્રોમા પહેલા ત્રણ ક્ષય ઉપશમ લભ્ય છે, બાકીના છ-લા બે ઉપશમ કે ક્ષયમા લભ્ય છે, તેથી ઈર્ષના ઉપશમ ક્રમને બતાવે છે

અળદસનપુસિતયી વયછર્ફવ પુરુષ વેયંચ ।

દોલો યગન્તરિય સરિસે સરિસે ત્વ સમેશ ॥ ૧૧૬ ॥

અથવા છેલ્લા બે ચારિત્ર શ્રેણિમા ગ્રહેલાને અથવા શ્રેણિમાથી ઉપર ચડેલાને હોય છે, માટે બે શ્રેણિનો અવસર છે, આ બે શ્રેણિમા પણ પ્રથમ ઉપશમ શ્રેણિ હોય છે, તેથી તેનું સ્વરૂપ ગ્રહે છે,

ઉપશમ શ્રેણિનો પ્રારભક અપ્રમત્ત માધુ હોય છે, બીજા એમ કહે છે કે અવિરત દેશવિરત પ્રમત્ત અપ્રમત્ત આચારમાધી ડોઈ પણ પ્રારભક હોય છે, શ્રેણિની પરિ સમાપ્તિમા પ્રમત્ત અપ્રમત્ત સચતમાનો ડોઈ પણ હોય છે, તે આ પ્રમાણે આરભે છે

અણુતિ—અવાજ કરે છે (૨૩ છે) જેઓ અવિકલ હેતુ પછે અશાતા વેદનીયવાળુ નારકી વિગેરેનું આયુધ્ય લોગવે છે, તે અણુ અન છે, તેનો અર્થ અન તાનુબધી ક્રોધ વિગેરે છે, અથવા અનત અનુબધવાળા ક્રોધાદિ અન છે સમુદાય

ખૂંટો દુઝામા બતાવવા આ રીતિ છે કે બીમસેનને બદલે
 સેન વપરાય છે, તેમ ગાથામાં અને ચંદ્ર વાપર્યો છે આ અ
 તાનુબધીને પ્રથમ પ્રશસ્ત અધ્યવસાયના સ્થાનોમાં રહીને
 પ્રારેને સાથેજ પ્રથમ અતર્મુદ્ધર્તના કાળમાં (ઓધાદિને)
 ઉપશમાવે છે, આપ્રમાણે બધે ઉપશમકનો કાળ અતર્મુદ્ધર્ત
 માપુ જ જણવો, ત્યાર પછી દર્શન ત્રિક ઉપશમાવે છે, તે
 દર્શન ' કે ' દર્શ ' છે, તે ત્રણ પ્રકારનું મિથ્યા, સમ્યગ્મિ
 થા, અને સમ્યગ્ દર્શન છે, તે ત્રણે પ્રકૃતિને સાથેજ શમાવે,
 ધારપછી જો પુરૂષ પ્રાર ભક હોય તો અનુદીર્ઘ પુરૂ નપુ સક
 દેને શમાવે, પછી સ્ત્રીવેદને શમાવે, ત્યાંપછી હાસ્ય પદ્ધ તે
 સ્થ રતિ અરતિ શોક ભય જુગુપ્સાને શમાવે, ત્યાંપછી
 પુરૂષવેદને ઉપશમાવે, સ્ત્રી પ્રાર ભક હોય તો પ્રથમ નપુ સક
 દેને ઉપશમાવે, પછી પુરૂષ વેદને અને છેવટે સ્ત્રીવેદને શ
 માવે, નપુ સક (દુરિમ) પ્રાર ભક હોય તો અનુદીર્ઘ સ્ત્રીવે
 ને શમાવે પછી પુરૂષવેદ તથા હાસ્ય પદ્ધ શમાવીને નપુ
 સકવેદને શમાવે છે,

ત્યાંપછી અપ્ર આખ્યાની તથા પ્રત્યાખ્યાની જે ક્રોધ શ
 માવે છે, ત્યારપછી સજવવન એકલા ક્રોધને શમાવે છે, તે
 માણે જે માન સાથે તથા સજવવન માન છેવટે શમાવે,
 પછી જે માયા એક માથે અને છેવટે સજવવનની માયા શ
 માવે, છેવટે જે લોભ શમાવીને એકલો સજવવનનો લોભ છે,
 તે ઉપશમાવવા ત્રણ ભાગ કરે છે, જે ભાગ સાથે શમાવે,

અને ત્રીજા ભાગના સખ્યેય ખડા કરે છે, તે પણ જુદા જુદા વખતે શમાવે છે, છતાં થોડા ભાગ બાકી રહે, તેના અસખ્યેય ખડા કરે છે, તેને પણ જુદે જુદે એક એક સમયે શમાવે છે, તે સમજાવે છે

અહીં દર્શન સમજની ૪ કોષ ને ત્રણ દર્શનની મળી સાત પ્રકૃતિ શમાવવાથી નિવૃત્તિબાહર (આઠમા ગુણ સ્થાન બાળો) કાંડવાય છે ત્યાગપછી અનિવૃત્તિ બાહર (નવમા ગુણ સ્થાને) ઠહેવાય, તે અખ્યેય દુઝડા ઝ્યાં હોય તેમાનો એક છે હોલો દુકડો બાકી રહ્યો હોય ત્યાં સુધી છે, પછી સૂક્ષ્મ અપરાય હોય છે, જે છેવટે રહેલા દુઝડાના અઅખ્યેય ડરી મમયે મમયે ઉપશમાવે, તે ઉપર કહ્યું છે

પ્ર૦—સજવલ્લન વિગેરેનો આ પ્રમાણે ઠહેલો ઉપશમ યુક્ત છે, પણ અનતાનુબધીનો તો દર્શન પ્રતિપત્તિમા જ ઉપશમ ઠરેલ હોવાથી તે ઘટતું નથી,

ઉ૦—દર્શન પ્રતિપત્તિમા તેઓનો ક્ષય ઉપશમ હોય છે, અહીં ઉપશમ છે, માટે વિરોધ નથી,

પ્ર૦—ક્ષય ઉપશમ અને ઉપશમમા શુ વિશેષ છે ?

ઉ૦—ઉદ્દીર્ણનો ક્ષય, અને અનુદ્દીર્ણનો વિપાક અનુભવની અપેક્ષાએ ઉપશમ છે, પણ પ્રદેશનો અનુભવનો ઉદયમા વિગ્રમાન છે અને ઉપશમમા પ્રદેશ અનુભવ પણ ન હોય, તેજ ભાષ્યકારે કહ્યું છે,

યેદેહસંતત્કમ્મ સઓવ સમિપ્પસુ માણુમાવસો ।

અવસત્ત વસાઓ ડણ વેપ્પ ન સત્ત કમ્મપિ ॥ ૧ ॥

અર્થ ઉપર આવી ગયો છે

પ્ર૦—સ યતોને અનતાનુબધી કપાયોના ઉદયનો નિ
પેધ કહ્યો છે, તો ઉપશમ કેવી રીતે ઘટે

ઉ૦—અહિ પશુ વિપાક કર્મને આગયી કહ્યું, પણ
પ્રદેશ કર્મને આગયી ઉદયનો નિપેધ નથી, માટે તેનો ઉપ
શમ ઘટે, આ પ્રમાણેજ ચાત્રમા કહ્યું છે

હીધેણ મન્તે સયકદ્દકમ્મવેદેહ ? ગોયમા ! અત્યેગદ્
અવેપ્પ અત્યેગદ્ધં મોવેપ્પ, સે વેણટ્ટેણ ? મત્તે ! પુચ્છા,
ગોયમા ! દુધિદેવમ્મે વળ્લત્તે, તજ્જહા વપ્પસકમ્મેઝ અણુમાવ
કમ્મેઝ, તત્થળ જત્ત વપ્પસકમ્મ તનિયમા વેપ્પ, તત્થળ જત્ત
અણુમાવકમ્મ તં અત્યેગદ્ધં વેપ્પ અત્યેગદ્ધં ગોવેપ્પ ”
इत्यादि

પ્ર૦—હે જાનવન ! હવે પોતાના કરેલા કર્મો વેદ છે ?

ઉ૦—હે ગૌતમ ! હા, કેટલુંક વેદ છે, કેટલુંક નથી
વેદતા,

પ્ર૦—શામાટે ?

ઉ૦—કર્મ બે પ્રકારના છે, પ્રદેશકર્મ, અનુભાવકર્મ,
તેમા પ્રદેશકર્મ તો અવશ્યેવેદ છે, અને અનુભાવકર્મ તો
કેટલુંક વેદાય, કેટલુંક ન વેદાય (નિર્જશ કરવાથી દૂર પણ
ચાય) તેથી પ્રદેશકર્મના અનુભવનો ઉદય હોય તેનો ઉપશ
મ કરે, એમ બાણુપુ,

[૨૪૧]

પ્ર૦—જે સંવતને એમ અનતાનુબધીના પ્રદેશનો ઉદય છે, તેાસમ્યગ દર્શનનો વિધાતે કેમ ન હોય ?

ઉ૦—પ્રદેશકર્મનો અનુભાવ મદ હોવાથી ધાત થતો નથી, તેમજ ડોષને અનુભાવકર્મનો પણ (ઘોડો) અનુભવ હોય તો અત્યંત અપક્રાન્ને માટે થતો નથી, જેમકે મ પૂર્ણ મત્યાદિ ચાર જ્ઞાનવાળાને તેના આવરણનો ઘોડો ઉદય હોય છતાં પણ બધાની મતિ મુઝાતી નથી, એટલું જ બમ છે, અહીં ઉપશમ ત્રેણિની સ્થાપના

<p>અહીં સ ખ્યેય લોભ ખડોને ઉપશમાવતો બાદર સ પ</p> <p>સૂક્ષ્મકયાય—૦૦૦૦૦૦૦૦૦</p> <p>બાદર ડ—૦૦૦</p> <p>સ લો—૦</p> <p>અ પ્ર લો—૦૦</p> <p>સ મા—૦</p> <p>અ પ્ર મા—૦</p> <p>સ ના—૦</p> <p>અ પ્ર માયા—૦૦</p> <p>સ કો—૦</p> <p>અ પ્ર કો—૦૦</p> <p>પુરૂષ—૦</p> <p>હાન્યા—૦૦૦૦૦૦૦</p>	<p>રાય, છેલ્લા મ ખ્યેય ખડ અસ</p> <p>ખ્યેય ખડોને ઉપશમાવતો સૂક્ષ્મ</p> <p>સ પરાય તેજ નિર્યુક્તિગ્રાં ડહે</p> <p>છે—</p> <p>લોભાણુવંઅતો, જો સલુ ડય-</p> <p>સામઓગ સયગોગા ।</p> <p>સોસુહુમમપરાઓઅહસાયા ડ</p> <p>ળઓવિંચી ॥ ૨૧૭ ॥</p> <p>લોભના ઘોડા ભાગને વેદેતે ઉપ</p> <p>ગામડે દાપક હોય, તે સૂક્ષ્મ</p> <p>સ પરાય છે, અને તે યથાખ્યાત</p> <p>ચારિત્રથી શુદ્ધિમા ઘોડા ઓછા</p>
--	--

શ્રી.—૦
નયુ —૦
દશ ન —૦૦૦
અન —૦૦૦૦

હે, આ સદ્મ સ પનાય અવસ્થા
માથી અતર્કુર્ત દાન અનુભ
વીને ઉપશામક નિર્મય થયા
અથાત ચારિત્ર થાય છે

આ શ્રેણિ આદરનારે જે પૂર્વે આયુ બાધ્યુ રાય, તે
તે અવસ્થામાજ મરણ પામે છે, તે નિયમથી અનુસાર વિમા
નમા દેવ થાય છે, પણ જે શ્રેણિમાથી પડી જાય તેા તેને
નિયમ નથી, જે તેણે આયુ ન બાધ્યુ રાય તેા અતર્કુર્ત
માન ઉપશામક નિર્મય બનીને નિયમથી ફરીને કપાયના ઉદય
થતા સ પૂર્ણ પદે શ્રેણિથી નીચ આવે છે, તેજ નિર્કુન્નિમર
કહે છે

उद्यमानं उग्रणीमा गुणमहया शिञ्ज चरित्त मरिर्मवि ।
पश्चिषायंति वसावावि पुनतेसे सरामये । ॥ ११८ ॥

શાત અવસ્થા તે ઉપશામ છે, તેને તથા કાયોપશામને
પામેલા અને શુભોએ મદાન એવા ઉત્તમ ઉપશામકોને કાયો
અવશથી ભવ જમણુમા પાડે છે, આ ઉપશામકનુ ચારિત્ર
જિન ચારિત્ર જેવુ છે, છતાં આ કયા થાય છે, તે જે સનાત
અવસ્થામા મુનિગો છે, તે કપાયોને વશ થાય, તે તે કેવી
ભુરી અવસ્થા ભોગવે ?

જગ અહીં રાખથી દાકેલો અગ્નિ પવન વિગેરેથી તેના
ઉપાની નકેથી રાખ ઉડી જતા પોતાનુ ખડ સ્વરૂપ બતાવે,
તેમ આ ઉપશામક સમતને તેવા કાણુ આવતા પોતે કોધા

દિથી નીચે પડી હું ખોળાવે છે વળી આજઘન્યથી (પાછા
સાના સભોગો મળે તો ક્ષપક શ્રેષ્ઠ કરીથી કરીને) - તેજ
ભવમા ઉપગામકનો ક્ષપક બની મોક્ષ મેળવે છે, નહિ તો
ઉત્કૃષ્ટથી તો થોડું ઓછું એવા અર્થ પુદ્ગળ મગવર્તન
જેટલા કાળનો સસાર વધારે છે, (ત્યાર પછી અવશ્ય મોક્ષ
મેળવે) ॥ ૧૧૮ ॥

આ બધું તીર્થ કરના ઉપદેશ પ્રમાણે છે, તેથી ઉપદે-
શની બે ગાથાઓ નિર્ચુક્તિકાર કહે છે,

જહ ડવસત કસામો, લહા અણત પુર્ણાંધિ પદ્ધિવાય ।
જહુ મે ઘીસસિયવ્વ ચેયેય કમાય સે સમિ ॥ ૧૧૯ ॥

ત્યારે ઉપશાત કપાયવાળો (સચત)૧૧ મા ગુણ મ્યાને
ચઢીને પાછો અનત મસાર ભમવા મમાન ત્યાથી પડવાનું
મેળવે છે, ત્યારે થોડો કપાય મને ઝઘો છે, માટે મને હવે શું
ચિંતા છે ? એવો વિશ્વાસ કરી ન બેમણુ, પણ તેને ઠાઠવા
પ્રયત્ન કરવો

અણયોચયણ ચોથ, અગ્ગી ચોથ કમાય ચોથ ચ ।

જહુ મે ઘીસ સિયવ્વ, ચેયપિહુત વહુ હોઈ ॥ ૧૨૦ ॥

અણુ તે ‘ ૩૫ ’ છે, તેનો અર્થ દેવુ છે, તે મને થોડું
છે, એમ માનીને બેમી ન રહેવુ, કાતો દેવુ ન કરવુ, ચુ-
હોય તો વાળી દેવુ, જાણુ કે થોડા દેવાથી પણ વાણીયાની
દીકરી દામીપણ પામી છે, તે સાધ્યકાર કહે છે,-

દામત્તદેહ અર્જ, અચિરા મરણ યજો વિસર્જન્તો ।
સઙ્ગસ્ત દાદ મમ્મો દૈતિકસાયા મય મર્જન્તે ॥

(ધિ, આ સુત ૧૩૧૧)

નિયુ ક્રિતકાર અને સાધ્યકારનો સાંવાર્થ એકજ છે, તે દેવુ થોડુ હોય, મણુ (ધા) થોડા હોય, અગ્નિ થોડા, કે ક્ષાય થોડા છે એમ માની વિશ્વાસ ન કરવો, જરણ કે થોડાનો ધણો થાય છે, થોડુ દેવુ ઠાસપણુ આપે, ધા ॥ તે થોડા વખતમા મરણ પમાડે, અગ્નિ બધુ બાળી નાખે, તેમ ક્ષાયો અનતા ભવમા જમણુ કરાવે, અપિ શઙ્કથી જાણુ વુ કે થોડાનુ ધણુ થતા વાર નહિ લાગે, અને પાળેલુ ચારિત્ર ને મોક્ષ આપે, તેને બહુવે ક્રોધ આદિ નગ્ક પમાડે ॥૧૨૦॥

ઔપશયિક ચારિત્ર કહીને હવે ક્ષાયિક ચારિત્ર કહે છે, અથવા સૂક્ષ્મ સ પરાય યથાજ્ઞાત ચારિત્ર એ બંને ઉપશમ ક્ષેણિને આશ્રયી કહ્યા, હવે ક્ષપક શ્રેણીને આશ્રયી કહે છે,

અણમિચ્છ મીમ સમ્મ અદ્ધ મપુસિત્થી વેયહઙ્ગચ ।

પુવેયચ સગ્ગેહ વોદાપ્પય સજ્જલણે ॥ ૧૨૧ ॥

અહી ક્ષપક શ્રેણી માડતો અસ યત વિગેરેમાથી ટોમ પણુ છવ અત્યત શુદ્ધ પગ્ગિભવાળો હોય છે, તેને ઉત્તમ (પ્રથમ) મ હનન હોય, અને તે પૂર્વને જાણનારો અપ્રમત શુકવ ધ્યાન ધ્યાનાસપણુ હોય, બાકીના છવેા ધર્મધ્યાન વાળા હોય, નેને ક્ષપક શ્રેણી માડવાનો આક્રમ છે,

પ્રથમ અતર્ફાત્તમા અનતાનુબધી ક્રોધાદિને સાથે જાપાવે છે, તેનો અનત ભાગ બાકી રહે તેને મિથ્યાત્વમા ના

ખીને મિથ્યાત્વ સાથેજ તેને લેગો ખપાવી દે, જેમ અતિ સભૂત (વધારે જોરનો) દોવાનળ અડધા બળેલા લાડડામા રહીને બીજા લાકડાને પણ સાથે લઈ લેજા બાળી મુકે છે, તેમ આ ક્ષપક ગ્રેણીવાળો તીવ્ર શુભ પરિણામપણે હોવાથી એકને ખપાવતો તેનો શેષ વધે, તેને બીજામા નાખીને સાથે ખપાવે છે, એ પ્રમાણે સમ્યગ્ મિથ્યાત્વ (મિથ્ર) ખપાવે, ત્યાર પછી સમ્યક્ત્વ મોહનીય ખપાવે, આ ત્રેણિને જો આયુધ્ય પૂર્વે બાધલો હોય તે માટે તો અનતાનુબધી ચોક્કડી ખપી જતા ત્યાજ અટકે છે, ત્યાથી કદાચિત્ મિથ્યા દર્શનનો ઉદય હોય, તો તેને પાછા એકઠા કરે છે, કારણ કે ત્યા મિથ્યાત્વના બીજનો ચલવ છે, પણ જો મિથ્યાત્વ બીજ સર્વથા ક્ષીણ થઈ ગયું હોય, તો મૂળના અભાવથી તે મિથ્યાત્વ ન બાધે, તે અવસ્થામા મરેલો અવશ્યે દેવલોકમા ઉત્પન્ન થાય છે, અને સાત પ્રવૃત્તિ ક્ષય થયેલો પણ તેનાથી અપ્રતિ પાતિ પરિણામ વાળો રહે છે, પણ જો પડેલા પરિણામવાળો હોય તો જુની જુદી મતિને કારણે જુદા જુદા જીવો મર્વ ગતિને લજનારા હોય છે, તેમ તેને પણ જેવી મતિ તેવી ગતિ થાય છે

પ્ર૦—મિથ્યા દર્શન આદિ ક્ષયે ચર્તા તે જીવે અદર્શન (દર્શન નહિત) થાય છે કે નહિ ?

ઉ૦—સમ્યગ્ દષ્ટિજ રહે છે, . . .

પ્ર૦—સમ્યગ્ દર્શન સર્વથા ક્ષય થતા કેવી રીતે સમ્યગ્ દષ્ટિપણુ રહે ?

ઉ૦—મેલારહિત બનાવેલા શુદ્ધ કાદરા જેવું છે, જેમ પ્રથમ મિથ્યાત્વ ભાવવાળા પુદ્ગળોનું મિથ્યાપણુ દૂર થયું, તેથી તે પુદ્ગળો નિર્મળ ચત્રાજ સમ્યગ્ દર્શન કહેવાય છે, તે શુદ્ધ પુદ્ગળો પણ મર્વયા ક્ષય થવાથી તત્ત્વની વિશેષ શ્રદ્ધાના લક્ષણવાળા પરિણામથી પોતે પડી ન જાય, પણ જેમ આછા વાદળા પણ દૂર થતા સૂર્ય વિગેરે ચક્ષુથી નિર્મળ દેખાય, તેમ આત્માને સમ્યક્ત્વના શુદ્ધ પુદ્ગળો પણ દૂર થતા આત્માને શુદ્ધતર ભાવ પ્રગટ થાય છે, તે ક્ષાયિક સમ્યગ્ દર્શન છે, એટલું જ ખસ છે, આ એણિને બદ્ધ આયુષાળો માટે, તે સાત પ્રકૃતિ ક્ષીણ થવા પડી ત્યાજ અટકે, અને તે ઉપર બતાવેલ બાકીનું સમ્યગ્ દર્શનજ ખપાવે, પણ જેણે આયુ બાંધ્યું નથી તે એણી માટે તે અટક્યા વિનાજ સંપૂર્ણ એણિ જ્ઞાનમા શુશ્રૂષ્ઠાન સુધી પહોંચે, અને તે એણિ માડનારો જ્યારે સ્વયં સમ્યગ્ દર્શનના ચોડા પુદ્ગળ રહ્યા હોય, તે વખતેજ અપ્રત્યાખ્યાન પ્રત્યાખ્યાન આવરણના ક્ષાય અટકે સાથે ખપાવવા આશ લે છે, ॥ ૧૨૧ ॥ એમના મધ્ય ભાગને ખપાવતો જે સત્તર પ્રકૃતિને ખપાવે છે, તે જો ગાથામા કહે છે

ગદ્ આણુ પુઠ્ઠી દોદો જાદ્ નામ ચ જાથ ચડરિદી
આયાર્ય ઉજ્જોય, ઘાવરનામ ચ સુદુમેચ ॥ ૧૨૨ ॥
સાદારણ મપજ્જત્ત, નિહાનિદ્ધ ચ પયલ્લ પયલ્લં
યોજ સવેદતાદ્દે અવસેસ જચ અદ્દુર્ણં ॥ ૧૨૩ ॥

૨ નન્ક ગતિ અને નરક અનુપૂર્વી ૨, તીર્થ ચ ગતિ અને અનુપૂર્વી ૨, તથા એકેદ્રિયાદિ ચોરેદ્રિ સુધીજ, તથા

આતપ, ઉદ્યોત, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, એ બાર પ્રકૃતિ તથા સાધારણ, અપર્યાપ્ત, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલાપ્રચલા, થીણુદ્ધી મળી આ સત્તર પ્રકૃતિઓને વચલા આઠ કપાય ખપાવતા સાથે સાથે ખપાવે છે

પ્રત્યાખ્યાન અપ્રત્યાખ્યાન એ આઠ કર્મપ્રકૃતિનું વર્ણન પહેલા કર્મ અથમા છે તથા આ સત્તરમા નામ કર્મની પ્રકૃતિ ૧૪ છે તેમા ગતિ પહેલા પછી કહેવાય, અને આનુપૂર્વી તો એક જગ્યાથી જીવ મરીને બીજે ઉત્પન્ન થાય, ત્યાસુધી જેમ બળદને નાથની દોરી છાલી બાધવાની જગ્યાએ લઈ જાય તેમ છે, અથવા જેનાવડે ઉપરનું તથા નીચેનું અગ (આખું શરીર) ઉત્પન્ન થાય છે તે છે

પ્ર૦—એકે દ્રિયાદિને આનુપૂર્વી નામ શા માટે કહેતા નથી ?

ઉ૦—તેને માટે તીર્થ ચ શબ્દ જોડ્યો છે, તેમા તે સમાય છે

આતપ નામકર્મ ફક્ત સૂર્યનેજ છે, જેનાવડે પોતે ઠંડા છતાં અન્યને તાપ (ગરમ પ્રકાશ) આપે છે

તથા જેના ઉદ્યયથી ચંદ્ર જેવા ઠંડા પ્રકાશવાળો પોતે હોય છે, સાધારણ તે અનંત કાય વનસ્પતિ છે, જેમા એક આદારિક શરીરમા પણ અનંતા જીવો હોય છે હવે દર્શના વરણીય કર્મમા નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલા પ્રચલા, અને સ્થાનદ્વિ (થીણુદ્ધી) એ ત્રણ પ્રકૃતિ છે, તે થીણુદ્ધિ નિદ્રા ઉદ્ય આલે

તો અર્ધ વાસુદેવ જેટલું બળ હોય છે, તે નરકગામી છવ હોય છે, ઉપર બતાવેલી સત્તર પ્રકૃતિમાની થીજીદિના છે-લા વખતમા આઠ કપાયો પણ સાથે અતર્મુહૂર્તમા અપાવે છે

ત્યારપછી નપુસકવેદ, પછી સ્ત્રી વેદ તમા પૂર્વે બતાવેલ હાસ્યપદક અપાવીને પુરુષ વેદ અપાવવા ત્રણ ખંડ કરે છે, તેમાના બે ખંડ સાથે અપાવે છે, ત્રીજા ખંડને સજ્જલન ક્રોધમા નાખે છે, પુરુષ વેદમા રહેલ જો એવી માંડે તો આ કમ છે, પણ નપુન્નક રેલી કે સ્ત્રી વેલી છવ આ શ્રેણી કરે, તો ઉપશમ એણી માફક બાણી લેવુ, પછી સજ્જલન ક્રોધ વિગેરેને, અનુક્રમે પ્રત્યેકને અતર્મુહૂર્તમા ઉપર પ્રમાણે અપાવે છે, આ આખી એણીનો બધો કાળ પણ અતર્મુહૂર્તનો જ છે, કારણ કે અતર્મુહૂર્તના અસખ્યેય ભેદો છે

લોભના ચરમ (છે-લા) ખંડના સખ્યેય ખંડ કરીને જુદા જુદા વખતે અપાવે છે, તેના છે વા ખંડને અસખ્યેય ખંડમા વહેંચી એકેક મમયે અપાવે છે, અહીં દર્શનસત્તક ક્ષય થતા નિવૃત્તિબાહર કહેવાય છે, ત્યારપછી અનિવૃત્તિબાહર છે-લો લોભનો ખંડ હોય ત્યાંસુધી ૧૧ ત્યારપછી તે છે લા ખંડના અસખ્યેય ખંડો અપાવતા સૂક્ષ્મ સપગય લોભનો છેલ્લો અણુ (તદ્દન નાનો) ખંડ ક્ષય થતા સુધી છે, ત્યાર પછી યથાખ્યાત ચારિત્રી છે । ૧૨૩ ।

તે વખતે મહા અસુદને તરવા માફક પરિશ્રમ પામીને મોહ સાગર તરીને ત્યા (બારમે શુભસ્થાને) વિશ્રાંતિ લે છે,

તે સમયે છદ્મસ્થ વીતરાળપણે આ ગુણસ્થાનના છેલ્લા પ્રેક્ષક
યમાના પ્રથમ સમયમાં નિદ્રાદિ ખૂપાવે છે, તે નિર્કુન્નિદ્ર
કહે છે—

ધિસમિહળ નિયતો, દોહિત સમર્પદિ કેવળે મેમે
પદમે નિદ્ર પચલ, નામસ્સ હમામો પંચહોક્કો । ૩૦૮ ।

વેધગદ્દ આણુપુલ્લી, વિહગ્ધિ સચયણ પદમવચ્ચ
અન્નચર સઠાણ, તિલ્થચરાહાર નામ ચ ॥ ૩૦૯ ॥

ત્યા વિશ્રાંતિ લઈને છેવટના બે નુચ્છા નિદ્રા અને
પ્રથમ ખૂપાવે છે, ત્યારપછી દેવજાતિ, અનુપૂર્ણ, તે પછી
પાચ મધયણ, વળી રૂપલનારાય, વિવરણ તે પછી
વર્તમાન સંસ્થાન છોડીને બાકીના પાંચ નિદ્રા અને
કર્મ તથા આહારક શરીર ખૂપાવે છે, આ પછી તે નિદ્રા
માડનાર તીર્થ કર ન હોય તો બે અર્ધનારાય કર ન હોય
તો આહારક એકલું ખૂપાવે છે

છ સ પચણની ગાદી

ચક્ક રિસદ નારાય પદમ ચિત્તવ
નારાય મહાનારાય કીલિયા તદ્દા દુષ્ટકુલ

(૧) વળી રૂપલનારાય, (૨) અર્ધનારાય

(૪) અર્ધનારાય, (૫) કીલિયા, (૬) નિદ્રા અને
તે ખીલી છે, રૂપલ તે પાટો છે, એકલું એકલું છે, વળી

શરીરના હાડકા એક બીજા સાથે જોડાયેલા છે

તો મનખુતી

સસ્થાનો છ છે તેની ગાથા

ચંદ રસેળગ્ગોદે, મહલે માતિ ધામને સુમે ।

હુદેવિઅ સઠાને જીવાળ છ મુનેયઘ્યા ॥ ૧ ॥

સમચતુઅ, ન્યમોધ મહળ માદિ, વામન, કુખ, અને
હુડ આ શરીરના સુદર કે ખરાબ દેખાવ આશ્રયી છે, આ
બે ગાથાનુ વર્ણન મોટી મધ્યપીના બાપાતરમા છપાયેલ છે
તથા—

તુલ વિશ્વદ વહુલે ઉસ્સેદ વહુલ મહદકોટું ચ ।

દેદિલ વાયમદહ સવત્પા સંદિય હુંદ ॥ ૨ ॥

વિન્તાર અને બાહ્યમા તુ મ, ઉચ્ચાઈમા નધારે અને
મહલ () ના કોઠાવાળુ, નીચલો ભાગ અડભવા
જો, અને બધા ભાગમા અસંખ્યત હુડ સસ્થાન છે

અમે માળા ઘરણ પંચવિદ દમ્બળ ચંદવિવર્ણ ।

પંચવિદમતરાય અવરતા કેવલી દોર ॥ ૩૨૬ ॥

છે હા સમયમા પાચે નાનોના આવરણો ચાર પ્રકારના
દર્શનના આવરણો દાન વાલ લોગ ઉપલોભ વીર્ય એ પાચના
અતરાયો ખપાવીને કેવળી થાય છે

તેની સ્થાપના બતાવે ॥

અસ—લોભ—૦

હાસ્થાદિ પટક—૦૦૦૦૦૦

અસ ખ્ય લોભ—૦૦૦

સ્ત્રી—૦

લોભ—૦

ન—૦

માયા—૦

અપ્ર૦ પ્રત્યા—૦૦૦૦૦૦૦૦

માન—૦

દર્શન—૦૦૦

સ—કોધ—૦

અન તા—૦૦૦૦

પુ વેદ—૦

સમિષ્ણ પાસંતો લોગલોગ ચ મઘ્યઓસઘ્ય
ત નતિય જ ન પાસદ મૂય મઘ્ય મવિસ્સં ચ ॥ ૧૨૭ ॥

સ લિત્તે તે એક ભાવપણે લિત્ત છે, એટલે જેવું બહાર
જેવું અંદર છે, અથવા સ લિત્તે તે દ્રવ્ય છે

પ્ર૦—કેવી રીતે ?

ઉ૦—કાળ અને ભાવ તેના પર્યાયો છે, તે બંનેના સમન્ત
પણા વડે અથવા બધી બાબતથી લિત્ત તે સ લિત્ત લોડ તથા
બલોડને સર્વ દિશામાં સર્વ વસ્તુ માત્રને કેવળી જુએ છે,
તેમાં ધર્મ અધર્મ આદિ જોવા યોગ્ય છે તે દેખાય છે માટે
લોક, અને એકલું આકાશ છે, તે અલોક છે, આ બંનેવડે
ક્ષેત્ર બતાવ્યું, એમાં બધા દ્રવ્યો આવી ગયા આ લોક અલોક
ક્રમાં કાંઈ એવું નથી, કે જેને કેવળી ન જુએ, તેમ તે દ્રવ્યના
પર્યાયો ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય મ બધી પણ જાણી લે
(ભવ્ય શબ્દ પા ૩-૪-૬૮ પ્રમાણે બન્યો છે)

પ્રથમ ઉચોદ્ઘાત નિર્યુક્તિ વર્ણવતા પ્રસંગથી કહ્યું
હતું કે (તપ નિયમ જ્ઞાન વૃદ્ધે ચઢેલા કેવળી પ્રભુ પ્રવચન
રૂપ કૂલ કૂળો શિષ્યોને આપે છે,) તે કેવળી પ્રભુનું સ્વરૂપ
ઉપર બતાવ્યું, તે તીર્થ ઠર કેવળી પાસેથી સામાયિક આદિ

દ્યુત, આચાર્ય પર પન્નએ આવેલુ છે, અને આ જિન પ્રવચનની ઉત્પત્તિ થઇ છે, એ બધુ ચાલુ નિર્ધુક્તિના સમુદયાન પ્રસંગે કહ્યું, હવે આ જિન પ્રવચનની ઉત્પત્તિ શુ છે, અને કેટલુ જિન પ્રવચને ઠહેવાનુ છે, અથવા કયા અભિધાનનો ભાગ કહેવાનો, એ, તે પ્રસંગને અનુસંગતુ છે, તે, અથવા બાકીના દ્વારનો સંબંધ કહે છે.

જિણ પચચળ ઉપ્પસી પચચળ વગદિવા વિમાગોય ।

દારવિહીય મયધોદી વચ્ચાણ વિદિય અણુઓગો ॥ ૨૨૮ ॥

જિન પ્રવચનની ઉત્પત્તિ, પ્રવચનના એકાધિક, તથા એકાધિકતા વિભાગો એ ૪૭ પણ પ્રસંગથી શેષ (બાકી) છે, તથા દ્વારોની વિધિ તથા વિધાન વિધિ છે, તેમા તો આ ઉપોદ્ધાતજ છે, અને નવ વિધિ તો ચોથા અનુયોગ દ્વાર છે, તથા શિષ્ય ભણનાર, તથા આચાર્ય ભણાવનાર એ બંનેની પરીક્ષાનુ વર્ણન તે આખ્યાન વિધિ છે, અને અનુયોગ તો સૂત્ર સ્પર્શક નિર્ધુક્તિ અને સૂત્રાનુગમ છે, આ સમુચ્ચય (દુકામા) અર્થ છે.

પ્ર૦—ચોથા અનુયોગ દ્વાર નવ વિધિને કહી પછી ત્રીજો અનુયોગ દ્વાર રૂપ અનુયોગ ગામાટે કહ્યો ?

ઉ૦—નવ અનુગમ બંને સાથે સહચર ભાવે વર્તે છે, તે બતાવવા માટે છે, જેમકે નવ અનુગમ એ બંને દરેક સૂત્રમા માથે આવે છે, કારણકે નયોના મતથી શૂન્ય એવા અનુગમનો અભાવ છે અને ચારે અનુયોગ દ્વારોનુ વર્ણન

તા નયોને 'અ તે કહ્યા તે પણ ઠીક છે, ગણકે અનુગમ
ય એ બંને સાથે જોલવાનું અગત્ય છે, દરેક પદ ક્રમે
જોલાય છે

પ્ર૦—ચાર અનુયોજ દ્વારથી અતિગ્હિત વ્યાખ્યાન
ધિનો ઉપન્યાસ બીન જરૂરી છે

ઉ—બહુ, તે અનુગમનું અગ છે, અને વ્યાખ્યાના
પગપણથી અનુગમ અગપણ કુદરતી છે ॥ ૧૨૮ ॥

તેમા જિન પ્રવચનની ઉત્પત્તિ નિર્ધારિત સમુત્થાનના
સગે કહી, કારણકે પ્રવચન તે જિનેશ્વરનું વચન છે, તેનું
વર્ણન તો આગળ થઈ ગયું, હવે પ્રવચનના એક અર્થવાળા
પદોને કહે છે, તથા તેના વિભાગો કહે છે

પગદ્વિપાણિ તિણિણં, પવયણ સુસં તદ્દેયમતથોમ
ઈક્ષિફસ્મય ઇત્તો, નામા પગદ્વિપા પચ ॥ ૧૨૯ ॥

સુય ધમ્મતિત્થ મગ્ગો પાવયણે પવયણેચ પગદ્વા
સુસં તતં ગથો પાઠો સત્થં ચ પગદ્વા ॥ ૧૩૦ ॥

અણુભોગો ય નિયોગો માસ વિમાસાય વત્તિયં ચેવ
અણુ ભોગસ્સ હં યપ્પ નામા પગદ્વિપા પચ ॥ ૧૩૧ ॥

જેને એક અર્થ હોય તે એકાર્થિક છે, પ્રવચન, સૂત્ર,
અર્થ એ ત્રણે એક અર્થવાળા છે તેમા પ્રવચનનું પૂર્વે વર્ણન
કર્યું છે, કે તે પ્રધાન જિનેશ્વરનું વચન મોક્ષ આપનારું છે
સૂત્રના ડરવાથી સૂત્ર છે, અને જે નાથી વંતુ પમાય તે 'અર્થ'
છે, અહીં પ્રવચન તે મામાન્ય હુત છે, અને સૂત્ર અર્થ બંને
તેના વિશેષ છે

પ્ર૦—સૂત્ર અને અર્થ એ બંનેની પ્રવચન સાથે એકા
ર્થતા સુક્ત છે, કારણ કે તે તેના વિશેષપણે છે, પણ સૂત્ર
અર્થ બંને પરસ્પર ભિન્ન હોવાથી એકાર્થતા ઘટતી નથી ?
અને સૂત્ર વ્યાખ્યેય છે, અને અર્થ વ્યાખ્યાન છે, અથવા
આ ત્રણેમા પણ ભિન્ન અર્થતાજ ઘટે છે, કારણ કે આ દરે
કને વિભાગોનો સંભાવ છે, જે ભિન્ન અર્થતા ન માનીએ તો
એકાર્થિક થતા લેહવટે એકાર્થિક નહોના જુદા જુદા શા માટે
કહેવા ?

ઉ૦—જેમ જે કમળો છે, એક ખીચ્યુ નથી, ખીજી ખીચ્યુ
છે, એ દરેકમા સ કોચ વિકાસના પર્યાયનો લેહ હોવા છતા
પણ કમળના સામાન્યપણાથી અલેહ ઘટે છે, એ પ્રમાણે સૂ
ત્રાર્થતુ પણ પ્રવચનની અપેક્ષાએ અને બંનેને માહો માહે
અલેહપણ છે, તે આ પ્રમાણે ખીડાયલા કમળ જેવું સૂત્ર છે,
તે ખીલેલું અર્થ છે, અને પ્રવચન તો બંનેમા કમળની માફક
ઘટે છે, અને આ નહોના એકાર્થિક વિભાગો પણ દેખાય છે,
જેમકે કમળ, અરવિહ, પકળ એ ત્રણે પક્ષના એકાર્થિક છે,
તથા કુડમલ, વૃદ સ કુચિત ન ખીલેલાના એકાર્થિક છે, તથા
વિઢચ, કુહ, વિષુદ એ ખીલેલાના એકાર્થિક છે, તેમ પ્રવચન
સૂત્ર અર્થના એકાર્થિક વિભાગો પણ કમળ ખીડાયેલ ખીલેલ
માફક અવિરૂદ છે,

નયવા ખીજી રીતે કહે છે, એકાર્થિક ત્રણજ છે, તેને
આશયી કહેવા, એટલે પ્રવચનના એકાર્થિક તથા સૂત્ર અર્થના
એકાર્થિક કહેવા, બાકી બધું પૂર્વ પેઠે છે, (આમા પ્રવચન,
સૂત્ર, અર્થ પરસ્પર એકાર્થિક પણે ન ઘટાળા)—

પ્ર૦—દ્વાર ગાથામા કહ્યું કે પ્રવચનના ઐકાર્થિક કહેવા, તેમા હવે ફેર પડી જશે ?

ઉ૦—નહી, ઉપર કહ્યું કે કે સૂત્ર અર્થ એ બંને પ્રવચનના વિશેષ છે, કારણ કે સૂત્ર અર્થમા પણ પ્રવચનનું ચ દર્શાવ્યું છે

પ્ર૦—જો એમ છે તો વિભાગદ્વાર જુદું ગતાવધુ વ્યર્થ થયું ?

ઉ૦—નહિ સાલજો વિભાગનો અર્થ શુ છે, તે સમજાવીએ છીએ, કે અવિશેષપણુ ઐકાર્થિક કહેવા, સામાન્ય વિશેષપણુ લેખા પ્રવચનના ૧૫ ઐકાર્થિક છે

પ્ર૦—ત્યારે તેમા શુ જોડવું છે ?

ઉ૦—વિશેષ ગોચર પર્યાયોનુ સામાન્ય ગોચર પર્યાય પણ ન થાય, માટે બંનેનો વિભાગ જોડવો, (કે આ સામાન્ય છે, આ વિશેષ છે) જેમકે આખા વિગેરે વૃક્ષાદિ શબ્દોના પર્યાયો નથી, કારણ કે લોહમા પણ તેવો વહેવાર નથી, (આ બંનેનો પર્યાય સહકાર થાય, પણ જાડ ન થાય કારણકે જાડમા તો અનેક નામો આવે આબોએ આવે, અને પીપળોએ આવે) ॥ ૧૨૬ ॥

પ્રવચનના પાંચ ઐકાર્થિક

શ્રુતનો ધર્મ-સ્વભાવ તે શ્રુતધર્મ છે, કારણકે તે યોધ ના સ્વભાવ પણ છે, એટલે તે શ્રુતનો યોધ પ્રવચન કરે છે, અથવા શ્રુત તે જીવનો પર્યાય છે, અને શ્રુત સાથે ધર્મનો સ

માસ કરતા શ્રુતધર્મ થયો, અથવા સુગતિને ધારણ કરવાથી શ્રુત તેજ ધર્મ છે, તીર્થનો અર્થ પૂર્વે કહી ગયા છીએ, અને તે ચતુર્વિધ સઘ તરીકે છે, અહીં પ્રવચન સઘને અનન્યપણે પ્રવચનનો ઉપયોગ હોવાથી પ્રવચન તે તીર્થ છે, તથા જેના વટે આત્મા શોધાય તે માર્ગ છે, અથવા માર્ગણ કરવી તે માર્ગ છે, શિવને શોધવું તથા અભિવિધિએ પ્રગટ થએલુ જીવાદિ પદાર્થોમા વચન માટે વપરાતુ પ્રાવચન, તથા પ્રવચન પૂર્વે કહેલુ છે, એટલે પ્રવચનના પાચ નામનો વિભાગ કદ્મો, શ્રુતધર્મ, તીર્થ, માર્ગ, પ્રાવચન અને પ્રવચન એમ પાચ થયા

હવે સૂત્ર વિભાગ કહે છે

સૂત્રના કરવાથી સૂત્ર છે, એનાવડે એનાથી એનામા અર્થ વિન્નારાય તે તત્ત્વ છે, તે પ્રમાણે શુચાય તે શ્રુત છે, અને પઠન (જાણવું) થાય માટે પાઠ છે, અથવા એનાવડે એનાથી એનામા પઠન થાય માટે પાઠ છે, તેનો અર્થ ' ખુ લુ કરવું થાય છે, તથા એનાવડે એનાથી કે એનામા શાસન થાય, તે શાસ્ત્ર છે, અથવા આત્માવડે જાણવા યોગ્ય છે, ' માટે શાસ્ત્ર છે, એટલે સૂત્ર તત્ત્વ અથ પાઠ અને શાસ્ત્ર એ પાચ એક અર્થમા છે, ગાથામા દૂરી એકાર્થિક કહેવાનું જરણુ એ છે કે સામાન્ય વિશેષમા પછુ કેમ્ અશે ભેદ દેખાય છે તે સત્ય-યુ ॥ ૧૩૦ ॥

સૂત્ર સાથે અર્થ બેઠવો તે, અનુયોગ છે, અથવા સૂત્રનુ અભિપ્રય વ્યાખ્યાર તથા અનુક્રમયોગ તે અનુયોગ

છે, એટલે ઘડા શબ્દથી ઘડો પદાર્થ સમજાય છે તથા નિયત નિશ્ચયવાળો યોગ તે નિયોગ છે, એટલે ઘટ શબ્દથી ઘટજ લેવાય, પણ પટ ન લેવાય, તેમ ભાષણ કરવાથી ભાષા એટલે પ્રકટ કરવું, એટલે ઘટન ઠરવાથી ઘટ એણવાળો અર્થ ઘટ છે (પાણી ભરીને ચાલતા અદ્દ અવાજ થાય છે) તથા વિ વિધ ભાષા તે વિભાષા છે, એટલે પર્યાય શબ્દોથી તેના સ્વરૂપનું કથન કરવું જેમકે ઘટ કુલ છે, વાર્ત્તિક તે બધા પર્યાયો કહી બતાવવા આ પ્રમાણે અનુયોગ, નિયોગ, ભાષા, વિભાષા વાર્ત્તિક એ અનુયોગના પાત્ર નામ એક અર્થમાં છે, આ ન મુદાયથી દુ કામાં અર્થ કહ્યો, અને વિશેષથી પ્રત્યેકદ્વારે કહીશું,

પ્રવચન વિગેરેનું અવિશેષપણે એકાર્થિક કહેવાના પ્રક્રમમાં એકાર્થિક અનુયોગ વિગેરેનું ભેદવડે ઉપન્યાસનું આખ્યાન કરવું તે અર્થનું પ્રધાનપણું બતાવે છે જેમકે ' સૂત્ર ધર, અર્થ ધર, ' મુનિ વિગેરે છે હવે તેમાના અનુયોગ નામના પ્રથમદ્વારનું વર્ણન કરે છે

નામં ઠયના દયિષ સ્મિતે કાલિય ઘયણ માઘેય ।

પસો મણુમોગસ્ત્ત ડગિક્સેયો દોહ સત્ત વિદો ॥ ૧૩૨ ॥

નામ સ્વરૂપ પ્રથમ બતાવ્યું છે, અને નામનો અનુયોગ તે કોઈ પણ જીવાદિ પદાર્થનું અનુયોગ એવું નામ કરીએ, અથવા નામનો અનુયોગ (વ્યાખ્યા) કરીએ તે નામ અનુયોગ છે, અક્ષ વિગેરેની સ્થાપના છે, તેમાં અનુયોગ ઠરતો કોઈ સ્થાપે, સ્થાપનામાં અનુયોગ તે સ્થાપના અનુયોગ છે, અથવા કર્મ

ધારણ સુખમ કરવો, દ્રવ્ય વિષય સંબંધી જે અનુયોગ ને દ્રવ્યાનુયોગ કહે, તે અનુયોગ અપમ નોખા મ એમ બે જોરે છે તે આગમમા ન શરીર બધા શરીરને બનેથી જરૂરિયાત અનુયોગ તે દ્રવ્યનો દ્રવ્યોનો દ્રવ્યવટે દ્રવ્યોવટે દ્રવ્યમા દ્રવ્યે મા અનુયોગ : એવો તે દ્રવ્યાનુયોગ : છે, આ પ્રમાણે હવે વિશેષ રીતે દેખાવવા છે એક યોગના કરી અદી દ્રવ્ય અનુયોગ : ને પ્રકારે જાણ છે, અણ દ્રવ્યનો, અણ દ્રવ્યનો અનુયોગ છે, તે એકેક ચાર પ્રકારે છે, દ્રવ્યથી મિત્રથી કાગથી અને બાવથી છે, જેમકે દ્રવ્યથી અણ એક દ્રવ્ય છે, મિત્રથી અણ અણેય પ્રદેશ અવગાહ છે, કાગથી અણતની નપેચાએ અનાદિ અનત છે, બાવથી અનતજ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર અચારિત્ર દેશ ચારિત્ર અણુ લઘુ પર્યાયતાઓ છે તે પ્રમાણે અણ દ્રવ્યો પદમાલુ વિગેરે છે, તેમા પરમાલુ દ્રવ્યથી એક દ્રવ્ય, મિત્રથી એક પ્રદેશ અવગાહ છે, કાગથી જથ્થાથી એક સમય બે નયવા ઉદ્ભવથી અણ અણે : ઉ સર્પિલી અણ સર્પિલી, બાવથી એકરસ એક વર્ણ બે દૂરસ એક મધરાજો છે, અને આ બધાના પોતાના સ્થાનમા રસાદિ પદાર્થો અનતા એક શુભ તીખો વિગેરે બેટોથી બાલુવા.

આ પ્રમાણે બે અણુ વિગેરેથી લઈને અનત અણુના સ્કંધ સુધીનું ૨૧૩૫ બાલુવા ; દ્રવ્યનો અનુયોગ કર્યો, હવે દ્રવ્યોનો અનુયોગ કહે છે, તે અણ અને અણુ સંબંધી બાલુવા, જેમ પલવળા સુવમા અણ અણુ દ્રવ્યોનો વિચાર જણાવે છે, તે બતાવે છે

જીવ પડ્મજાણ મતે કિં સલેજ્જા અસલેજ્જા કર્યું ?
ગાયમા ! નો સલેજ્જા નો અસલેજ્જા અપ્પા. નવં જલેજ
પડ્મજાણ પુચ્છા ઉત્તર ચ દદુવ્વ ॥

જીવ પર્યાયો (પર્યાયો) ન જાયેય અનંતરેદ કે અનંત
છે, ? પ્રભુએ જહુ છે ગૌતમ ! ન જાયેય નહિ, અનંતરેદ નહિ
પણ અનંતા છે, આ પ્રમાણે અજીવ પર્યાયેના પુણ્ય
જાણવી, ઉત્તર પણ તેમજ જાણવો

દ્રવ્ય વડે અનુયોગ.

પ્રલેપ અથવા અક્ષ વિગેરેથી સ્પર્શજન્ય સ્વરૂપે
ખડીથી ખાટી ઉપર, પેનથી સ્વેદ ઉપર ઉપર, તે
વ્યાખ્યાન કરવા લખે

દ્રવ્યો વડે અનુયોગ

અક્ષા વિગેરે ઘણા દ્રવ્યોથી અનુયોગ

દ્રવ્યમા અનુયોગ

ખાટીયા વિગેરેમા અનુયોગ

દ્રવ્યોમા અનુયોગ તે ઘણા સ્વરૂપે અનુયોગ
યોગ કરે, એ પ્રમાણે ક્ષેત્ર અનુયોગ કરે અનુયોગ
અનુયોગ તે ભરત ક્ષેત્ર વિગેરેનું અનુયોગ કરે
દીપ વિગેરેના, જેમકે દીપ સ્વરૂપે અનુયોગ કરે
ક્ષેત્રવડે, જે નહિ કેમકે અનુયોગ કરે
જહુ છે કે

કેવુદીય વમાલે વુદવિ ત્રિમાલે મુ વચ્ચે રાડ
વર્વમનિગતમાળા રવેતિ ભોળા મર્મનિગતા ॥ ૧ ॥

પૃથ્વી ઠાવના છોડા કેટલા છે, એ જણાવના મારે કરે
છે કે પૃથ્વીના છોડો મારે જણુદીપ જેવે પ્રકાર (માધુ)
જાળાવી તેના વડે તે છોડો માપીએ તો અગ્રખ્યેવ લોકમાં તે
માધુ થકે, (પણ સુખ પરિણામી રહેત હોવાથી લોકમાં
કામી ઠામીને જાણ્યા છે)

હોત્રોવડે અનુયોગ

વદ્ધિ દીવ મમુરેદિ વુદવિત્રિમાલ મિત્વાદિ

જેમકે વણા દીપ સમુદ્રો વડે પૃથ્વી ઠાવના છોડોને મારે
તેજમા અનુયોગ ।

તિર્થક લોકમાં અનુયોગ અથવા જાત હોતમા અનુ
યોગ કરવો

હોત્રોમા અનુયોગ

શા દીપ તથા એ સમુદ્રમાં

કાળનો અનુયોગ—

તે મમય વિગેરેની પ્રકૃતિ કરવી

કાળોનો અનુયોગ તે વણા સમયો વિગેરેનું બ્યાખ્યાન

કરવું કાળવડે અનુયોગ તે જેમ જાદુ વાયુદાયિક છોડોના
વેકિય શરીરો અદ્વાપ યોગમના અસખ્ય જાગ માત્રવડે
અપદ્ધરણ કરાય (જોડે જોડ સમયે ગણતરી કરવા જાણુએ
મુકીએ તો તેટલો કાળ લાગે)

કાળોવડે અનુયોગ તે જેમકે નવા ઉત્પન્ન થતા ત્રસકા-
ચિત્ત છોડીને એકેક મગયવડે દૂર કરીએ તો બધાને માપતા
અસખ્ય ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીઓ વહી જાય

કાળમા અનુયોગ તે જેમ સૂત્રના અર્થની વ્યાખ્યા કરવી
હોય તો બીજી પોરસીમા થાય છે તે-

કાળોમા અનુયોગ તે અવસર્પિણીમા ત્રણે કાળોમા એ
ટલે સુખમ હુ ખમના ચરમ ભાગમા, હુ ખમ સુખમના પુરામા
તથા હુ ખમ આરામા અને ઉત્સર્પિણીના બે કાળમા હુ ખમ
સુખમ, સુખમ હુ ખમમા (વીતરાગ ભાષિત ધર્મ રહેશે અને
તેનું વ્યાખ્યાન થશે)

વચન અનુયોગ-તે જેમ એકવચન, વચનોનો અનુયોગ
તે દ્વિવચન બહુવચન તથા ત્રોણ પ્રકારના વચન છે

વચનવડે અનુયોગ તે જેમ કોઈ આચાર્ય માધુઓ
વિગેરેથી પ્રાર્થના કરાતા તે એકવચનવડે અનુયોગ કરે

વચનોવડે-તેજ આચાર્ય ઘણા વચનવડે અનુયોગ કરે,
અથવા વાર વાર પ્રાર્થના કરાતા ઘણા વાક્યોવડે અનુયોગ
કરે, વચનમા અનુયોગ તે ક્ષાયોપશમિતમા અનુયોગ કરવો

વચનોમા અનુયોગ તે ક્ષાયોપશમિતોમા બીજા આચાર્ય
ચો જે છે કે વચનોમા અનુયોગ નથી, કારણ કે ક્ષાયોપશ-
મિત છે, અને તેનું એકપણ હોવાથી બહુવચન ન થાય

ભાવ અનુયોગ-

ભાવ અનુયોગ બે પ્રકારે છે, આગમથી, નો આગમથી,

આગમથી જ્ઞાતા અને ઉપયોગ ૧ શુદ્ધિ રેખા, —ને નો આગમથી આદિપિઠાદિમ થી કોઈને પણ અનુયોગ કરવો

ભાવનો તે આદિપિઠાદિ ધણનો અનુયોગ કરવો,
ભાવવટે નમ્ર નિર્દેશી કહ્યું છે કે—

વર્ણદિ દાનેદિ સુત્રવાચકા તત્ત્વદા—મંગલદ્રવાપ ૧ ઉ
જાગલદ્રવાપ ૨ નિશ્ચરદ્રવાપ ૩ સુવચનવત્તાગત ૪ અલ્પા
ચિત્તીય ૫

કાળાગ મૂત્રના ૫ મા કાળાગ આ પાક છે કે ૫ સ્થાને
સૂત્રવાચ ૧ કરવી, ૧ સ્ત્રમદ કરવા માટે ૨ ઉપકા કરવા
માટે ૩ નિર્દેશ કરવા માટે ૪ મૂત્રને પર્ણિય થવા વટે, ૫
સદા કાપમ રહેવા માટે

ભાવોવટે—એજ સમુદિત ભાવોવટે (અર્થ ભાવનો
અર્થ અભિપ્રાય છે આવા અભિપ્રાયોવટે સૂત્રવાચના આપરી)
ભાવમા કાપોપશ્ચમિમા અનુયોગ કરવો ભાવોમા આવા
શદિ મૂત્રોમા અથવા પ્રતિદાને ક્ષયોપશ્ચમના પચ્છામપણથી
ભાવોમા અનુયોગ છે, અથવા ભાવે મા ક્ષયોપશ્ચમનુ એક
પણ કોનાથી ધટતું નથી

આ બધા દ્રવ્યાદિ અનુયોગોનો પદ્મપર સમાવેશ થાય
છે, તે સ્વભુદ્ધિ એ વિચારવું, લાખ્યકાર મહારાજે તે કહ્યું છે,

દૃષ્ટેણિયમા માયો બવિજા તે ચાચિક્ષિતવાલેદિ ।

વિષ્ણે તિષ્ઠદિમવળા વાલે મવળાવળીસુંપિ ॥ ૧ ॥

દ્રવ્યમા નિયમથી ભાવો છે કાવળ કે ભાવ વિના દ્રવ્ય

ન હોય, તેમ ભાવો પણ ક્ષેત્ર-કાળ માથે હોય, પણ ક્ષેત્રમા ત્રણેની ભજના જાણવી, હોય કે ન પણ હોય (અલોકમા બીજા દ્રવ્યો કે પર્યાયો નથી) કાલમા ત્રણેની ભજના જાણવી, હોય કે ન પણ હોય (૨૥ દ્વીપની ગહાર સૂર્ય ચ ૬ ક્રતા ન હોવાથી ત્યાં કાળ ન જાણાય)

અનુયોગ કહ્યો, એથી વિપરીત હોય તે અનનુયોગ છે ॥૧૩૨॥ હવે અનુયોગ તથા અનનુયોગના પતિપાદક દળતો બતાવે છે

ચન્દ્રગગોળી ૧ સુજ્ઞા સજ્ઞાપ ૩ ચૈષ વદિર ઉજ્ઞાષો
ગામિહ્ય ૫ યથયજ્ઞે સત્તેયય દૃતિ માયમિ ॥ ૧૩૩ ॥

પ્રથમ ઉદાહરણ દ્રવ્યનો અનનુયોગ તથા અનુયોગનો વાછરડુ અને ગાય સબધી છે, તે કહે છે

જેમ ગાયનો દોહનારો પાટલા (ગાયનો) વાછરડો બહુલા ગાયને વળગાડે, અને (બહુલાનો) પાટલાને વળગાડે અર્થાત્ જેનો જે વાછરડો હોય તેને તે ન મુકતા બીજાને મુકે, તો અનનુયોગ થાય ગાયને પ્રેમ ન થવાથી દૂધ ન આપે, પણ જો દોહનારો જે ગાયનો જે વાછરડો હોય તેને તે વળગાડે તો ગાય પ્રેમથી દૂધ આપે, તે અનુયોગ છે, એ પ્રમાણે સૂત્રમા પણ જીવ લક્ષણ વડે અજીવની પ્રરૂપણા કરે, અથવા અજીવના લક્ષણોવડે જીવની પ્રરૂપણા કરે, તો અનનુયોગ થાય, એટલે તે જાણનારો શિષ્ય બીજી રીતે ઉલટું સમજે, તેથી અર્થમા વિસવાદ (ભૂલ) થાય, અર્થ જુદો

થત્થ ચામિત્ર નિર્મલ ન પાળે, અને તેથી મોમ ન મળે, અને
 મોમ ન મળે તો રીસા નિર્ધરક બંધવી, પણ એ છવન
 લક્ષણો વડે જીવ સ્વરૂપ સમગ્ર, અને અજીવના ઉપર
 વડે અજીવ સમજાવે, તો અનુયોગ થાય, તેથી સર્વશ્રિય
 થાય છે, અને અભિજ્ઞ (ખરો સ પૂર્ણ) અર્થનો પ્રથમ થાય
 તેથી આદિની વૃદ્ધિ અને તેથી મોમ મળે, આ પ્રયોગ
 દશાત મયુ

દોષ અનનુયોગ નવા અનુયોગ અબધી કુળજાનુ દશાત

પેઠણ નામનુ દશિણ દેશમ નમ- છે, ત્થ ચાલિવાદ
 નામનો રાજ છે, તે રાજ દર વરતે બરુચ નમરમા નરવાદ
 રાજને રાકે છે, (નો પાડે છે), ન્યાદે વર્ષાક્રિયુ અર્થે ત્યાં
 દેશમ પાછો જાય છે આ પ્રયોગે કાગ લીતે છે, એકવાર તે
 રાત પેરે પાલવા જતા સજાની માકરીમા મુકમુ, તેને ત્થ
 સેવા કરનારી દામી ' કુબજા ' હતી, તે દામીએ વિચાર્યું
 આ જૂગિયા મુકાપ નહિ, છતાં મુકમુ માટે આ રાજ
 જવાની તૈયારીવાળો છે, તે દામીને નજકુળમા રહેનાર
 માનચાલિક (વાહનોનો અધિકારી) ઓળખીતો હતો, તે
 વાત કરી, તેણે પોતાના બધા વહનો તૈયાર કરી ગમ્યા, તે
 દેખીને લોકરનો બીજો ભાગ પણ તૈયાર થયો, રાજ શુ
 રીતે રાતે એકનો વિચાર છે કે પૂર્ણ વિગેરેના બધાની સવા
 રમા જઈશ અને સવારમા ચાલે છે, કે તેના બેવામા આખુ
 તેનું બધું લોકર આલવાની તૈયારીવાળું બેયુ ગજાએ આશ્રય

પામી વિચાર્યું કે મેં કોઈને કહ્યું નથી, ત્યારે કેવી રીતે આ
 લોકોએ બંધાયું, ? એક બીજાને પૂછતા જણાયું કે કુળને
 ખુલ્લું કર્યું છે, પછી કુળને પૂછ્યું, તેણે શું કવા સળધી
 કહ્યું, શબને અયોગ્ય જગ્યાએ શું કવાનો અનુયોગ થયો
 પણ જો તે શબ માડવીનો વિચાર કરત, કે આ શું કવા
 યોગ્ય જગ્યા નથી, તો કોઈને તે વાતની ખબર ન પડત માટે
 તે અનુયોગ થાત, એજ પ્રમાણે આચાર્ય એવી પ્રરૂપણા કરે
 કે પ્રદેશ સ્થિત એકાત નિત્ય આકાશ છે, આવું માનતા
 અનુયોગ થાય, પણ સપ્રદેશવાળો અનેકાત અપેક્ષાએ
 નિત્યાનિત્ય છે, એમ પ્રરૂપણા કરે તો અનુયોગ થાય

કાળના અનુયોગ તથા અનુયોગના લાણુવા મળધી
 ઉદાહરણ.

એક સાધુને વધારે શત્રિ ગયા પછી પાછલો પાઠ ગોખી
 જતા ઉતાવળમાં કેટલો કાળ ગયો, તેને તેની ખબર નહોતી,
 તેથી જોરથી ગોખતો હતો, ત્યાં કોઈ સમ્યગ્દષ્ટિ દેવીએ તે
 શિબ્યના હિત માટે વિચાર્યું કે રજેને કોઈ મિથ્યાદષ્ટિ દેવી
 તેને હુળ ન દે, એવા ભયથી તે દેવી છાશની માટલી
 બરીને જોરથી પોકારે છે કે 'હહિ મથેલુ છે લેશો કે' આ
 ખુમથી પેલા સાધુને ગોખવામાં અડચણ પડી, ત્યારે કટા
 બીને કહેવા લાગ્યો કે આ છાશ વેચવાનો વખત છે કે ?
 દેવીએ કહ્યું કે ત્યારે અત્યારે જોરથી ગોખવાનો વખત છે કે ?
 ત્યારે સાધુએ ઉપયોગ મુકી વિચાર્યું કે ઘણી રાત ગઈ છે

દિવચનને બદલે એકવચન બોલે તો અનુયોગ છે, પણ પૂછ્યાનો સાબળીને યોગ્ય ઉત્તર આપે તો અનુયોગ છે, તેમ જ્યાં જેવું વચન ઘટે તેવું બોલવું તે અનુયોગ છે

આમેયકેનું ઉદાહરણ.

આ દૃષ્ટાંત વચન ઉપરજ છે, અને આ અનુયોગ પ્રધાન છે તે બતાવવા ઠણું છે

એક નગરમાં એક સ્ત્રી છે, તેનો ધણી મરી જતા લોકકલ્પ વેળી પેટ ભરવા છતાં પણ દાગ્દિતાથી નિદાતી મગેલી જેવી બનીને તે નાના પુત્રને લેઈ બીજે ગામ ગઈ, ત્યાં મજૂરીથી પેટ ભરતા બાળક મોટો થતા માને પૂછવા લાગ્યો કે માગે બાપ ક્યા છે ? તે મરી ગયો, ફરી પૂછ્યું સાથી જીવતો હતો ? ખેલ ફરીને, હું પણ લટકવાનો ખેલ કઈ ? ખેટા ! વિનયથી શીખ્યા વિના ન થાય, વિનય કેવો છે ? જ્યોત્સાર (શીખવ નારનો ઉત્સાહથી જયનાદ) કરવો, નીચે નમીને જવું (માથું નમાવી નમસ્કાર કરવો) તથા કહે તેમ કરવું, આ પ્રમાણે માતા પાસેથી સાબળીને તેની રજા લઈ નીકળ્યો.

રમતામાં વ્યાધ (શીકારીઓ) મૃગોને પકડવા માંડ્યા હતા, તેને નીચા બેઠેલા જોઈ વિચાર્યું કે તેઓ પણ ભણવા બેઠા હશે, માટે માના ઝહેવા પ્રમાણે જયનાદ ડર્યો કે ગુરૂ પ્રસન્ન થઈને શીખવે, પણ જોરથી બોલતા મૃગો લય પામીને ભાગી ગયા, શીકારીઓએ પકડીને મારવા માડ્યો, છોકરે ખગી વાત કહી, શિકારીઓને દયા આવ્યાથી મુક્તી

દીધો, અને મધું કે આપી રીતે જ્યાં દેખે ત્યાં ખીરે ખીરે
જવુ, જોરથી જોણવુ નહિ, આ પ્રમાણે આગળ જતા તેને
ધોળીઓને જોયા, ત્યાં ખીરે ખીરે ચાલવાથી કપડાં ચોરનારને
તે ધોળીઓ ચોપતા હતા, ત્યાં આ ઊંડાં ચોર મધક ખીરે
ખીરે ચાલતો. તેમ તેને ચોર જાણી પોતાની દદમા આવેલો
જાણી પકડયો, મારવા માડયો, તેને ખરી વાત કહેવાથી મુકી
દીધો, અને શીખામણ આપી કે એમ જોણ, કે શુદ્ધ થાઓ !
આગળ ચાલતાં એકુતો બીજાને વાવતાં જોયા, ત્યાર તે
છોકરો જોયો શુદ્ધ થાઓ ! (વાદળાં વિનાનું આકાશ થાઓ)
એમ ઉવડું તમજીને એકુતોએ ઠાકયો, ખરી વાત કહેવાથી
મુકી દીધો અને સમજાવ્યો, કે આવુ જુઓ, ત્યાર એમ
કહેવું, કે ધણ થાઓ, એના વાસણુ બરાબો, રસ્તામા મુદ
દાને લઈ જતા માણુઓ જોયા, ત્યાં તેવા ચઢેા જોણના ધણુ
મરણના બચથી તેને ઠાકયો, ખરી વાત જાણી મુકી દીધો,
અને સમજાવ્યો કે એનો અત્યંત વિયોગ થાઓ, એમ
જોણજે, રસ્તામા કોઈ સ્થાને લગ્ન હતા, ત્યાં તે જોણવાથી
માર પડયો સત્ય કહેતા છોકરો, અને શીખવ્યું કે આવુ
દેખવાને ધણા લોકા મળેા, અને સદા કાયમ રહેા રસ્તામા
ગુનેગારને બાધી લઈ જતા જોઈને તેવું જોણતા માર પડયો, તેના
અગાએ શીખવ્યું કે તમારો જલદી મોક્ષ થાઓ, રસ્તામા મિત્રો
પરસ્પર મિત્રતા બાધતા હતા, ત્યાં તે ચઢ જોણતા માર
પડયો, ખરી વાત કહેવાથી મુકયો, ત્યાં એક દડિક કુલપુત્ર
(સારા અમલદાર) ને ત્યાં નોકર રહ્યો, એક વળત હડકા

જામા ધાન્યના અભાવે ખાદી છાગની ઘેસ રાધી અને
ખાઈએ છોડગને કહ્યું કે ચોરામા મહાજન બેઠું છે, ત્યાથી
તારા માલિકને બોલાવ, કે જલદી ચાલો ' ઠડી ખાવી સારી
નથી ' તેણે જઈને જોરથી બોલાવોને કહ્યું, હે ભાઈજી !
રાખડી (ઘેસ) ઠડી થઈ જાય છે, જલદી ચાલો, પોતાની
ઈર્જીત જવાથી પેલાએ ધરમાઈ ઘેર ખાવોને ધમકાવ્યો કે
આપણા ઘરની આવી વાત ધીરેથી કહેવી, એક વખત ધરમા
આગ લાગી, ત્યારે ધીરે જઈને કાનમા કહ્યું કે ધરમા આગ
લાગી છે, તેથી ત્યાથી ઘેર આવતા મોડું થવાથી ઘરનું ઘણું
જળી ગયું, માલિકે ઠપકો આપતા શીખવ્યું કે આવી રીતે
ધુમાડો નીકળતા દેખીએ તો કહેવા આવ્યા વિનાજ પાણી
છાણ વિગેરેથી પણ બુઝવી નાખવું, એક વખત ધરમા ધુપ
કરતા ધુમાડો નીકળતો જોઈ ગોરસ (છાણ) વિગેરે ફેંકવા
માઠ્યું, આવી મૂરખાઈથી ત્યાથી રસ્તો પકડાવ્યો, આ
કથાનો સાર એ છે કે સમજ્યા વિના કંઈને ખદલે કંઈ
કરાય તો અનુયોગ થાય અને સમજીને ઉચિત કહે તો
અનુયોગ થાય

હવે આવ વિષયમા અનુયોગ અનુયોગ સખધી સાત
દષ્ટાત છે તે કહે છે ॥ ૧૩૩ ॥

સાવગ મજ્જા સત્તવહ્ણ અ કુકળગદારણ નડલે

કમલામેલા સયસ્સસાદમ સેણિય કોવો ॥ ૧૩૪ ॥

શ્રાવક ભાર્યાનું દષ્ટાત કહે છે, એક શ્રાવકે પોતાની
સ્રીની સખીને સુદર જોઈ દુષ્ટ બુદ્ધિ કરી, તેથી દુર્બલ

યવાથી શ્રીએ પૂછતા તે વાણીએ ખરી વાત કહી શ્રીએ
 દીલામો આપ્યો, અને કહેલ વખતે વચ આભરણથી યજ્ઞ
 ગાર મળતે તે સખીનુ રૂપ કરીને એકાતમા ન ધારામા તેને
 બોલાવી તેની ઇચ્છા પૂર્ણ કરી, બીજે દીવસે પોતે કુડર્મ
 કરવાથી મત લગ થયુ, એમ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો, શ્રીએ
 પુરાવો આપી મમનબંધો કે મેજ ના કર્યું છે, માટે તમારે
 ગભરાવાનુ કારણ નથી, આ કષ્ટાતથી એ 'કહેવાનુ' કે
 પોતે પતિને બચાવવા બીજી શ્રીનુ રૂપ ધારણ કર્યું તે અન-
 નુયોગ છે, આ પ્રમાણે કોઈ સાધુ જનમતની વાત બીજા
 સમયને નામે કહે, અથવા ઉદયિક બાવના લક્ષણ વડે ઉપચ-
 મિક લક્ષણ વર્ણવે તે અનનુયોગ છે, યદ્યપિત વર્ણવે તો
 અનુયોગ કહેવાય

સમપદિક ચોરની વાર્તા

એક તદ્દન ખરાબ ગામડામા એક ચોર રહેતો હતો, તે
 સાધુ પ્રાણલુ વિગેરેને માનતો નહોતો, કે પ્રસંગ કરતો ન
 હોતો, તેમ જગ્યા ઉતરવા ન આપે, કે રજેને કોઈ મને
 ધર્મ ન બતાવી કે 'કે હું કયાણુ બની જાઉં ? એક વખતે તે
 ગામમા સાધુઓ આવ્યા, ઉતરવાની જગ્યા માગી, ત્યારે
 ગોઠીયા (જુવાનીયાની ટોળો) એ જાણુવા છતાં પણ કંઈ કે
 ત્યાં તમે જાઓ, કારણકે જેવો તેવો પણ આવક છે સરજ
 સ્વસાવે સાધુઓ ગયા, પૂછયુ, પણ ચોર જવાબ આપતો
 નહોતો, ત્યારે એક સાધુએ કહ્યું, કે આ આવક ન હોય,
 અથવા તેઓએ આપણને કગા છે, ત્યારે ચોરે પૂછયુ, કે તે

શુ વાત છે ? તેઓએ ખરી વાત કહી, કે તમે શ્રાવક છો એવું અમને કહ્યું તેથી અહીં આવ્યા છોએ તેથી ચોરે કહ્યું, આ અકાર્ય થયું, ભલે મને ઠગો ! પણ આમ સાધુઓને ઠગવા નહીં જોઈએ, તેમને અસારતા (વિક-પ) ન થાઓ, માટે એક સરતે ઉતરવા જગ્યા આપું કે તેમણે મને ધર્મ ન કહેવો, સાધુઓએ કહ્યું તેમ હો, તેથી તેણે સાધુઓને ઘર આપ્યું, ઝરણ કે ત્યાં પણ ચોમાસુ કર્યું, અને ચોમાસુ પૂરું થયે વિહાર કરતા મુડવા જતા સાધુએ સગત પૂરી થવાથી તેને ધર્મ સંભળાવ્યો, 'માગથી કંઈ પણ નહીં બને,' તેવું ચોરે કહેતા સાધુઓએ શ્રાવકના મૂળ ઉત્તર ગ્રંથો વર્ણવીને છેવટે દારૂમાસની પણ બધી કરવા કહ્યું, પણ તેની ના પાડવાથી સાધુએ કહ્યું કે તમારે દોષને મારવો હોય તો પણ તાત પગલા પાછા હટીને મારવા પહેલા એટલો કાળ વિલંબ કરવો, કે તમને અથવા મરનારને જ્ઞાન ઠેકણે આવે, સાધુના ગયા પછી એક વખત ચોરી કરવા જતા અપશુકનથી ડરી પાછો રાત્રેજ ઘેર આવ્યો, ચોરના ગયા પછી ત્યાં તેની બેન આવી હતી, તેણે પુત્રધનો વેપ પહેરી લાલી સાથે નાચના ખેલમાંથી મોટી રાતે આવ્યા, અને આખો ઘેગતી હોવાથી નણ દ લોભાઈ એકજ પથારીમાં મુઈ ગયા, ચોરે ઘેર આવતા સાક્ષાત્ જોયું, આ પરપુરૂષ છે એમ ધારી તરવારથી મારવા જતા ગુરૂ પાસે લીધેલું ત્રત યાદ આવ્યું સાત ડગલા પાછો હટ્યો, તેવામાં નણ દની ભુજ લાલીના માથા નીચે આવી જવાથી સારથી કટાણી બેલી

ઉઠી કે અલી ! મારા હાથ ઉપરથી માથુ ફગ કર, ત્યારે ચોરે
માદથી જોગખી કે આતો મારી બેન છે । તેણેજ પુરૂષનો
વેપ પહેર્યો છે, અહો ! જરા વિલબ કરવાથી દુઃ અકાર્મક ઠ
રતો બચ્યો છું । જેમ ધાવકની સીએ વાવડને બચાવ્યો,
અહીં સાધુના બોધે ચોર બચ્યો, અને વિચાર કરીને નિરતર
સુખી થવા દીક્ષા લીધી (તેમ સાધુએ પણ ઉચિત સમયે
ઉચિત વ્યાખ્યાન કરવું)

હવે કોકલુ દેરાના છોકરાનું દષ્ટાંત કહે છે

કોકલુ દેશમાં એક છોકરો હતો તેની મા મરણ પામી
પણ તેને લીધે તેના બાપને બીજી સ્ત્રી મળતી નહોતી, કાર
ણકે નવી પરણનારને શોક્યના પુત્રનું શય રહેતું હતું, એક
વખત પુત્ર લોકલ લેવા ગયો, ત્યારે બાપે વિચાર્યું કે તેને
મારી નાખી, પછી બાપે એક તીર ફેંક્યું કે લઈ આવ । તે
લેવા ગયો, બાપે બીજી તીર તેને માર્યું છોકરો બિલકો,
બાપા ! કેમ તીર ફેંકો છો, હું વાંધામ્મ ગયો બાપે ત્રીજી
તીર મારી મારી નાખ્યો, પુરે જ્યારે પ્રથમ વિચાર્યું કે બાપ
અજાણે મારે છે, તે અનુયોગ છે, પછી જાણ્યું કે આ મને
જાણી જોઈને મારે છે, ત્યારે ખરૂં જાણવાથી તે અનુયોગ છે,
અથવા સરક્ષણને યોગ્ય તેને મારવાથી અનુયોગ છે અને
સરક્ષણ કરે તો અનુયોગ કહેવાય, કારણ કે રક્ષા કરવા યો
ગ્યને મારે તો વિપરીત કર્યું કહેવાય

આ પ્રમાણે એક જે કહેવું હોય, તેથી બીજી ઉલટું કહે,

તે વિપરીતપણાથી અનનુયોગ થાય છે, યથાયોગ્ય પ્રરૂપવાથી અનુયોગ થાય છે ॥ ૩ ॥

નોળીયાનુ ઉદાહરણ

એક ચારક ભટ્ટિની (ખાદ્યાણી) ગર્ભિણી હતી, ત્યાં એક નોળીયાની માદા પણ ગર્ભવતી હતી તે બંનેને સાથે બન્ધ્યા એક રાતે જન્મ્યા બાઈએ વિચાર્યું કે, આ મારા બાળકને રમવા ચોગ્ય થશે, તેથી પૃથુક તથા દુધ ખાવા આપ્યું, નોળીયાનુ બન્ધ્યુ મોટું થયું ત્યારે છાંદશની મા ખાડવામા રોકાયેલી, ત્યારે બાળકને પારણામા સુવાડેલો હતો, ત્યાં સર્પે ચડીને તેને ડખ માર્યો, તેથી છોકરો મરી ગયો, નોળીયાએ સાપને પારણાથી ઉતારતો દેખીને તેના દુકડે દુકડા ન્યાં, પછી તે નોળીયો લોહી ખરડાયેલા મોઢે તે ખાડતી બાઈ પાસે જઈને રમત ઢરવા માડ્યો, બાઈએ વિચાર્યું કે આ બાળકને કરડીને આંચ્યો છે ! તેથી સાબેલાથી માની નાખ્યો, અને પુત્ર પાસે દેખવા આવી, ત્યાં સાપના દુકડે દુકડા ભેંચા ત્યારે ભેવડી અધીગજ થઈ આ બાઈને પ્રથમ ઉશ્કેડુ મમજાયું ત્યારે અનનુયોગ છે, પછી ખડ્ડ સમજાયું, ત્યારે અનુયોગ બતાવેલો, એ પ્રમાણે એકને બદલે બીજું પ્રરૂપે તો અનનુયોગ ખરૂં પ્રરૂપે તો અનુયોગ છે

કમળામેળાનુ ઉદાહરણ

દાગિડામા બળદેવના પુત્ર નિપધને સાગરચ દ્ર નામનો

પુત્ર કૃપાથી ઉત્પન્ન થઈને પાંચ વર્ષનાં બાળકોમાંથી એક જોડા
 નામ દ્વિગામ્ય પડેલાં એ ૪ વર્ષનાં પુત્ર કમલદેવના નામની
 મુદર કૃપા તી દલી, તેની સમાઈ ઉત્તમનના પુત્ર નામ રે
 નામે કૃપા દલી, એને એક વર્ષના ૪૬૯ ૪, ૫, ૬ કૃપા
 ગામ આપ્યું કમલે મુદર કૃપેદાએ ૧૧૫૫૫ નામની
 પૂણ્ય કે જે સમાપ્ત કૃપા ૫૬ આપેલું તે ૧૬ ૧૬ ૧૬
 તેને કૃ, ૬૬૬૬ ૧૧૫૫ ૫૫ દ્વિગામ્ય કમલ મે
 નામની કમલ છે

પ્રત્યક્ષને એ પદી ઉંડે ૧

ઉત્તમ

પ્રત્યક્ષને એ પદી ઉંડે ૧

પ્રત્યક્ષને એ પદી ઉંડે ૧
 એ નામ આપ્યું કમલે મુદર કૃપેદાએ ૧૧૫૫૫ નામની
 તેની કમલમિત્રના નામને પદીવામ તપેલું મે ૧૧૫૫૫
 રહે છે, નારદ પુત્ર ત્યામી કમલ મુદર કૃપેદાએ ૧૧૫૫૫
 આપેલું પૂણ્ય ને કમલ, એક તે કૃપામા માન ૧૬૬ છે, એ
 બીજી કૃપામા મામેન છે, તે જગતી કે ના મા ૧૬૬૬
 નામની એ પદી નામને પદી વિ પદી, મુદર, ૧૧૫૫૫ પદી
 નામ આપી, નારદ ૧૧ આપી નામ ૧૬૬૬ ૧૬૬ ૧૬૬
 એ ૧૬૬, ૫૬૬ તે પદી ના નામ ૧૬૬ ૧૬૬ ૧૬૬
 ત્યા બીજી કમલે ૧૬૬ પદીના મુદર કૃપેદાએ ૧૧૫૫૫
 આપ્યું કમલે મુદર કૃપેદાએ ૧૧૫૫૫ નામની

દાખી, ત્યારે સાગરચક્રે ઝહુ, કે, કમળામેળા છે કે ? શાખે
 ઝહુ કે કમળામેળા નહીં પણ કમળાનો મેળ કરાવવાવાળો
 છુ, સાગરચક્રે ઝહુ, તેમ હો, તમે મને વિમળકમળ ફળના
 લોચન જેવી કમળામેળાને મેળવી આપજો, ત્યા બધા કુમા-
 રાએ ખુશી થઇને સાળને નચો કશવ્યો, અને તેને મોઢે તે
 વાત કબુલ કરાવી, ન્યારે નચો ઉતર્યો ત્યારે સાખે વિચાર્યું
 કે મે આ અશક્ય વચન આપ્યું છે, હવે તે અન્યથા (નકામુ)
 પણ કેવી રીતે થાય ? તે તો પૂરૂ પાળવું જોઇએ, એમ
 વિચારી પ્રદ્યુમ્ન તથા પ્રજ્ઞસિ (વિદ્યા) ને સાથે લઇને
 જે દિવસે નલસેનનો લગ્નદિવસ હતો તેજ દિવસે સાગરચક્ર
 ગાળ વિગેરે કુમારો ઉગ્રાનમા ગયા, અને નારદજી મારફતે
 સુરગદ્વાળ છાની રીતે કમળામેળાને ત્યા ખોલાવી, અને તેને
 સાગરચક્ર સાથે પરણાવી, અને આ ઉગ્રાનમા બધા આન-
 દથી કીડા કરે છે, પણ લક્ષ્મણપ્રમા ઉમ્મસેન તરફથી તે
 કન્યાને ખોળતા ત્યા જોતા નથી શોધવા જતા તેમણે ઉગ્રા-
 નમા જોઈ, પ્રદ્યુમ્ને વિદ્યાધરના ઉપ વિદુર્વ્યા વાસુદેવ પોતે
 ઉમ્મસેન તરફથી લશ્કર લઈ લઠવા આ યો, ખરે વખત
 આવ્યો, ત્યારે શાળ પગમા પડયો, અને બધી ખળગ ઝહી,
 કે સાગરચક્રને તે કન્યા પરણી ગઈ છે, નલસેનના તનયો
 (પુત્રો) ખમાવ્યા, આ વાતમા માર એ કે સાગરચક્રે
 સાળને કમળામેળા કહી તે અનનુયોગ છે, અને ખરી વાત
 જાણી, કે આ સાળ છે, ત્યારે અનુયોગ કહેવાય, આ પ્રમાણે
 વિપરીત પ્રપણાથી અનનુયોગ, સત્ય પ્રપણાથી અનુયોગ છે.

રાખના સાહમનુ ઉદાહરણ

જાળુવતી રાણી વાસુદેવને કહેવા લાગી કે મેં પુત્રની એક પણ ભૂલ નથી જોઈ, વાસુદેવે કહ્યું ઠીક, આજ તને બતાવું, એમ કહી નારાયણ તથા જાળુવતીએ આભીર આભીરણીનું રૂપ લીધું, બહારગામથી છાશ વેચવા દ્વારા શહેરમાં આવ્યા, ગોળસ વેચતા સાળકુમારે દેખ્યા, આભીર છીને કહ્યું, આવ, તારૂં દહીં લઉં, તે આવી, આભીર પછવાડે આવ્યો, સાળ કોઈ દેરામાં પેઠો, પણ આભીરણીએ કહ્યું, કે હું અહર નહિ આવું, પૈસા અહીં લાવ અને દહીં લે, માગે કહ્યું, અહર પેસવું પડશે, આભીરણી અહર ન આવવાથી સાળે હાથ પમડ્યો, આભીર સામે થયો, અને વાસુદેવ તરીકે પ્રકટ થયો, જાળુવતીને ઓળખીને સાળ માથું બાંધીને જીવ લઈને લાગ્યો, બીજે દિવસે બળાત્કારથી ઘેર લાવતા ખીનો ઘસતા આવ્યો, વાસુદેવે જયનાદ કરતા પૂછ્યું, કે આ શું કરે છે ? સાળે કહ્યું, ગઈ કાલની જીની વાત જે ઠહેરો તેના મુખમાં આ ધાલવામાં આવશે, આ વાતનો સાર એ છે કે વાસુદેવને ન ઓળખ્યો, ત્યાંસુધી અનનુયોગ છે અને ખરૂં જાણતા અનુયોગ છે

એ પ્રમાણે યાજ્ઞાનમાં વીષગીતમાં અનનુયોગ, બરો બર પ્રકરણ અનુયોગ છે,

એણિકના કોષ મળેથી દૃષ્ટાત

રાજશ્રદ્ધી નગરીમાં એણિક રાજા છે તેને ચેલણા રાણી

છે, તે મહા મહિનામા ચરમ તીર્થ કર વર્દમાન સ્વામીને
 વાદીને સાજ વળતે મહેલે આવી, રસ્તામા પ્રતિમાધારી મુનિને
 કાઉસગમ્યા જોયા, તે દિવસે ઘણી ઠંડી હતી, તે રાતના
 રાણીનો એઠ હાથ ગહાર ખુલ્લો રહી જતા કમકમી આવ-
 વાથી જાગીને હાથ અદર લીધો, પણ તે હાથની શીતગતાથી
 તેના આખા શરીરે શીત લગઈ આવ્યું, તેથી તે બોલવા
 લાગી કે તે તપસ્વી હાલ શું કર્તા હશે ! આ સાંભળીને
 શ્રેણિકે વિચાર્યું, કે આ ગણીએ ઠોઠને સ કેત આપ્યો હશે,
 એમ દુશચારની આગકા લાવી પ્રભાતે તેણે અભયકુમારને
 કહ્યું, ચેલણાનો મહેલ જાગી મુક, શ્રેણિક ગળ આ પ્રભાતે
 હુઝમ ઝરી મહાવીર પ્રભુ પાસે ગયો, અભયકુમારે હાથી
 નખવાની જગ્યામા થોડી આગ મુકી, શ્રેણિકે પ્રભુને પૂછ્યું, કે
 ચેલણા શીલવતી કે કુલટા ? પ્રભુએ કહ્યું, શીલવતી, શ્રેણિક
 તુર્ત પાઠો આવ્યો કે જાગતામાથી તેને બચાવી લેવાય,
 અભયકુમાર સામે નીકળ્યો, કેમ મળગાવ્યું ? ઉઠ-હા, તું
 કેમ આગમા ન પેઠો ? અભયકુમારે કહ્યું, હું દીક્ષા લઈશ,
 શા માટે અગ્નિમા જાણું ? અભયકુમારે વિચાર્યું કે ચેલણાનું
 મૃત્યુ જાણી રાજા પ્રાણ ન ત્યાગે, એથી તુર્ત કહ્યું કે ચેલણા
 જાગી નથી, આ વાતનો સાર એ કે જે ખોટી શબ્દ શ્રેણિક
 લાવ્યો, તે અનનુયોગ, ખરી વાત જાણતા અનુયોગ

હવે પૂર્વે જતાવેલ ભાષાદિ સ્વરૂપ સમજાવે છે

કદ્વે પુદ્વે ચિસે સિરિ ધરિપ પુદ્વેસિપ ચેવ

માસગ વિમાસપ યા, વત્તીકરણેઝ આદરજા ॥ ૩૩૫ ॥

કાષ્ટ વિપત્તિનો દૃષ્ટાંત તે કોઈ સુતાર લાકડામાં પુતળાનો આકાર માત્ર કરે, કોઈ સ્થુલ અવયવ બનાવે, કોઈ સંપૂર્ણ અગોપાગ વિગેરે અવયવ બનાવે, એ પ્રમાણે કાષ્ટ સમાન સામાયિક આદિ સૂત્ર છે, તેમાં જોવાનારો પરિસ્થુલ (મોડમાં) અર્થ માત્ર બતાવે, જેમકે સમભાવ તે સામાયિક છે, પણ વિભાયિક વિદ્વાન તો તેના અનેક પ્રકારે અર્થ બતાવે, જેમકે સમભાવ તે સામાયિક અથવા સમ (મધ્યસ્થતા) નો લાભ (આય) તેમાંજ સ્વાર્થોક પ્રત્યય લાગવાથી સામાયિક છે, વિગેરે સમજવું, તથા વ્યક્ત કરવાના સ્વભાવવાળો તે વ્યક્તિ કરે છે, એટલે જે સંપૂર્ણ વ્યુત્પત્તિ કરે તથા સામાયિકમાં લાગતા અભિચાર, અનાચાર તથા ફલ વિગેરેનું જુદું જુદું સ્વરૂપ જોલે તે છે તે સંપૂર્ણ રીતે બતાવનાર નિશ્ચયથી ચૌદપૂર્વી હોય તેજ છે, અને અહીં ભાષક વિગેરેનું સ્વરૂપ બતાવવાથી ભાષા વિગેરેજ બતાવેલ જાણવી

૧૦-કેવી રીતે ?

ઉ૦-ભાષા વિગેરે તેવા પુરૂષોથી પ્રગટ થાય છે,

(૨) હવે પુસ્ત (પુસ્તક) સંબંધી દૃષ્ટાંત

કોઈ કાગળમાં આકાર માત્ર કરે છે, કોઈ સ્થુલ અવયવ વની આકૃતિ કરે, કોઈ સંપૂર્ણ અવયવ બનાવે, તેના ઉપરથી સામાયિક વિગેરેની ઘટના ઉપર માફક જાણવી,

(૩) ચિત્રનું દૃષ્ટાંત

જેમ કોઈ ચીતારો વતેલું કે પીછીથી આકાર કરે, કોઈ

હરિતાલ વિગેરેથી બુદાબુદા ૨ ગો પૂરે, કોઈ સ પૂર્ણ અવ-
યવો તેવા આકારના ૨ ગના બનાવે, સામાયિકાદિની યોજના
પણ ઉપર માફક બાંધી,

(૪) શ્રી ગૃહિકનુ દષ્ટાત

શ્રી ગૃહ તે ભ ડાંગ છે, તે જેને હોય તે (પાઠ ૫-૨
૧૧૫ પ્રમાણે) શ્રી ગૃહિક શબ્દ બને છે, તે ભ ડાંગી ભરેલા
વાસણને જોઈને ઠહે કે આ રત્નોનુ ભાજન છે, કોઈ તે
રત્નોની જાતિ તથા મૂલ્ય વિગેરે પણ જાણે, કોઈ તો તે
રત્નોના ગુણો પણ જાણે, એ પ્રમાણે ત્રણે દષ્ટાત જેવા ભાષક
વ્યાખ્યાન કરનારા જાણવા વિગેરે

(૫) પોડ તે પુડગિકનુ દષ્ટાત

તે જંગ ખીલેલુ, અડધ ખીલેલુ, સ પૂર્ણ ખીલેલું
એમ ઠમલ ત્રણ લેદે છે, એ પ્રમાણે ભાષાદિ જાણવું

(૬) દેગિકનુ દષ્ટાત

દેશન ત દેશ છે, અને તેજ કથન કરવું છે તે કથન
કરનારને દેશિક કહે છે, જેમ કોઈ દેશિકને માર્ગ પૂછતા
દિશા માત્ર બતાવે, એ પ્રમાણે સાધુ વિપરીત પ્રકરે તો અન-
નુયોગ, ખરૂં પ્રકરે તો અનુયોગ છે, ॥ ૧૩૪ ॥

આ પ્રમાણે છ દષ્ટાતવડે અનુયોગ વિસ્તારથી સમ-
જાવ્યો, નિયોગ પણ પૂર્વે બતાવેલ સ્વરૂપવાળો આ બતા-
વેલા ઉદાહરણથી અનુયોગ માફક મમજી લેવો

કોઈ રસ્તામા ગ્રહેલા ગામ નગર વિગેરે સહિત માર્ગ
જતાવે, કોઈ રસ્તાની વસ્તુઓ નગરો વિગેરેના ગુણો સહિત
જતાવે તે પ્રમાણે ભાષક વિગેરેનું પણ સમજવું

આ પ્રમાણે ભાષક વિભાષક વ્યક્તિકર જા બધી દર્શાવો
જતાવ્યા ॥ ૧૩૫ ॥ આ પ્રમાણે વિભાગ કહ્યો, હવે દ્વાર
વિધિનો અવસર છતાં તેને છોડી વ્યાખ્યાન વિધિ કહે જે

ગાળી ઘડળ લેયા, લેટોઓ સાવળ ઘઠિરગોઠે ।

ઘડળમા ઘઘઠારો, પંદિયવલો આવરિય સોસે ॥ ૧૩૬ ॥

પ્ર૦—આર અનુયોગ દ્વારમા ન લીધેલો વ્યાખ્યાન
વિધિ શા માટે અહિં કહ્યો છે

ઉ૦—શિષ્યને સુખેથી શ્રવણ થાય, શુકથી સુખે વ્યા
ખ્યાન પ્રવૃત્તિ થતા શાસ્ત્રનો ઉપગમ સાધ, અથવા અધિકૃત
કર્યો, લીધેલો છે એમજ જાણો

પ્ર૦—કેવા રીતે ?

ઉ૦—અનુગમની અદર તેનો સમાવેશ થાય છે, કારણ
કે અતર્ભાવ (અદરનો ભાવ) વ્યાખ્યાના અગમણે છે,

પ્ર૦—જો આ અનુગમનું અગ છે, તો તેના દ્વાર વિ
ધિના પૂર્વે કેમ કહ્યો છે ?

ઉ૦—દ્વારવિધિનું પણ ઘણું કહેવાનું હોવાથી અહીં
વ્યાખ્યાન વિધિનો વિષય ન થાયો, (શુદ્ધ શિષ્યને ઉલટી
રીતે ન જણાવે) એથી અહીં પ્રથમ આચાર્ય તથા શિષ્યના
શુભ દોષો જતાવ્યા છે, કે શુદ્ધ કે આચાર્ય શુભવાન શિષ્યને

અનુયોગ કરાવે અને શિષ્ય પણ ગુણવાન આચાર્યની પાસેજ સૂત્રો સાલજે, ’

પ્ર૦—જે આ પ્રમાણે વ્યાખ્યાન વિધિ અનુગમ અ-
ગને અહીં અવતારી (સમાવેગ કરી) ને ડહો છો, તો દ્વાર
ગાથામા પણ એવી રીતે કેમ યોજના ન કરી ?

ઉ૦—સૂત્ર વ્યાખ્યાનનું મહત્વ જતાવવા માટે, કે વિ-
શેષ પ્રકારે સૂત્ર વ્યાખ્યાનમા આચાર્ય અથવા શિષ્ય ગુણવાન
શોધવો

હવે ચાલુ વાતની ગાથાનું વ્યાખ્યાન કરે છે તેમા પ્ર
થમ ગાયનું દ્રષ્ટાંત છે, આ જઘા દ્રષ્ટાંતો શુદ્ધ શિષ્યના લેગા
જાણી લેવા, અથવા એક આચાર્યનું, એક શિષ્યનું એમ
જે એકમાજ દ્રષ્ટાંતો ઉતારવા—

ગાયનું દ્રષ્ટાંત.

એક નગરમા કોઈ માણસે ડોઈ ધુતારા પાસેથી જાગી
ગાય જે ઉઠવાને પણ અસમર્થ હતી, એવી બેઠેલી ગાય
ખરીદ કરી, પછીથી ગાયના દોષો જાણીને તે વેચવા ગયો,
લેનારા બોલ્યા, કે તેની ચાલ તપાખીએ, પછી લઈએ, વેચ
નારો કહે મેં બેઠેલી લીધી છે, જે તમને અનુકુળ આવે તો
લો, (પણ ડોઈ લે નહિ) આ પ્રમાણે કોઈ આચાર્ય પૂરૂ
ભણ્યો ન હોય, જવાળ આપતા ન આવડે ત્યારે શિષ્યને ડહો
કે મેં આવું સાલજ્યું છે, તે તમે પણ તે પ્રમાણે સાલજી
લો, (શિષ્યનું ન પૂછો) આવા આચાર્ય પાસે ન

સાબળવુ, કારણ કે શિષ્યને શકા પડતા ઉત્તર ન આપે અને શિષ્યનું સમાધાન ન થાય, તો સશયના પદાર્થમા બોધના અભાવે મિથ્યાત્વ લાગે, પણ જેમ અવિકલ્પ જો તે ગાયત્રી ચાલ સારી જાણીને લેવી, તે પ્રમાણે આલેખનો નિર્ણય કરવામા પાર પડેલેલો ને આચાર્ય હોય, તેની પાસે સાબળવુ શિષ્ય પણ ને અવિચાર ગ્રાહી પ્રથમની માફી ગાય ખરીદ કન્નારા જેવો હોય તે અયોગ્ય છે, પણ વિચારીને શુદ્ધ પામેથી તે, તે યોગ્ય શિષ્ય છે

ચ દન કથાનું ઉદાહરણ

દારકા નગરીમા ત્રણ લેરીઓ છે, એક સ ગ્રામ સ જ ખી, (રણુર્શીગડુ ૧) છે, બીજી અબ્યુદય સ જ ખી, ત્રીજી કૌમુદી સ જ ખી, ત ત્રણે ગોશીર્ષ ચ દનની જનાવેલી છે, દેવતા અધિષ્ઠિત છે, અને ચોથી ઉપદ્રવ શાત કરનારી છે, તેની ઉત્પત્તિ કહે છે—એક વખતે શકેદ્રે દેવોની સભામા વાસુદેવની પ્રશ્નમા ઠરી કે દેવો ઉત્તમ પુરુષોના શુભો કે જેઓ બી જાના હુર્ગુણો દેખતા નથી, તથા નીચ સાથે યુદ્ધ કરતા નથી તે જગ્યાએ જોકેલો એક દેવ આ વાત માનતો નહોતો, તેથી પરીક્ષા કરવા આવ્યો, આ વખતે નેમિનાથ પ્રભુને વાદવા કૃપણ વાસુદેવ નીકળ્યા હતા, તે મમયે આ દેવતાએ વાસુદેવને નીજાવાના સ્તામા સડેલા મરેલા ગધાતા કુતરાનું રૂપ લીધું, જેથી ચોતરફ હુર્ગધ ફેલાઈ, આ ગધથી ડટાળી બધા માણુનો પાછા ભાગ્યા, પણ વાસુદેવ પાછા ન ફરતા કુતરા

પાસે આવી તેની દુર્ગંધ ન ગણતા તેના મોઢામા સુદર ઢાલ
 જોઈ કહ્યું કે આ કાળા કુતરાની દાંઢો બહુ સુદર અને સફેદ
 છે દેવે તે જોઈ વિચાર્યું કે આ ગુણુશ્રાહી છે, તે સત્ય છે
 પછી બીજી પરીક્ષા કરવા તે દેવતા ઘોડચાળમાથી અશ્વ રત્ન
 લઈને નાઠો, રક્ષકે જોયું અને લૂટની ખુમ પાડી, તે સાબ
 ળીને રાજકુમારો તથા બીજા રાજાઓ લડવા આવ્યા, તે બ-
 ધાને દેવતાએ માગીને કાઢી મુક્યા, વાસુદેવ જાતે આવ્યા,
 અને ઝહુ કે માર અશ્વ રત્ન શા માટે ચોરી જાય છે ? દેવે
 કહ્યું, કે મને યુદ્ધમા જીતીને લે, વાસુદેવે ઝહુ ઠીક, કેવી રીતે
 લડીએ ? તું જમીન ઉપર છે, અને હું રથમા છું, માટે તું મારો
 રથ લઈ લડવા આવ, દેવ—મારે રથની જરૂર નથી, એમ
 ઘોડા હાથી પણ જતાવ્યા, પણ તેણે ના પાડી, બાહુ યુદ્ધ
 (મલકુસ્તી) પણ ના પાડી, દેવે ઝહુ, એક પણ તેવું યુદ્ધ
 નહિ, પણ અધિષ્ઠાન યુદ્ધ કરવા કહ્યું, આ નીચ રીતિ હોવાથી
 વાસુદેવે કહ્યું કે તું ઘોડો લઈ જા, હું નીચ યુદ્ધ કરતો નથી,
 ત્યારે દેવ પ્રસન્ન થયો, અને વર માગવા કહ્યું, કે હું તને શું
 આપુ ? વાસુદેવે અશિવ હરનારી ભેરી માગી, તે તેણે આપી

આ દેવતાઈ ભેરી છ છ મામે વાગે છે, તે માલજનારના
 પૂર્વના વ્યાધિઓ શાત થાય છે, છ માસ મુખી નવો ઉત્પન્ન
 ન થાય, એક વખત ત્યાં ઝોઈ દૂગ્ધી વાણીઓ આવ્યો, તે
 ઘણા દાહ જવરથી પીડાયેલો હતો, ભેરી વગાડનારને ઝહુ,
 તું એક લાખ રૂપિયા લે અને મને આ ભેરીમાથી થોડો ક
 ઠોડો આપ, લોભથી તેણે આપ્યો, અને તે જગ્યાએ તેણે ચ-

દનનો દુકડો ચોડી દીધો, આ પ્રમાણે જેણે જેણે માગ્યો તેને તેને નાખી દીધો, તેથી આ ભેરી ચ દનના દુકડાઓની ઝંઝર કયા (થીગડાવાળી ગોદડી) જેવી બની, એક વખત આચારીતો અશિવ (રોગ) નો ઉપદ્રવ થયો, ત્યારે ભેરી વગાડવા કહ્યું, પણ તે ભેરી વગાડતા સભાને પણ અવાજ ન સંભળાયો, તેણે ભેરીની તપાસ કરાવી, તો જણાયું કે ભેરીમા દુકડા ને ડેલા હતા, ભેરીવાળો જીવથી મરાગ્યો, અને દરી દેવતાને આરાધી અઠમ તપ કરીને નવી ભેરી લીધી, અને ખીલે ભેરીવાળો રાખ્યો, તે પોતાના જીવિતથી પણ તેની વધારે રક્ષા કરે છે, જેથી જરૂર પડતા ભેરી વાગતા રોગ શાત થવાથી લોકોએ પૂજ્યો, આ પ્રમાણે જે શિષ્ય પોતાના સૂત્ર અર્થને ચ દન ભેરીની ડયા માફક પન્મત સાથે મિથ્ય કરી નાખે, અથવા યાદ ન રાખે, અથવા મજા કરી અને તો તે અયોગ્ય છે, અને જણાવનાર આચારી પણ જે સૂત્ર અર્થને વિસરી જાય, તો અનુયોગ કરવાને અયોગ્ય છે, આ પ્રમાણે શિષ્ય શુદ્ધ બને અવિનાશિત સૂત્ર અર્થવાળા બતાવ્યા તેની બે ગાથા કહે છે

ઝા સીસો સુતત્થ, વેદળવચ્ચ વરમતા દીદિં ।

મીસેતિ ગલિતમદ્દવા સિ સિત્ત માળી ણસો ઝાંગો ॥ ૧ ॥

કથોક્ત સુતત્થો ગુદ ધિજોગો ણ માસિત્તવ્વદ્દસ ।

અધિણાસિય સુતત્થા સીસાયરિયા ધિણિદ્દિદ્ધા ॥ ૨ ॥

આ બે ગાથાનો અર્થ ઉપર આવી ગયો છે

ચેટીનુ ઉદાહરણ

વસ તપુર નગરમા છર્ણ શેઠની મુત્રી અને નવક શેઠની

પુત્રીની પરસ્પર પ્રીતિ હતી, તોપણ તે બંનેને વેર થયું તેથી કહ્યું કે, એના માતા પિતાએ આપણને હલકી પાયરીમા મુક્યા છે, એવું જીર્ણ શેઠ દીકરીને કહેતા, તે જાઈ વખતે નહાવા ગયા, તેમા નવકની પુત્રી તિલક સહિત ૧૪ શણગાર સજીને આવેલી, તે નદીને કીનારે દાગીના રૂકીને નદીમા નહાવા ગઈ જીર્ણ શેઠની છોકરીએ દાગીના લઈ દોડવા માડ્યું, પેલી રોકવા લાગી પણ બીજી ક્રોધ કરીને દોડી ગઈ, માતા પિતાએ તેને શીખામણ આપી કે ચુપ બેઠા ! નવકનો પુત્રી ઘેરે આવી ને માળાપને કહ્યું કે આ પ્રમાણે મારી સખી દાગીના મારા લઈને લાગી આવી છે, અને મને પાછા ન આપતા લડવા ઉઠી છે, તેના માળાપે જીર્ણ શેઠને કહેવડાવી દાગીના પાછા માગ્યા, પણ તે જીર્ણ શેઠે ન આપવાથી રાજ્યમા ક્રિયાઈ કરી, પણ સાક્ષી નહોતો કે દાગીના લીધા કે નહિ ? ત્યારે ન્યાય ઠરનારને બોલાવ્યા, તેઓએ સલાહ આપી કે દા સીઓને મોકલો, તેઓ જઈને કહેવા લાગી કે હું જીર્ણ શેઠની પુત્રી ! જો તમારું દાગીના હોય તો તમે પહેરી બતાવો, તે દાગીના તેણે કોઈ દિવસ પહેરેલા ન હોવાથી હાથના પગમા તથા પગના હાથમા પહેર્યા, તેમ તેના ન હોવાથી બંગેબર ન પહેરાયાથી ખરાબ દેખાવા લાગી, પછી નવક શેઠની પુત્રીને પહેરવા કહ્યું, તેને રાજનો મહાવરો હોવાથી પહેર્યા, અને પાછા કાઢવાથી તુર્ત સદી બતાવ્યા, અને તેના હોવાથી બંગેબર બેસતા ચોલવા લાગી, તેથી તેના દાગીના તેને સોપી રાજાએ જૂઠું બોલનાર જીર્ણ શેઠને મારી

નાખ્યા, આ પ્રમાણે તે શેઠ જુહુ જોલવાથી એકવાર મરણને
પ્રાપ્ત થયો, તેમજ આચાર્ય ઉત્સર્ગનું સૂન અપવાદમા અને
અપવાદનું પદ ઉત્સર્ગમા જોલે, અથવા અન્ય વાતને ખીજી
વાતમા જોડી દઇ લેજોને જ્રમમા પાડે, તો તે અસારદ ડગી
દડાય છે, તેવા આચાર્ય પાસે ન સાલજવું, પણ જેમ નવીન
શેઠની દીકરીએ પોતાની ઝીંલે પહેરીને પોતાના દાગીના
ખરા ઠરી જરા લીધો, તેમ આચાર્ય પણ વિસવાદ ન કર
તા યોગ્ય પ્રક્રિયા કરતા અર્હુનદેવની આજ્ઞા પાળનારો
થાય છે તેવા પાતે શાસ્ત્ર સાલજવું, તેની ગાથા કહે છે -
અત્યાજ્યનિહતામરણાજ જુગ્મ સેટ્ઠિ ધૂમઘ્વ ।

જગુરુ વિધિમણિતે વાવિધરીય નિમોમમો સીસો ॥ ૧ ॥
સત્યાજ્યનિહતામરણાજ ધૂમા સમૂસજાજ વ ।
દોહ ગુરુ સીસોઽવિમ વિનિમોમ સો જહા મણિત ॥ ૨ ॥

આવકેનું ઉદાહરણ

તે પૂર્વ માફક છે, કે પોતાની સ્ત્રી ધણીવાર પરિવ્યયમા
આવેલી છતા તે ન ઓળખી શક્યો તેની માફક શિખને
ધણુ ગોખાયા સમજાવ્યા છતા પણ યાદ ન રાખે તો દૂર
ઠરવો, અથવા ગુરૂ ભૂલી જાન તો તેનું ગુરૂપણુ દૂર કંઈય
(ખીલ પાને લણુવું) ગાથાનો અર્થ ઉપર ખાવી ગયો છે,
ધિરપરિચિતવિજ, સરતિ સુતત્યસાય મોસમઙ્ગ વ
જાણ સોજોગો સીસો, ગુરુત્તર્ણ તસ્ત દૂરજ ॥ ૧ ॥

બહેરાનું દર્શાવ પણ પ્રથમ આવી ગયું છે, તેના ઉપ
સહારની ગાથા કહે છે —

અળ પુટ્ટા અળ જો સાદ્દ સો ગુરુજ શહિરો બ્ધ ।
 ગય સીસો જો અળ સુજેતિ અણુમાસમ અળ ॥ ૧ ॥

તેમ બહેરો હોવાથી પૂછનારનું માલજ્યા વિના ગમે તે ઉત્તર આપે તેમ આચાર્ય શિષ્યનું પૂછેલું સમજ્યા વિના ઉત્તર આપે તો તે શુરૂ નથી, પણ બહેરો છે, તેમ શુરૂ કહે અન્ય અને શિષ્ય સમજે અન્ય તે શિષ્ય નથી તેજ પ્રમાણે ગોધાનું દૃષ્ટાત પણ જાણવું આગળ જે બેડી ગાયનું દૃષ્ટાત આ યુ, તે વિષય પ્રમાણે ગાયને બદલે ગોધો (બળદીયો) જાણવો, ઠે ચાલવામા મારો પરીક્ષા કરીને લીધો હોય, તો તો લેનારો પસ્તાય નહિ, તે પ્રમાણે શિષ્ય પાઠ લેતા વિચાર કરે, કે આ સમજાવી શકે તેવો છે કે નહિ તેમ વિચારીને લીધો હોય તો તે વેચતા પણ વિચાર કરીને આપી શકાય, તેમ શિષ્યને પણ ચોખ્ખી રીતે સમજાવીને લણાવાય, તો આચાર્યની મહેનત નફા થાય

(૭) હવે ટકણનું દૃષ્ટાત કહે છે

ઉત્ત- દિશામા ટકણ નામના મહેરો રહે છે, તે સોનાવડે દક્ષિણ પથના માણસો પાસેથી વાસણો વિગેરે લે છે, પણ તેઓ પગ-પર એક બીજા પી લાપા જાણતા નથી, વાસણોનો ઢાલો ઢાંચે હાથવડે ઢાંચે પણ ઈચ્છા પ્રમાણે ધન ન મળે ત્યા સુધી હાથ ઢાકી રાખે, અને જ્યારે ધન પૂરું મળે કે હાથ લઈ લે, આ પ્રમાણે જ ને વિદેશીઓમા પરસ્પર ઈચ્છિત પ્રતીચ્છિત વ્યવહાર ચાલે, આ પ્રમાણે આશ્રેપ-

નિર્ણય પ્રસંગે દાન શ્રદ્ધાને અનુવર્તનારા ગુરુ શિષ્ય હોવા
જોઈએ, એટલે જેમ શ્લેષ્ઠો ઇચ્છત દ્વંધ મળે તો આપે,
અન્યથા ત્યાં સુધી ના પાડે, તેમ શિષ્યે વિષય ન સમજાય ત્યાં
સુધી વારવાર પૂછી સમાધાન કરવું ॥

આ પ્રમાણે ગાય વિગેરે દ્વારમા જતાવેલો સાક્ષાત્
અર્થ વિપર્યય પ્રતિપક્ષ દરેકમા ઉલટો અને સીધો આચાર્ય
અને શિષ્ય સંબંધી થોજ્યો, તે બરોબર સમજાવ્યો છે,
॥ ૧૩૬ ॥ હવે વિગેષથી શિષ્યની થોજતા માટે તેના દોષો
તથા ગુણો જતાવે છે,

કસ્મ ન દિદ્દી વેસો, અમદ્મુષ મમોઝ નિરુધગારીઝ ।
અપ્પચ્છદમ્મઈઓ, પઠિમઓ ગતુવામો અ ॥ ૧૩૭ ॥

પ્ર-શિષ્યના દોષ ગુણો વિશેષપણે શા માટે કહ્યા છે ?

Co-અવિધ્યમા તેનેજ ગુરૂપદ્ય મળવાતુ છે તેથી,
દારણ્ય કે અયોગ્યને ગુરૂપદ આપવાથી વીર્ય કરની આરા
વિગેરેનો લોપ થાય છે

→ શિષ્ય ઉપર આચાર્ય શ્રમ લઈ શીખવ, પણ તે
ધ્યાન ન રાખે, ન જાણે તો તે આચાર્યને અપ્રીતિકર કેમ ન
થાય ? અથવા સિદ્ધાંત જાણી નમજીને પણ અદ્વેષી ન થાય,
એમ નહિ, જો તે નિરૂપકારી થાય તો, અર્થાત્ ગુરૂના ગુણો
વિસરી તેની સેવા ન કરે, અછતા દ્વંધ્ય શોધે તો જલ્પ્યા
છતા પણ અપ્રીતિકર થાય, કદાચ ઉપકારી જને તો પણ
અદ્વેષી ન થાય, એમ નહિ, જો તે આત્મચ્છદ મતિવાળો

(સ્વમ્છદાચારી) થાય, કદાચ અસ્વમ્છદાચારી હોય, તે પછી અદ્વેષી ન થાય, એમ નહિ જો તે તૈયાર ભણી ગણીને શુરથી જુદો પડવા માગે, અને જોલે પણ ખરો, કે શ્રુતમ્ક ધ વિગેરે તૈયાર થતા હું અવશ્યે જર્મ્ય, કોણ પછી વ્યર્થ ખેસી રહે ? આવું જોલતો ગિધ્ય પણ અયોગ્ય છે, ॥ ૧૩૭ ॥

હવે દોષોના પરિજ્ઞાનપૂર્વક શુભો છે, તે જતાવે છે-

विणमोणमहिं कयपमलीहिं छदमणु अत्तमाणेहिं

भाराहिमां गुरुजणो सुय बहुविद लहुवेद ॥ १३८ ॥

પ્રથમ શુરને વદન વિગેરેથી વિનય કબ્જારો હોય, એટલે વદન વડે પ્રસન્ન કરેલ હોય, તથા શુરને પૂછતા બે હાથ જોડી શિષ્યે માથું નમાવેલું હોય, તથા શુર નો અભિપ્રાય તે સૂત્રમા કહેલ શ્રદ્ધાને સમર્થન કરનાર કરાવનાર વિગેરેથી શુરના વચનને આરાધે, તેવા વિનયવાન બુદ્ધિવાન શુરની આરા પાળનાર સુશિષ્યને શુર યોગ્ય જાણીને કૃત તે સૂત્ર તથા અર્થ છે, તેને અનેક પ્રકારે ખુલાસાથી જલદી ગીખવે છે ॥ ૧૩૮ ॥ હવે બીજી રીતે શિષ્યની પરીક્ષા જતાવે છે

સેલ ઘણ કુદ્દગ ચાલણિ પરિપૂર્ણગ દસ મહિસ મેસે અ
મસગ જલૂગ ધિરાલી જાદગ ગો મેરી આમીરી ॥ ૧૩૯ ॥

આ ઉપર જતાવેલા મગસેલીયો પત્થર વિગેરેના દષ્ટાંતો શિષ્યની યોગ્યતા અયોગ્યતા જતાવનારા છે, વળી તે દષ્ટાંતો બોધ માટે છે

ચરિય કવિવંતે યા, આદરણ દુષિદમેય નાયમ્યં ।
અત્યસ્ત્ર સાદણદ્વા દ્વિધનમિય ઓદણદ્વાપ ॥ ૧ ॥

બનેલુ અથવા બેડી કાઢેલુ એવા બે પ્રકારના ઉઠાહરણો
છે, એમ જાણવું, ઠહેવાના પદાર્થને સાધવા માટે જેમ જાત
સાધવા લાકડા બેઠાએ તેમ ઉઠાહરણ બેઠાએ, તેમા પ્રથમ
કવિવંત કહે છે, મગના દાણા જેવડો એક નાનો કંઠણ પત્થર
છે, તેના સામે પુષ્કરાવર્તનો મેઘ જળુદીપ જેવટો મોટો
છે, તેમા નારદ જેવો કંઈએ કસાવનાર આવે, તે આવીને
મગસેલીયા પત્થરને કહે, કે હે મગસેલીયા પત્થર ! સાબળ,
પુષ્કરાવર્તના મેઘ આગળ તારી વાત નીકળતા તે મેઘ
બોલ્યો, કે તેનું નામ ચુકી દે, તેને તો એક ધારામાજ પલાળી
ચુરો ચુરો કરી વહેવડાવી દઉં ! ત્યારે પત્થરે અહુકારથી
જવાબ દીધો કે જો તે મેઘ મારો તલના ફાતરાનો ત્રીજો પણ
બાળ પલાળે તો મારું નામ પણ હું છોડી દઉં ! પછી નારદ
મેઘ પાસે જઈને તેના કહેલા વચન સંભળાવ્યા, ત્યારે તે મેઘે
ઠાપાયમાન થઈને ખુબ જોરથી મૂસળ ધારાથી સાત રાત્રિ
દિવસ વરસ્યો, પછી મેઘે વિચાર્યું કે હવે તે પલાળીને તણાઈ
ગયો હશે, તેથી બધ પડ્યો, પાણી ઓછા થઈ ગયા પછી
મગસેલીયો પત્થર વધારે ચળકાટવાળો થઈ કહેવા લાગ્યો,
‘જુદાર’ છે, (કેમ જાણ છતાં કે) મેઘ લજવાઈને પાછો
ગયો, આ દશાતે શિષ્યનો દુર્ગુણ બતાવે છે, કે કોઈ મગ
સેલીયા પત્થર જેવો કુશિષ્ય એક પદ પણ દુષ્ટ બુદ્ધિથી ન

ભણે, ખીજા આચાર્ય સરળ હૃદયના હોય, તે વિના વિચારેજ
આવા શિષ્યને ભણાવવા આવે, અને પોતે કહે કે —

આચાર્યસ્યૈવ તજ્ઞાદય, યચ્છિષ્યોનાઘયુધ્યતે ।

ગાવો ગોપાલ કેનેષ કૃતીર્યેનાઘતારિતા ॥ ૧ ॥

તે આચાર્યનીજ ઝોછી બુદ્ધિ છે, કે જેથી શિષ્ય ભણતો
નથી જેમ ખરાબ આરે ગાયો ઉતારે તો તે ગોવાળીયાનોજ
દોષ છે । જેમ કહી ભણાવવા લાગ્યો, પણ કુશિષ્ય ન ભણ્યો,
તેથી આચાર્ય લજવાઇને પાછો ગયો, આવા કુશિષ્યને ભણા
વવામા વખત વ્યર્થ ન ગુમાવવો,

પ્ર૦—શા માટે ?

ઉ૦—આચાર્ય તથા સૂત્રનું અજાહુમાન થાય, અને
પરસ્પર કહેવા વચન કહેવાથી ગુરૂનું ભણેલું પણ વીસરી
જવાય, ખીજા ભણનારાને પણ વિદ્ધ થાયે, વધ્યા ગાયને
દૂધ ન આવે, તેમ કુશિષ્યને ભણાવવા છતાં ન આવડે, તે
ઉપર ગાથા કહે ॥

આચરિષ્ય સુતંમિઅ પરિવાદો સુત્તઅત્યપલિમંયો,
અણ્ણેસિપિય દાણી પુદ્દઠાચિય ‘ જ દુદ્ધયા ’ યજ્ઞા ॥ ૧ ॥

હવે સુશિષ્ય ઉપર ગાથા કહે છે

પદ્ધિવક્કો કણ્ઠ મૂમી,
યુદ્ધેધિદોણમેદ્દેણ વન્દ મોમામો ॥ લોટ્ટપ્પ ઉદય,
મદ્દણધરણાસમત્થે, રાદેયમચ્છિત્તિકારમિ ॥ ૨ ॥

કાળીભૂમિનું સુશિષ્ય ઉપર દષ્ટાત ઘટાવે છે, દ્રોણના

માપા જેટલો થોડો વજાદ પટે તો પણ કૃષ્ણભૂમિથી પાકું પાણી નીચે જઈ નથી, (વાવણીમાં લાભદાયી થાય છે) તેમ જ શુશિખ સાબળવામાં અને ખારો રાખવામાં સમર્થ હોય, તેવાને શુરૂએ થૂત જ્ઞાન વૃદ્ધિ કરવા માટે હમેશા આપડું

કુટ (ઘડા) નું દર્શાવ

ઘડા જે જાતના છે, નવા અને જૂના, જુના પણ જે જાતના છે, બરેલા અને ન બરેલા, બરેલા પણ જે જાતના, પ્રચસ્ત વસ્તુથી અને અપ્રચસ્ત વસ્તુથી, હવે પ્રચસ્તથી તે અશુરૂ 'તુરુક વિગેરે ઉત્તમ જાતિની શુભધીથી, અપ્રચસ્ત તે કાદા તથા લસણથી, પ્રચસ્ત બરેલા તે વાસ રહિત થાય તેવા વાસ રહિત ન થાય તેવા એ પ્રમાણે અપ્રચસ્તના પણ જે લેઈ છે આ બધા લેઈમાં અપ્રચસ્ત વાસનાવાળા હોય અને તેની વાસના ફર ન થાય તે નકામા છે, તેમજ જે પ્રચસ્ત વાસના વાળા કર્યા હોય અને વાસના ઉડી જાય તો સુદર ન કહેવાય. બાકીના સુદર જાણવા,

અભાવિત તે કોઈપણ વસ્તુથી ન બર્ચા, અને નવા એટલે પકવ્યા પછી નીલાડથી તુર્ત લાવેલા જાણવા, આ પ્રમાણે શિખો નવા હોય, તેમાં જે મિથ્યાદષ્ટિ હોય તે પ્રથમ લેવા, અને જૂના હોય, પણ કુભાવનાથી ભાવિત ન હોય, તે શીખ વવામાં સુદર છે, તેની ગાથા-

કુપ્પયણ વાસત્યેદિ ભાવિતાપમેવ ભાવકુટા
સંધિમેદિ વસત્યા, વમ્માડ્યમ્મા ય તદ્દષેષ ॥ ૧ ॥

અન્ય દર્શની તથા પાર્શ્વસ્થાએ પોતાના પક્ષમા લીધા હોય, તે ભરેલા ઘડા જેવા જાણવા, અને સવિરા સાધુથી પ્રશસ્ત ભાવનાવાળા જાણવા, તેવા પણ જોધ વમી જાય, તે ઠીક નહિ, અને ન વમે, તે ઠીક છે, પણ જે અપ્રશસ્ત વમે તેવા હોય, અને પ્રશસ્ત ન વમે, તે સુદર છે, પણ જે કુજોધ (કદાચહ) ન છોડે, તે સારા ન જાણવા

અથવા ઘડાના ચાર લેહો.

છિદ્રવાળો ઘડો, ઢાના વિનાનો ઘડો, ભાગેલો ઘડો અને પૂરો ઘડો, હવે જે નીચેથી છિદ્રવાળો હોય, તેમાં નાખ્યું તે પાણી નીકળી જાય, ડાના વિનાના ઘડામા જેટલું માયે, તેટલું નાખવાથી પાણી ઝાયમ રહે, ભાગેલા ઘડામા જે બા જુએ ભાગ્યો હોય, તે તરફથી પાણી નીકળી જાય, હવે નીચેના છિદ્રવાળામા જરાયે ન નહે, પણ જોડીયા ઘડામા કે ખડીયા ઘડામા થોડું પણ રહે, પણ જે સપૂર્ણ ઘડો હોય, તેમા ખરોખર પાણી રહે, આ પ્રમાણે લણનારા શિષ્યો પણ ચાર પ્રકારના જાણવા, એક તો લણાવવાની માથેજ ભૂલતા જાય, ખીજા જોડીયા જેવા પ્રથમનું વીસરે જાય પાછળનું નવું યાદ રાખે, ખડીયા જેવા થોડું ઘણું ભૂલી જાય, તે ત્રણે નકામા છે પણ આગળ પાછળનું સપૂર્ણ યાદ રાખે તે સપૂર્ણ હોય તે કામના છે

ચાલણીનું દષ્ટાંત.

આ ચાલણી લોકમા પ્રસિદ્ધ છે, કારણ કે તેનાવડે ઘઉંનો લોટ થુલાથી જુદો પાડવા આટો ચાળવા માટે વપરાય છે

સદ્ચાલનીપડદયં દુર્યમત સ્વચ્છર્ણ અધોનીતિ
તદ્ સુત્તરય પયાદ જસ્તુ તુ સોચાલણિ સમાણો ॥ ૧ ॥

જેવી રીતે ચાલણીમા પાણી નાખતા તુર્ત નીચે જાય છે, તે પ્રમાણે બેઢરકારી દુષ્ટ શિષ્યને બણાવવાથી સૂત્ર અર્થને વીસરી જાય, અથવા દુરૂપયોગ કરે, તે ચાલણી જેવા બણવા તેને માટે બાધ્યકાર મહાશય કહે છે

સેલેયચ્છિદ્ર ચાલણિ, મિદ્ધોવદા સોડ ઉદ્વિયાણતુ ।

છિદ્રાદ્ તત્ત્વ ઘેટ્ટો સુમરિંસુ સરામિ જેયાણી ॥ ૨ ॥

શેલ છિદ્ર, ચાલણી ત્રણેની ભેગી કથા સાબળીને ઉઠેલા શિષ્યો છિદ્ર જેવા હોય તે કહે, કે મને આપે શીખવ્યું હતું ખરૂં, પણ હું હમણા ગણતો નથી, તેથી યાદ આવતું નથી ।
एनेण यिससि मित्तिपण नीत्तिकण्णेण चालणी आह ।
धणुरय आहसेलो, जं पयिसइ जीइया सुद्धं ॥ २ ॥

કેટલાકે શિષ્યો એક કાનથી પ્રવેશ કરાવી બીજા કાનથી કાઢી નાખે, ત્યારે ચાલણી કહે છે, કે તે મારા જેવા ધન્યવાદને યોગ્ય છે । ત્યારે મગસેલીયા જેવા શિષ્યો કહે છે કે ધન્ય તો અમને છે કે અમે જરા પણ કાનમા સાબળતાજ નથી કે કાઢવાની (વીસરવાની) પણ તકલીફ ન પડે !!! પણ તાપસનું કમ ડળ ચાલણીનું પ્રતિપક્ષ છે, તેમા પ્રવાહી પદાર્થ ગમે તે નાખે તો પણ જિંદુ માત્ર ગળતું નથી, તેમ સુશિષ્ય અપ્રમાદી યર્ષ ભણેલું સૂત્રાર્થને સંપૂર્ણ યાદ રાખે છે

—પરિપૂર્ણકેનુ ઉદાહરણ—

ધી કે દૂધ ગાળવાની ગળણી અથવા સુગંધી (સુઘરી)

ને માળેા કે જેને રખારી લોકો ધી ગાળવામા વાપરે છે, તે ધી નીચે નાખે અને ફક્ત ધીનો કચરો વિગેરે સગૃહી નાખે તે પ્રમાણે કુશિષ્ય હોય તે વ્યાખ્યાન વિગેરેમા દોષો શોધીને હૃદયમા ધારણ કરે અને ગુણોને મુકી દે, તે શિષ્યને ભણાવવો અર્થો પ છે, ધારણ કે તે પરિપૂર્ણ જેવો છે તેની ગાથા કહે છે

યક્ષાણાદિસુ દોષે દિયયમિ ટપેતિ મુઅતિગુણજાલ ।

સીસોસોડ અજોગો, મણિઓપરિપૂર્ણતમાણો ॥ ૧ ॥

પ્ર૦—સર્વજ્ઞ મતમા પણ દોષનો સભવ છે, એ કહેવું અયુક્ત છે ।

ઉ૦—તમારૂં કહેવું સત્ય છે, ભાષ્યકાર પણ એમજ કહે છે

સત્ત્વણુ પમાણાઓ દોષા, જહુસતિજિનમર્પકિચિ ।

જઅણુય ઉત્તકહણ અપત્તમાસજ્જવભવતિ ॥ ૧ ॥

સર્વજ્ઞના કહેલા હોવાથી તેમના આગમોમા કે જિન મતમા કંઈ પણ દોષ નથી પણ ઉપયોગ રહિત બોલે, અથવા અપાત્રના હાથમા આવવાથી દુરુપયોગ થવાથી ગુણવાળું પણ દોષિત થાય છે,

હવે હ સત્ત્વ ઉદાહરણ કહે છે

અયત્તણેજીહાહ કૂહમાહોહ ચીરમુદગમિ ।

હસોમોત્તૂજજલ આપિયહ પયતહસુસીસો ॥ ૧ ॥

મોત્તૂજદદોસે, ગુરુણોડણુવડત્ત માસિતાદીય

ગિળહ ગુણેઝ જોસો, જોગો સમયત્ય સારસ્ત ॥ ૨ ॥

હબમા ખટાશના કારણે હ સ દૂધમાથી કૂચડી મારક
મહાર્થ જુદી પાડી પોતે પીએ છે, પાણી રહેવા દે છે, તેમ
સુશિષ્ય પણ ગુરૂથી અનુપયોગપણા વિગેરેથી અશુદ્ધ બો
લાય તો પણ મોટી બૂલોતે પણ ન જણતા શુભની બાબતો
શોધી શોધીને શ્રદ્ધા કરે, તે શિષ્ય સમયમા રહેવા સારને
ચોખ્ખ છે

હવે મહિપ (પાડા) નુ દષ્ટાત કહે છે

સપ્તમચિળાપચર, મહિર્તાનાયજૂદપિયરલોલિયઉદય ॥
ચિંગદચિંગદાહિતદા અચકપુષ્પાદિયજુસીસો ॥ ૧ ॥

પાડા પોતે પાણી ન પીએ, તેમ ડાળી નાખીને બીજા
ઢાંચને પણ પાણી ન પીવા દે, તેમ કલેશ કે વિકારા ઢરીને
તથા વાર વાર વચમા નકામા પ્રત્નો કરી ચકવવાથી કુશિષ્ય ન
બણે, બીજાને ન બણવા દે

૮૧ ખકરાનુ ઉદાહરણ

અધિગોપ્પદમિષિપિષે, સુદિયોતણુઅસજેજતુંદસ્સ ॥
જકરેતિકલુસમુદર્ગ મેસો યથ સુસીસોડચિ ॥ ૧ ॥

ગાયના પગલા જેટલું પાણી હોય, તેટલામા પણ બ-
કરો નાનું મોડું હોવાથી પીએ છે, પણ તે પાણી ડાળતો
નથી, એ પ્રમાણે સુશિષ્ય થોડું બણાવે તો પણ ગાતિથી મા-
નજે, અને બીજાને પણ કલેશ કરાવ્યા વિના બણવા દે છે

મશકનુ ઉદાહરણ

મશક (મચ્છર) પોતાની ગાયથી હ ખ મારી પીડે

છે, તેમ મુશિખ્ય પણ ગુરને તેની જાત વિગેરે હલકી બતાવી
પીડે છે

જળોનું ઉદાહરણ.

જે જળો છે, તે માણસને હું ખ દીધા વિના લોહી પીએ
છે, તેમ મુશિખ્ય ગુરને પીડા કર્યા વિના શ્રુતજ્ઞાન ભણે છે

ખિલાડીનું ઉદાહરણ

હું ખિલાડી હોય તે જમીનમા છાટેલું દૂધ હોય તે
ચાટે છે, તેમ મુશિખ્ય હોય, ગુર પાસે પર્ષદામા બેસી વિનયથી
પાઠ ન લેતા બીજા પાસે વિનયનો લોપ કરી પછવાડે
પૂછી લે છે

જાહકનું વર્ણન.

એક જાતનું જાનવર જાહક છે, તે વાસણની બંને બા
જુએથી ધીરે ધીરે દૂધ ચાટે છે, તેમ મુશિખ્ય થોડું થોડું
ભણેલું પાકું કરીને બુદ્ધિમાન બની ગુરને હું ખ દીધા વિના
ભણે છે

ગાયનું દષ્ટાંત

એક ધર્મીયો પુરુષે ચાર વૈદિક બ્રાહ્મણોને ગાય આપી,
તેમણે વારા બાધ્યા, પ્રથમ દિવને વારાવાળો વિચાર કરે છે,
કે આજે દૂધ મારું છે, કાલે બીજાનું છે, ત્યારે મારે ગાયને
શા માટે ઘાસ પાણીની તજવીજ કરવી ? એમ વિચારી
ખબર ન રાખી, એમ બધાએ કરતા ગાય બિચારી ભૂખી તરથી
મરી ગઈ, અને તે ચારે બ્રાહ્મણોની નિંદા થઈ કે હત્યારા

૩ । તેમ પોતાને કોઈ દાન ન આપે, તેમજ બીજાને પણ દાન
આપતા બુદ્ધિથી અચકાવા લાગ્યા કે આપણી ગાયોને તે
મારી નાખશે ? કહ્યું છે કે,

અત્તો વોગ્ગતિ વક્કં નિરત્થય સેવદામિવિવારિ
ચ્છદ્ધરણ મયી ડમ્મતા અવણ્ણ દાણી હ વહુમાર્જ ॥ ૧૨ ॥

હવે તેથી ઉચ્છદ્ધ ગોત્રુ દદાત કહે છે

બીજા ચાર બાઈને ગાય મળતા તેમણે વા ૮ બાઈ
હીધા, મહેલે દિવને વારાવાળાએ વિચાર્યું કે મારો અવર્ણ
વાહ ન થાઓ, કે ' આયના હણનારા ' એા છે, તેમ ફરીથી
ગોદાનને નિવેધ ન થાઓ, વળી શુવતી રહેશે દૂધ હશે,
તો ફરી આપણેા પણ વારો આવશે, અને આપણે આપેલી
ચારથી બીજાને વધારે દૂધ મળશે, તેથી પરોપકાર પણ થશે
તે ઉપર ગિધ્યને બોધ

ભીસાપદિચ્છગાણ મરોત્તિ તેચિવ ભીસગ મરોત્તિ ॥

જ કરેતિ સુત્તદાણી અણ્ણત્થવિ દુલ્લહ સેત્તિ ॥ ૧ ॥

કોઈ નામી આચાર્ય પાસે પોતાના શિષ્યો તથા બીજા
ના શિષ્યો બહુતા હોય, ત્યારે શિષ્યો વિચારે કે પેલા આવે
લા સાધુ ગોચરી પાણીથી વેચાવન્થ ગુરૂની કરશે, પરોણા
મહે કે તેના શિષ્યો વેચાવન્થ કરશે, એ પ્રમાણે આચાર્યની
ખબર ન રાખવાથી શરીરની અ રવસ્થાથી બધાને બહુવામા
હાનિ થાય, તેમની આવી કુદેવધો બીજે પણ તેમને કોઈ બહુ
વે નહિ, લેરીનું ઉદાહરણ કૃષ્ણ વાસુદેવના દદાતમા કર્યું છે,

આલીર અને આલીરણીનું દષ્ટાંત

જુદા જુદા રખારીઓ પોતાની ગાડીઓમા ધી ભરીને શહેરમા વેચવા ગયા, એક રખારીએ ઘીનો ભાવ ઠરાવી તોળાવવા માડ્યું રખારણુ નીચે ઉતરી પતિ પાસેથી ગાઠા માથી લઈ નીચે મુકે છે, તેવામા બનેના પ્રમાદથી ઘડો પડ્યો અને ભાગ્યો, ત્યારે સ્ત્રી તેનો વાક જાલીને પતિને કહે છે કે હે ગામડીયા ગમાર ! તે આ શું કર્યું ? રખારીએ જણ્યું, રે અભાગણી ! તું જીવાનીથી મદોન્મત્ત બનીને બીજા પુરૂષને તાકે છે, બીજી નજરથી લે છે, તેથી તારો દોષ છે ! એમ બનેને કલેશ થયો, અને મારામારી પણ કરવા લાગ્યા, તે ઘડાનું થોડું ધી પણ ઢળી ગયું મહા મહેનતે બીજાએ સમજાવ્યા, ત્યારે સાજના વખતે ગાડીના ઘીના રૂપીયા લઈ ગામ તરફ આવતા ચોરો મળ્યા, તેમણે રૂપિયા તથા બળદની જોડી પણ લઈ લીધી, બને નિર્ભાગીઓ પશ્ચાત્તાપ કરતા ઘેર આવ્યા, આ પ્રમાણે કુશિષ્યને લણાવતા ખોટો ઉચ્ચાર કરે, અથવા બીજી રીતે પ્રરૂપણા કરે ત્યારે ગુરૂ ઠપકો આપે, ત્યારે તે જવાબ આપે કે તમેજ આવું ખોટું શીખવ્યું છે માટે મારો દોષ ન કાઢશો, ફરીથી ધ્યાન રાખીને પાઠ આપજો, કાક તો વિચારો ! તમે ઉલટું શીખવીને કલેશ પામો છો અને મને નાહક હું બ દો ઝા ! તેની ગાથા—

તુમે સ્વેષ પથેવક્ષાણિય કહિયં ધામા ણિણ્હયેદિ
દાઠં ડય જુજિય દેદિર્કિચિ ચિંતેદિ ॥

પ્રતિપક્ષનું દષ્ટાંત

ઘડો ભાગતા રજારી નીચે ઉતરીને સ્ત્રીને કપડો આપ્યા
 વના બને જલે દળેલુ ઘી ઘડાના ઠીકરાથી ભરી લીધું,
 ઘોડું દળ્યું, પછી રજારી કહે છે, મેં બરાબર ન આપ્યું,
 સ્ત્રી કહે, ના સ્વામીનાય ! મેં બરાબર પકડ્યું નહિ ! ના
 પ્રમાણે મુશિખ્યને બહાવતા વખતે શિષ્ય જોડું રીંખ્યો હોય,
 અથવા બૂલી ગયો હોય, ત્યારે શરૂ ફરીથી સમજાવીને કહે
 કે હેખ ભાઈ ! આ પાઠ આવી રીતે છે, મેં વખતે અનુપયોગે
 બરાબર નહિ આપ્યો હોય, ત્યારે મુશિખ્ય કહે, આપે તો
 બરાબર આપ્યો હશે, પણ માગીજ બૂલ મઈ હશે, અથવા
 નેમ આવીજ જલે કે આવડી ધાર કરૂં કે તે તેમા ભાઈ શરૂ,
 પણ નીચે ન પડે, એ પ્રમાણે આચાર્યે પણ ધ્યાન રાખવું, કે
 આ શિષ્ય આજુબજ ભલી શકશે, તે પ્રમાણે પાઠ આપવો,
 ॥ ૧૩૬ ॥

આ પ્રમાણે આચાર્ય-શિષ્યના દોષ તથા ગુણો બતાવ
 નાદ વ્યાખ્યાન વિધિ કર્યો

આવશ્યકે મુત્રનો પ્રથમ ભાગ સંભાળ.

આવશ્યકે સુવચિત પ્રથમો વિભાગ

માહુલાદમે સુમનરે સુગુરો પ્રસાદાત્

વા કાર્તિકી શમવરા શુભ સસતી ય

વસ્યા સમાપ્તિરમવત્સુદૃતેરિયં મો ॥ ૧ ॥

પુસ્તકો મળવાનાં ઠેકાણા

આચારાગ ખાત્ર ભાગમા મ પૂર્ણ દરેક ભાગના રૂા બે

દશવૈકાલિક દરેક પુસ્તકનો દોઢ રૂપીયો

સૂયગડાગ પ્રથમ ભાગ દોઢ રૂપીયો

આવશ્યક પ્રથમ ભાગ બે રૂપીયા

સૂયગડાગ બીજો ભાગ છપાય છે

સુરત ગોપીપુરા—શ્રીમન્ મોહનલાલજી જૈન સ્વે જ્ઞાન
ભંડારમાથી તથા જૈનવિજય પ્રેસ ખપાટીયા ચક્રદે

પાલણપુર—ગાધી કેશવલાલ અમુલખ

મુંબઈ—ભાણીતા બુકસેલરો, લીમસીંહી માણેક તથા

અમદાવાદ—બાલાભાઈ છગનલાલ

જેની પાસે એક કરતા વધારે કોપીઓ હોય તેણે બીજા
ભાગો અથવા પુસ્તકો બદલી શકાશે માટે જ્ઞાન ભંડારમા
પત્રવ્યવહાર કરવો

અમૂલ્ય પુસ્તકો હોવાથી દરેકે સંપ્રદ કરવા યોગ્ય છે,
અને પુસ્તક બહાન પડતા તુર્ત મળાવી લેવા

પ્રથમથી બધા પુસ્તકોના પૈસા ભરનારને અથવા બુક-
સેલરોને રોકડે પૈસે પોણી કિમતે મળશે

પુસ્તકખાતામાં મદદ આપનારને ધન્યવાદ.

- ૨૫) હોડાવાળા ચેક લવટી ફીંગર તરફથી તેમના મુખે
પીતામ્બરચાહ તથા ધર્મચંદ્રમાર્ગ
- ૨૫) ખોડાવાળા શા સખુનભાઈ ભોખતાસમ જેઓએ પાપ
શુદ્ધ હમે સલ્લખ શુર દેહનો પાલજીપુરમાં ત્યાગ કર્યો છે
- ૩૮) ચંડીસરના સાવકો તરફથી
- ૫) નોમાણી હાથીભાઈ મોતીચંદ ૫) ટોકરશી નાથાભાઈ
- ૫) શા ઉન્મ ધનજી ભોમાણી ૫) પરમોતમ દુલ્લભરામ
- ૩) શા મણિલાલ બાદરભાઈ ૩) વાણુ રવચંદ હગન
- ૨) ઈશ્વર પ્રયાસ ૧૦) દુલ્લભરામ ભુમખરામ
- ૧૦) કુભાસણ—
- ૫) શા કેવળભાઈ કરસન ૫) ચુનીલાલભાઈ કરસન
- ૫૧) ગઢના ચેક ત્રીલોવનદાસ તથા લખમીચંદ જેડાભાઈ
- ૫) આગાના વાણુ પ્રયાસચંદ હગનભાઈ

વિહારમાં પુસ્તક લખવું અથવા કુર્મા શોધવામાં આંડ
ચણ પડે છે, તોપણ અનુક્રમે બીજા ભાગો છપાતા રહેશે,
માટે દરેક બંધ્યાત્માએ યમાશક્તિ આ જ્ઞાન ખાતામાં યોગ્ય
મદદ કરી પુસ્તકો ખરીદ કરી ચતુર્વિધ જ્ઞાનની જ્ઞાનવૃદ્ધિ માટે
બહાર કરવા, વાચવા આપવા, અને પોતાના વડીલના સ્મર
ધાર્યે પુસ્તકની અડધી અથવા બધી રકમ આપી તેનું નામ
અમર કરવું, તેને માટે સુરત જ્ઞાન બહારમાં લખી જણાવવું

ચિત્ર પરિચય.

તે સમયે અહીં ભારતવર્ષમા મહાવીર પ્રભુ વિચરતા હતા, તેવી રીતે બીજા ક્ષેત્રોમા પણ તીર્થંકરો વિદ્યમાન હતા, પણ હાલ અત્રે તીર્થંકર વિચરતા નથી, પણ મહાવિદેહ ક્ષેત્ર મા તીર્થંકર અત્યારે પણ વિચરે છે તેમની સંખ્યા ૨૦ ની છે આચાર્યશ્રીમા' ટીકાકાર મહાશયે જણાવેલ છે, પણ અજિતનાથ ભગવાન બીજા તીર્થંકર અત્યારે અત્રે વિચરતા હતા તે સમયે બીજા દરેક ક્ષેત્રમા પણ વિચરતા તેથી કુલે ૧૭૦ તીર્થંકર વિદ્યમાન હતા

મહાવિદેહમા ૩૨ વિજયો હોય છે, એટલે આપણા ભરતક્ષેત્ર માફક ત્યાં ૩૦ વિભાગો છે તેવી પાંચ વિદેહમા ૧૬૦ તથા પાંચ ભરત અને પાંચ ઐરવતમા મળી કુલ ૧૭૦ હોતા

પ્રભાતના પ્રતિક્રમણમા જગચિતામણીનું ચૈત્યવદન કરતા આ ગાથા ભણે છે

“ ઉક્લોસય સત્તરિસય જિણુવરાણુ વિહરત લખ્ખાઈ ”
ઉત્કૃષ્ટથી ૧૭૦ તીર્થંકરો વિચરતા હોઈ શકે

સાજના પ્રતિક્રમણમા સ્તવન કહ્યા પછી એક શ્લોક બોલે છે કે—“ વરકનકથાં પ વિદુમ, મરકત ઘન સન્નિભ વિગ-
તમોહ, સપ્તશિવ જિનાના, સર્વામર પૂજિત તદે ”

આ એકસો સીત્તેર તીર્થકરોનો આખો શિલાપટ્ટક એટલે ૧૭૭ મૂર્તિઓ સાથે પ્રતિબિંબ કરેલી પાલણુપુરમાં ઘણા બધાત્માએ જોઈ હશે તે પ્રત્યેક બધ્યાત્માને આ ઉત્તમ ઉપદેશના દેનાર બધા તીર્થકરોના સાથે દર્શન થાય તેવા હેતુથી ઘણી મહેનતે તૈયાર કરાવી માથે જોડેલ છે તેનું સઘળું ખર્ચ પાલણુપુરના ભણુશાળી લલુભાઈ ધલુજવાળા તરફથી આપવામાં આવ્યું છે તેના ઉપર એક લેખ છે, તેને માટે બીજી વખત લખાશે, પરંતુ અત્યાર સુધી જે જુએ છે તે કહે છે કે આ શિલાપટ્ટકમાં મોટી પ્રતિમા સીમ ધરસ્વામીની છે, પણ આ બાબતોનો સઘળો વિચાર કરતા આ ભરતક્ષેત્રમાં શિલા પટ્ટક બનેલો છે, તેથી અનિતનાથ મહારાજની પ્રતિમા સભવે છે, કારણ કે તે વખતે સીમ ધરસ્વામી વિદ્યમાન નહોતા તેમ તેમને આ શિલાપટ્ટક સાથે કાંઈ પણ સબંધ બંધ બેસતો નથી.

આ શિલાપટ્ટકના પાલણુપુરમાં શાંતિનાથના મંદિરમાં હાખલ થતા ઠાળી બાબુએ જે ઓરડો છે, તેમાં પેસતા સુખ દર્શન થાય છે તે દરેકે ખાસ દર્શન કરવા જેવો છે વીતરાગની શાંત મુદ્રાઓ આખોને સ્થિરતાનું મુખ્ય સાધન છે સમારની અસ્થિર વસ્તુની રમણીયતામાં જે અંધ કાળનો આનંદ અનુભવાય છે, તે કરતા આવી શાંત મુદ્રામાં સ્થિરતા કરવી એજ શ્રેય છે.

